නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

අභිධම්මපිටකෙ

ධම්මසඞ්ගණී-මූලටීකා

වීසතිගාථාවණ්ණනා

1. ධම්මසංවණ්ණනායං සත්ථරි පණාමකරණං ධම්මස්ස ස්වාක්ඛාතභාවෙන සත්ථරි පසාදජනනත්ථං, සත්ථු ච අවිතථදෙසනභාවප්පකාසනෙන ධම්මෙ පසාදජනනත්ථං. තදුභයප්පසාදා හි ධම්මසම්පටිපත්ති මහතො ච අත්ථස්ස සිද්ධි හොතීති. අථ වා රතනත්තයපණාමවචනං අත්තනො රතනත්තයපසාදස්ස විඤ්ඤාපනත්ථං, තං පන විඤ්ඤූනං චිත්තාරාධනත්ථං, තං අට්ඨකථාය ගාහණත්ථං, තං සබ්බසම්පත්තිනිප්ඵාදනත්ථන්ති. ඉදං පන ආචරියෙන අධිප්පෙතප්පයොජනං අන්තරායවිසොසනං. වක්ඛති හි ''නිපච්චකාරස්සෙතස්ස…පෙ…. අසෙසතො''ති. රතනත්තයපණාමකරණඤ්හි අන්තරායකරාපුඤ්ඤවිඝාතකරපුඤ්ඤවිසෙසභාවතො මඞ්ගලභාවතො භයාදිඋපද්දවනිවාරණතො ච අන්තරායවිසොසනෙ සමත්ථං හොති. කථං පනෙතස්සාපුඤ්ඤවිඝාතකරාදිභාවො විජානිතබ්බොති? ''යස්මිං මහානාම සමයෙ අරියසාවකො තථාගතං අනුස්සරති, නෙවස්ස තස්මිං සමයෙ රාගපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොතී''තිආදිවචනතො (අ. නි. 6.10; 11.11), ''පූජා ච පූජනෙය්‍යානං, එතං මඞ්ගලමුත්තම''න්ති (ඛු. පා. 5.3; සු. නි. 262) ච, ''එවං බුද්ධං සරන්තානං, ධම්මං සඞ්ඝඤ්ච භික්ඛවො. භයං වා ඡම්භිතත්තං වා, ලොමහංසො න හෙස්සතී''ති (සං. නි. 1.249) ච වචනතොති.

තත්ථ යස්ස සත්ථුනො පණාමං කත්තුකාමො, තස්ස ගුණවිසෙසදස්සනත්ථං **''කරුණා විය''**තිආදිමාහ. ගුණවිසෙසවා හි පණාමාරහො හොති, පණාමාරහෙ ච කතො පණාමො වුත්තප්පයොජනසිද්ධිකරොව හොතීති. භගවතො ච දෙසනා විනයපිටකෙ කරුණාප්පධානා, සුත්තන්තපිටකෙ පඤ්ඤාකරුණාප්පධානා. තෙනෙව ච කාරණෙන විනයපිටකස්ස සංවණ්ණනං කරොන්තෙන කරුණාප්පධානා භගවතො ථොමනා කතා, ආගමසංවණ්ණනඤ්ච කරොන්තෙන උභයප්පධානා, අභිධම්මදෙසනා පන පඤ්ඤාප්පධානාති කත්වා පඤ්ඤාප්පධානමෙව ථොමනං කරොන්තො **''කරුණා විය සත්තෙසූ''**ති කරුණං උපමාභාවෙන ගහෙත්වා පඤ්ඤාය ථොමෙති.

තත්ථ **කරුණා වියාති** නිදස්සනවචනමෙතං, යස්ස යථා කරුණා සබ්බෙසු සත්තෙසු පවත්තිත්ථ, එවං සබ්බෙසු ඤෙය්‍යධම්මෙසු පඤ්ඤාපි පවත්තිත්ථාති අත්ථො. **සත්තෙසූති** විසයනිදස්සනමෙතං. **පඤ්ඤාති** නිදස්සෙතබ්බධම්මනිදස්සනං. **යස්සාති** තදධිට්ඨානපුග්ගලනිදස්සනං. **මහෙසිනොති** තබ්බිසෙසනං. **ඤෙය්‍යධම්මෙසූති** පඤ්ඤාවිසයනිදස්සනං. **සබ්බෙසූති** තබ්බිසෙසනං. **පවත්තිත්ථාති** කිරියානිදස්සනං. **යථාරුචීති** වසීභාවනිදස්සනං.

තත්ථ කිරතීති **කරුණා,** පරදුක්ඛං වික්ඛිපති අපනෙතීති අත්ථො. රූපාදීසු සත්තා විසත්තාති **සත්තා**. තස්සා පන පඤ්ඤත්තියා ඛන්ධසන්තානෙ නිරුළ්හභාවතො නිච්ඡන්දරාගාපි ''සත්තා''ති වුච්චන්ති. පජානාතීති **පඤ්ඤා,** යථාසභාවං පකාරෙහි පටිවිජ්ඣතීති අත්ථො. **යස්සාති** අනියමනං. ''තස්ස පාදෙ නමස්සිත්වා''ති එතෙන නියමනං වෙදිතබ්බං. **මහෙසීති** මහන්තෙ සීලක්ඛන්ධාදයො එසි ගවෙසීති මහෙසි. ඤාතබ්බාති ඤෙය්‍යා, සභාවධාරණාදිනා අත්ථෙන ධම්මා. තත්ථ ''ඤෙය්‍යා''ති වචනෙන ධම්මානං අඤෙය්‍යතත්තං පටික්ඛිපති. ''ධම්මා''ති වචනෙන ඤෙය්‍යානං සත්තජීවාදිභාවං පටික්ඛිපති. ඤෙය්‍යා ච තෙ ධම්මා චාති **ඤෙය්‍යධම්මා. සබ්බෙසූති** අනවසෙසපරියාදානං. තෙන අඤ්ඤාතාභාවං දස්සෙති. **පවත්තිත්ථාති** උප්පජ්ජිත්ථ. **යථාරුචීති** යා යා රුචි යථාරුචි, රුචීති ච ඉච්ඡා, කත්තුකාමතා සා. යා යා පවත්තා තප්පභෙදා, යථා වා රුචි තථා, රුචිඅනුරූපං පවත්තා ''යථාරුචි පවත්තිත්ථා''ති වුච්චති. යථා යථා වා රුචි පවත්තා, තථා තථා පවත්තා පඤ්ඤා ''යථාරුචි පවත්තිත්ථා''ති වුච්චති.

තත්ථ භගවති පවත්තාව කරුණා භගවතො පඤ්ඤාය නිදස්සනන්ති ගහෙතබ්බා. සා හි අසාධාරණා මහාකරුණා, න අඤ්ඤා. **යස්සාති** ච කරුණාපඤ්ඤානං උභින්නම්පි ආධාරපුග්ගලනිදස්සනං. න හි නිරාධාරා කරුණා අත්ථීති ''කරුණා''ති වුත්තෙ තදාධාරභූතො පුග්ගලො නිදස්සෙතබ්බො හොති, සො ච ඉධ අඤ්ඤො වුත්තො නත්ථි, න ච ආසන්නං වජ්ජෙත්වා දූරස්ස ගහණෙ පයොජනං අත්ථීති ''යස්සා''ති නිදස්සිතපුග්ගලොව කරුණාය ආධාරො. තෙන ඉදං වුත්තං හොති ''යස්ස අත්තනො කරුණා විය පඤ්ඤාපි පවත්තිත්ථා''ති. කථං පන කරුණා සත්තෙසු පවත්තිත්ථ යථා පඤ්ඤාපි ධම්මෙසු පවත්තිත්ථාති? නිරවසෙසතො යථාරුචි ච. භගවතො හි කරුණා කඤ්චි සත්තං අවජ්ජෙත්වා සබ්බෙසු සත්තෙසු නිරවසෙසෙසු පවත්තති, පවත්තමානා ච රුචිවසෙන එකස්මිං අනෙකෙසු ච අඤ්ඤෙහි අසාධාරණා පවත්තති. න හි අඤ්ඤෙසං ''මහොසපක්ඛන්දානං සත්තානං නත්ථඤ්ඤො කොචි ඔසා උද්ධතා අඤ්ඤත්‍ර මයා''ති පස්සන්තානං කරුණොක්කමනං හොති යථා භගවතොති. පඤ්ඤාපි භගවතො සබ්බෙසු ධම්මෙසු නිරවසෙසෙසු පවත්තති, පවත්තමානා ච එකස්මිං අනෙකෙසු ච ධම්මෙසු සභාවකිච්චාදිජානනෙන අනාවරණා අසාධාරණා පවත්තති යථාරුචි, යථා ච පස්සන්තස්ස භගවතො කරුණා යථාරුචි පවත්තති. තං සබ්බං **පටිසම්භිදාමග්ගෙ**

මහාකරුණාඤාණවිභඞ්ගවසෙන ජානිතබ්බං, පඤ්ඤාය ච යථාරුචි පවත්ති සෙසාසාධාරණඤාණවිභඞ්ගාදිවසෙන. පඤ්ඤාගහණෙන ච තීසු කාලෙසු අප්පටිහතඤාණං චතුසච්චඤාණං චතුපටිසම්භිදාඤාණං, කරුණාගහණෙන මහාකරුණාසමාපත්තිඤාණස්ස ගහිතත්තා තං වජ්ජෙත්වා අඤ්ඤානි අසාධාරණඤාණානි චතුවෙසාරජ්ජඤාණං දසබලානි ඡ අභිඤ්ඤා චතුචත්තාලීස ඤාණවත්ථූනි සත්තසත්තති ඤාණවත්ථූනීති එවමාදයො අනෙකෙ පඤ්ඤාප්පභෙදා සඞ්ගය්හන්ති, තස්මා තස්සා තස්සා පඤ්ඤාය පවත්තිවසෙන යථාරුචි පවත්ති වෙදිතබ්බා. තෙනාහ ‘‘කරුණා විය…පෙ.… යථාරුචී’’ති.

තත්ථ **කරුණා**ගහණෙන මහාබොධියා මූලං දස්සෙති. මහාදුක්ඛසම්බාධප්පටිපන්නඤ්හි සත්තනිකායං දිස්වා ‘‘තස්ස නත්ථඤ්ඤො කොචි සරණං, අහමෙතං මුත්තො මොචෙස්සාමී’’ති කරුණාය සඤ්චොදිතමානසො අභිනීහාරං දීපඞ්කරස්ස භගවතො පාදමූලෙ කත්වා බොධිසම්භාරෙ සමොධානෙත්වා අනුපුබ්බෙන සම්බොධිං පත්තොති කරුණා මහාබොධියා මූලන්ති. **සත්තෙසූ**ති එතෙන මහාබොධියා පයොජනං දස්සෙති. සත්තා හි මහාබොධිං පයොජෙන්ති. සත්තසන්තාරණත්ථඤ්හි සබ්බඤ්ඤුතා අභිපත්ථිතා. යථාහ –

> ‘‘කිං මෙ එකෙන තිණ්ණෙන, පුරිසෙන ථාමදස්සිනා;
> සබ්බඤ්ඤුතං පාපුණිත්වා, සන්තාරෙස්සං සදෙවක’’න්ති. (බු. වං. 2. 56);

පඤ්ඤාගහණෙන මහාබොධිං දස්සෙති. සබ්බඤ්ඤුතාය හි පදට්ඨානභූතං මග්ගඤාණං, මග්ගඤාණපදට්ඨානඤ්ච සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං ‘‘මහාබොධී’’ති වුච්චතීති. **ඤෙය්‍යධම්මෙසු සබ්බෙසූ**ති එතෙන සන්තාරෙතබ්බානං සත්තානං අභිඤ්ඤෙය්‍යපරිඤ්ඤෙය්‍යපහාතබ්බභාවෙතබ්බසච්ඡිකාතබ්බෙ ඛන්ධායතනධාතුසච්චින්ද්‍රියපටිච්චසමුප්පාදසතිපට්ඨානාදිභෙදෙ කුසලාදිභෙදෙ ච සබ්බධම්මෙ දස්සෙති. **පවත්තිත්ථ යථාරුචී**ති එතෙන පටිවෙධපච්චවෙක්ඛණපුබ්බඞ්ගමදෙසනාඤාණප්පවත්තිදීපනෙන පයොජනසම්පත්තිං දස්සෙති. සබ්බධම්මානඤ්හි පටිවෙධඤාණං බොධිපල්ලඞ්කෙ අහොසි. මග්ගඤාණමෙව හි තන්ති. පච්චවෙක්ඛණඤාණඤ්ච විසෙසෙන රතනඝරසත්තාහෙ අහොසි. එවං පටිවිද්ධපච්චවෙක්ඛිතානං ධම්මානං ධම්මචක්කප්පවත්තනාදීසු දෙසනාඤාණං අහොසි, විසෙසෙන ච පණ්ඩුකම්බලසිලායං සත්තප්පකරණදෙසනායන්ති. දෙසනාඤාණෙන ච දෙසෙන්තො භගවා සත්තෙසු හිතපටිපත්තිං පටිපජ්ජතීති. එතෙන සබ්බෙන අත්තහිතපටිපත්තිං පරහිතපටිපත්තිඤ්ච දස්සෙති. මහාබොධිදස්සනෙන හි අත්තහිතපටිපත්ති, ඉතරෙහිපි පරහිතපටිපත්ති දස්සිතාති. තෙන අත්තහිතපටිපන්නාදීසු චතූසු පුග්ගලෙසු භගවතො චතුත්ථපුග්ගලභාවං දස්සෙති, තෙන ච අනුත්තරදක්ඛිණෙය්‍යභාවං නිරතිසයපණාමාරහභාවඤ්ච අත්තනො ච කිරියාය ඛෙත්තඞ්ගතභාවං දස්සෙති.

එත්ථ ච **කරුණා**ගහණෙන ලොකියෙසු මහග්ගතභාවප්පත්තාසාධාරණගුණදීපනතො සබ්බලොකියගුණසම්පත්ති භගවතො දස්සිතා හොති, **පඤ්ඤා**ගහණෙනපි සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණපදට්ඨානමග්ගඤාණදීපනතො සබ්බලොකුත්තරගුණසම්පත්ති. කරුණාවචනෙන ච උපගමනං නිරුපක්කිලෙසං, පඤ්ඤාවචනෙන අපගමනං දස්සෙති. උපගමනං දස්සෙන්තො ච ලොකෙ සඤ්ජාතසංවඩ්ඪභාවං දස්සෙති, අපගමනං දස්සෙන්තො ලොකෙන අනුපලිත්තතං. ‘‘කරුණා විය සත්තෙසූ’’ති ච ලොකසමඤ්ඤානුරූපං භගවතො පවත්තිං දස්සෙති, ‘‘ඤෙය්‍යධම්මෙසු සබ්බෙසු යථාරුචි පඤ්ඤා පවත්තිත්ථා’’ති එතෙන සමඤ්ඤාය අනතිධාවනං. සබ්බධම්මසභාවානවබොධෙ හි සති සමඤ්ඤං අතිධාවිත්වා ‘‘සත්තො ජීවො අත්ථී’’ති පරාමසනං හොතීති. සබ්බෙසඤ්ච බුද්ධගුණානං කරුණා ආදි තන්නිදානභාවතො, පඤ්ඤා පරියොසානං තතො උත්තරිකරණීයාභාවතො. ආදිපරියොසානදස්සනෙන ච සබ්බෙ බුද්ධගුණා දස්සිතාව හොන්ති. කරුණාගහණෙන ච සීලක්ඛන්ධපුබ්බඞ්ගමො සමාධික්ඛන්ධො දස්සිතො හොති. කරුණානිදානඤ්හි සීලං තතො පාණාතිපාතාදිවිරතිප්පවත්තිතො තස්සා ච ඣානත්තයසම්පයොගතො. පඤ්ඤාවචනෙන පඤ්ඤාක්ඛන්ධො. සීලඤ්ච සබ්බබුද්ධගුණානං ආදි, සමාධි මජ්ඣං, පඤ්ඤා පරියොසානන්ති එවම්පි ආදිමජ්ඣපරියොසානකල්‍යාණා සබ්බෙ බුද්ධගුණා දස්සිතා හොන්ති.

2. එවං සඞ්ඛෙපෙන සබ්බබුද්ධගුණෙහි භගවන්තං ථොමෙත්වා යස්සා සංවණ්ණනං කත්තුකාමො, තාය අභිධම්මදෙසනාය අඤ්ඤෙහි අසාධාරණාය ථොමෙතුං **‘‘දයාය තායා’’**තිආදිමාහ. තස්සා පන දෙසනාය නිදානඤ්ච සමුට්ඨානඤ්ච දස්සෙතුං **‘‘දයාය තායා’’**තිආදි වුත්තං. නිදානඤ්ච දුවිධං අබ්භන්තරං බාහිරඤ්චාති. අබ්භන්තරං කරුණා, බාහිරං දෙසකාලාදි. සමුට්ඨානං දෙසනාපඤ්ඤා. තත්ථ අබ්භන්තරනිදානං දස්සෙන්තො **‘‘දයාය තාය සත්තෙසු, සමුස්සාහිතමානසො’’**ති ආහ. තත්ථ **දයා**ති කරුණා අධිප්පෙතා. තාය හි සමුස්සාහිතො අභිධම්මකථාමග්ගං සම්පවත්තයීති. **තායා**ති අයං **ත**-සද්දො පුබ්බෙ වුත්තස්ස පටිනිද්දෙසො හොති.

පුරිමගාථාය ච පධානභාවෙන පඤ්ඤා නිද්දිට්ඨා, තබ්බිසෙසනභාවෙන කරුණා. සා හි තස්සා නිදස්සනභූතා අප්පධානා තං විසෙසෙත්වා විනිවත්තා, තස්මා ‘‘තායා’’ති පටිනිද්දෙසං නාරහති. යා ච පධානභූතා පඤ්ඤා, සා දෙසනාය සමුට්ඨානං, න සමුස්සාහිනීති තස්සා ච පටිනිද්දෙසො න යුත්තොති? පඤ්ඤාය තාව පටිනිද්දෙසො න යුත්තොති සුවුත්තමෙතං, කරුණාය පන පටිනිද්දෙසො නො න යුත්තො ‘‘දයාය තායා’’ති ද්වින්නං පදානං සමානාධිකරණභාවතො. සමානාධිකරණානඤ්හි ද්වින්නං පදානං රූපක්ඛන්ධාදීනං විය විසෙසනවිසෙසිතබ්බභාවො හොති. රූප-සද්දො හි අඤ්ඤක්ඛන්ධනිවත්තනත්ථං වුච්චමානො විසෙසනං හොති, ඛන්ධ-සද්දො ච නිවත්තෙතබ්බගහෙතබ්බසාධාරණවචනභාවතො විසෙසිතබ්බො, එවමිධාපි ‘‘දයාය තායා’’ති ද්වින්නං පදානං එකවිභත්තියුත්තානං සමානාධිකරණභාවතො විසෙසනවිසෙසිතබ්බභාවො හොති. තත්ථ දයා සමුස්සාහිනීති පධානා,

නිවත්තෙතබ්බගහෙතබ්බසාධාරණවචනඤ්චිදං. තස්මා ‘‘දයායා’’ති විසෙසිතබ්බවචනමෙතං, තස්ස ච යථා විසෙසනං හොති ‘‘තායා’’ති ඉදං වචනං, තථා තස්ස පටිනිද්දෙසභාවො යොජෙතබ්බො. න හි පඤ්ඤාපටිනිද්දෙසභාවෙ දයාවිසෙසනං ත-සද්දො හොති, කරුණාපටිනිද්දෙසභාවෙ ච හොතීති. පධානඤ්ච පඤ්ඤං වජ්ජෙත්වා ‘‘දයායා’’ති එතෙන සම්බජ්ඣමානො ‘‘තායා’’ති අයං ත-සද්දො අප්පධානාය කරුණාය පටිනිද්දෙසො භවිතුමරහති. අයමෙත්ථ අත්ථො – යාය දයාය සමුස්සාහිතො, න සා යා කාචි, සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණස්ස පන නිදස්සනභූතා මහාකරුණා, තාය සමුස්සාහිතොති.

කථං පන කරුණා ‘‘දයා’’ති ඤාතබ්බා, නනු වුත්තං ‘‘දයාපන්නො’’ති එතස්ස **අට්ඨකථායං** (දී. නි. අට්ඨ. 1.8) ‘‘මෙත්තචිත්තතං ආපන්නො’’ති, තස්මා දයා මෙත්තාති යුජ්ජෙය්‍ය, න කරුණාති? යදි එවං ‘‘අදයාපන්නො’’ති එතස්ස අට්ඨකථායං ‘‘නික්කරුණතං ආපන්නො’’ති වුත්තන්ති දයා මෙත්තාති ච න යුජ්ජෙය්‍ය, තස්මා දයා-සද්දො යත්ථ යත්ථ පවත්තති, තත්ථ තත්ථ අධිප්පායවසෙන යොජෙතබ්බො. දයා-සද්දො හි අනුරක්ඛණත්ථං අන්තොනීතං කත්වා පවත්තමානො මෙත්තාය ච කරුණාය ච පවත්තතීති නො න යුජ්ජති. එවඤ්හි අට්ඨකථානං අවිරොධො හොතීති. කරුණා ච දෙසනාය නිදානභාවෙන වුත්තා, න මෙත්තා ‘‘අච්චන්තමෙව හි තං සමයං භගවා කරුණාවිහාරෙන විහාසී’’ති (දී. නි. අට්ඨ. 1.1; ම. නි. අට්ඨ. 1.1 මූලපරියායසුත්තවණ්ණනා; සං. නි. අට්ඨ. 1.1.1; අ. නි. අට්ඨ. 1.1.1) එවමාදීසු, තස්මා ඉධ කරුණාව දයාවචනෙන ගහිතාති වෙදිතබ්බා. සා හි සමුස්සාහිනී, න මෙත්තා, මෙත්තා පන පඤ්ඤාගතිකපවත්තිනී හොතීති.

‘‘සත්තෙසූ’’ති කස්මා එවං වුත්තං, නනු ‘‘තායා’’ති එතෙන වචනෙන සත්තවිසයා කරුණා ගහිතාති? නො න ගහිතා, පුරිමගාථාය පන ‘‘සත්තෙසු කරුණා යථාරුචි පවත්තිත්ථා’’ති සප්පදෙසසත්තවිසයා නිප්පදෙසසත්තවිසයා ච සබ්බා වුත්තා, ඉධ පන නිප්පදෙසසත්තවිසයතං ගහෙතුං ‘‘සත්තෙසූ’’ති නිප්පදෙසසත්තවිසයභූතා දස්සිතා. තෙන සබ්බසත්තවිසයාය කරුණාය සමුස්සාහිතො අභිධම්මකථාමග්ගං දෙවානං සම්පවත්තයි, න දෙවවිසයාය එව, තස්මා සබ්බසත්තහිතත්ථං අභිධම්මකථාමග්ගං දෙවානං සම්පවත්තයි, න දෙවානංයෙව අත්ථායාති අයමත්ථො දස්සිතොව හොති. අථ වා ‘‘සත්තෙසූ’’ති ඉදං න දයාය ආලම්බනනිදස්සනං, සමුස්සාහනවිසයො පන එතෙන දස්සිතො. අභිධම්මකථාමග්ගප්පවත්තනත්ථඤ්හි භගවා කරුණාය න දෙවෙසුයෙව සමුස්සාහිතො , සබ්බබොධනෙය්‍යෙසු පන සත්තෙසු සමුස්සාහිතො සබ්බෙසං අත්ථාය පවත්තතත්තා, තස්මා **සත්තෙසු සමුස්සාහිතමානසොති** සත්තෙසු විසයභූතෙසු නිමිත්තභූතෙසු වා සමුස්සාහිතමානසො උය්‍යොජිතචිත්තොති අත්ථො දට්ඨබ්බො.

එවං අබ්භන්තරනිදානං දස්සෙත්වා බාහිරනිදානං දස්සෙන්තො **‘‘පාටිහීරාවසානම්හී’’**තිආදිමාහ. තත්ථ යස්මිං කාලෙ භගවතා අභිධම්මකථාමග්ගො පවත්තිතො, තං දස්සෙතුං **‘‘පාටිහීරාවසානම්හි වසන්තො’’**ති වුත්තං. ‘‘අවසානම්හි වසන්තො තිදසාලයෙ’’ති වචනතො යස්සාවසානම්හි තිදසාලයෙ වසි, තං කණ්ඩම්බමූලෙ කතං යමකපාටිහාරියං ඉධ **‘‘පාටිහීර’’**න්ති වුත්තං, න බොධිමූලාදීසු කතං පාටිහාරියං, නාපි ආදෙසනානුසාසනියොති විඤ්ඤායති, පාකටත්තා ච ආසන්නත්තා ච තදෙව ගහිතන්ති දට්ඨබ්බං. පාටිහාරියපදස්ස වචනත්ථං (උදා. අට්ඨ. 1; ඉතිවු. අට්ඨ. නිදානවණ්ණනා) ‘‘පටිපක්ඛහරණතො රාගාදිකිලෙසාපනයනතො පාටිහාරිය’’න්ති වදන්ති, භගවතො පන පටිපක්ඛා රාගාදයො න සන්ති යෙ හරිතබ්බා. පුථුජ්ජනානම්පි හි විගතූපක්කිලෙසෙ අට්ඨඞ්ගගුණසමන්නාගතෙ චිත්තෙ හතපටිපක්ඛෙ ඉද්ධිවිධං පවත්තති, තස්මා තත්ථ පවත්තවොහාරෙන ච න සක්කා ඉධ ‘‘පාටිහාරිය’’න්ති වත්තුං. සචෙ පන මහාකාරුණිකස්ස භගවතො වෙනෙය්‍යගතා ච කිලෙසා පටිපක්ඛා, තෙසං හරණතො **‘‘පාටිහාරිය’’**න්ති වුත්තං, එවං සති යුත්තමෙතං. අථ වා භගවතො ච සාසනස්ස ච පටිපක්ඛා තිත්ථියා, තෙසං හරණතො පාටිහාරියං. තෙ හි දිට්ඨිහරණවසෙන දිට්ඨිප්පකාසනෙ අසමත්ථභාවෙන ච ඉද්ධිආදෙසනානුසාසනීහි හරිතා අපනීතා හොන්තීති. අථ වා **පටීති** අයං සද්දො ‘‘පච්ඡා’’ති එතස්ස අත්ථං බොධෙති ‘‘තස්මිං පටිපවිට්ඨම්හි, අඤ්ඤො ආගඤ්ඡි බ්‍රාහ්මණො’’තිආදීසු (සු. නි. 985; චූළනි. පාරායනවග්ග, වත්ථුගාථා 4) විය, තස්මා සමාහිතෙ චිත්තෙ විගතූපක්කිලෙසෙ ච කතකිච්චෙන පච්ඡා හරිතබ්බං පවත්තෙතබ්බන්ති පටිහාරියං, අත්තනො වා උපක්කිලෙසෙසු චතුත්ථජ්ඣානමග්ගෙහි හරිතෙසු පච්ඡා හරණං පටිහාරියං, ඉද්ධිආදෙසනානුසාසනියො ච විගතූපක්කිලෙසෙන කතකිච්චෙන ච සත්තහිතත්ථං පුන පවත්තෙතබ්බා, හරිතෙසු ච අත්තනො උපක්කිලෙසෙසු පරසත්තානං උපක්කිලෙසහරණානි හොන්තීති පටිහාරියානි භවන්ති, පටිහාරියමෙව **පාටිහාරියං**. පටිහාරියෙ වා ඉද්ධිආදෙසනානුසාසනිසමුදායෙ භවං එකෙකං **පාටිහාරියන්ති** වුච්චති. පටිහාරියං වා චතුත්ථජ්ඣානං මග්ගො ච පටිපක්ඛහරණතො, තත්ථ ජාතං, තස්මිං වා නිමිත්තභූතෙ, තතො වා ආගතන්ති **පාටිහාරියං**. පාටිහාරියමෙව ඉධ ‘‘පාටිහීර’’න්ති වුත්තං. **අවසානම්හි වසන්තොති** එතෙහි කාලං නිදස්සෙති. පාටිහීරකරණාවසානෙන හි තිදසාලයවාසෙන ච පරිච්ඡින්නො අභිධම්මකථාමග්ගප්පවත්තනස්ස කාලොති . **තිදසාලයෙති** දෙසං නිදස්සෙති. සො හි අභිධම්මකථාමග්ගප්පවත්තනස්ස දෙසො තත්ථ වසන්තෙන පවත්තිතත්තාති.

3. තත්ථාපි දෙසවිසෙසදස්සනත්ථං **‘‘පාරිච්ඡත්තකමූලම්හී’’**තිආදි වුත්තං. **යුගන්ධරෙති** සීතපබ්බතෙස්වෙකො ද්වෙචත්තාලීසයොජනසහස්සුබ්බෙධො, ආදිච්චො ච තදුබ්බෙධමග්ගචාරී, සො සති සම්භවෙ යථා යුගන්ධරෙ සොභෙය්‍ය, එවං සොභමානො නිසින්නොති අත්ථො.

4-5. ඉදානි පුග්ගලෙ ධම්මපටිග්ගාහකෙ අපදිසන්තො **‘‘චක්කවාළසහස්සෙහී’’**තිආදිමාහ. **සබ්බසොති** සමන්තතො ආගම්ම සබ්බෙහි දිසාභාගෙහි, සන්නිවෙසවසෙන වා සමන්තතො සන්නිවිට්ඨෙහි දසහි චක්කවාළසහස්සෙහීති අධිප්පායො, න සබ්බසො චක්කවාළසහස්සෙහි දසහි දසහීති. එවං සති

චත්තාලීසචක්කවාළසහස්සෙහි අධිකෙහි වා ආගමනං වුත්තං සියා, න චෙතං අධිප්පෙතන්ති. සමන්තතො සන්නිසින්නෙනාති වා යොජෙතබ්බං. සමං, සම්මා වා නිසින්නෙන **සන්නිසින්නෙන, අඤ්ඤමඤ්ඤං** අබ්‍යාබාධෙත්වා භගවති ගාරවං කත්වා සොතං ඔදහිත්වා නිසජ්ජදොසෙ වජ්ජිතබ්බෙ වජ්ජෙත්වා නිසින්නෙනාති අත්ථො. මාතරං පමුඛං කත්වා සන්නිසින්නෙන දෙවානං ගණෙන පරිවාරිතොති වා, මාතරං පමුඛං කත්වා අභිධම්මකථාමග්ගං සම්පවත්තයීති වා යොජනා කාතබ්බා.

ඉදානි දෙසනාය සමුට්ඨානං දස්සෙන්තො **"තස්සා පඤ්ඤාය තෙජසා"**ති ආහ. යා සා ආදිම්හි කරුණාය උපමිතා සබ්බඤෙය්‍යධම්මානං යථාසභාවජානනසමත්ථා, තෙසං දෙසෙතබ්බප්පකාරජානනසමත්ථා, බොධෙතබ්බපුග්ගලානං ආසයාධිමුත්තියාදිවිභාවනසමත්ථා ච පඤ්ඤා, තස්සා ච යථාවුත්තබලයොගතොති අත්ථො. තෙන සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණමෙව අභිධම්මකථාය සමුට්ඨානභාවෙ සමත්ථං, නාඤ්ඤන්ති ඉමමත්ථං දීපෙන්තො අභිධම්මකථාය අසාධාරණභාවං දස්සෙති. **මග්ගොති** උපායො. ඛන්ධායතනාදීනං කුසලාදීනඤ්ච ධම්මානං අවබොධස්ස, සච්චප්පටිවෙධස්සෙව වා උපායභාවතො **"අභිධම්මකථාමග්ගො"**ති වුත්තො. පබන්ධො වා "මග්ගො"ති වුච්චති. සො හි දීඝත්තා මග්ගො වියාති **මග්ගො,** තස්මා අභිධම්මකථාපබන්ධො **"අභිධම්මකථාමග්ගො"**ති වුත්තො. **දෙවානං ගණෙන පරිවාරිතොති** වත්වා පුන **දෙවානන්ති** වචනං තෙසං ගහණසමත්ථතං දීපෙති. න හි අසමත්ථානං භගවා දෙසෙතීති.

6. එවං කරුණාපඤ්ඤාමුඛෙහි ගුණෙහි භගවතො අභිධම්මකථාමග්ගප්පවත්තනෙන ච හිතප්පටිපත්තියා පරමපණාමාරහතං දස්සෙත්වා ඉදානි අධිප්පෙතං පණාමං කරොන්තො ආහ **"තස්ස පාදෙ නමස්සිත්වා"**ති. භගවතො ථොමනෙනෙව ච ධම්මස්ස ස්වාක්ඛාතතා සඞ්ඝස්ස ච සුප්පටිපන්නතා දස්සිතා හොති තප්පභවස්ස අනඤ්ඤථාභාවතො, තස්මා පණාමාරහං තඤ්ච රතනද්වයං පණමන්තො **"සද්ධම්මඤ්චස්ස...පෙ.... චඤ්ජලි"**න්ති ආහ. තත්ථ යස්මා බුද්ධො "සදෙවකෙ ලොකෙ තථාගතො වන්දනීයො"ති, සඞ්ඝො ච "සුප්පටිපන්නො...පෙ.... අඤ්ජලිකරණීයො"ති (අ. නි. 6.10) වුත්තො, තස්මා **"තස්ස පාදෙ නමස්සිත්වා, කත්වා සඞ්ඝස්ස චඤ්ජලි"**න්ති වුත්තං. ධම්මො පන ස්වාක්ඛාතතාදිගුණයුත්තො තථානුස්සරණෙන පූජෙතබ්බො හොති "තමෙව ධම්මං සක්කත්වා ගරුංකත්වා උපනිස්සාය විහරෙය්‍යං"න්ති (සං. නි. 1.173; අ. නි. 4.21) වචනතො, කායවාචාචිත්තෙහි සබ්බථා පූජෙතබ්බො, තස්මා **"සද්ධම්මඤ්චස්ස පූජෙත්වා"**ති වුත්තං. **සිරීමතොති** එත්ථ **සිරීති** පඤ්ඤාපුඤ්ඤානං අධිවචනන්ති වදන්ති. අථ වා පුඤ්ඤනිබ්බත්තා සරීරසොභග්ගාදිසම්පත්ති කතපුඤ්ඤං නිස්සයති, කතපුඤ්ඤෙහි වා නිස්සීයතීති "සිරී"ති වුච්චති, සා ච අතිසයවතී භගවතො අත්ථීති සිරීමා, භගවා, තස්ස **සිරීමතො.**

7. **නිපච්චකාරස්සාති** පණාමකිරියාය. **ආනුභාවෙනාති** බලෙන. **සොසෙත්වාති** සුක්ඛාපෙත්වා අන්තරධාපෙත්වා අත්ථං පකාසයිස්සාමීති සම්බන්ධො. **අන්තරායෙති** අත්ථප්පකාසනස්ස උපඝාතකෙ. **අසෙසතොති** නිස්සෙසෙ සකලෙ.

8. ඉදානි අභිධම්මස්ස ගම්භීරත්ථත්තා අත්ථප්පකාසනස්ස දුක්කරභාවං දීපෙතුං **"විසුද්ධාචාරසීලෙනා"**තිආදිනා අභියාචනං දස්සෙති. චුල්ලවජ්ජයාදිවිසුද්ධියා **විසුද්ධාචාරො,** පාරාජිකසඞ්ඝාදිසෙසවිසුද්ධියා **විසුද්ධසීලො.** චාරිත්තවාරිත්තවිසුද්ධියා වා **විසුද්ධාචාරසීලො,** තෙන. **සක්කච්චන්ති** චිත්තිං කත්වා. **අභියාචිතොති** අභිමුඛං යාචිතො. තෙන අනාදරියං අත්ථප්පකාසනෙ කාතුං අසක්කුණෙය්‍යං දස්සෙති.

9. ඉදානි යස්ස අත්ථං පකාසෙතුකාමො, තං දස්සෙතුං **"යං දෙවදෙවො"**තිආදිමාහ. තත්ථ යන්ති අභිධම්මං. **දෙවදෙවොති** විසුද්ධිසම්මුතිඋපපත්තිදෙවානං දෙවො. ලොකෙ හි යෙ "සරණං පරායණ"න්ති ගන්තබ්බා ගතිභූතා, තෙ "දෙවා"ති වුච්චන්ති, භගවා ච සබ්බදෙවානං ගතිභූතොති . **නයතොති** සඞ්ඛෙපතො. **සමාචික්ඛීති** සම්මා ආචික්ඛි යථා ථෙරො බුජ්ඣති. වෙනෙය්‍යසත්තෙ විනෙතීති **විනායකො,** නායකවිරහිතො වා, සයම්භූති අත්ථො.

10-12. **යඤ්චාති** යඤ්ච අභිධම්මං භික්ඛූනං පයිරුදාහාසීති සම්බන්ධො. **පයිරුදාහාසීති** කථෙසි. **ඉතීති** ඉමිනා අනුක්කමෙන. "යො ධාරිතො"ති **යන්ති** උපයොගවසෙන වුත්තො යං-සද්දො **ධාරිතොති** පච්චත්තෙන සම්බජ්ඣමානො පච්චත්තවසෙන පරිණමති, තස්මා යො ධාරිතො, යො ච සඞ්ගීතො, තස්ස අත්ථං පකාසයිස්සාමීති යොජනා කාතබ්බා. වෙදෙන පඤ්ඤාය ඊහති පවත්තතීති **වෙදෙහො,** තෙන මුනිනා. **අභිණ්හසොති** බහුසො. **අභිධම්මස්සාති** එතං "අත්ථං පකාසයිස්සාමී"ති එතෙන යොජෙතබ්බං. ඉදානි යො අත්ථප්පකාසනස්ස නිස්සයො, තං දස්සෙතුං **"ආදිතො"**තිආදිමාහ. තත්ථ **ආදිතොති** ආදිම්හි පඨමසඞ්ගීතියං.

13. යා අට්ඨකථා සඞ්ගීතා, කස්ස පන සා අට්ඨකථාති? අඤ්ඤස්ස වුත්තස්ස අභාවා "යස්ස අත්ථං පකාසයිස්සාමී"ති වුත්තං, අධිකාරවසෙන "තස්ස අභිධම්මස්සා"ති විඤ්ඤායති. **සඞ්ගීතාති** අත්ථං පකාසෙතුං යුත්තට්ඨානෙ "අයං එතස්ස අත්ථො, අයං එතස්ස අත්ථො"ති සඞ්ගහෙත්වා වුත්තා, පච්ඡාපි ච දුතියතතියසඞ්ගීතීසු **අනුසඞ්ගීතා.**

14-16. **අභිසඞ්ඛතාති** රචිතා. **තතොති** අට්ඨකථාතො. **තන්තිනයානුගන්ති** තන්තිගතිං අනුගතං. **භාසන්ති** මාගධභාසං. **නිකායන්තරලද්ධීහීති** අන්තරන්තරා අනුප්පවෙසිතාහි. **අසම්මිස්සන්ති** අවොකිණ්ණං. **අනාකුලන්ති** සනිකායෙපි අනාවිලං පරිච්ඡින්නං. අසම්මිස්සො අනාකුලො ච යො මහාවිහාරවාසීනං අත්ථවිනිච්ඡයො, තං

දීපයන්තො අත්ථං පකාසයිස්සාමීති . එතෙන තිපිටකචූළනාගත්ථෙරාදීහි වුත්තො ථෙරවාදොපි සඞ්ගහිතො හොති. අථ වා තම්බපණ්ණිභාසං අපනෙත්වා මාගධභාසඤ්ච ආරොපෙත්වා පකාසියමානො යො අභිධම්මස්ස අත්ථො අසම්මිස්සො අනාකුලොයෙව ච හොති මහාවිහාරවාසීනඤ්ච විනිච්ඡයභූතො, තං අත්ථං ''එසො මහාවිහාරවාසීනං විනිච්ඡයො''ති දීපයන්තො පකාසයිස්සාමි. තප්පකාසනෙනෙව හි සො තථා දීපිතො හොතීති.

17. **තොසයන්තො විචක්ඛණෙති** විචක්ඛණෙ තොසයන්තො ගහෙතබ්බං ගහෙත්වානාති එවං යොජෙත්වා ''ගහෙතබ්බට්ඨානෙයෙව ගහිතං සුට්ඨු කත''න්ති එවං තොසයන්තොති අත්ථං වදන්ති. එවං සති ගහෙතබ්බග්ගහණෙනෙව තොසනං කතං, න අඤ්ඤෙන අත්ථප්පකාසනෙනාති එතං ආපජ්ජෙය්‍ය. තොසයන්තො අත්ථං පකාසයිස්සාමීති එවං පන යොජනාය සති ගහෙතබ්බග්ගහණං අඤ්ඤඤ්ච සබ්බං අත්ථප්පකාසනං හොතීති සබ්බෙන තෙන තොසනං කතං හොති, තස්මා තොසයන්තො අත්ථං පකාසයිස්සාමීති යුත්තරූපා.

18-20. ඉදානි යං අත්ථප්පකාසනං කත්තුකාමො, තස්ස මහත්තං පරිහරිතුං **''කම්මට්ඨානානී''**තිආදිමාහ. **අත්ථවණ්ණනන්ති** එත්ථ වණ්ණනා නාම විවරිත්වා විත්ථාරෙත්වා වචනං. **ඉතීති** ''අපනෙත්වා තතො භාස''න්ති එවමාදිනා යථාදස්සිතප්පකාරෙන. ඉති සොතූනං උස්සාහුප්පාදනස්ස හෙතුං දස්සෙති. **අභිධම්මකථන්ති** අභිධම්මට්ඨකථං. **නිසාමෙථාති** සුණාථ. ඉදානි අවස්සං අයං සොතබ්බායෙවාති දළ්හං උස්සාහෙන්තො ආහ **''දුල්ලභා හි අයං කථා''**ති.

වීසතිගාථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිදානකථාවණ්ණනා

අට්ඨසාලිනිං තාව වණ්ණෙන්තෙහි ආචරියෙහි තස්සා සන්නිවෙසො විභාවෙතබ්බො. තස්මා ඉදං වුච්චති –

''වචනත්ථො පරිච්ඡෙදො, සන්නිවෙසො ච පාළියා;
සාගරෙහි තථා චින්තා, දෙසනාහි ගම්භීරතා.

''දෙසනාය සරීරස්ස, පවත්තිග්ගහණං තථා;
ථෙරස්ස වාචනාමග්ග-තප්පභාවිතතාපි ච.

''පටිවෙධා තථා බුද්ධ-වචනාදීහි ආදිතො;
ආභිධම්මිකභාවස්ස, සාධනං සබ්බදස්සිනො.

''විනයෙනාථ ගොසිඞ්ග-සුත්තෙන ච මහෙසිනා;
භාසිතත්තස්ස සංසිද්ධි, නිදානෙන ච දීපිතා.

''පකාසෙත්වා ඉමං සබ්බං, පටිඤ්ඤාතකථා කතා;
අට්ඨසාලිනියා එතං, සන්නිවෙසං විභාවයෙ''ති.

වචනත්ථවිජානනෙන විදිතාභිධම්මසාමඤ්ඤත්ථස්ස අභිධම්මකථා වුච්චමානා සොභෙය්‍යාති අභිධම්මපරිජානනමෙව ආදිම්හි යුත්තරූපන්ති තදත්ථං පුච්ඡති **''තත්ථ කෙනට්ඨෙන අභිධම්මො''**ති. තත්ථ **තත්ථාති** ''අභිධම්මස්ස අත්ථං පකාසයිස්සාමී''ති යදිදං වුත්තං, තස්මිං. ''යස්ස අත්ථං පකාසයිස්සාමී''ති පටිඤ්ඤාතං, සො අභිධම්මො කෙනට්ඨෙන අභිධම්මොති අත්ථො. **තත්ථාති** වා ''අභිධම්මකථ''න්ති එතස්මිං වචනෙ යො අභිධම්මො වුත්තො, සො කෙනට්ඨෙන අභිධම්මොති අත්ථො. **ධම්මාතිරෙකධම්මවිසෙසට්ඨෙනාති** එත්ථ ධම්මො අතිරෙකො ධම්මාතිරෙකො, සුත්තන්තාධිකා පාළීති අත්ථො. ධම්මො විසෙසො ධම්මවිසෙසො ධම්මාතිසයො, විචිත්තා පාළීති අත්ථො, ධම්මාතිරෙකධම්මවිසෙසා එව අත්ථො **ධම්මාතිරෙකධම්මවිසෙසට්ඨො**. ද්වින්නම්පි අත්ථානං අභිධම්මසද්දස්ස අත්ථභාවෙන සාමඤ්ඤතො එකවචනනිද්දෙසො කතො. **තස්මාති** යස්මා ''අභික්කමන්ති, අභික්කන්තවණ්ණා''තිආදීසු විය අතිරෙකවිසෙසට්ඨදීපකො අභිසද්දො, තස්මා අයම්පි ධම්මො ධම්මාතිරෙකධම්මවිසෙසට්ඨෙන ''අභිධම්මො''ති වුච්චතීති සම්බන්ධො.

තත්ථ සියා – ''අභික්කමන්ති, අභික්කන්තවණ්ණා''ති එත්ථ ධාතුසද්දස්ස පුරතො පයුජ්ජමානො අභිසද්දො කිරියාය අතිරෙකවිසෙසභාවදීපකො හොතීති යුත්තං උපසග්ගභාවතො, ධම්මසද්දො පන න ධාතුසද්දොති එතස්මා පුරතො අභිසද්දො පයොගමෙව නාරහති. අථාපි පයුජ්ජෙය්‍ය, කිරියාවිසෙසකා උපසග්ගා, න ච ධම්මො කිරියාති ධම්මස්ස අතිරෙකවිසෙසභාවදීපනං න යුත්තන්ති? නො න යුත්තං. අඤ්ඤස්සපි හි උපසග්ගස්ස අධාතුසද්දා පුරතො පයුජ්ජමානස්ස අකිරියායපි අතිරෙකවිසෙසභාවදීපකස්ස දස්සනතොති එතමත්ථං විභාවෙතුං අතිඡත්තාදිඋදාහරණං දස්සෙන්තො ආහ **''යථා''**තිආදි. **එවමෙවාති** යථා ඡත්තාතිරෙකඡත්තවිසෙසාදිඅත්ථෙන අතිඡත්තාදයො හොන්ති අතිසද්දස්ස උපසග්ගස්ස අධාතුසද්දස්සපි පුරතො පයුජ්ජමානස්ස අකිරියාය ච තබ්භාවදීපකත්තා, එවමයම්පි ධම්මො

ධම්මාතිරෙකධම්මවිසෙසට්ඨෙන **‘‘අභිධම්මො’’**ති වුච්චති අභි-සද්දස්ස උපසග්ගස්ස අධාතුසද්දස්සපි පුරතො පයුජ්ජමානස්ස අකිරියාය ච තබ්භාවදීපකත්තාති අධිප්පායො.

එකදෙසෙනෙව විභත්තාති ‘‘කතමෙ ච, භික්ඛවෙ, පඤ්චක්ඛන්ධා? රූපක්ඛන්ධො…පෙ…. විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො. කතමො ච, භික්ඛවෙ, රූපක්ඛන්ධො? යං කිඤ්චි රූපං අතීතා…පෙ…. සන්තිකෙ වා, අයං වුච්චති රූපක්ඛන්ධො’’තිඑවමාදිනා (සං. නි. 3.48; විභ. 2) උද්දෙසනිද්දෙසමත්තෙනෙව විභත්තා, ‘‘තත්ථ කතමං රූපං අතීත’’න්තිඑවමාදිනා (විභ. 3) පටිනිද්දෙසස්ස අභිධම්මභාජනීයස්ස පඤ්හපුච්ඡකස්ස ච අභාවා න නිප්පදෙසෙන. අභිධම්මං පත්වා පන…පෙ…. නිප්පදෙසතොව විභත්තා, තස්මා අයම්පි ධම්මො ධම්මාතිරෙකධම්මවිසෙසට්ඨෙන **‘‘අභිධම්මො’’**ති වුච්චති නිප්පදෙසානං තිණ්ණම්පි නයානං අතිරෙකපාළිභාවතො විසෙසපාළිභාවතො වාති අධිප්පායො. සුත්තන්තෙ බාවීසතියා ඉන්ද්‍රියානං එකතො අනාගතත්තා ඉන්ද්‍රියවිභඞ්ගෙ සුත්තන්තභාජනීයං නත්ථි. ‘‘අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා සම්භවන්තී’’තිආදිනා පටිච්චසමුප්පාදෙ තස්ස තස්ස පච්චයධම්මස්ස පච්චයුප්පන්නධම්මානං පච්චයභාවො උද්දිට්ඨො, උද්දිට්ඨධම්මානඤ්ච කුසලාදිභාවො පුච්ඡිත්වා විස්සජ්ජෙතබ්බො, න චෙත්ථ ‘‘අවිජ්ජාසඞ්ඛාරා’’ති එවං වුත්තො උද්දෙසො අත්ථීති පඤ්හපුච්ඡකං නත්ථි. සුත්තන්තෙ පඤ්ච සික්ඛාපදානි උද්දිට්ඨානි පාණාතිපාතා වෙරමණීතිආදීනි. සා පන වෙරමණී යදි සභාවකිච්චාදිවසෙන විභජීයෙය්‍ය, ‘‘ආරති විරතී’’තිආදිනා අභිධම්මභාජනීයමෙව හොති. අථාපි චිත්තුප්පාදවසෙන විභජීයෙය්‍ය, තථාපි අභිධම්මභාජනීයමෙව හොති. අඤ්ඤො පන වෙරමණීනං විභජිතබ්බප්පකාරො නත්ථි, යෙන පකාරෙන සුත්තන්තභාජනීයං වත්තබ්බං සියා. තස්මා සික්ඛාපදවිභඞ්ගෙ සුත්තන්තභාජනීයං නත්ථි.

වචනත්ථතො අභිධම්මෙ ඤාතෙ පරිච්ඡෙදතො ඤාපෙතුං ආහ **‘‘පකරණපරිච්ඡෙදතො’’**තිආදි. **කතිපයාව පඤ්හවාරා අවසෙසාති** ධම්මහදයවිභඞ්ගෙ අනාගතා හුත්වා මහාධම්මහදයෙ ආගතා ධම්මහදයවිභඞ්ගවචනවසෙන අවසෙසා කතිපයාව පඤ්හවාරාති අත්ථො. එත්ථෙව සඞ්ගහිතාති **‘‘අපුබ්බං නත්ථී’’**ති වුත්තං. **අප්පමත්තිකාව තන්ති අවසෙසාති** ධම්මහදයවිභඞ්ගෙ අනාගන්ත්වා මහාධම්මහදයෙ ආගතතන්තිතො යදි පථවීආදීනං විත්ථාරකථා මහාධාතුකථා රූපකණ්ඩධාතුවිභඞ්ගාදීසු, අථ ධාතුකථාය විත්ථාරකථා ධාතුකථාය අනාගන්ත්වා මහාධාතුකථාය ආගතතන්ති අප්පමත්තිකාවාති අධිප්පායො.

යං පන වුත්තං ‘‘සාවකභාසිතත්තා ඡඩ්ඩෙථ න’’න්ති, තං බුද්ධභාසිතභාවදස්සනෙන පටිසෙධෙතුං **‘‘සම්මාසම්බුද්ධො හී’’**තිආදිමාහ. **චතූසු පඤ්හෙසූති** ‘‘උපලබ්භති නුපලබ්භතී’’ති පටිඤ්ඤාය ගහිතාය පටික්ඛෙපගහණත්ථං ‘‘යො සච්චිකට්ඨො’’ති වුත්තං සච්චිකට්ඨං නිස්සයං කත්වා උපාදාය පවත්තා ද්වෙපි පඤ්චකා එකො පඤ්හො, ‘‘සබ්බත්ථා’’ති සරීරං සබ්බං වා දෙසං උපාදාය පවත්තා එකො, ‘‘සබ්බදා’’ති කාලමුපාදාය එකො, ‘‘සබ්බෙසූ’’ති යදි ඛන්ධායතනාදයො ගහිතා, තෙ උපාදාය පවත්තා, අථ පන ‘‘යො සච්චිකට්ඨො සබ්බත්ථ සබ්බදා’’ති එතෙහි න කොචි සච්චිකට්ඨො දෙසො කාලො වා අග්ගහිතො අත්ථි, තෙ පන සාමඤ්ඤවසෙන ගහෙත්වා අනුයොගො කතො, න භෙදවසෙනාති භෙදවසෙන ගහෙත්වා අනුයුඤ්ජිතුං ‘‘සබ්බෙසූ’’ති වුත්තා සච්චිකට්ඨදෙසකාලප්පදෙසෙ උපාදාය ච පවත්තා එකොති එතෙසු චතූසු. **ද්වින්නං පඤ්චකානන්ති** එත්ථ ‘‘පුග්ගලො උපලබ්භති…පෙ…. මිච්ඡා’’ති එකං, ‘‘පුග්ගලො නුපලබ්භති…පෙ…. මිච්ඡා’’ති (කථා. 18) එකං, ‘‘ත්වං චෙ පන මඤ්ඤසි…පෙ…. ඉදං තෙ මිච්ඡා’’ති (කථා. 3) එකං, ‘‘එසෙ චෙ දුන්නිග්ගහිතෙ…පෙ…. ඉදං තෙ මිච්ඡා’’ති එකං, ‘‘න හෙවං නිග්ගහෙතබ්බෙ, තෙන හි යං නිග්ගණ්හාසි…පෙ…. සුකතා පටිපාදනා’’ති (කථා. 10) එකන්ති එවං නිග්ගහකරණං, පටිකම්මකරණං, නිග්ගහස්ස සුනිග්ගහභාවං ඉච්ඡතො පටිඤ්ඤායපනෙන පටිකම්මවෙඨනං, පටිකම්මස්ස දුප්පටිකම්මභාවං ඉච්ඡතො තංනිදස්සනෙන නිග්ගහස්ස දුන්නිග්ගහභාවදස්සනෙන නිග්ගහනිබ්බෙඨනං, අනිග්ගහභාවාරොපනාදිනා ඡෙදොති අයං එකො පඤ්චකො, යො අට්ඨකථායං අනුලොමපඤ්චකපටිකම්මචතුක්කනිග්ගහචතුක්කඋපනයනචතුක්කනිගමනචතුක්ක නාමෙහි සකවාදිපුබ්බපක්ඛෙ අනුලොමපච්චනීකපඤ්චකොති වුත්තො, පරවාදිපුබ්බපක්ඛෙ ච එවමෙව පච්චනීයානුලොමපඤ්චකොති වුත්තො. එවං ද්වෙ පඤ්චකා වෙදිතබ්බා. එවං සෙසපඤ්හෙසුපීති අට්ඨ පඤ්චකා **අට්ඨමුඛා වාදයුත්තීති** වුත්තා. **යුත්තීති** උපායො, වාදස්ස යුත්ති **වාදයුත්ති,** වාදප්පවත්තනස්ස උපායොති අත්ථො.

අනුලොමපච්චනීකපඤ්චකෙ ආදිනිග්ගහං දස්සෙත්වා පච්චනීයානුලොමපඤ්චකෙ ච ආදිනිග්ගහමෙව දස්සෙත්වා මාතිකං දීපෙතුං **‘‘සා පනෙසා’’**තිආදිමාහ. **පුග්ගලොති** අත්තා සත්තො ජීවො. **උපලබ්භතීති** පඤ්ඤාය උපගන්ත්වා ලබ්භති. **සච්චිකට්ඨපරමට්ඨෙනාති** මායාමරීචිආදයො විය නාභූතාකාරෙන, අනුස්සවාදීහි ගහෙතබ්බා විය න අනුත්තමත්ථභාවෙන, අථ ඛො භූතෙන උත්තමත්ථභාවෙන උපලබ්භතීති පුච්ඡති. ඉතරො තාදිසං ඉච්ඡන්තො පටිජානාති. පුන යො සච්චිකට්ඨපරමට්ඨෙන උපලබ්භති, සො සච්චිකට්ඨපරමට්ඨතො අඤ්ඤො තදාධාරො, අඤ්ඤත්‍ර වා තෙහි, තෙසං වා ආධාරභූතො, අනඤ්ඤො වා තතො රුප්පනාදිසභාවතො සප්පච්චයාදිසභාවතො වා උපලබ්භමානො ආපජ්ජතීති අනුයුඤ්ජති **‘‘යො සච්චිකට්ඨො…පෙ…. පරමට්ඨෙනා’’**ති. ඉතරො පුග්ගලස්ස රූපාදීහි අඤ්ඤත්තං අනඤ්ඤත්තඤ්ච අනිච්ඡන්තො **‘‘න හෙව’’**න්ති පටික්ඛිපති. පුන සකවාදී පටිඤ්ඤාය එකත්තාපන්නං අප්පටික්ඛිපිතබ්බං පටික්ඛිපතීති කත්වා නිග්ගහං ආරොපෙන්තො ආහ **‘‘ආජානාහි නිග්ගහ’’**න්ති. **‘‘පුග්ගලො නුපලබ්භතී’’**ති පුට්ඨො සකවාදී පුග්ගලදිට්ඨිං පටිසෙධෙන්තො **‘‘ආමන්තා’’**ති පටිජානාති. පුන ඉතරො යො සච්චිකට්ඨෙන නුපලබ්භති පුග්ගලො, සො සච්චිකට්ඨපරමට්ඨතො අඤ්ඤො වා අනඤ්ඤො වා නුපලබ්භතීති ආපජ්ජති අඤ්ඤස්ස පකාරස්ස අභාවාති අනුයුඤ්ජති **‘‘යො සච්චිකට්ඨො…පෙ…. පරමට්ඨෙනා’’**ති. යස්මා පන

පුග්ගලො සබ්බෙන සබ්බං නුපලබ්භති, තස්මා තස්ස අඤ්ඤත්තානඤ්ඤත්තානුයොගො අනනුයොගො පුග්ගලලද්ධිං පටිසෙධෙන්තස්ස අනාපජ්ජනතොති **''න හෙව''**න්ති පටික්ඛිපති. ඉතරො පටිඤ්ඤාය ආපජ්ජනලෙසමෙව පස්සන්තො අවිපරීතං අත්ථං අසම්බුජ්ඣන්තොයෙව නිග්ගහං ආරොපෙති **''ආජානාහි නිග්ගහ''**න්ති.

ඉතීති යං දිස්වා මාතිකා ඨපිතා, එවං දෙසිතත්තාති අධිප්පායො. **යථා කින්ති** යෙන පකාරෙන බුද්ධභාසිතං නාම ජාතං, තං නිදස්සනං කින්ති අත්ථො. **යතොනිදානන්ති** යංකාරණා ඡඅජ්ඣත්තිකබාහිරායතනාදිනිදානන්ති අත්ථො. **පපඤ්චසඤ්ඤාසඞ්ඛාති** තණ්හාමානදිට්ඨිපපඤ්චසම්පයුත්තා සඤ්ඤාකොට්ඨාසා. **සමුදාචරන්තීති** අජ්ඣාචරන්ති. **එත්ථ චෙති** එතෙසු ආයතනාදීසු තණ්හාමානදිට්ඨීහි අභිනන්දිතබ්බං අභිවදිතබ්බං අජ්ඣොසිතබ්බඤ්ච නත්ථි චෙ . නනු නත්ථියෙව, කස්මා ''නත්ථි චෙ''ති වුත්තන්ති? සච්චං නත්ථි, අප්පහීනාභිනන්දනාභිවදනජ්ඣොසානානං පන පුථුජ්ජනානං අභිනන්දිතබ්බාදිප්පකාරානි ආයතනාදීනි හොන්තීති තෙසං න සක්කා ''නත්ථී''ති වත්තුං, පහීනාභිනන්දනාදීනං පන සබ්බථා නත්ථීති ''නත්ථි චෙ''ති වුත්තං. **එසෙවන්තොති** අභිනන්දනාදීනං නත්ථිභාවකරො මග්ගො තප්පටිප්පස්සද්ධිභූතං ඵලං වා රාගානුසයාදීනං අන්තො අවසානං, අප්පවත්තීති අත්ථො.

ජානං ජානාතීති සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණෙන ජානිතබ්බං ජානාති. න හි පදෙසඤාණවා ජානිතබ්බං සබ්බං ජානාතීති. **පස්සං පස්සතීති** දිබ්බචක්ඛුපඤ්ඤාචක්ඛුධම්මචක්ඛුබුද්ධචක්ඛුසමන්තචක්ඛුසඞ්ඛාතෙහි පඤ්චහි චක්ඛූහි පස්සිතබ්බං පස්සති. අථ වා **ජානං ජානාතීති** යථා අඤ්ඤෙ සවිපල්ලාසා කාමරූපපරිඤ්ඤාවාදිනො ජානන්තාපි විපල්ලාසවසෙන ජානන්ති, න එවං භගවා , භගවා පන පහීනවිපල්ලාසත්තා ජානන්තො ජානාතියෙව, දිට්ඨිදස්සනස්ස ච අභාවා පස්සන්තො පස්සතියෙවාති අත්ථො. **චක්ඛුභූතොති** පඤ්ඤාචක්ඛුමයත්තා සත්තෙසු ච තදුප්පාදනතො ලොකස්ස චක්ඛුභූතො. **ඤාණභූතොති** එතස්ස ච එවමෙව අත්ථො දට්ඨබ්බො. **ධම්මා** බොධිපක්ඛියා. **බ්‍රහ්මා** මග්ගො, තෙහි උප්පන්නත්තා ලොකස්ස ච තදුප්පාදනතො තබ්භූතො. **වත්තාති** චතුසච්චධම්මෙ වදතීති වත්තා. **පවත්තාති** චිරං සච්චප්පටිවෙධං පවත්තෙන්තො වදතීති පවත්තා. **අත්ථස්ස නින්නෙතාති** අත්ථං උද්ධරිත්වා දස්සෙතා, පරමත්ථං වා නිබ්බානං පාපයිතා. **අමතස්ස දාතාති** අමතසච්ඡිකිරියං සත්තෙසු උප්පාදෙන්තො අමතං දදාතීති අමතස්ස දාතා. බොධිපක්ඛියධම්මානං තදායත්තභාවතො **ධම්මස්සාමී. සුවණ්ණාලිඞ්ගන්ති** සුවණ්ණමයං ආලිඞ්ගං බුද්දකමුදිඞ්ගං. සුපුප්ඵිතසතපත්තපදුමම්ව සස්සිරිකං සසොභං **සුපුප්ඵිතසතපත්තසස්සිරිකං.**

අනුමොදිතකාලතො පට්ඨාය...පෙ.... බුද්ධභාසිතං නාම ජාතන්ති එතෙන අනුමොදනා බුද්ධභාසිතභාවස්ස කාරණන්ති අයමත්ථො වුත්තො විය දිස්සති, එවඤ්ච සති කථාවත්ථුස්ස බුද්ධභාසිතභාවො න සියා අනනුමොදිතත්තා, තස්මා එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො – ''මහාකච්චායනො එවං විභජිස්සතී''ති දිස්වා භගවා මාතිකං නික්ඛිපිත්වා විහාරං පවිට්ඨො, තථෙව ච ථෙරො භගවතා දින්නනයෙන ඨපිතමාතිකාය විභජීති බුද්ධභාසිතං නාම ජාතං, තං පන අනුමොදනාය පාකටං ජාතන්ති එතමත්ථං සන්ධාය ''එවං සත්ථාරා...පෙ.... නාම ජාත''න්ති වුත්තන්ති.

ඉදානි පාළියා සන්නිවෙසං දස්සෙතුං **''තත්ථ ධම්මසඞ්ගණීපකරණෙ''**තිආදිමාහ. **කාමාවචරකුසලතො අට්ඨාති** කාමාවචරකුසලෙ චත්තාරො ඛන්ධෙ ගහෙත්වා තතො අට්ඨ චිත්තානි උද්ධරති. පඨමා විභත්තීතිපි වදන්ති. **එකූනනවුති චිත්තානීති** යත්ථ එතානි චිත්තානි විභත්තානි, තෙ පාළිප්පදෙසා ''එකූනනවුති චිත්තානී''ති වුත්තා. තෙසඤ්ච සමුදායො චිත්තවිභත්ති, තස්මා උපපන්නමෙතං **''එකූනනවුති චිත්තානි චිත්තවිභත්තී''**ති. මාතිකඤ්ච උද්දිසිත්වා තත්ථ එකෙකං පදං උද්ධරිත්වා යස්මා චිත්තානි විභත්තානි, තස්මා මාතිකාපි චිත්තවිභත්තිඅන්තොගධායෙවාති චිත්තුප්පාදකණ්ඩං මාතිකාපදභාජනීයවසෙන දුවිධන්ති ඉදම්පි වචනං යුජ්ජති.

මූලතොති ''තීණි කුසලමූලානී''තිආදිනා (ධ. ස. 985) කුසලාදීනං මූලවසෙන සඞ්ඛිපිත්වා වචනං. ''වෙදනාක්ඛන්ධො''තිආදිනා **ඛන්ධතො.** ''කායකම්ම''න්තිආදිනා **ද්වාරතො.** ''සුබභූමියං කාමාවචරෙ''තිආදිනා (ධ. ස. 988) **භූමිතො. අත්ථොති** හෙතුඵලං. **ධම්මොති** හෙතු . ''තීණි කුසලමූලානි තීණි අකුසලමූලානී''තිආදිනා (ධ. ස. 985-986) හෙතුවසෙන සඞ්ගහො **ධම්මතො** නික්ඛෙපො. ''තංසම්පයුත්තො, තංසමුට්ඨානා තදෙකට්ඨා ච කිලෙසා''තිආදිනා (ධ. ස. 985-986) හෙතුඵලවසෙන සඞ්ගහො **අත්ථතො** නික්ඛෙපො. අථ වා **ධම්මොති** භාසිතො. **අත්ථොති** භාසිතත්ථො. ''තයො කුසලහෙතූ''ති (ධ. ස. 1059) **ධම්මො.** ''තත්ථ කතමෙ තයො කුසලහෙතූ අලොභො''තිආදි (ධ. ස. 1060) **අත්ථො,** සො ච **ධම්මො.** ''තත්ථ කතමො අලොභො''තිආදි (ධ. ස. 1061) **අත්ථොති** එවං අත්ථධම්මවසෙන නික්ඛෙපො වෙදිතබ්බො. **නාමතොති** ''තීණි කුසලමූලානී''ති වුත්තධම්මානං අලොභොතිආදිනාමවසෙන. **ලිඞ්ගතොති** උද්දිට්ඨස්ස එකස්සෙව ධම්මස්ස ''අලොභො අලුබ්භනා අලුබ්භිතත්ත''න්ති (ධ. ස. 1061) පුරිසාදිලිඞ්ගවසෙන නික්ඛෙපො.

ගණනචාරන්ති ගණනප්පවත්තිං. **සමානෙන්තීති** සමානං කරොන්ති පූරෙන්ති, තථා **සමානෙතබ්බන්ති** එත්ථාපි. ''විජ්ජාභාගිනො අවිජ්ජාභාගිනො''ති (ධ. ස. දුකමාතිකා 101) එවමාදීසු එත්ථ විඤ්ඤාතෙසු ආභිධම්මිකත්ථෙරා සුත්තන්තං සුණන්තා චින්තෙන්තා ච සුත්තන්තෙසු ''විජ්ජාභාගිනො''තිආදීසු ආගතෙසු අත්ථස්ස විඤ්ඤාතත්තා න කිලමන්තීති එතමත්ථං සන්ධාය වුත්තං **''ආභිධම්මිකත්ථෙරානං...පෙ.... අකිලමත්ථං ඨපිතා''**ති.

අනමතග්ගොති අඤ්ඤාතග්ගො. **බන්ධන්තරන්ති** බන්ධනානත්තං, බන්ධමෙව වා. ගහෙතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා සණ්හං, සුඛුමාය පඤ්ඤාය ගහෙතබ්බතො සුඛුමඤ්ච ධම්මං **සණ්හසුඛුමධම්මං**. බලවතා ඤාණවෙගෙන පවත්තත්තා බලවතො ඤාණවෙගස්ස නිමිත්තභාවතො ච **බලවං**. ගම්භීරමෙව **ගම්භීරගතං,** ගම්භීරානි වා ගතානි ගමනානි එතස්ස සන්තීති **ගම්භීරගතං. යථානුපුබ්බන්ති** යථානුපුබ්බෙන. **නිබ්ලෙනාති** නිරවසෙසෙන දෙසිතං, පඤ්චබිලරහිතෙන වා භගවතා දෙසිතං. **රූපගතංවාති** හත්ථගතං රූපං විය චක්ඛුනා. ''පටිවෙධඤාණෙන සමන්තපට්ඨානං යො පස්සති, සො අත්ථෙව, නො නත්ථී''ති අත්තානං සන්ධාය ථෙරො වදතීති.

ඛුද්දකවත්ථුවිභඞ්ගෙ ආගතෙසු එකාධිකෙසු අට්ඨසු කිලෙසසතෙසු අට්ඨසතතණ්හාවිචරිතානි අපනෙත්වා සෙසා ද්වාසට්ඨි දිට්ඨියො ච උප්පන්නානුප්පන්නභාවෙන දිගුණිතානි දියඩ්ඪකිලෙසසහස්සානි දසාධිකානි හොන්ති, අප්පකං පන ඌනමධිකං වා න ගණනූපගං හොතීති **''දියඩ්ඪකිලෙසසහස්ස''**න්ති වුත්තං. ඉතරෙසං අතීතාදිභාවාමසනා අග්ගහණං බෙපනෙ දට්ඨබ්බං.

මෙචකපටාති නීලනිභා පටා. **චිත්තසමුට්ඨානා වණ්ණධාතූති** චිත්තපච්චයඋතුසමුට්ඨානා වණ්ණධාතූති අත්ථො ගහෙතබ්බො. කස්මා? න හි චිත්තසමුට්ඨානං රූපං බහි නිගච්ඡතීති, චිත්තසමුට්ඨානරූපපරම්පරාය ආගතත්තා පන එවං වුත්තං. අථ වා **චිත්තසමුට්ඨානා වණ්ණධාතූති** එත්ථ පච්චයඋතුසද්දානං ලොපං කත්වා සොයෙව පුබ්බෙ වුත්තො අත්ථො සුවණ්ණතා සුස්සරතා විය. එත්ථ හි ''සුස්සරතා''ති උපාදින්නකාධිකාරෙ ආගතං, න ච සද්දො උපාදින්නකො අත්ථි, තස්මා උපාදින්නකරූපඝට්ටනාලුආදිනිස්සයත්තා එවං වුත්තන්ති, එවමෙත්ථාපි චිත්තපච්චයඋතුසමුට්ඨානං සන්ධාය ''චිත්තසමුට්ඨානා වණ්ණධාතූ''ති වදති.

කායසක්ඛින්ති පච්චක්ඛං. **දන්තාවරණන්ති** ඔට්ඨද්වයං. **මුඛාදානන්ති** මුඛවිවරං. **සිලිට්ඨන්ති** සංගතං සුසණ්ඨිතං. **සරෙ නිමිත්තං ගහෙත්වාති** ''ධම්මො එසො වුච්චතී''ති ධම්මස්සරවසෙන නිමිත්තං ගහෙත්වා, න කිලෙසානුබ්‍යඤ්ජනවසෙන. **එකප්පහාරෙනාති** එත්ථ **පහාරොති** දිවසස්ස තතියො භාගො වුච්චති. **එවං සන්තෙති** පුබ්බෙ වුත්තමග්ගහෙත්වා වාචනාමග්ගස්ස ථෙරප්පභවත්තවචනමෙව ගහෙත්වා තෙන පුරිමවචනඤ්ච පටික්ඛිපන්තො චොදෙති.

තෙනෙතමෙතස්සාති විනයස්ස. **අත්තත්ථපරත්ථාදිභෙදෙති** යො තං සුත්තං සජ්ඣායති සුණාති වාචෙති චින්තෙති දෙසෙති, සුත්තෙන සඞ්ගහිතො සීලාදිඅත්ථො තස්සපි හොති, තෙන පරස්ස සාධෙතබ්බතො පරස්සපි හොතීති තදුභයං තං සුත්තං සූචෙති දීපෙති. තථා දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකත්ථෙ ලොකියලොකුත්තරත්ථෙති එවමාදිභෙදෙ අත්ථෙ **ආදිසද්දෙන සඞ්ගණ්හාති. අත්ථසද්දො** චායං හිතපරියායවචනං, න භාසිතත්ථවචනං. යදි සියා, සුත්තං අත්තනොපි භාසිතත්ථං සූචෙති පරසුත්තස්සපීති අයමත්ථො සියා, සුත්තෙන ච යො අත්ථො පකාසිතො, සො තස්සෙව හොතීති න තෙන පරත්ථො සූචිතො හොති, තෙන ච සූචෙතබ්බස්ස පරත්ථස්ස නිවත්තෙතබ්බස්ස අභාවා අත්තග්ගහණං න කත්තබ්බං, අත්තත්ථපරත්ථවිනිමුත්තස්ස භාසිතත්ථස්ස අභාවා ආදිග්ගහණඤ්ච න කත්තබ්බං, තස්මා යථාවුත්තස්ස අත්ථස්ස සුත්තෙ අසම්භවතො සුත්තාධාරස්ස පුග්ගලස්ස වසෙන අත්තත්ථපරත්ථා වුත්තා.

අථ වා සුත්තං අනපෙක්ඛිත්වා යෙ අත්තත්ථාදයොපි අත්ථප්පභෙදා වුත්තා **නිද්දෙසෙ** (මහානි. 69; චූළනි. මොඝරාජමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 85) ''අත්තත්ථො පරත්ථො උභයත්ථො දිට්ඨධම්මිකො අත්ථො සම්පරායිකො අත්ථො උත්තානො අත්ථො ගම්භීරො අත්ථො ගුළ්හො අත්ථො පටිච්ඡන්නො අත්ථො නෙය්‍යො අත්ථො නීතො අත්ථො අනවජ්ජො අත්ථො නික්කිලෙසො අත්ථො වොදානො අත්ථො පරමත්ථො අත්ථො''ති, තෙ සුත්තං සූචෙතීති අත්ථො. අථ වා ''අත්තනා ච අප්පිච්ඡො හොතී''ති අත්තත්ථං, ''අප්පිච්ඡකථඤ්ච පරෙසං කත්තා හොතී''ති පරත්ථං සූචෙතීති. එවං ''අත්තනා ච පාණාතිපාතා පටිවිරතො හොතී''තිආදිසුත්තානි (අ. නි. 4.99) යොජෙතබ්බානි. විනයාභිධම්මෙහි ච විසෙසෙත්වා සුත්තසද්දස්ස අත්ථො වත්තබ්බො, තස්මා වෙනෙය්‍යජ්ඣාසයවසප්පවත්තාය දෙසනාය අත්තහිතපරහිතාදීනි සාතිසයං පකාසිතානි හොන්ති, න ආණාධම්මසභාවවසප්පවත්තායාති ඉදමෙව **''අත්ථානං සූචනතො සුත්ත''**න්ති වුත්තං.

සුත්තෙ ච ආණාධම්මසභාවා වෙනෙය්‍යජ්ඣාසයං අනුවත්තන්ති, න විනයාභිධම්මෙසු විය වෙනෙය්‍යජ්ඣාසයො ආණාධම්මසභාවෙ අනුවත්තති, තස්මා වෙනෙය්‍යානං එකන්තහිතපටිලාභසංවත්තනිකා සුත්තන්තදෙසනා හොතීති **''සුවුත්තා චෙත්ථ අත්ථා''**තිආදි වුත්තං. **පසවතීති** ඵලති . **''සුත්තාණා''**ති එතස්ස අත්ථං පකාසෙතුං **''සුට්ඨු ච නෙ තායතී''**ති වුත්තං. අත්තත්ථපරත්ථාදිවිධානෙසු ච සුත්තස්ස පමාණභාවො තෙසඤ්ච සඞ්ගාහකත්තං යොජෙතබ්බං, තදත්ථප්පකාසනෙ පධානත්තා සුත්තස්ස ඉතරෙහි විසෙසනඤ්ච. **එතන්ති** ''අත්ථානං සූචනතො''තිආදිකං අත්ථවචනං. **එතස්සාති** සුත්තස්ස.

අභික්කමන්තීති එත්ථ **අභි**-සද්දො කමනස්ස වුද්ධිභාවං අතිරෙකත්තං දීපෙති. **අභික්කන්තෙනාති** ච එත්ථ කන්තියා අධිකත්තං විසෙසභාවන්ති යුත්තං කිරියාවිසෙසකත්තා උපසග්ගස්ස. **අභිඤ්ඤාතා, අභිරාජා, අභිවිනයෙති** එත්ථ ලක්ඛණපූජිතපරිච්ඡින්නෙසු රත්තිආදීසු **අභි**-සද්දො වත්තතීති කථමෙතං යුජ්ජෙය්‍යාති? ලක්ඛණකරණඤාණපූජනපරිච්ඡෙදකිරියාදීපනතො තාහි ච කිරියාහි රත්තිරාජවිනයානං යුත්තත්තා. භාවනාඵරණවුද්ධීහි **වුද්ධිමන්තො. ආරම්මණාදීහීති** ආරම්මණසම්පයුත්තකම්මද්වාරපටිපදාදීහි. **අවිසිට්ඨන්ති**

අඤ්ඤමඤ්ඤවිසිට්ඨෙසු විනයසුත්තන්තාභිධම්මෙසු අවිසිට්ඨං සමානං පිටකසද්දන්ති අත්ථො. **යථාවුත්තෙනෙවාති** ''එවං දුවිධත්ථෙනා''තිආදිනා නයෙන.

කථෙතබ්බානං අත්ථානං දෙසකායත්තෙන ආණාදිවිධිනා අතිසජ්ජනං පබොධනං **දෙසනා.** සාසිතබ්බපුග්ගලගතෙන යථාපරාධාදිනා සාසිතබ්බභාවෙන අනුසාසනං විනයනං **සාසනං.** කථෙතබ්බස්ස සංවරාසංවරාදිනො අත්ථස්ස කථනං වචනපටිබද්ධකරණං **කථා. භෙද**-සද්දො විසුං විසුං යොජෙතබ්බො ''දෙසනාභෙදං සාසනභෙදං කථාභෙදඤ්ච යථාරහං පරිදීපයෙ''ති. **භෙදන්ති** නානත්තං, නානාකරණන්ති අත්ථො. සික්ඛා ච පහානානි ච ගම්භීරභාවො ච **සික්ඛාපහානගම්භීරභාවං,** තඤ්ච **පරිදීපයෙ. යන්ති** පරියත්තිආදිං. **යථාති** උපාරම්භාදිහෙතු පරියාපුණනාදිප්පකාරෙහි.

තීසුපි චෙතෙසු එතෙ ධම්මත්ථදෙසනාපටිවෙධාති එත්ථ තන්තිඅත්ථො තන්තිදෙසනා තන්තිඅත්ථපටිවෙධො ච තන්තිවිසයා හොන්තීති විනයපිටකාදීනං අත්ථදෙසනාපටිවෙධාධාරභාවො යුත්තො, පිටකානි පන තන්තියොයෙවාති ධම්මාධාරභාවො කථං යුජ්ජෙය්‍යාති? තන්තිසමුදායස්ස අවයවතන්තියා ආධාරභාවතො, ධම්මාදීනඤ්ච දුක්ඛොගාහභාවතො තෙහි විනයාදයො ගම්භීරාති විනයාදීනඤ්ච චතුබ්බිධො ගම්භීරභාවො වුත්තො, තස්මා ''ධම්මාදයො එව දුක්ඛොගාහත්තා ගම්භීරා, න විනයාදයො''ති න චොදෙතබ්බමෙතං. තත්ථ පටිවෙධස්ස දුක්කරභාවතො ධම්මත්ථානං, දෙසනාඤාණස්ස දුක්කරභාවතො දෙසනාය ච දුක්ඛොගාහභාවො වෙදිතබ්බො. පටිවෙධස්ස පන උප්පාදෙතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා තබ්බිසයඤාණුප්පත්තියා ච දුක්කරභාවතො දුක්ඛොගාහතා වෙදිතබ්බා.

හෙතුම්හි ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදාති එතෙන වචනත්ථෙන ධම්මස්ස හෙතුභාවො කථං ඤාතබ්බොති? ''ධම්මපටිසම්භිදා''ති එතස්ස සමාසපදස්ස අවයවපදත්ථං දස්සෙන්තෙන ''හෙතුම්හි ඤාණ''න්ති වුත්තත්තා. ''ධම්මෙ පටිසම්භිදා''ති එත්ථ හි ''ධම්මෙ''ති එතස්ස අත්ථං දස්සෙන්තෙන ''හෙතුම්හී''ති වුත්තං, ''පටිසම්භිදා''ති එතස්ස ච අත්ථං දස්සෙන්තෙන ''ඤාණ''න්ති, තස්මා හෙතුධම්මසද්දා එකත්ථා ඤාණපටිසම්භිදාසද්දා චාති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තෙන සාධිතො ධම්මස්ස හෙතුභාවො. අත්ථස්ස හෙතුඵලභාවො ච එවමෙව දට්ඨබ්බො. **යථාධම්මන්ති** එත්ථ **ධම්ම**-සද්දො හෙතුං හෙතුඵලඤ්ච සබ්බං ගණ්හාති. සභාववාචකො හෙස, න පරියත්තිහෙතුභාවවාචකො, තස්මා **යථාධම්මන්ති** යො යො අවිජ්ජාසඞ්ඛාරාදිධම්මො, තස්මිං තස්මින්ති අත්ථො. **ධම්මාභිලාපොති** අත්ථබ්‍යඤ්ජනකො අවිපරීතාභිලාපො. එතෙන ''තත්‍ර ධම්මනිරුත්තාභිලාපෙ ඤාණං නිරුත්තිපටිසම්භිදා''ති (විභ. 718-720) එත්ථ වුත්තධම්මනිරුත්තිං දස්සෙති. **අනුලොමාදිවසෙන වා කථනන්ති** එතෙන තස්සා ධම්මනිරුත්තියා අභිලාපං කථනං තස්ස වචනස්ස පවත්තනං දස්සෙති. **අධිප්පායොති** එතෙන ''දෙසනාති පඤ්ඤත්තී''ති එතං වචනං ධම්මනිරුත්තාභිලාපං සන්ධාය වුත්තං, න තබ්බිනිමුත්තං පඤ්ඤත්තිං සන්ධායාති දස්සෙති.

සො ච ලොකියලොකුත්තරොති එවං වුත්තං අභිසමයං යෙන පකාරෙන අභිසමෙති, යඤ්ච අභිසමෙති, යො ච තස්ස සභාවො, තෙහි පාකටං කාතුං **''විසයතො අසම්මොහතො ච අත්ථාදිඅනුරූපං ධම්මාදීසු අවබොධො''**ති ආහ. තත්ථ හි **විසයතො** අත්ථාදිඅනුරූපං ධම්මාදීසු අවබොධො අවිජ්ජාදිධම්මසඞ්ඛාරාදිඅත්ථතදුභයපඤ්ඤාපනාරම්මණො ලොකියො අභිසමයො. **අසම්මොහතො** අත්ථාදිඅනුරූපං ධම්මාදීසු අවබොධො නිබ්බානාරම්මණො මග්ගසම්පයුත්තො යථාවුත්තධම්මත්ථපඤ්ඤත්තීසු සම්මොහවිද්ධංසනො ලොකුත්තරො අභිසමයොති. අභිසමයතො අඤ්ඤම්පි පටිවෙධත්ථං දස්සෙතුං **''තෙසං තෙසං වා''**තිආදිමාහ. ''පටිවෙධනං පටිවෙධො''ති ඉමිනා හි වචනත්ථෙන අභිසමයො, පටිවිජ්ඣීයතීති පටිවෙධොති ඉමිනා තංතංරූපාදිධම්මානං අවිපරීතසභාවො ච පටිවෙධොති යුජ්ජති.

යථාවුත්තෙහි ධම්මාදීහි පිටකානං ගම්භීරභාවං දස්සෙතුං **''ඉදානි යස්මා එතෙසු පිටකෙසු''**තිආදිමාහ. **යො චෙත්ථාති** එතෙසු තංතංපිටකගතෙසු ධම්මාදීසු යො පටිවෙධො එතෙසු ච පිටකෙසු තෙසං තෙසං ධම්මානං යො අවිපරීතසභාවොති යොජෙතබ්බො. දුක්ඛොගාහතා ච වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බා. අයං පනෙත්ථ විසෙසො ''අවිපරීතසභාවසඞ්ඛාතො පටිවෙධො දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යතාය එව දුක්ඛොගාහො''ති.

යන්ති පරියත්තිදුග්ගහණං සන්ධාය වුත්තං. **අත්ථන්ති** භාසිතත්ථං පයොජනත්ථඤ්ච. **න උපපරික්ඛන්තීති** න විචාරෙන්ති. **න නිජ්ඣානං ඛමන්තීති** නිජ්ඣානපඤ්ඤං න ඛමන්ති, නිජ්ඣායිත්වා පඤ්ඤාය දිස්වා රොචෙත්වා න ගහෙතබ්බා හොන්තීති අධිප්පායො. **ඉතීති** එවං එතාය පරියත්තියා **වාදප්පමොක්ඛානිසංසා** අත්තනො උපරි පරෙහි ආරොපිතවාදස්ස නිග්ගහස්ස පමොක්ඛප්පයොජනා හුත්වා ධම්මං පරියාපුණන්ති. **වාදප්පමොක්ඛොති** වා නින්දාපමොක්ඛො. **යස්ස චත්ථායාති** යස්ස ච සීලාදිපරිපූරණස්ස අනුපාදාවිමොක්ඛස්ස වා අත්ථාය. **ධම්මං පරියාපුණන්තීති** ඤායෙන පරියාපුණන්තීති අධිප්පායො. **අස්සාති** අස්ස ධම්මස්ස. **නානුභොන්තීති** න වින්දන්ති. තෙසං තෙ ධම්මා දුග්ගහිතත්තා උපාරම්භමානදප්පමක්ඛපලාසාදිහෙතුභාවෙන දීඝරත්තං අහිතාය දුක්ඛාය සංවත්තන්ති. භණ්ඩාගාරෙ නියුත්තො භණ්ඩාගාරිකො, භණ්ඩාගාරිකො වියාති භණ්ඩාගාරිකො, ධම්මරතනානුපාලකො. අඤ්ඤං අත්ථං අනපෙක්ඛිත්වා භණ්ඩාගාරිකස්සෙව සතො පරියත්ති **භණ්ඩාගාරිකපරියත්ති.**

තාසංයෙවාති අවධාරණං පාපුණිතබ්බානං ඡළභිඤ්ඤාචතුපටිසම්භිදානං විනයෙ පභෙදවචනාභාවං සන්ධාය වුත්තං. වෙරඤ්ජකණ්ඩෙ හි තිස්සො විජ්ජාව විභත්තාති. දුතියෙ **තාසංයෙවාති** අවධාරණං චතස්සො පටිසම්භිදා

අපෙක්ඛිත්වා කතං, න තිස්සො විජ්ජා. තා හි ඡසු අභිඤ්ඤාසු අන්තොගධාති සුත්තෙ විභත්තායෙවාති. ඤත්වා සඞ්ගය්හමානන්ති යොජනා. **තෙසන්ති** තෙසං පිටකානං. **සබ්බම්පීති** සබ්බම්පි බුද්ධවචනං.

අත්ථානුලොමනාමතො **අනුලොමිකො.** අනුලොමිකත්තංයෙව විභාවෙතුං **"කස්මා පනා"**තිආදි වුත්තං. **එකනිකායම්පීති** එකසමූහම්පි. පොණිකා ච චික්ඛල්ලිකා ච ඛත්තියා, තෙසං නිවාසො **පොණිකනිකායො චික්ඛල්ලිකනිකායො** ච. එවං ධම්මක්ඛන්ධතො චතුරාසීති ධම්මක්ඛන්ධසහස්සානීති බුද්ධවචනපිටකාදීනි නිට්ඨාපෙත්වා අනෙකච්ඡරියපාතුභාවපටිමණ්ඩිතාය සඞ්ගීතියා පඨමබුද්ධවචනාදිකො සබ්බො වුත්තප්පභෙදො අඤ්ඤොපි උද්දානසඞ්ගහාදිභෙදො සඞ්ගීතියා ඤායතීති එතස්ස දස්සනත්ථං **"එවමෙතං සබ්බම්පී"**තිආදි ආරද්ධං. **අයං අභිධම්මො පිටකතො අභිධම්මපිටකන්**තිආදිනා පිටකාදිභාවදස්සනෙනෙව මජ්ඣිමබුද්ධවචනභාවො තථාගතස්ස ච ආදිතො ආභිධම්මිකභාවො දස්සිතොති වෙදිතබ්බො.

එත්ථ සියා "යදි තථාගතභාසිතභාවො අභිධම්මස්ස සිද්ධො සියා, මජ්ඣිමබුද්ධවචනභාවො ච සිද්ධො භවෙය්‍ය, සො එව ච න සිද්ධො"ති තස්ස විනයාදීහි බුද්ධභාසිතභාවං සාධෙතුං වත්ථුං දස්සෙන්තො **"තං ධාරයන්තෙසු භික්ඛූසු"**තිආදිමාහ. **සබ්බසාමයිකපරිසායාති** සබ්බනිකායිකපරිසාය පඤ්චපි නිකායෙ පරියාපුණන්තියා. **න උග්ගහිතන්ති** සකලස්ස විනයපිටකස්ස අනුග්ගහිතත්තා ආහ. **විනයමත්තං උග්ගහිතන්ති** විභඞ්ගද්වයස්ස උග්ගහිතත්තා ආහ. විනයං අවිවණ්ණෙතුකාමතාය "අභිධම්මං පරියාපුණස්සූ"ති භණන්තස්ස අනාපත්තිං, අභිධම්මෙ අනොකාසකතං භික්ඛුං පඤ්හං පුච්ඡන්තියා පාචිත්තියඤ්ච වදන්තෙන භගවතා අභිධම්මස්ස බුද්ධභාසිතභාවො දීපිතො බුද්ධභාසිතෙහි සුත්තාදීහිසහ වචනතො, බාහිරකභාසිතෙසු ච ඊදිසස්ස වචනස්ස අභාවා.

ඉතොපි බලවතරං ආභිධම්මිකස්ස සාධුකාරදානෙන විචිකිච්ඡාවිච්ඡෙදස්ස කතත්තා. කම්මතො අඤ්ඤං කම්මං **කම්මන්තරං,** තං කාමාවචරාදිං රූපාවචරාදිභාවෙන, කණ්හවිපාකාදිං සුක්කවිපාකාදිභාවෙන කථෙන්තො ආලොළෙති.

ජිනචක්කෙති ජිනසාසනෙ. **විසංවාදෙතීති** විප්පලම්භෙති. **භෙදකරවත්ථූසු එකස්මින්ති** "භාසිතං ලපිතං තථාගතෙන අභාසිතං අලපිතං තථාගතෙනාති දීපෙති"ති එකස්මිං සන්දිස්සති. **උත්තරිපි එවං වත්තබ්බො...පෙ.... න අඤ්ඤෙසං විසයො...පෙ.... නිදානකිච්චං නාම නත්ථීති** අපාකටානං කාලදෙසදෙසකපරිසානං පාකටභාවකරණත්ථං තදුපදෙසසහිතෙන නිදානෙන භවිතබ්බං, අඤ්ඤෙසං අවිසයත්තා දෙසකො පාකටො, ඔක්කන්තිකාලාදීනං පාකටත්තා කාලො ච, දෙවලොකෙ දෙසිතභාවස්ස පාකටත්තා දෙසපරිසා ච පාකටාති කිං නිදානකිච්චං සියාති.

යත්ථ ඛන්ධාදයො නිප්පදෙසෙන විභත්තා, සො අභිධම්මො නාම, තස්මා තස්ස නිදානෙන ඛන්ධාදීනං නිප්පදෙසතොපි පටිවිද්ධට්ඨානෙන භවිතබ්බන්ති අධිප්පායෙන ථෙරො **"මහාබොධිනිදානො අභිධම්මො"**ති දස්සෙති. "සො එවං පජානාමි සම්මාදිට්ඨිපච්චයාපි වෙදයිත"න්තිආදිනා (සං. නි. 5.12) නයෙන පච්චයාදීහි වෙදනං උපපරික්ඛන්තො ඛන්ධාදිපදෙසානං වෙදනාක්ඛන්ධාදීනං වසෙන විභාසි. **ධම්මෙති** කුසලාදිඅරණන්තෙ.

ධම්මං පරිවත්තෙන්තොති සාට්ඨකථං පාළිං පරිවත්තෙන්තො එතං පරවාදිචොදනං පත්වා **"අයං පරවාදී"**තිආදිමාහ. අම්හාදිසෙසු නිදානං ජානන්තෙසු පටිසරණෙසු විජ්ජමානෙසු අප්පටිසරණො අරඤ්ඤෙ කන්දන්තො විය නිදානසබ්භාවෙ සක්ඛිභූතෙසුපි අම්හෙසු විජ්ජමානෙසු අසක්ඛිකං අඩ්ඩං කරොන්තො විය හොති, නිදානස්ස අත්ථිභාවම්පි න ජානාති, නනු එතං නිදානන්ති කථෙන්තො එවමාහ. **එකමෙවාති** දෙසනානිදානමෙව අජ්ඣාසයානුරූපෙන දෙසිතත්තා. **ද්වෙ නිදානානීති** අධිගන්තබ්බදෙසෙතබ්බධම්මානුරූපෙන දෙසිතත්තා. අභිධම්මාධිගමස්ස මූලං අධිගමං නිදෙතීති **අධිගමනිදානං. බොධිඅභිනීහාරසද්ධායාති** යාය සද්ධාය දීපඞ්කරදසබලස්ස සන්තිකෙ බොධියා චිත්තං අභිනීහරි පණිධානං අකාසි.

සුමෙධකථාවණ්ණනා

චතුරො ච අසඞ්ඛියෙති (බු. වං. අට්ඨ. 2.1-2) උද්ධං ආරොහනවසෙන අතික්කමිත්වා අමරං නාම නගරං අහොසීති වචනසෙසයොජනා කාතබ්බා. **දසහීති** හත්ථිඅස්සරථභෙරිසඞ්ඛමුදිඞ්ගවීණාගීතසම්මතාළෙහි "අස්නාථ පිවථ ඛාදථා"ති දසමෙන සද්දෙන. තෙ පන එකදෙසෙන දස්සෙතුං **"හත්ථිසද්ද"**න්තිආදි වුත්තං. **හත්ථිසද්දන්ති** කරණත්ථෙ උපයොගො දට්ඨබ්බො. භෙරිසඞ්ඛරථානඤ්ච සද්දෙහි අවිවිත්තන්ති වා සොසිතන්ති වා යොජෙතබ්බං. **හත්ථිසද්දන්ති** වා හත්ථිසද්දවන්තං නගරං. **ඛාදථ පිවථ චෙවාති** ඉති-සද්දො ඤාතත්ථත්තා අප්පයුත්තො දට්ඨබ්බො.

සබ්බඞ්ගසම්පන්නං උය්‍යානපොක්ඛරණීආදිසම්පන්නත්තා. **ලක්ඛණෙති** ඉත්ථිලක්ඛණෙ පුරිසලක්ඛණෙ ච. **ඉතිහාසෙති** පොරාණෙ. **සධම්මෙති** අත්තනො තෙවිජ්ජධම්මෙ ච යඤ්ඤවිධිආදිකෙ ච. **පාරමින්ති** පාරඤ්ඤාණං පාරාධිගමං ගතො. **චින්තෙසහන්ති** චින්තෙසිං අහං සුමෙධභූතොති සත්ථා වදති. **අත්ථි හෙහිතීති** සො විජ්ජමානො භවිස්සති. **න හෙතුයෙති** අභවිතුං. **එවමෙවාති** එවමෙවං. **න ගවෙසතීති** න ගන්තුං එසති න ඉච්ඡති නානුගච්ඡති වා. **ධොවෙති** ධොවන්තෙ. **සෙරීති** සායත්තිකො. **සයංවසීති** සවසො. **මහාචොරසමො වියාති** කායසාරාගවසෙන

දුච්චරිතානෙසනෙහි කුසලභණ්ඩච්ඡෙදනා. **නාථාති** නාථවන්තො. **පඤ්චදොසවිවජ්ජිතන්ති** එවමාදිකස්ස අත්ථො කෙසුචි අට්ඨකථාපොත්ථකෙසු ලිඛිතොති කත්වා න වක්ඛාම.

සාසනෙති එත්ථ තාපසසාසනං ඣානාභිඤ්ඤා ච. **වසීභූතස්ස** සතො. මයි එවංභූතෙ දීපඞ්කරො ජිනො උප්පජ්ජි. සොධෙති ජනො. **අඤ්ජසං වටුමායනන්ති** පරියායවචනෙහි මග්ගමෙව වදති. **මා නං අක්කමිත්ථාති** එත්ථ නන්ති පදපූරණමත්තෙ නිපාතො. **සාතියාමහන්ති** එත්ථ ච **අ-ඉති** ච **හං-ඉති** ච නිපාතා, **අහං-ඉති** වා එකො නිපාතො සානුනාසිකො කතො. **ආහුතීනන්ති** දක්ඛිණාහුතීනං. **මන්ති** මම, මං වා අබ්‍රවි.

කප්පෙ අතික්කමිත්වා වුත්තෙපි බොධිම්හි මාතාදිසංකිත්තනෙ සඞ්ගණ්හිතුං **"බොධි තස්ස භගවතො"**තිආදිමාහ. **සුඛෙනාති** උත්තමෙන සුඛෙන. **අසමොති** තාපසෙහි අසමො. අභිඤ්ඤාසුඛතොපි විසිට්ඨං **ඊදිසං** බුද්ධත්තබ්‍යාකරණජං **සුඛං අලභිං**. **යාති** යානි නිමිත්තානි. **ආභුජතීති** ආවත්තති. **අභිරවන්තීති** සද්දං කරොන්ති. **ඵුද්ධාති** නික්ඛන්තා. **නුද්ධංසතීති** න උද්ධං ගච්ඡති. **උභයන්ති** උභයවචනං. **ධුවසස්සතන්ති** එකන්තසස්සතං, අවිපරීතමෙවාති අත්ථො. **ආපන්නසත්තානන්ති** ගබ්භිනීනං. **යාවතාදස** දිසා, තත්ථ. **ධම්මධාතුයාති** ධම්මධාතුයං, සබ්බෙසු ධම්මෙසු විචිනාමීති අත්ථො.

යස්ස සම්පුණ්ණො, තං **වමතෙව** උදකං නිස්සෙසං. **එතෙති** එකිස්සාපි දානපාරමිතාය අනෙකප්පකාරතාය බහුවචනනිද්දෙසො කතො. **පටිලග්ගිතං** රක්ඛතීති වචනසෙසො, භුම්මත්ථෙ වා උපයොගො . **චතූසු භූමීසූති** පාතිමොක්ඛාදීසු සංවරභූමීසු. **අද්වෙජ්ඣමානසොති** කදාචි ඛමනං කදාචි අක්ඛමනං, කස්සචි ඛමනං කස්සචි අක්ඛමනන්ති එවං ද්වෙධාභාවං අනාපන්නමානසො හුත්වා. සච්චස්ස වීථි නාම දිට්ඨාදි ච අදිට්ඨාදි ච යථාභූතංව වත්ථු. **අධිට්ඨානන්ති** කුසලසමාදානාධිට්ඨානං, සමාදින්නෙසු කුසලෙසු අචලතා අධිට්ඨානං නාම. **පථවියා උපෙක්ඛනං** නාම විකාරානාපත්ති. **අඤ්ඤත්‍රාති** අඤ්ඤං. **සභාවරසලක්ඛණෙති** එත්ථ **භාවොති** අවිපරීතතා විජ්ජමානතා, සහ භාවෙන සභාවො, අවිපරීතො අත්තනො බොධිපරිපාචනකිච්චසඞ්ඛාතො රසො, අනවජ්ජවත්ථුපරිච්චාගාදිසඞ්ඛාතං ලක්ඛණඤ්ච **සභාවරසලක්ඛණං,** තතො **සම්මසතො. ධම්මතෙජෙනාති** ඤාණතෙජෙන. **චලතාති** චලතාය කම්පනතාය. **සෙසීති** සයි. **මා භාථාති** මා භායිත්ථ. **සබ්බීතියොති** සබ්බා ඊතියො උපද්දවා තං විවජ්ජන්තු.

සුමෙධකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පවච්ඡතීති දෙති. **යොගෙනාති** උපායෙන. **සමිංසූති** සන්නිපතිංසු. **අප්පත්තමානසාති** අප්පත්තඅරහත්තා හික්ඛූ ගරහිතා භවන්ති. **රිත්තාති** සුඤ්ඤා අන්තරහිතා. **සාලකල්‍යාණී** නාම එකො රුක්ඛො. බුද්ධචක්කවත්තිකාලෙයෙව කිර එකාහෙනෙව උප්පජ්ජති.

ලිඞ්ගසම්පත්තීති පුරිසලිඞ්ගතා. **හෙතූති** තිහෙතුකපටිසන්ධිතා. **ගුණසම්පත්තීති** අභිඤ්ඤාසමාපත්තිලාභිතා. **අධිකාරොති** බුද්ධානං සක්කාරකරණං. **ඡන්දතාති** බුද්ධත්තප්පත්තියං ඡන්දසමායොගො. **සබ්බඞ්ගසම්පන්නාති** අට්ඨඞ්ගානි සමොධානෙත්වා කතපණිධානා. **පක්ඛිකාති** පීඨසප්පිකා. **පණ්ඩකාති** උභයලිඞ්ගරහිතා. බොධිසත්තා ච බ්‍රහ්මලොකූපපත්තිපඨමකප්පිකෙසු කාලෙසු උභයලිඞ්ගරහිතා හොන්ති, න පන පණ්ඩකපරියාපන්නාති එතමත්ථං දස්සෙතුං **"පරියාපන්නා න භවන්ති"**ති වුත්තං, යථාවුත්තෙසු වා දොසෙසු සබ්බෙසු **පරියාපන්නා න භවන්ති,** බොධිසත්තෙසු වා පරියාපන්නා තදන්තොගධා, පරිච්ඡින්නසංසාරත්තා වා පරියාපන්නා බොධිසත්තා උභතොබ්‍යඤ්ජනපණ්ඩකා න භවන්තීති අත්ථො. **සබ්බත්ථ සුද්ධගොචරා** යස්මා, තස්මා **මිච්ඡාදිට්ඨිං න සෙවන්ති. මිච්ඡාදිට්ඨින්ති** නත්ථිකාහෙතුකාකිරියදිට්ඨිං. **භවාභවෙති** ඛුද්දකෙ චෙව මහන්තෙ ච භවෙ. **හොජපුත්තෙති** ලුද්දකෙ. **ලගනන්ති** සඞ්ගො. **අඤ්ඤථාති** ලීනතා. **ගාමණ්ඩලාති** ගාමදාරකා. **රූපන්ති** විප්පකාරං. අයං තාව නිදානකථා යාය අභිධම්මස්ස බුද්ධභාසිතතාසිද්ධීති අත්ථයොජනා කාතබ්බා.

නිදානකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

1. චිත්තුප්පාදකණ්ඩං

තිකමාතිකාපදවණ්ණනා

ඉදානි පටිඤ්ඤාතකථං කාතුං **"ඉදානි ඉති මෙ...පෙ.... කථනොකාසො සම්පත්තො"**තිආදිමාහ. **ඉතො පට්ඨායාති** කුසලධම්මපදතො පට්ඨාය.

1. **සබ්බපදෙහි ලද්ධනාමොති** තීසුපි පදෙසු වෙදනාසද්දස්ස විජ්ජමානත්තා තෙන ලද්ධනාමො සබ්බපදෙහි ලද්ධනාමො හොති. නනු සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා ධම්මාති චත්තාරි පදානි, එවං සෙසෙසුපීති ද්වාදසෙතානි පදානි, න තීණීති වෙදනාසද්දස්ස පදත්තයාවයවත්තං සන්ධාය "සබ්බපදෙහී"ති වුච්චෙය්‍ය, න යුත්තං. "වෙදනායා"ති හි විසුං පදං න කස්සචි පදස්ස අවයවො හොති, නාපි සුඛාදිපදභාවං භජතීති තෙන ලද්ධනාමො කථං සබ්බපදෙහි ලද්ධනාමො සියාති? අධිප්පෙතප්පකාරත්ථගමකස්ස පදසමුදායස්ස පදත්තා. පජ්ජති අවබුජ්ඣීයති එතෙනාති හි පදං, "සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා ධම්මා"ති එතෙන ච පදසමුදායෙන යථාධිප්පෙතො අත්ථො සමත්තො විඤ්ඤායති, තස්මා සො පදසමුදායො "පද"න්ති වුච්චති. එවං ඉතරෙපි වෙදිතබ්බා. තස්මා තෙසං තිණ්ණං සමුදායානං අවයවෙන ලද්ධනාමො සබ්බපදෙහි ලද්ධනාමොති යුත්තො.

ගන්ථතො ච අත්ථතො චාති එත්ථ හෙතුපදසහෙතුකපදාදීහි සම්බන්ධත්තා ගන්ථතො ච හෙතුඅත්ථසහෙතුකත්ථාදීහි සම්බන්ධත්තා අත්ථතො ච අඤ්ඤමඤ්ඤසම්බන්ධො වෙදිතබ්බො. සහෙතුකහෙතුසම්පයුත්තදුකා හි හෙතුදුකෙ හෙතූහි සම්බන්ධත්තා හෙතුදුකසම්බන්ධා, හෙතුසහෙතුකදුකො හෙතුදුකසහෙතුකදුකසම්බන්ධො උභයෙකපදවසෙන. තථා හෙතුහෙතුසම්පයුත්තදුකො හෙතුදුකහෙතුසම්පයුත්තදුකසම්බන්ධො , නහෙතුසහෙතුකදුකො එකද්විපදවසෙන හෙතුදුකසහෙතුකදුකසම්බන්ධොති. **කණ්ණිකා වියාති** පුප්ඵමයකණ්ණිකා විය. **ඝටා වියාති** පුප්ඵහත්ථකාදීසු පුප්ඵාදීනං සමූහො විය. කණ්ණිකාඝටාදීසු හි පුප්ඵාදීනි වණ්ටාදීහි අඤ්ඤමඤ්ඤසම්බන්ධානි හොන්තීති තථාසම්බන්ධතා එතෙසං දුකානං වුත්තා. **දුකසාමඤ්ඤතොති** අඤ්ඤෙහි හෙතුදුකාදීහි දුකවසෙන සමානභාවා. **අඤ්ඤෙහීති** සාරම්මණදුකාදීහි. අසඞ්ගහිතො පදෙසො යෙසං අත්ථි, තෙ **සප්පදෙසා.** යෙසං පන නත්ථි, තෙ **නිප්පදෙසා.**

"කච්චි නු භොතො කුසල"න්ති එවං පුච්ඡිතමෙවත්ථං පාකටං කත්වා පුච්ඡිතුං "කච්චි භොතො අනාමය"න්ති වුත්තං, තස්මා කුසලසද්දො අනාමයත්ථො හොති. **බාහිතිකසුත්තෙ** (ම. නි. 2.361) භගවතො කායසමාචාරාදයො වණ්ණෙන්තෙන ධම්මභණ්ඩාගාරිකෙන "යො ඛො, මහාරාජ, කායසමාචාරො අනවජ්ජො"ති කුසලො කායසමාචාරො වුත්තො. න හි භගවතො සුඛවිපාකං කම්මං අත්ථීති සබ්බසාවජ්ජරහිතා කායසමාචාරාදයො කුසලාති වුත්තා. **කුසලෙසු ධම්මෙසූති** ච බොධිපක්ඛියධම්මා "කුසලා"ති වුත්තා. තෙ ච විපස්සනාමග්ගඵලසම්පයුත්තා න එකන්තෙන සුඛවිපාකායෙවාති අනවජ්ජත්ථො කුසලසද්දො. **අඞ්ගපච්චඞ්ගානන්ති** කුසලසද්දයොගෙන භුම්මත්ථෙ සාමිවචනං, අඞ්ගපච්චඞ්ගානං වා නාමකිරියාපයොජනාදීසූති අත්ථො. **නච්චගීතස්සාති** ච සාමිවචනං භුම්මත්ථෙ, නච්චගීතස්ස විසෙසෙසූති වා යොජෙතබ්බං. කුසලානං ධම්මානං සමාදානහෙතු එවමිදං පුඤ්ඤං පවඩ්ඪතීති පුඤ්ඤවිපාකනිබ්බත්තකකම්මං "කුසල"න්ති වුත්තං. **ධම්මා හොන්තීති** සුඤ්ඤධම්මත්තා සභාවමත්තා හොන්තීති අත්ථො. එවං **ධම්මෙසු ධම්මානුපස්සීති** එත්ථාපි සුඤ්ඤතත්ථො ධම්මසද්දො දට්ඨබ්බො.

සලයන්ති...පෙ.... විද්ධංසෙන්තීති එත්ථ පුරිමස්ස පුරිමස්ස පච්ඡිමං පච්ඡිමං අත්ථවචනං. අථ වා සලනස්ස අත්ථදීපනානි චලනාදීනි තීණි තදඞ්ගප්පහානාදීහි යොජෙතබ්බානි. අප්පහීනභාවෙන සන්තානෙ සයමානා අකුසලා ධම්මා රාගාදිඅසුචිසම්පයොගතො නානාවිධදුක්ඛහෙතුතො ච **කුච්ඡිතෙන ආකාරෙන සයන්ති.** ඤාණවිප්පයුත්තානම්පි ඤාණං උපනිස්සයපච්චයො හොතීති සබ්බෙපි කුසලා ධම්මා **කුසෙන ඤාණෙන** පවත්තෙතබ්බාති **කුසලා.** උප්පන්නංසානුප්පන්නංසභාගෙසු සඞ්ගහිතත්තා **උභයභාගගතං සංකිලෙසපක්ඛං** පහානානුප්පාදනෙහි **ලුනන්ති** සම්මප්පධානද්වයං විය.

සත්තාදිගාහකානං චිත්තානං ගොචරා සත්තාදයො විය පඤ්ඤාය උපපරික්ඛියමානා න නිස්සභාවා, කින්තු අත්තනො සභාවං ධාරෙන්තීති **ධම්මා.** න ච ධාරියමානසභාවා අඤ්ඤො ධම්මො නාම අත්ථි. න හි රුප්පනාදීහි අඤ්ඤෙ රූපාදයො, කක්ඛළාදීහි ච අඤ්ඤෙ පථවීආදයො ධම්මා විජ්ජන්තීති. අඤ්ඤථා පන අවබොධෙතුං න සක්කාති නාමවසෙන විඤ්ඤාතාවිඤ්ඤාතෙ සභාවධම්මෙ අඤ්ඤෙ විය කත්වා "අත්තනො සභාවං ධාරෙන්තී"ති වුත්තං. සප්පච්චයධම්මෙසු විසෙසං දස්සෙන්තො **"ධාරීයන්ති වා පච්චයෙහී"**ති ආහ. **ධාරීයන්තීති** උපධාරීයන්ති, ලක්ඛීයන්තීති අත්ථො.

අකුසලාති කුසලපටිසෙධනමත්තං කුසලාභාවමත්තවචනං තදඤ්ඤමත්තවචනං වා එතං න හොති, කින්තු තප්පටිපක්ඛවචනන්ති දස්සෙතුං **"මිත්තපටිපක්ඛා අමිත්තා වියා"**තිආදි වුත්තං. තප්පටිපක්ඛවචනතා ච අබ්‍යාකතතතියරාසිවචනෙන විඤ්ඤායති. යදි හි කුසලාභාවමත්තවචනං අකුසලසද්දො, තෙන න කොචි ධම්මො වුත්තොති අබ්‍යාකතවචනෙනෙව ච තතියො රාසි වුත්තො න සියා, කුසලා චෙව ධම්මා අබ්‍යාකතා චාති දුකොවායං ආපජ්ජති, න තිකො, එවඤ්ච සති අකුසලවචනෙන න කොචි අත්ථො. අථ සියා, "අනබ්‍යාකතා"ති ච වත්තබ්බං සියා කුසලානං විය අබ්‍යාකතානඤ්ච අභාවමත්තසම්භවා, තස්මා අභාවමත්තවචනෙ අබ්‍යාකතභාවමත්තං විය

කුසලාභාවමත්තං අකුසලං න කොචි රාසීති ''අබ්‍යාකතා''ති තතියො රාසි න සියා. තතියරාසිභාවෙන ච අබ්‍යාකතා වුත්තාති අකුසලො ච එකො රාසීති විඤ්ඤායති. තස්මා නාභාවවචනතා, සභාවධාරණාදිඅත්ථෙන ධම්මසද්දෙන සමානාධිකරණභාවතො ච අකුසලසද්දස්ස කුසලාභාවමත්තවචනතා න හොති, නාපි තදඤ්ඤමත්තවචනතා තතියරාසිවචනතො එව. යදි හි කුසලෙහි අඤ්ඤෙ අකුසලා චෙතසිකෙහි අඤ්ඤෙ අචෙතසිකා විය, කුසලාකුසලවචනෙහි සබ්බෙසං ධම්මානං සඞ්ගහිතත්තා අසඞ්ගහිතස්ස තතියරාසිස්ස අභාවා චෙතසිකදුකො විය අයඤ්ච දුකො වත්තබ්බො සියා ''කුසලා ධම්මා අකුසලා ධම්මා''ති, න ''අබ්‍යාකතා''ති තතියො රාසි වත්තබ්බො, වුත්තො ච සො, තස්මා න තදඤ්ඤමත්තවචනං අකුසලසද්දො, පාරිසෙසෙන තප්පටිපක්ඛෙසු අ-කාරස්ස පයොගදස්සනතො ලොකෙ ''අමිත්තා''ති සාසනෙ ''අලොභො''ති ඉධාපි තප්පටිපක්ඛවචනතා අකුසලසද්දස්ස සිද්ධා, තත්ථ නිරුළ්හත්තා ච න ඉතරවචනතා, තප්පටිපක්ඛභාවො ච විරුද්ධසභාවත්තා තප්පහෙය්‍යභාවතො ච වෙදිතබ්බො, න කුසලවිනාසනතො. න හි කුසලා අකුසලෙහි පහාතබ්බා, මහාබලවතාය පන කුසලායෙව පයොගනිප්ඵාදිතා සදානුසයිතෙ අකුසලෙ තදඞ්ගවික්ඛම්භනසමුච්ඡෙදවසෙන පජහන්තීති.

න බ්‍යාකතාති අකථිතා. කථං පනෙතෙ අකථිතා හොන්ති, නනු ''සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා''තිආදීහි තිකදුකපදෙහි චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිවචනෙහි ඵස්සාදිවචනෙහි ච කථිතාති? නො න කථිතා, තානි පන වචනානි ඉධ අනධිප්පෙතානි අවුත්තත්තා අනනුවත්තනතො. න හි ''සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා ධම්මා''තිආදිං වත්වා ''අබ්‍යාකතා''ති වුත්තං, තස්මා න තානි ඉධ අනුවත්තන්තීති තබ්බචනීයභාවෙන අකථිතතා න හොති, කුසලාකුසලවචනානි පන ඉධ වුත්තත්තා අනුවත්තන්තීති තබ්බචනීයභාවෙන අකථිතතා ඤායතීති **''කුසලාකුසලභාවෙන අකථිතාති අත්ථො''**ති ආහ. **න බ්‍යාකතාති** වා අවිපාකා, අබ්‍යාකතවචනෙනෙව ච අවිපාකත්ථා ඤායන්ති. න හි භගවතො වචනං ඤාපකසාධනීයං, ආසයානුසයචරියාදිකුසලෙන භගවතා යෙසං අවබොධනත්ථං ධම්මා වුත්තා තෙසං වචනානන්තරං තදත්ථපටිවෙධතො, පච්ඡිමෙහි පන යථා තෙසං අවබොධනත්ථං භගවතා තං තං වචනං වුත්තං, යථා ච තෙහි තදත්ථො පටිවිද්ධො, තං සබ්බං ආචරියෙ පයිරුපාසිත්වා සුත්වා වෙදිතබ්බං හොති, තස්මා කාරණං අවත්වා **''කුසලාකුසලභාවෙන අකථිතාති අත්ථො''**ති ආහ. යො ච වදෙය්‍ය ''අකුසලවිපාකභාවෙන අකථිතත්තා, කුසලා අබ්‍යාකතාති ආපජ්ජන්ති, කුසලවිපාකභාවෙන අකථිතත්තා අකුසලාපී''ති, සොපි ''අඤ්ඤාපකසාධනීයවචනො භගවා''ති නිවාරෙතබ්බො අනුවත්තමානවචනවචනීයභාවෙන අකථිතස්ස ච අබ්‍යාකතභාවතො. න හි අවිපාකවචනං වුත්තං කුසලවචනඤ්ච අවුත්තං, යතො අවිපාකවචනස්ස අධිකතභාවො කුසලස්ස ච තබ්බචනීයභාවෙන අකථිතභාවො සියා, තස්මා න කුසලානං අබ්‍යාකතතා, එවං අකුසලානඤ්ච අනබ්‍යාකතභාවෙ යොජනා කාතබ්බා.

අථ වා **වි**-සද්දො විරොධවචනො, **ආ**-සද්දො අභිමුඛභාවප්පකාසනො, තස්මා අත්තනො පච්චයෙහි අඤ්ඤමඤ්ඤවිරොධාභිමුඛා කතා, ලක්ඛණවිරොධතො විනාසකවිනාසිතබ්බතො චාති බ්‍යාකතා, කුසලාකුසලා. න බ්‍යාකතාති **අබ්‍යාකතා.** තෙ හි ලක්ඛණතො කුසලාකුසලා විය විරුද්ධා න හොන්ති. න හි අවිපාකතා දුක්ඛවිපාකතා විය සුඛවිපාකතාය සුඛවිපාකතා විය ච දුක්ඛවිපාකතාය සුඛදුක්ඛවිපාකතාහි විරුජ්ඣතීති නාපි තෙ කිඤ්චි පජහන්ති, න ච තෙ කෙනචි පහාතබ්බාති අයමෙත්ථ අත්තනොමති.

අනවජ්ජසුඛවිපාකලක්ඛණාති එත්ථ නත්ථි එතෙසං අවජ්ජන්ති අනවජ්ජා, ගරහිතබ්බභාවරහිතා නිද්දොසාති අත්ථො. තෙන නෙසං අගරහිතබ්බභාවං දස්සෙති, න ගාරය්හවිරහමත්තං . අඤ්ඤෙපි අත්ථි නිද්දොසා අබ්‍යාකතාති අනවජ්ජවචනමත්තෙන තෙසම්පි කුසලතාපත්තිදොසං දිස්වා තං පරිහරිතුං සුඛවිපාකවචනං ආහ. අවජ්ජපටිපක්ඛා වා ඉධ අනවජ්ජාති වුත්තා, න **බාහිතිකසුත්තෙ** (ම. නි. 2.361) විය පටිප්පස්සද්ධාවජ්ජා විරහිතාවජ්ජමත්තා වා, තස්මා අනවජ්ජවචනෙන අවජ්ජවිනාසනභාවො දස්සිතො. අබ්‍යාකතෙහි පන විසිට්ඨං කුසලාකුසලානං සාධාරණං සවිපාකතාලක්ඛණන්ති තස්මිං ලක්ඛණෙ විසෙසදස්සනත්තං සුඛවිපාකවචනං අවොච. සිද්ධො හි පුරිමෙනෙව අකුසලාබ්‍යාකතෙහි කුසලානං විසෙසොති. සුඛො විපාකො එතෙසන්ති සුඛවිපාකා. තෙන කුසලාකුසලානං සාමඤ්ඤෙ විපාකධම්මභාවෙ සුඛවිපාකවිපච්චනසභාවං දස්සෙති, න තෙසං සුඛවිපාකසබ්භාවමෙව. අනවජ්ජා ච තෙ සුඛවිපාකා චාති අනවජ්ජසුඛවිපාකා. කුසලා ලක්ඛීයන්ති එතෙනාති ලක්ඛණං, අනවජ්ජසුඛවිපාකලක්ඛණං එතෙසන්ති **අනවජ්ජසුඛවිපාකලක්ඛණා.** නනු තෙ එව කුසලා අනවජ්ජසුඛවිපාකා, කථං තෙ සයමෙව අත්තනො ලක්ඛණං හොන්තීති? විඤ්ඤාතාවිඤ්ඤාතසද්දත්ථභාවෙන ලක්ඛණලක්ඛිතබ්බභාවයුත්තිතො. කුසලසද්දත්ථවසෙන හි අවිඤ්ඤාතා කුසලා ලක්ඛිතබ්බා හොන්ති, අනවජ්ජසුඛවිපාකසද්දත්ථභාවෙන විඤ්ඤාතා ලක්ඛණන්ති යුත්තමෙතං. අථ වා ලක්ඛීයතීති ලක්ඛණං, සභාවො. අනවජ්ජසුඛවිපාකා ච තෙ ලක්ඛණඤ්චාති **අනවජ්ජසුඛවිපාකලක්ඛණා,** අනවජ්ජසුඛවිපාකා හුත්වා ලක්ඛියමානා සභාවා කුසලා නාමාති අත්ථො.

අථ වා අනවජ්ජවචනෙන අනවජ්ජත්තං ආහ, සුඛවිපාකවචනෙන සුඛවිපාකත්තං, තස්මා අනවජ්ජඤ්ච සුඛවිපාකො ච අනවජ්ජසුඛවිපාකං, තං ලක්ඛණං එතෙසං කරණත්ථෙ ච කම්මත්ථෙ ච ලක්ඛණසද්දෙ සභාවභූතන්ති **අනවජ්ජසුඛවිපාකලක්ඛණා,** අනවජ්ජසුඛවිපාකසභාවෙන ලක්ඛියමානා තංසභාවවන්තො ච කුසලාති වුත්තං හොති. තත්ථ අනවජ්ජවචනෙන පවත්තිසුඛතං කුසලානං දස්සෙති, සුඛවිපාකවචනෙන විපාකසුඛතං. පුරිමඤ්චෙත්ථ අත්තනො පවත්තිසභාවවසෙන ලක්ඛණතාවචනං, පච්ඡිමං කාලන්තරෙ විපාකුප්පාදනසමත්ථතායාති. තථා පුරිමෙන කුසලානං අත්තසුද්ධිං දස්සෙති , පච්ඡිමෙන විසුද්ධවිපාකතං. පුරිමෙන ච කුසලං අකුසලසභාවතො නිවත්තෙති, පච්ඡිමෙන අබ්‍යාකතසභාවතො සවිපාකත්තදීපකත්තා පච්ඡිමස්ස. පුරිමෙන වා වජ්ජපටිපක්ඛභාවදස්සනතො කිච්චට්ඨෙන රසෙන අකුසලවිද්ධංසනරසතං දීපෙති, පච්ඡිමෙන සම්පත්තිඅත්ථෙන ඉට්ඨවිපාකරසතං. පුරිමෙන ච උපට්ඨානාකාරට්ඨෙන

පච්චුපට්ඨානෙන වොදානපච්චුපට්ඨානතං දස්සෙති, පච්ඡිමෙන ඵලත්ථෙන සුඛවිපාකපච්චුපට්ඨානතං. පුරිමෙන ච යොනිසොමනසිකාරං කුසලානං පදට්ඨානං විභාවෙති. තතො හි තෙ අනවජ්ජා ජාතාති. පච්ඡිමෙන කුසලානං අඤ්ඤෙසං පදට්ඨානභාවං දස්සෙති. තෙ හි සුඛවිපාකස්ස කාරණං හොන්තීති. එත්ථ ච සුඛවිපාකසද්දෙ සුඛසද්දො ඉට්ඨපරියායවචනන්ති දට්ඨබ්බො. ඉට්ඨචතුක්ඛන්ධවිපාකා හි කුසලා, න සුඛවෙදනාවිපාකාව. සඞ්ඛාරදුක්ඛොපසමසුඛවිපාකතාය ච සම්භවො එව නත්ථි. න හි තංවිපාකොති. යදි පන විපාකසද්දො ඵලපරියායවචනං, නිස්සන්දවිපාකෙන ඉට්ඨරූපෙනාපි සුඛවිපාකතා යොජෙතබ්බා.

සාවජ්ජදුක්ඛවිපාකලක්ඛණාති එත්ථ ච වුත්තවිධිඅනුසාරෙන අත්ථො ච යොජනා ච යථාසම්භවං වෙදිතබ්බා. විපාකාරහතා කුසලාකුසලානං ලක්ඛණභාවෙන වුත්තා, තබ්භාවෙන අකථිතා අබ්‍යාකතා අවිපාකාරහසභාවා හොන්තීති ආහ **"අවිපාකලක්ඛණා අබ්‍යාකතා"**ති. යථෙව හි සුඛදුක්ඛවිපාකාරහා සුඛදුක්ඛවිපාකාති එවංලක්ඛණතා කුසලාකුසලානං වුත්තා, එවමිධාපි අවිපාකාරහා අවිපාකාති එවංලක්ඛණතා අබ්‍යාකතානං වුත්තා. තස්මා "අහොසි කම්මං නාහොසි කම්මවිපාකො න භවිස්සති කම්මවිපාකො නත්ථි කම්මවිපාකො, අත්ථි කම්මං නත්ථි කම්මවිපාකො න භවිස්සති කම්මවිපාකො, භවිස්සති කම්මං න භවිස්සති කම්මවිපාකො"ති (පටි. ම. 1.234) එවංපකාරානං කුසලාකුසලානං කුසලාකුසලභාවානාපත්ති අබ්‍යාකතභාවාපත්ති වා න හොති. න හි තෙ සුඛදුක්ඛවිපාකාරහා න හොන්ති විපාකධම්මත්තා, අවිපාකාරහා වා න හොන්ති අවිපාකධම්මත්තාභාවාති.

කුසලාති වා ධම්මාති වාතිආදීනීති කුසලධම්මපදානි ද්වෙ, අකුසලධම්මපදානි ද්වෙ, අබ්‍යාකතධම්මපදානි ද්වෙති. **එකත්ථනානත්ථානීති** විසුං විසුං ද්වින්නං ද්වින්නං අඤ්ඤමඤ්ඤාපෙක්ඛං එකත්ථනානත්ථතං චොදෙති, න ඡන්නං. දොසමෙත්ථ වත්තුකාමො චොදකො පුච්ඡතීති ඤත්වා ආචරියො ආහ **"කිඤ්චෙත්ථා"**ති. එත්ථ එකත්ථනානත්ථතාය කිඤ්චි වත්තබ්බං අසමත්තා තෙ චොදනා, අවසිට්ඨං තාව බ්‍රූහීති වුත්තං හොති. යදි එකත්ථානි ඉන්දසක්කසද්දානං විය සද්දමත්තෙ එව භෙදො, එවං කුසලධම්මසද්දානං, න අත්ථෙති. යථා "ඉන්දො සක්කො"ති වුත්තෙ "ඉන්දො ඉන්දො"ති වුත්තසදිසං හොති, එවං "කුසලා ධම්මා"ති ඉදං වචනං "කුසලා කුසලා"ති වුත්තසදිසං හොති. එවං ඉතරෙසුපි "අකුසලා අකුසලා"ති වුත්තසදිසතා "අබ්‍යාකතා අබ්‍යාකතා"ති වුත්තසදිසතා ච යොජෙතබ්බා. අථ නානත්ථානි, ඉන්දකුවෙරසද්දානං විය සද්දතො අත්ථතො ච කුසලධම්මසද්දානං භෙදො, තථා අකුසලධම්මසද්දාදීනන්ති ඡහි පදෙහි චතූහි පදෙහි ච ඡ චත්තාරො ච අත්ථා භින්නා වුත්තාති කුසලත්තිකාදීනං කුසලඡක්කාදිභාවො, හෙතුදුකාදීනඤ්ච හෙතුචතුක්කාදිභාවො ආපජ්ජතීති.

නනු තිණ්ණං ධම්මසද්දානං තිණ්ණං ඉන්දසද්දානං විය රූපාභෙදා අත්ථාභෙදොති ඡක්කභාවො න භවිස්සති, තස්මා එවමිදං වත්තබ්බං සියා "තිකදුකානං චතුක්කතිකභාවො ආපජ්ජතී"ති, න වත්තබ්බං, තිණ්ණං ධම්මසද්දානං එකත්ථානං තිණ්ණං ඉන්දසද්දානං විය වචනෙ පයොජනාභාවා වුත්තානං තෙසං මාසසද්දානං විය අභින්නරූපානඤ්ච අත්ථභෙදො උපපජ්ජතීති, එවමපි යථා එකො මාසසද්දො අභින්නරූපො කාලං අපරණ්ණවිසෙසං සුවණ්ණමාසඤ්ච වදති, එවං ධම්මසද්දොපි එකො භින්නෙ අත්ථෙ වත්තුමරහතීති කාලාදීනං මාසපදත්ථතාය විය තබ්බචනීයභින්නත්ථානං ධම්මපදත්ථතාය අභෙදොති චතුක්කතිකභාවො එව ආපජ්ජතීති, නාපජ්ජති එකස්ස සද්දස්ස ජාතිගුණකිරියාභින්නානං අනභිධානතො. න හි මාස-සද්දො එකො ජාතිභින්නානං කාලාදීනං අන්තරෙන සරූපෙකසෙසං වාචකො හොති. ඉධ ච යදි සරූපෙකසෙසො කතො සියා, දුතියො තතියො ච ධම්ම-සද්දො න වත්තබ්බො සියා, වුත්තො ච සො, තස්මා කුසලාදි-සද්දා විය අභින්නකුසලාදිජාතීසු රූපසාමඤ්ඤෙපි මාස-සද්දා විය තයො විනිවත්තඅඤ්ඤජාතීසු වත්තමානා තයො ද්වෙ ච ධම්ම-සද්දා ආපන්නාති තිකදුකානං ඡක්කචතුක්කභාවො එව ආපජ්ජතීති.

පදානඤ්ච අසම්බන්ධොති කුසලධම්මපදානං අඤ්ඤමඤ්ඤං තථා අකුසලධම්මපදානං අබ්‍යාකතධම්මපදානඤ්ච අසම්බන්ධො ආපජ්ජතීති අත්ථො. ද්වින්නං ද්වින්නඤ්හි ඉච්ඡිතො සම්බන්ධො, න සබ්බෙසං ඡන්නං චතුන්නං වා අඤ්ඤමඤ්ඤන්ති. ඉදං පන කස්මා චොදෙති, නනු නානත්ථත්තෙ සති අත්ථන්තරදස්සනත්ථං වුච්චමානෙසු ධම්ම-සද්දෙසු කුසලාකුසලාබ්‍යාකත-සද්දානං විය අසම්බන්ධො වුත්තො යුත්තො එවාති? සච්චමෙතං, අසම්බන්ධං පන සිද්ධං කත්වා පුරිමචොදනා කතා "තිකදුකානං ඡක්කචතුක්කභාවො ආපජ්ජතී"ති, ඉධ පන තං අසම්බන්ධං සාධෙතුං ඉදං චොදිතන්ති වෙදිතබ්බං. අථ වා එවමෙත්ථ යොජනා කාතබ්බා – යදි පන ඡක්කචතුක්කභාවං න ඉච්ඡසි, පදානං සම්බන්ධෙන භවිතබ්බං යථාවුත්තනයෙන, සො ච සමානවිභත්තීනං ද්වින්නං ද්වින්නං සම්බන්ධො එකත්ථත්තෙ සති යුජ්ජෙය්‍ය, ත්වං පන නානත්ථතං වදසීති පදානඤ්ච තෙ අසම්බන්ධො ආපජ්ජති, නෙව නාපජ්ජතීති. නියමනත්ථො ච-සද්දො. **පුබ්බාපර...පෙ.... නිප්පයොජනානි නාම හොන්තීති** ඡක්කචතුක්කභාවං අනිච්ඡන්තස්ස, නානත්ථතං පන ඉච්ඡන්තස්සාති අධිප්පායො. අවස්සඤ්ච සම්බන්ධො ඉච්ඡිතබ්බො පුබ්බාපරවිරොධාපත්තිතොති දස්සෙතුං **"යාපි චෙසා"**තිආදිමාහ. පුච්ඡා හි පදවිපල්ලාසකරණෙන ධම්මා එව කුසලාති කුසලධම්ම-සද්දානං ඉධ උද්දිට්ඨානං එකත්ථතං දීපෙති, තව ච නානත්ථතං වදන්තස්ස නෙව හි ධම්මා කුසලාති කත්වා තායපි පුච්ඡාය විරොධො ආපජ්ජති, වුච්චති ච තථා සා පුච්ඡාති න නානත්ථතා යුජ්ජති.

අපරො නයොති "කුසලා ධම්මා"තිආදීනං ද්වින්නං ද්වින්නං එකත්ථත්තමෙව තිණ්ණං ධම්මසද්දානං එකත්ථනානත්ථත්තෙහි චොදෙති. **තිණ්ණං ධම්මානං එකත්තාතිආදිම්හි** යථා තීහි ඉන්ද-සද්දෙහි වුච්චමානානං ඉන්දත්ථානං ඉන්දභාවෙන එකත්තා තතො අනඤ්ඤෙසං සක්කපුරින්දදසහස්සක්ඛසද්දත්ථානං එකත්තං, එවං තිණ්ණං ධම්ම-සද්දත්ථානං ධම්මභාවෙන එකත්තා තතො අනඤ්ඤෙසං කුසලාකුසලාබ්‍යාකත-සද්දත්ථානං එකත්තං

ආපජ්ජතීති අත්ථො. **ධම්මො නාම භාවොති** සභාවධාරණාදිනා අත්ථෙන ධම්මොති වුත්තො, සො ච සභාවස්සෙව හොති, නාසභාවස්සාති ඉමිනා අධිප්පායෙන වදති. හොතු භාවො, තතො කින්ති? යදි තිණ්ණං ධම්මසද්දානං නානත්ථතා, තීසු ධම්මෙසු යො කොචි එකො ධම්මො භාවො, තතො අනඤ්ඤං කුසලං අකුසලං අබ්‍යාකතං වා එකෙකමෙව භාවො. භාවභූතා පන ධම්මා අඤ්ඤෙ ද්වෙ අභාවා හොන්තීති තෙහි අනඤ්ඤෙ කුසලාදීසු ද්වෙ යෙ කෙචි අභාවා. යොපි ච සො එකො ධම්මො භාවොති ගහිතො, සොපි සමානරූපෙසු තීසු ධම්මසද්දෙසු අයමෙව භාවත්ථො හොතීති නියමස්ස අභාවා අඤ්ඤස්ස භාවත්ථත්තෙ සති අභාවො හොතීති තතො අනඤ්ඤස්සපි අභාවත්තං ආපන්නන්ති කුසලාදීනං සබ්බෙසම්පි අභාවත්තාපත්ති හොති. න හි ඉන්දස්ස අමනුස්සත්තෙ තතො අනඤ්ඤෙසං සක්කාදීනං මනුස්සත්තං අත්ථීති.

නනු එවමපි එකස්ස භාවත්තං විනා අඤ්ඤෙසං අභාවත්තං න සක්කා වත්තුං, තත්ථ ච එකෙනෙව භාවෙන භවිතබ්බන්ති නියමාභාවතො තිණ්ණම්පි භාවත්තෙ සිද්ධෙ තෙහි අනඤ්ඤෙසං කුසලාදීනම්පි භාවත්තං සිද්ධං හොතීති? න හොති තිණ්ණං ධම්ම-සද්දානං නානත්ථභාවස්ස අනුඤ්ඤාතත්තා. න හි තිණ්ණං භාවත්තෙ නානත්ථතා අත්ථි, අනුඤ්ඤාතා ච සා තයාති. නනු තිණ්ණං ධම්මානං අභාවත්තෙපි නානත්ථතා න සියාති? මා හොතු නානත්ථතා, තව පන නානත්ථතං පටිජානන්තස්ස ''එසො දොසො''ති වදාමි, න පන මයා නානත්ථතා එකත්ථතා වා අනුඤ්ඤාතාති කුතො මෙ විරොධො සියාති. අථ වා **අභාවත්තං ආපන්නෙහි ධම්මෙහි අනඤ්ඤෙ කුසලාදයොපි අභාවා එව සියුන්ති** ඉදං වචනං අනියමෙන යෙ කෙචි ද්වෙ ධම්මා අභාවත්තං ආපන්නා, තෙහි අනඤ්ඤෙසං කුසලාදීසු යෙසං කෙසඤ්චි ද්වින්නං කුසලාදීනං අභාවත්තාපත්තිං සන්ධාය වුත්තං එකස්ස භාවත්තා. යම්පි වුත්තං **''තෙහි ච අඤ්ඤො කුසලපරොපි අභාවො සියා''**ති, තං අනියමදස්සනත්ථං වුත්තං, න සබ්බෙසං අභාවසාධනත්ථං. අයඤ්හි තත්ථ අත්ථො අකුසලපරස්ස වා අබ්‍යාකතපරස්ස වා ධම්මස්ස භාවත්තෙ සති තෙහි අඤ්ඤො කුසලපරොපි අභාවො සියාති.

සබ්බමෙතං අකාරණන්ති එත්ථ කාරණං නාම යුත්ති. කුසලකුසලසද්දානං විය එකන්තඑකත්ථතං, කුසලරූපචක්ඛුම-සද්දානං විය එකන්තනානත්ථතඤ්ච විකප්පෙත්වා යායං පුනරුත්ති ඡක්කවතුක්කාපත්ති අසම්බන්ධවිරොධාභාවාපත්ති දොසාරොපනයුත්ති වුත්තා, සබ්බා සා අයුත්ති, තථා එකත්ථනානත්ථතාභාවතොති වුත්තං හොති. යා යා අනුමති **යථානුමති** අනුමතියා අනුමතියා වොහාරසිද්ධිතො. අනුමතියා අනුරූපං වා **යථානුමති,** යථා අනුමති පවත්තා, තථා තදනුරූපං වොහාරසිද්ධිතොති අත්ථො. අනුමති හි විසෙසනවිසෙසිතබ්බාභාවතො අච්චන්තමභින්නෙසු කත්ථචි කිරියාගුණාදිපරිග්ගහවිසෙසෙන අවිවටසද්දත්ථවිවරණත්ථං පවත්තා යථා ''සක්කො ඉන්දො පුරින්දදො''ති. කත්ථචි අච්චන්තං භින්නෙසු යථා ''ධවො ඛදිරො පලාසො ච ආනීයන්තූ''ති. කත්ථචි විසෙසනවිසෙසිතබ්බභාවතො භෙදාභෙදවන්තෙසු සෙය්‍යථාපි ''නීලුප්පලං පණ්ඩිතපුරිසො''ති, තාය තාය අනුමතියා තදනුරූපඤ්ච තෙ තෙ වොහාරා සිද්ධා. තස්මා ඉධාපි කුසලධම්ම-සද්දානං විසෙසනවිසෙසිතබ්බභාවතො විසෙසත්ථසාමඤ්ඤත්ථපරිග්ගහෙන සමානෙ අත්ථෙ භෙදාභෙදයුත්තෙ පවත්ති අනුමතාති තාය තාය අනුමතියා තදනුරූපඤ්ච සිද්ධො එසො වොහාරො. තස්මා වුත්තං ''සබ්බමෙතං අකාරණ''න්ති.

අත්තනො අත්තනො අත්ථවිසෙසං තස්ස දීපෙන්තීති අත්තනා පරිග්ගහිතං අත්තනා වුච්චමානං අනවජ්ජසුඛවිපාකාදිකුසලාදිභාවං ධම්ම-සද්දස්ස දීපෙන්ති තදත්ථස්ස තබ්භාවදීපනවසෙනාති අධිප්පායො. න හි ධම්ම-සද්දො කුසලාදිභාවො හොතීති. **ඉමිනාවාති** ''ධම්ම-සද්දො පරියත්තිආදීසු දිස්සතී''තිආදිනා ''අත්තනො සභාවං ධාරෙන්තී''තිආදිනා ච නයෙන. සො හි සබ්බත්ථ සමානො, න කුසල-සද්දො ආරොග්‍යාදීසු දිස්සතීති ''කුච්ඡිතෙ සලයන්තී''තිආදිකො, සො ච විසෙසනයො ''ඉතො පරං විසෙසමත්තමෙව වක්ඛාමා''ති එතෙන අපනීතොති දට්ඨබ්බො. න හි කුසලාදිවිසෙසං ගහෙත්වා පවත්තා සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තාතිආදයො විසෙසාති.

2. සුඛස්ස ච පහානාති එත්ථ සුඛින්ද්‍රියං ''සුඛ''න්ති වුත්තං, තඤ්ච සුඛවෙදනාව හොතීති **''සුඛවෙදනායං දිස්සතී''**ති වුත්තං, න පන ''තිස්සො ඉමා, භික්ඛවෙ, වෙදනා සුඛා වෙදනා''තිඑවමාදීසු (සං. නි. 4.249 ආදයො) සුඛ-සද්දො විය සුඛවෙදනාසද්දෙන සමානත්ථත්තා. අයඤ්හි සුඛින්ද්‍රියත්ථො සුඛ-සද්දො කායසුඛනං කායානුග්ගහං සාතවිසෙසං ගහෙත්වා පවත්තො, න පන සුඛා වෙදනා ''යං කිඤ්චි වෙදනං වෙදෙති සුඛං වා (ම. නි. 1.409), යො සුඛං දුක්ඛතො''තිඑවමාදීසු (සං. නි. 4.253) සුඛ-සද්දො විය සාතසාමඤ්ඤං ගහෙත්වා පවත්තොති. යස්මිං සති සුඛහෙතූනං පවත්ති, තං සුඛමූලං. බුද්ධුප්පාදෙ ච කාමසමතික්කමාදිකෙ විරාගෙ ච සති සුඛහෙතූනං පුඤ්ඤපස්සද්ධිආදීනං පවත්ති හොතීති තං **''සුඛමූලං සුඛ''**න්ති වුත්තං. සුඛස්ස ච ආරම්මණත්තා **''රූපං සුඛ''**න්ති වුත්තං. **පුඤ්ඤානීති** යදිදං වචනං, තං **සුඛස්ස ච අධිවචනං** ඉට්ඨවිපාකස්ස අධිවචනං තදත්ථස්ස ඉට්ඨවිපාකවිපච්චනතොති අත්ථො. **සුඛපච්චයානං** රූපාදීනං ඉට්ඨානං **ඨානං** ඔකාසො සග්ගා නන්දනඤ්චාති **''සුඛා සග්ගා සුඛං නන්දන''**න්ති වුත්තං. **දිට්ඨධම්මෙති** ඉමස්මිං අත්තභාවෙ. **සුඛවිහාරාති** පඨමජ්ඣානවිහාරාදී. නීවරණාදිබ්‍යාබාධරහිතත්තා **''අබ්‍යාබජ්ඣො''**ති වුත්තා. සබ්බසඞ්ඛාරදුක්ඛනිබ්බාපනතො තංනිරොධත්තා වා **''නිබ්බානං සුඛ''**න්ති වුත්තං. **ආදි-**සද්දෙන ''අදුක්ඛමසුඛං සන්තං, සුඛමිච්චෙව භාසිත''න්ති අදුක්ඛමසුඛෙ. ''ද්වෙපි මයා, ආනන්ද, වෙදනා වුත්තා පරියායෙන සුඛා වෙදනා දුක්ඛා වෙදනා''ති (සං. නි. 4.267) සුඛොපෙක්ඛාසු ච ඉට්ඨාසූති එවමාදීසු පවත්ති සඞ්ගහිතා.

දුක්ඛවත්ථූති දුක්ඛස්ස ඔකාසො. අත්තනො පච්චයෙහි උප්පජ්ජමානම්පි හි තං දුක්ඛං ජාතිආදීසු විජ්ජමානෙසු තබ්බත්ථුකං හුත්වා උප්පජ්ජති. **දුක්ඛපච්චයෙති** දුක්ඛහෙතුම්හි, දුක්ඛස්ස ජනකෙති අත්ථො. **දුක්ඛපච්චයට්ඨානෙති** දුක්ඛජනකකම්මස්ස සහායභූතානං අනිට්ඨරූපාදිපච්චයානං ඨානෙ. පච්චයසද්දො හි ජනකෙ ජනකසභායෙ ච

පවත්තතීති. **ආදි**-සද්දෙන ''යදනිච්චං තං දුක්ඛ''න්තිආදිනා (සං. නි. 3.15, 45-46, 76) සඞ්ඛාරදුක්ඛාදීසු පවත්ති දට්ඨබ්බා. සම්පයුත්තෙ වත්ථුඤ්ච කරජකායං සුඛයති ලද්ධස්සාදෙ අනුග්ගහිතෙ කරොතීති **සුඛං**. සුඛාති වෙදනාසද්දමපෙක්ඛිත්වා සුඛභාවමත්තස්ස අප්පකාසනෙන නපුංසකලිඞ්ගතා න කතා. සභාවතො සඞ්කප්පතො ච යං ඉට්ඨං, තදනුභවනං ඉට්ඨාකාරානුභවනං වා **ඉට්ඨානුභවනං**.

සමන්ති අවිසමං. සමා එකීභාවූපගතා විය යුත්තා, සමං වා සහ යුත්තාති යොජෙතබ්බං. **එකුප්පාදාති** එකො සමානො උප්පාදො එතෙසන්ති **එකුප්පාදා,** සමානපච්චයෙහි සහුප්පත්තිකාති අත්ථො. සහුප්පත්තිකානං රූපාරූපානඤ්ච අඤ්ඤමඤ්ඤසම්පයුත්තතා ආපජ්ජෙය්‍යාති **''එකනිරොධා''**ති වුත්තං, යෙ සමානුප්පාදා සමානනිරොධා ච, තෙ සම්පයුත්තාති රූපාරූපානං අඤ්ඤමඤ්ඤසම්පයොගො නිවාරිතො හොති. එවමපි අවිනිබ්භොගරූපානං අඤ්ඤමඤ්ඤසම්පයුත්තතා ආපජ්ජෙය්‍යාති **''එකවත්ථුකා''**ති වුත්තං, යෙ එකුප්පාදා එකනිරොධා එකවත්ථුකා ච, තෙ සම්පයුත්තාති. එවමපි අවිනිබ්භොගරූපෙසු එකං මහාභූතං සෙසමහාභූතොපාදාරූපානං නිස්සයපච්චයො හොතීති තෙන තානි එකවත්ථුකානීති, චක්ඛාදිනිස්සයභූතානි වා භූතානි එකං වත්ථු එතෙසු සන්නිස්සිතන්ති එකවත්ථුකානීති කප්පෙන්තස්ස තෙසං සම්පයුත්තතාපත්ති සියාති තන්නිවාරණත්ථං **''එකාරම්මණා''**ති වුත්තං, යෙ එකුප්පාදා…පෙ…. එකාරම්මණා ච හොන්ති, තෙ සම්පයුත්තාති. පටිලොමතො වා **එකාරම්මණාති** වුත්තෙ එකවීථියඤ්ච පඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පටිච්ඡනානං නානාවීථියං පරසන්තානෙ ච එකස්මිං ආරම්මණෙ උප්පජ්ජමානානං භින්නවත්ථුකානං සම්පයුත්තතා ආපජ්ජෙය්‍යාති **''එකවත්ථුකා''**ති වුත්තං, යෙ එකවත්ථුකා හුත්වා එකාරම්මණා, තෙ සම්පයුත්තාති. එවමපි සම්පටිච්ඡනසන්තීරණාදීනං සම්පයුත්තතා ආපජ්ජෙය්‍යාති **''එකනිරොධා''**ති වුත්තං, යෙ එකනිරොධා හුත්වා එකවත්ථුකා එකාරම්මණා, තෙ සම්පයුත්තාති. කිං පන නානුප්පාදාපි එවං තිවිධලක්ඛණා හොන්ති, අථ එකුප්පාදා එවාති විචාරණාය එකුප්පාදා එව එවං තිවිධලක්ඛණා හොන්තීති දස්සනත්ථං **''එකුප්පාදා''**ති වුත්තං.

3. **විපක්කභාවමාපන්නානං අරූපධම්මානන්ති** යථා සාලිබීජාදීනං ඵලානි තංසදිසානි නිබ්බත්තානි විපක්කානි නාම හොන්ති, විපාකනිරුත්තිඤ්ච ලභන්ති, න මූලඞ්කුරපත්තඛන්ධනාළානි, එවං කුසලාකුසලානං ඵලානි අරූපධම්මභාවෙන සාරම්මණභාවෙන සුක්කකණ්හාදිභාවෙන ච තංසදිසානි විපක්කභාවමාපන්නානීති විපාකනිරුත්තිං ලභන්ති, න රූපධම්මා කම්මනිබ්බත්තාපි කම්මාසදිසාති දස්සෙතුං වුත්තං. **ජාතිජරාසභාවාති** ජායනජීරණසභාවා. **විපාකපකතිකාති** විපච්චනපකතිකා. විපච්චනසභාවතා ච අනුපච්ඡින්නාවිජ්ජාතණ්හාමානසන්තානෙ සබ්‍යාපාරතා, තෙන අභිඤ්ඤාදිකුසලානං භාවනායපහාතබ්බාදිඅකුසලානඤ්ච විපාකානුප්පාදනෙපි විපාකධම්මතා සිද්ධා හොති. **විපක්කභාවන්ති** එත්ථ **භාව**-සද්දෙන සභාවො එව වුත්තො. තං යථාවුත්තං විපක්කසභාවං දුතියස්ස වුත්තං විපච්චනසභාවඤ්ච ගහෙත්වා **''උභයසභාවපටික්ඛෙපවසෙනා''**ති ආහ.

4. **උපෙතෙන ආදින්නා උපාදින්නා.** කිං පන තං උපෙතං, කෙන ච උපෙතං, කථඤ්ච උපෙතං, කෙ ච තෙන ආදින්නාති? සති ච ලොකුත්තරානං කෙසඤ්චි ආරම්මණභාවෙ තන්නිවත්තනත්ථං උපෙතසද්දසම්බන්ධිනා උපය-සද්දෙන වුච්චමානාහි චතුබ්බිධුපාදානභූතාහි තණ්හාදිට්ඨීහි උපෙතං, තෙහි ච ආරම්මණකරණවසෙන උපෙතං, න සමන්නාගමවසෙන. සති ච සබ්බතෙභූමකධම්මානං උපාදානාරම්මණත්තෙ යෙහි විපාකකටත්තාරූපානි අම්හෙහි නිබ්බත්තත්තා අම්හාකං එතානි ඵලානීති ගණ්හන්තෙහි විය ආදින්නානි, තානි තෙභූමකකම්මානි කම්මභාවෙන එකත්තං උපනෙත්වා උපෙතන්ති ඉධ ගහිතානි. තෙහි ච නිබ්බත්තානි විපාකකටත්තාරූපානි උපාදින්නා ධම්මාති සබ්බමෙතං දස්සෙතුං **''ආරම්මණකරණවසෙනා''**තිආදි වුත්තං. අයඤ්ච අත්ථනයො යථාසම්භවං යොජෙතබ්බො, න වචනානුපුබ්බෙනාති. එත්ථාහ – යදි ආරම්මණකරණවසෙන තණ්හාදිට්ඨීහි උපෙතෙන ආදින්නා උපාදින්නා, සබ්බතෙභූමකධම්මා ච තණ්හාදීනං ආරම්මණා හොන්ති, න ච උපෙතසද්දො කම්මෙ එව නිරුළ්හො, තෙන කම්මස්සෙව ගහණෙ කාරණං නත්ථි, තස්මා සබ්බතෙභූමකධම්මපච්චයුප්පන්නානං අවිජ්ජාදිහෙතුහි නිබ්බත්තානං සඞ්ඛාරාදිඵලානං උපාදින්නත්තං ආපජ්ජති තෙසම්පි තෙහිඵලභාවෙන ගහිතත්තා. **උප**-සද්දෙන ච උපෙතතාමත්තං ජොතිතං, න ආරම්මණකරණං සමන්නාගමනිවත්තකං, **ආදින්න**-සද්දෙන ච ගහිතතාමත්තං වුත්තං, න කම්මසමුට්ඨානතාවිසෙසො. තස්මා සබ්බපච්චයුප්පන්නානං උපාදින්නත්තං ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති බොධනෙය්‍යජ්ඣාසයවසෙන දෙසනාපවත්තිතො. යෙසඤ්හි බොධනත්ථං ''උපාදින්නා''ති එතං වුත්තං, තෙ තෙනෙව වචනෙන යථාවුත්තප්පකාරෙ ධම්මෙ බුජ්ඣිංසු, එතරහි පන තාවතා බුජ්ඣිතුං අසක්කොන්තෙන සුත්වා තදත්ථො වෙදිතබ්බොති එසා අත්ථවිභාවනා කතා **''කම්මුනා''**ති.

අයං පන අපරො අත්ථො දට්ඨබ්බො – උප-සද්දො උපෙතං දීපෙති. අයඤ්හි උප-සද්දො සමාසෙ පයුජ්ජමානො ''අතිමාලා''තිආදීසු අති-සද්දො විය අතික්කමනං සසාධනං උපගමනං සසාධනං වදති, උපගමනඤ්ච උපාදානඋපයො, තෙන උපගතං උපෙතං. කිං පන තන්ති? යං අසති උපාදානෙ න හොති, තං ''උපාදානපච්චයා භවො''ති එවං වුත්තං තෙභූමකකම්මං පච්චයභාවෙන පුරිමජාතුප්පන්නෙන උපාදානෙන උපගතත්තා ''උපෙත''න්ති වුච්චති. න හි කොචි අනුපගම්ම අනිච්ඡන්තො කම්මං කරොතීති. තෙන **උපෙතෙන කම්මුනා** පුනබ්භවස්ස ආදානං හොති. කම්මුනා හි සාසවෙන සත්තා ආදියන්ති පුනබ්භවං, තස්මා ආදාතබ්බභාවෙන පාකටො පුනබ්භවො. සො ච උපපත්තිභවො තෙභූමකවිපාකකටත්තාරූපසඞ්ගහො ''භවපච්චයා ජාතී''ති එත්ථ ජාතිවචනෙ සමවරුද්ධොති උපාදින්නවචනෙන උපපත්තිභවො වුච්චති, උපපත්තිභවො ච තෙභූමකවිපාකකටත්තාරූපානීති ධාතුකථායං පකාසිතමෙතං. තස්මා **උපෙතෙන ආදින්නාති** තෙ එව ධම්මා වුච්චන්තීති සිද්ධො අයමත්ථොති. උපාදින්න-සද්දස්ස අත්ථං වත්වා තං

විස්සජ්ජෙත්වා උපාදානිය-සද්දස්ස විසුං උපාදින්නසද්දානපෙක්ඛං අත්ථං වත්තුං **“ආරම්මණභාවං උපගන්ත්වා”**තිආදිමාහ. තස්මා එව අවිසෙසෙත්වා **“උපාදානස්ස ආරම්මණපච්චයභූතානමෙතං අධිවචන”**න්ති වුත්තං. තං පන උපාදානියං උපාදින්නං අනුපාදින්නන්ති දුවිධං. තස්මා තං විසෙසනෙන දස්සෙන්තො **“උපාදින්නා ච තෙ උපාදානියා චා”**තිආදිමාහ.

5. **සංකිලෙසොති** දස කිලෙසවත්ථූනි වුච්චන්ති. **සංකිලිට්ඨාති** තෙහි විබාධිතා උපතාපිතා ච. තෙ පන යස්මා සංකිලෙසසම්පයුත්තා එකුප්පාදාදීහි නින්නානත්තා එකීභාවමිව ගතා විසාදීහි විය සප්පිආදයො විදූසිතා මලීනා විබාධිතා උපතාපිතා ච නාම හොන්ති, තස්මා ආහ **“සංකිලෙසෙන සමන්නාගතා සංකිලිට්ඨා”**ති. **සංකිලෙසං අරහන්තීති** සංකිලෙසස්ස ආරම්මණභාවෙන තං ලද්ධුං අරහන්තීති අත්ථො. **ආරම්මණභාවානතික්කමනතොති** එතෙන සංකිලෙසානතික්කමනමෙව දස්සෙති, වත්ථයුගිකසුඞ්කසාලිකසද්දානං විය සංකිලෙසික-සද්දස්ස පවත්ති වෙදිතබ්බා.

6. සහ විතක්කෙන හොන්තීති වචනසෙසො යොජෙතබ්බො අවුච්චමානස්සපි භවති-අත්ථස්ස විඤ්ඤායමානත්තා. **මත්තාති** පමාණවාචකං එකං පදන්ති ගහෙත්වා **“විචාරොව මත්තා එතෙස”**න්ති අත්ථො වුත්තො. අඤ්ඤත්ථ අවිප්පයොගීසු විතක්කවිචාරෙසු විචාරොව එතෙසං මත්තා, තතො උද්ධං විතක්කෙන සම්පයොගං න ගච්ඡන්තීති අත්ථො. අයමපරො අත්ථො – මත්ත-සද්දො විසෙසනිවත්තිඅත්ථො. සවිතක්කසවිචාරා ධම්මා හි විතක්කවිසිට්ඨෙන විචාරෙන සවිචාරා, එතෙ පන විචාරමත්තෙන විතක්කසඞ්ඛාතවිසෙසරහිතෙන, තස්මා **“විචාරමත්තා”**ති වුච්චන්ති, විචාරමත්තවන්තොති අත්ථො. විචාරමත්තවචනෙන අවිතක්කත්තෙ සිද්ධෙ අවිතක්කානං අඤ්ඤෙසම්පි අත්ථිභාවජොතනත්ථං අවිතක්කවචනං. අවිතක්කා හි විචාරමත්තා ච සන්ති අවිචාරා චාති නිවත්තෙතබ්බා ගහෙතබ්බා ච හොන්ති, තෙසු අවුච්චමානෙසු නිවත්තෙතබ්බගහෙතබ්බස්ස අදස්සිතත්තා විචාරමත්තාවඅවිතක්කාති ආපජ්ජෙය්‍යාති. විසෙසනවිසෙසිතබ්බභාවො පන යථාකාමං හොතීති සාමඤ්ඤෙන අවිතක්කභාවෙන සහ විචාරමත්තතාය ධම්මවිසෙසනභාවං දස්සෙතුං **“අවිතක්කවිචාරමත්තා”**ති පදානුක්කමො කතො.

අථ වා සවිචාරා දුවිධා සවිතක්කා අවිතක්කා ච, තෙසු අවිතක්කෙ නිවත්තෙතුං ආදිපදං වුත්තං. අවිචාරා ච දුවිධා සවිතක්කා අවිතක්කා ච, තෙසු සවිතක්කෙ නිවත්තෙතුං තතියපදං වුත්තං. යෙ පන ද්වීහිපි නිවත්තිතා අවිතක්කා සවිතක්කා ච සවිචාරා අවිචාරා ච, තෙසු අඤ්ඤතරදස්සනං වා කත්තබ්බං සියා උභයදස්සනං වා. උභයදස්සනෙ කරියමානෙ යදි ‘‘සවිතක්කසවිචාරා’’ති වුච්චෙය්‍ය, ආදිපදත්ථතාව ආපජ්ජති. අථ ‘‘අවිතක්කඅවිචාරා’’ති වුච්චෙය්‍ය, අන්තපදත්ථතා. අථ පන ‘‘අවිතක්කසවිචාරා සවිතක්කඅවිචාරා’’ති වුච්චෙය්‍ය, අජ්ඣත්තබහිද්ධානං විය අත්ථන්තරාභාවො වා සඞ්කරදොසො වා එකස්සෙව සවිතක්කාවිතක්කතාසවිචාරාවිචාරතාවිරොධො වා ආපජ්ජෙය්‍ය, තස්මා අඤ්ඤතරදස්සනෙන ඉතරම්පි පකාසෙතුං අවිතක්කවචනෙන ද්විප්පකාරෙසු වත්තබ්බෙසු සවිතක්කඅවිචාරෙ නිවත්තෙත්වා අවිතක්කසවිචාරෙ දස්සෙන්තො ආහ **“අවිතක්කවිචාරමත්තා”**ති. අථ වා විතක්කාභාවෙන එතෙ විචාරමත්තා, න විචාරතො අඤ්ඤස්ස කස්සචි ධම්මස්ස අභාවාති දස්සෙතුං අවිතක්කවචනෙන විචාරමත්තා විසෙසිතා.

7. **උපෙක්ඛතීති** වෙදයමානාපි මජ්ඣත්තවෙදනා සුඛාකාරෙ දුක්ඛාකාරෙ ච උදාසිනා හොතීති අත්ථො. අථ වා උපෙතා යුත්තා සුඛදුක්ඛානං අවිරුද්ධා ඉක්ඛා අනුභවනං **උපෙක්ඛා. විසෙසදස්සනවසෙනාති** නානත්තදස්සනවසෙන. යදි හි පීතිසහගතා එව සුඛසහගතා සියුං, ‘‘පීතිසහගතා’’ති එතෙනෙව සිද්ධත්තා ‘‘සුඛසහගතා’’ති ඉදං න වත්තබ්බං සියා, ‘‘සුඛසහගතා’’ති වා වුච්චමානෙ ‘‘පීතිසහගතා’’ති න වත්තබ්බං, තතො තිකං පූරෙන්තෙන දුක්ඛසහගතපදං වත්තබ්බං සියා, එවඤ්ච සති ‘‘වෙදනාත්තිකො එවාය’’න්ති වුත්තවචනං ආපජ්ජති, තස්මා ‘‘පීතිසහගතා’’ති වත්වා ‘‘සුඛසහගතා’’ති වදන්තො පීතිවිප්පයුත්තම්පි සුඛං අත්ථීති තතියජ්ඣානකායවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තං සුඛං සප්පීතිකසුඛතො භින්නං කත්වා දස්සෙතීති අධිප්පායො. අථ වා පීතිසුඛානං දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යනානත්තානං නානත්තදස්සනත්ථං අයං තිකො වුත්තො. ‘‘පීතිසහගතා’’ති එත්ථ හි සුඛෙකදෙසො සඞ්ගහිතො, න පීති. ‘‘සුඛසහගතා’’ති එත්ථ පීති සඞ්ගහිතා, න සුඛං. පීතිවිප්පයුත්තසුඛසහගතා ච පුරිමෙන අසඞ්ගහිතා පච්ඡිමෙන සඞ්ගහිතාති සිද්ධො පීතිසුඛානං විසෙසොති.

8. **නිබ්බානං දස්සනතොති** නිබ්බානාරම්මණතං සන්ධායාහ. අථ වා ධම්මචක්ඛු පුනප්පුනං නිබ්බත්තනෙන භාවනාභාවං අප්පත්තං දස්සනං නාම, ධම්මචක්ඛු ච පරිඤ්ඤාදිකිච්චකරණෙන චතුසච්චධම්මදස්සනං තදතිසයො, තස්මා නත්ථෙත්ථ ගොත්‍රභුස්ස දස්සනභාවාපත්තීති. **උභයපටික්ඛෙපවසෙනාති** ද්වීහි පදෙහි වුත්තධම්මපටික්ඛෙපවසෙන, න පහායකපටික්ඛෙපවසෙන. තථා හි සති දස්සනභාවනාහි අඤ්ඤො සමුච්ඡෙදවසෙන පහායකො අත්ථි, තෙන පහාතබ්බා නෙව දස්සනෙන න භාවනාය පහාතබ්බාති අයමත්ථො ආපජ්ජති, න ච අඤ්ඤො පහායකො අත්ථි අඤ්ඤෙහි වික්ඛම්භිතානඤ්ච පුනප්පවත්තිසබ්භාවා, නාපි පහාතබ්බා තතියපදෙන සඞ්ගය්හන්ති, කින්තු අප්පහාතබ්බා එවාති. තස්මා පහාතබ්බපදං පච්චෙකං යොජෙත්වා නෙව දස්සනෙන පහාතබ්බා න භාවනාය පහාතබ්බාති දස්සනෙන භාවනාය පහාතබ්බෙහි අඤ්ඤෙ ගහිතාති වෙදිතබ්බා.

9. **එවමත්ථං අග්ගහෙත්වාති** අත්ථායුත්තිතො ච සද්දායුත්තිතො ච අග්ගහෙතබ්බතං දස්සෙති. දස්සනභාවනාහි අප්පහාතබ්බහෙතුමත්තෙසු හි ගය්හමානෙසු අහෙතුකා අසඞ්ගහිතාති යථාධිප්පෙතස්ස අත්ථස්ස අපරිපුණ්ණත්තා අත්ථායුත්ති, පහාතබ්බසද්දස්ස නිච්චසාපෙක්ඛත්තෙ ච සති න සම්බන්ධීසද්දතො පහායකතො අඤ්ඤං පටිසෙධං අපෙක්ඛමානස්ස හෙතුසද්දෙන සමාසො උපපජ්ජතීති සද්දායුත්ති ච වෙදිතබ්බා. **එවමත්ථො ගහෙතබ්බොති**

පහාතබ්බ-සද්දං පටිසෙධෙන අයොජෙත්වා යෙසං අඤ්ඤපදත්ථෙ සමාසො, තබ්බිසෙසනං අත්ථීති ඉදං පටිසෙධෙන යොජෙත්වා දස්සනභාවනාහි පහාතබ්බො හෙතු එතෙසං නෙවත්ථීති අත්ථො ගහෙතබ්බොති වුත්තං හොති. එවඤ්ච සති යථාධිප්පෙතත්ථො සබ්බො සඞ්ගහිතොති. අත්ථායුත්ති මා හොතු, සද්දො පන ඉධාපි න යුත්තො. එකන්තයොගීනං අත්ථි-සද්දමෙව හි අපෙක්ඛමානානං උභින්නං පහාතබ්බහෙතු-සද්දානං සමාසො යුත්තො, න පටිසෙධං අපෙක්ඛමානානන්ති, තස්මා ගහෙතබ්බත්ථදස්සනමත්තං එතං කතං, සද්දො පන යථා යුජ්ජති, තථා යොජෙතබ්බො. එවං පන යුජ්ජති – පහාතබ්බො හෙතු එතෙසං අත්ථීති පහාතබ්බහෙතුකා. කෙන පහාතබ්බොති? දස්සනෙන භාවනාය ච. තයිදං පහාතබ්බහෙතුකපදං දස්සනභාවනාපදෙහි විසුං විසුං යොජෙත්වා තෙහි යුත්තෙන යෙ දස්සනෙන පහාතබ්බහෙතුකා නෙව හොන්ති, භාවනාය පහාතබ්බහෙතුකා ච න හොන්තීති පටිසෙධඤ්ච විසුං විසුං යොජෙත්වා තෙ නෙව දස්සනෙන න භාවනාය පහාතබ්බහෙතුකාති වුච්චන්ති. නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මවචනං විය හි පුරිමපදද්වයසඞ්ගහිතධම්මපටිසෙධනෙන තදඤ්ඤධම්මනිදස්සනමෙතං හොති, න අහෙතුකපදං විය හෙතුවිරහප්පකාසනෙනාති. එවඤ්ච කත්වා ද්වෙ පටිසෙධා යුත්තා හොන්ති.

හෙතුයෙව හි තෙසං නත්ථි, යො දස්සනභාවනාහි පහාතබ්බො සියාති පුරිමස්මිඤ්හි අත්ථෙ හෙතූනං දස්සනභාවනාහි පහාතබ්බතා පටික්ඛිත්තා, පටික්ඛෙපො ච පහාතබ්බාසඞ්කාසබ්භාවෙ හොති, පහාතබ්බාසඞ්කා ච හෙතුම්හි සති සියා, තෙසං පන අහෙතුකානං හෙතුයෙව නත්ථි, යො දස්සනභාවනාහි පහාතබ්බො සියා, තදභාවා පහාතබ්බාසඞ්කා නත්ථීති තංනිවාරණත්ථො පටික්ඛෙපො න සම්භවති, තස්මා ''නෙවදස්සනෙන න භාවනාය පහාතබ්බො හෙතු එතෙස''න්ති එවං අහෙතුකානං ගහණං න භවෙය්‍යාති අත්ථො. අථ වා **ඉතරථා හි අහෙතුකානං අග්ගහණං භවෙය්‍යා**ති අත්ථස්ස පාකටත්තා න කාරණසාධනීයො එසොති ගහෙතබ්බත්ථස්සෙව කාරණං වදන්තො **''හෙතුයෙව හි තෙසං නත්ථී''**තිආදිමාහ. තෙසඤ්හි නෙවදස්සනෙන න භාවනායපහාතබ්බහෙතුකපදවචනීයානං යො දස්සනභාවනාහි පහාතබ්බො සියා, සො එවංපකාරො හෙතු නත්ථි. තෙ හි අනෙකප්පකාරා සහෙතුකා අහෙතුකා චාති, තස්මා නෙවදස්සනෙන න භාවනාය පහාතබ්බො හෙතු එතෙසං අත්ථීති අයමත්ථො ගහෙතබ්බොති අත්ථො.

10. **තං ආරම්මණං කත්වා**ති ඉදං චතුකිච්චසාධනවසෙන ආරම්මණකරණං සන්ධාය වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. අඤ්ඤථා ගොත්‍රභුඵලපච්චවෙක්ඛණාදීනම්පි අපචයගාමිතා ආපජ්ජෙය්‍යාති. අථ වා හෙතුභාවෙන අපචයං නිබ්බානං ගච්ඡන්තීති **අපචයගාමිනො**. නිබ්බානස්ස හි අනිබ්බත්තනියත්තෙපි සමුදයප්පහානසමුදයනිරොධානං අධිගමඅධිගන්තබ්බභාවතො හෙතුහෙතුඵලභාවො මග්ගනිබ්බානානං යුජ්ජති. යථාහ ''දුක්ඛනිරොධෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා, දුක්ඛනිරොධගාමිනියා පටිපදාය ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා''ති (විභ. 719). **අත්ථො**ති හි හෙතුඵලං. **ධම්මො**ති හෙතු. පුරිමපච්ඡිමානං පුරිමෙ සසම්පයුත්තා වුත්තා, පච්ඡිමෙ කෙවලා. පුරිමෙ විය පන පච්ඡිමෙ අත්ථෙපි අරියමග්ගසීසෙන සබ්බලොකුත්තරකුසලචිත්තුප්පාදා ගහෙතබ්බා. දුතියෙ අත්ථවිකප්පෙ ''ආචයං ගාමිනො''ති වත්තබ්බෙ අනුනාසිකලොපො කතොති දට්ඨබ්බො. ආචිනන්තීති වා ආචයා, ආචයා හුත්වා ගච්ඡන්ති පවත්තන්තීතිපි අත්ථො දට්ඨබ්බො.

11. සත්ත පන සෙක්ඛා සික්ඛනසීලාති සෙක්ඛා, තෙසං ඉමෙති **සෙක්ඛා,** අඤ්ඤාසාධාරණා මග්ගඵලත්තයධම්මා. **සයමෙව සික්ඛන්තී**ති සික්ඛනසීලානමෙතං නිදස්සනං. යෙ හි ධම්මා සික්ඛන්ති, තෙ සික්ඛනසීලා හොන්තීති. අක්ඛරත්ථො පන සික්ඛා එතෙසං සීලන්ති සෙක්ඛාති. **න සෙක්ඛා**ති යත්ථ සෙක්ඛභාවාසඞ්කා අත්ථි, තත්ථායං පටිසෙධොති ලොකියනිබ්බානෙසු අසෙක්ඛභාවානාපත්ති දට්ඨබ්බා. සීලසමාධිපඤ්ඤාසඞ්ඛාතා හි සික්ඛා අත්තනො පටිපක්ඛකිලෙසෙහි විප්පමුත්තා පරිසුද්ධා උපක්කිලෙසානං ආරම්මණභාවම්පි අනුපගමනතො එතා සික්ඛාති වත්තුං යුත්තා අට්ඨසු මග්ගඵලෙසු විජ්ජන්ති, තස්මා චතුමග්ගහෙට්ඨිමඵලත්තයධම්මා විය අරහත්තඵලධම්මාපි තාසු සික්ඛාසු ජාතාති ච, තංසික්ඛාසමඞ්ගිනො අරහතො ඉතරෙසං විය සෙක්ඛත්තෙ සති සෙක්ඛස්ස එතෙති ච, සික්ඛා සීලං එතෙසන්ති ච සෙක්ඛාති ආසඞ්කිතබ්බා සියුන්ති තදාසඞ්කානිවත්තනත්ථං ''අසෙක්ඛා''ති යථාවුත්තසෙක්ඛභාවපටිසෙධො කතො. අරහත්තඵලෙ හි පවත්තමානා සික්ඛා පරිනිට්ඨිතසික්ඛාකිච්චත්තා න සික්ඛාකිච්චං කරොන්ති, කෙවලං සික්ඛාඵලභාවෙනෙව පවත්තන්ති, තස්මා තා න සික්ඛාවචනං අරහන්ති, නාපි තංසමඞ්ගිනො සෙක්ඛවචනං, න ච තංසම්පයුත්තා සික්ඛනසීලාති සික්ඛාසු ජාතාතිආදිඅත්ථෙහි අග්ගඵලධම්මා සෙක්ඛා න හොන්ති, හෙට්ඨිමඵලෙසු පන සික්ඛා සකදාගාමිමග්ගවිපස්සනාදීනං උපනිස්සයභාවතො සික්ඛාකිච්චං කරොන්තීති සික්ඛාවචනං අරහන්ති, තංසමඞ්ගිනො ච සෙක්ඛවචනං, තංසම්පයුත්තා ච සික්ඛනසීලවුත්තීති තත්ථ ධම්මා යථාවුත්තෙහි අත්ථෙහි සෙක්ඛා හොන්ති එව.

සෙක්ඛාති වා අපරියොසිතසික්ඛා දස්සිතා. අනන්තරමෙව ''අසෙක්ඛා''ති වචනං පරියොසිතසික්ඛානං දස්සනන්ති න ලොකියනිබ්බානානං අසෙක්ඛතාපත්ති. **වුද්ධිප්පත්තා වා සෙක්ඛා**ති එතස්මිං අත්ථෙ සෙක්ඛධම්මෙසු එව කෙසඤ්චි වුද්ධිප්පත්තානං අසෙක්ඛතා ආපජ්ජති, තෙන අරහත්තමග්ගධම්මා වුද්ධිප්පත්තා ච යථාවුත්තෙහි ච අත්ථෙහි සෙක්ඛාති කත්වා අසෙක්ඛා ආපන්නාති? න, තංසදිසෙසු තබ්බොහාරා. අරහත්තමග්ගතො හි නින්නානාකරණං අරහත්තඵලං ඨපෙත්වා පරිඤ්ඤාදිකිච්චකරණං විපාකභාවඤ්ච, තස්මා තෙ එව සෙක්ඛා ධම්මා අරහත්තඵලභාවං ආපන්නාති සක්කා වත්තුං, කුසලසුඛතො ච විපාකසුඛං සන්තතරතාය පණීතතරන්ති වුද්ධිප්පත්තා ච තෙ ධම්මා හොන්තීති **අසෙක්ඛා**ති වුච්චන්තීති.

12. කිලෙසවික්ඛම්භනාසමත්ථතාදීහි **පරිත්තා**. ‘‘කිලෙස...පෙ.... තායා’’ති අත්ථත්තයම්පි කුසලෙසු යුජ්ජති, විපාකකිරියෙසු දීඝසන්තානතාව. පමාණකරෙහි වා ඔළාරිකෙහි කාමතණ්හාදීහි පරිච්ඡින්නා **පරිත්තා**. තෙහි අපරිච්ඡින්නත්තා සුඛුමෙහි රූපතණ්හාදීහි පරිච්ඡින්නා පමාණමහත්තං ගතාති **මහග්ගතා**. අපරිච්ඡින්නා **අප්පමාණා**.

14. **අතප්පකට්ඨෙනා**ති දිවසම්පි පච්චවෙක්ඛියමානා ලොකුත්තරධම්මා තිත්තිං න ජනෙන්ති සමාපජ්ජියමානාපි ඵලධම්මාති.

15. මාතුඝාතාදීසු පවත්තමානාපි හිතසුඛං ඉච්ඡන්තාව පවත්තන්තීති තෙ ධම්මා හිතසුඛාවහා මෙ භවිස්සන්තීති ආසීසිතා හොන්ති, තථා අසුභාසුඛානිච්චානත්තෙසු සුභාදිවිපරියාසදළ්හතාය ආනන්තරියකම්මනියතමිච්ඡාදිට්ඨීසු පවත්ති හොතීති තෙ ධම්මා අසුභාදීසු සුභාදිවිපරීතප්පවත්තිකා හොන්ති. **මිච්ඡාසභාවා**ති මුසාසභාවා. අනෙකෙසු ආනන්තරියෙසු කතෙසු යං තත්ථ බලවං, තං විපච්චති, න ඉතරානීති එකන්තවිපාකජනකතාය නියතතා න සක්කා වත්තුන්ති **‘‘විපාකදානෙ සති’’**තිආදිමාහ. තත්ථ **ඛන්ධභෙදානන්තර**න්ති චුතිඅනන්තරං. චුති හි **මරණනිද්දෙසෙ** (විභ. 193) ‘‘ඛන්ධානං භෙදො’’ති වුත්තාති. එතෙන වචනෙන සති ඵලදානෙ චුතිඅනන්තරො එව, න අඤ්ඤො එතෙසං ඵලකාලොති ඵලකාලනියමෙනෙව නියතතා වුත්තා හොති, න ඵලදානනියමෙනාති නියතඵලකාලානං අඤ්ඤෙසම්පි උපපජ්ජවෙදනීයානං දිට්ඨධම්මවෙදනීයානම්පි නියතතා ආපජ්ජති, තස්මා විපාකධම්මධම්මානං පච්චයන්තරවිකලතාදීහි අවිපච්චමානානම්පි අත්තනො සභාවෙන විපාකධම්මතා විය බලවතා ආනන්තරියෙන විපාකෙ දින්නෙ අවිපච්චමානානම්පි ආනන්තරියානං ඵලදානෙ නියතසභාවා ආනන්තරියසභාවා ච පවත්තීති අත්තනො සභාවෙන ඵලදානනියමෙනෙව නියතතා ආනන්තරියතා ච වෙදිතබ්බා. අවස්සඤ්ච නියතසභාවා ආනන්තරියසභාවා ච තෙසං පවත්තීති සම්පටිච්ඡිතබ්බමෙතං අඤ්ඤස්ස බලවතො ආනන්තරියස්ස අභාවෙ චුතිඅනන්තරං එකන්තෙන ඵලදානතො.

නනු එවං අඤ්ඤෙසම්පි උපපජ්ජවෙදනීයානං අඤ්ඤස්මිං විපාකදායකෙ අසති චුතිඅනන්තරමෙව එකන්තෙන ඵලදානතො ආනන්තරියසභාවා නියතසභාවා ච පවත්ති ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති අසමානජාතිකෙන චෙතොපණිධිවසෙන උපඝාතකෙන ච නිවත්තෙතබ්බවිපාකත්තා අනන්තරෙකන්තඵලදායකත්තාභාවා, න පන ආනන්තරියකානං පඨමජ්ඣානාදීනං දුතියජ්ඣානාදීනි විය අසමානජාතිකං ඵලනිවත්තකං අත්ථි සබ්බානන්තරියකානං අවීචිඵලත්තා, න ච හෙට්ඨුපපත්තිං ඉච්ඡතො සීලවතො චෙතොපණිධි විය උපරූපපත්තිජනකකම්මඵලං ආනන්තරියකඵලං නිවත්තෙතුං සමත්ථො චෙතොපණිධි අත්ථි අනිච්ඡන්තස්සෙව අවීචිපාතනතො, න ච ආනන්තරියකොපඝාතකං කිඤ්චි කම්මං අත්ථි, තස්මා තෙසංයෙව අනන්තරෙකන්තවිපාකජනකසභාවා පවත්තීති.

අනෙකානි ච ආනන්තරියකානි කතානි එකන්තෙ විපාකෙ සන්නියතත්තා උපරතාවිපච්චනසභාවාසඞ්කත්තා නිච්ඡිතානි සභාවතො නියතානෙව. චුතිඅනන්තරං පන ඵලං අනන්තරං නාම තස්මිං අනන්තරෙ නියුත්තානි තන්නිබ්බත්තනෙන අනන්තරකරණසීලානි අනන්තරප්පයොජනානි චාති සභාවතො ආනන්තරියකානෙව ච හොන්ති. තෙසු පන සමානසභාවෙසු එකෙන විපාකෙ දින්නෙ ඉතරානි අත්තනා කත්තබ්බස්ස කිච්චස්ස තෙනෙව කතත්තා න දුතියං තතියම්පි ච පටිසන්ධිං කරොන්ති, න සමත්ථතාවිඝාතත්තාති නත්ථි තෙසං නියතානන්තරියතානිවත්තීති. න හි සමානසභාවං සමානසභාවස්ස සමත්ථතං විහනතීති. එකස්ස පන අඤ්ඤානිපි උපත්ථම්භකානි හොන්තීති දට්ඨබ්බානීති. **සම්මා සභාවා**ති සච්චසභාවා.

16. පරිපුණ්ණමග්ගකිච්චත්තා චත්තාරො අරියමග්ගාව ඉධ ‘‘මග්ගා’’ති වුත්තා. **පච්චයට්ඨෙනා**ති මග්ගපච්චයට්ඨෙන. නික්ඛෙපකණ්ඩෙපි හි යෙ මග්ගපච්චයං ලභන්ති, න පන සයං මග්ගපච්චයභාවං ගච්ඡන්ති, තෙ මග්ගහෙතුකාති දස්සෙතුං ‘‘අරියමග්ගසමඞ්ගිස්ස මග්ගඞ්ගානි ඨපෙත්වා’’තිආදි (ධ. ස. 1039) වුත්තං. යො පන තත්ථෙව ‘‘අරියමග්ගසමඞ්ගිස්ස අලොභො අදොසො අමොහො, ඉමෙ ධම්මා මග්ගහෙතූ’’ති ආදිනයො වුත්තො, තං දස්සෙතුං **‘‘මග්ගසම්පයුත්තා වා’’**තිආදි වුත්තං. ‘‘අරියමග්ගසමඞ්ගිස්ස සම්මාදිට්ඨි මග්ගො චෙව හෙතු චා’’තිආදිනා පන වුත්තනයං දස්සෙතුං **‘‘සම්මාදිට්ඨි සය’’**න්තිආදිමාහ. තත්ථ පන අසඞ්ගහිතසඞ්ගණ්හනවසෙන පටිපාටියා තයො නයා වුත්තා, හෙතුබහුතාවසෙන තතියො නයො ඉධ දුතියො වුත්තො.

අභිභවිත්වා පවත්තනට්ඨෙනාති සහජාතාධිපතිපි පුබ්බාභිසඞ්ඛාරවසෙන ජෙට්ඨකභාවෙ පවත්තමානො සහජාතෙ අත්තනො වසෙ අනුවත්තයමානො තෙ අභිභවිත්වා පවත්තති, ආරම්මණාධිපතිපි තදාරම්මණෙ ධම්මෙ තථෙව අත්තානං අනුවත්තයමානො තෙ ධම්මෙ අභිභවිත්වා ආරම්මණභාවෙන පවත්තති, න පච්චුප්පන්නභාවෙන, තස්මා අධිපතිද්වයම්පි සඞ්ගහිතන්ති වෙදිතබ්බං. ‘‘මග්ගො අධිපති එතෙස’’න්ති අයඤ්ච අත්ථො නික්ඛෙපකණ්ඩෙ උදාහරණවසෙන ආගතං අත්ථනයං ගහෙත්වා වුත්තො. යස්මා පන **පට්ඨානෙ** (පට්ඨා. 2.16.11) ‘‘මග්ගාධිපතිං ධම්මං පටිච්ච මග්ගාධිපති ධම්මො උප්පජ්ජති නාධිපතිපච්චයා, මග්ගාධිපතී ඛන්ධෙ පටිච්ච මග්ගාධිපති අධිපතී’’ති වුත්තං, තස්මා මග්ගො අධිපති මග්ගාධිපතීති අයම්පි අත්ථො පාළියං සරූපෙකසෙසවසෙන සමානසද්දත්ථවසෙන වා සඞ්ගහිතොති වෙදිතබ්බො.

17. **අනුප්පන්නා**ති එතෙන සබ්බො උප්පන්නභාවො පටිසිද්ධො, න උප්පන්නධම්මභාවො එවාති තෙන උප්පන්නා විගතා අතීතාපි න සඞ්ගහිතාති දට්ඨබ්බා. යදි හි සඞ්ගහිතා සියුං, ‘‘අනුප්පන්නො ධම්මො උප්පන්නස්ස

ධම්මස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''තිඑවමාදි වුච්චෙය්‍ය, න තු වුත්තන්ති. අනාගතානි විපාකකටත්තාරූපානි අතීතෙ අනාගතෙ වා කම්මෙ පුරිමනිප්ඵන්නෙ එව උප්පජ්ජිස්සන්ති , නානිප්ඵන්නෙති පරිනිට්ඨිතකාරණෙකදෙසානෙව හොන්ති, තස්මා තානි **''අවස්සං උප්පජ්ජිස්සන්තීති උප්පාදිනො ධම්මා''**ති වුච්චන්ති.

18. **අත්තනො සභාවන්ති** කක්ඛළඵුසනාදිසභාවං.

20. **එවං පවත්තමානාති** එවං චක්ඛාදිභාවෙන ඵුසනාදිභාවෙන ච එකසන්තතිපරියාපන්නතාවසෙන පවත්තමානා. අත්තානං අධි **අජ්ඣත්තාති අධි**-සද්දො සමාසවිසයෙ අධිකාරත්ථං පවත්තිඅත්ථඤ්ච ගහෙත්වා පවත්තතීති අත්තානං අධිකිච්ච උද්දිස්ස පවත්තා **අජ්ඣත්තා. තෙනාති** යස්ස ඣානා වුට්ඨහිත්වා අජ්ඣත්තං බහිද්ධා අජ්ඣත්තබහිද්ධා ච සුඤ්ඤතං ආනෙඤ්ජඤ්ච මනසිකරොතො අජ්ඣත්තසුඤ්ඤතාදීසු චිත්තං න පක්ඛන්දති න පසීදති න සන්තිට්ඨති නාධිමුච්චති, යො ච ඉතිහ තත්ථ සම්පජානො, **තෙන භික්ඛුනා. තස්මිංයෙව පුරිමස්මිං සමාධිනිමිත්තෙති** පඨමජ්ඣානාදිසමාධිනිමිත්තෙ. **අජ්ඣත්තමෙවාති** ඣානගොචරෙ කසිණාදිම්හි. **චිත්තං සණ්ඨපෙතබ්බන්ති** පඨමජ්ඣානාදිචිත්තං සණ්ඨපෙතබ්බං. **අජ්ඣත්තරතොති** ගොචරජ්ඣත්තෙ නිබ්බානෙ රතො, සමාධිගොචරෙ කම්මට්ඨානෙ වා රතො. ''සමාහිතො එකො සන්තුසිතො තමාහු භික්ඛු''න්ති (ධ. ප. 362) ගාථාසෙසො.

අජ්ඣත්තං සම්පසාදනන්ති එත්ථ ඣානං සකසන්තතිපරියාපන්නත්තා ''අජ්ඣත්ත''න්ති වුත්තන්ති නියකජ්ඣත්තත්ථො අජ්ඣත්ත-සද්දො හොති. **අජ්ඣත්තන්ති** සකසන්තතිනියකං. අජ්ඣත්තෙ භවා **අජ්ඣත්තිකාති** නියකජ්ඣත්තෙසුපි අබ්භන්තරා චක්ඛාදයො වුච්චන්ති. එත්ථ පන අජ්ඣත්තික-සද්දො චක්ඛාදීසු පවත්තමානො දස්සිතො , න අජ්ඣත්තසද්දො, අත්ථි ච අජ්ඣත්තඅජ්ඣත්තිකසද්දානං බහිද්ධාබාහිර-සද්දානං විය විසෙසො. අජ්ඣත්තිකසද්දො හි සපරසන්තානිකෙසු සබ්බෙසු චක්ඛාදීසු රූපාදීසු බාහිර-සද්දො විය පවත්තති, අජ්ඣත්ත-සද්දො පන සකසන්තානිකෙස්වෙව චක්ඛුරූපාදීසු තතො අඤ්ඤෙස්වෙව බහිද්ධා-සද්දො විය පවත්තතීති තස්මා සද්දතො අත්ථතො ච අසමානත්තා න ඉදමෙත්ථ උදාහරණං යුත්තන්ති. අයං පනෙත්ථ අධිප්පායො දට්ඨබ්බො – අජ්ඣත්තෙ භවා අජ්ඣත්තිකාති අයඤ්හි වචනත්ථො. යඤ්ච අජ්ඣත්තෙ භවං, තෙන අජ්ඣත්තෙනෙව භවිතබ්බං, තෙන තංවාචකස්ස අජ්ඣත්ත-සද්දස්ස අජ්ඣත්තික-සද්දස්ස ච සමානත්ථතා. උභින්නම්පි සද්දානං සමානත්ථභාවතො අජ්ඣත්තජ්ඣත්තෙ පවත්තමානෙ අජ්ඣත්තික-සද්දෙ අජ්ඣත්ත-සද්දො තත්ථ පවත්තොති සක්කා වත්තුන්ති.

අයං ඛො පනානන්ද, විහාරොති විහාරසුඤ්ඤතාසුත්තෙ (ම. නි. 3.187) සඞ්ගණිකාරාමතාය රූපාදිරතියා ච ආදීනවං වත්වා තප්පටිපක්ඛවිහාරදස්සනත්ථං වුත්තං. **අජ්ඣත්තං සුඤ්ඤතන්ති** විසයභූතං ඉස්සරියට්ඨානභූතං සුඤ්ඤතං, සුඤ්ඤතාඵලසමාපත්තින්ති අත්ථො. චිත්තිස්සරා හි බුද්ධා භගවන්තො ධම්මං දෙසෙන්තාපි යං මුහුත්තං තුණ්හී භවිතබ්බං හොති, තං මුහුත්තං ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජන්ති, පගෙව අඤ්ඤස්මිං කාලෙ, තස්මා සබ්බත්ථාපි ඉස්සරියානං බහුලං ඵලසමාපත්තියං ඉස්සරියස්ස පවත්තනතො ඵලසමාපත්ති ''ඉස්සරියට්ඨාන''න්ති වුත්තා. අරහත්තඵලාධිගමෙන වා තථාගතානං ඉස්සරියං නිබ්බත්තං තංජනකෙනෙව මග්ගෙනාති තං තෙසං ඉස්සරියට්ඨානං. විසයො ච අනඤ්ඤත්ථභාවොව යථා ''ආකාසෙ සකුණා උදකෙ මච්ඡා''ති, බුද්ධා ච අඤ්ඤත්ථ දිස්සමානාපි විවෙකපබ්භාරතාය ඵලසමාපත්තිනින්නාව, තෙන තස්සා තස්සා කිරියාය අනන්තරං ඵලසමාපත්තියංයෙව භවන්තීති සා තෙසං විසයො, තබ්බිසයතා ච **සච්චකසුත්තෙන** (ම. නි. 1.364 ආදයො) දීපෙතබ්බා.

22. යෙසං දට්ඨබ්බභාවො අත්ථි, තෙ **සනිදස්සනා.** චක්ඛුවිඤ්ඤාණගොචරභාවොව දට්ඨබ්බභාවො, තස්ස රූපායතනා අනඤ්ඤත්තෙපි අඤ්ඤෙහි ධම්මෙහි රූපායතනං විසෙසෙතුං අඤ්ඤං විය කත්වා **''සහ නිදස්සනෙනාති සනිදස්සනා''**ති වුත්තං. ධම්මසභාවසාමඤ්ඤෙන හි එකීභූතෙසු ධම්මෙසු යො නානත්තකරො සභාවො, සො අඤ්ඤො විය කත්වා උපචරිතුං යුත්තො . එවඤ්හි අත්ථවිසෙසාවබොධො හොතීති. සයඤ්ච නිස්සයවසෙන ච සම්පත්තානං අසම්පත්තානඤ්ච පටිමුඛභාවො අඤ්ඤමඤ්ඤපතනං පටිහනනභාවො, යෙන බ්‍යාපාරාදිවිකාරපච්චයන්තරසහිතෙසු චක්ඛාදීනං විසයෙසු විකාරුප්පත්ති.

තිකමාතිකාපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුකමාතිකාපදවණ්ණනා

1-6. **මූලට්ඨෙනාති** සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනෙන මූලභාවෙන, න පච්චයමත්තට්ඨෙන හෙතුධම්මා හෙතු ධම්මාති සමාසාසමාසනිද්දෙසභාවො ද්වින්නං පාඨානං විසෙසො. **තථෙවාති** සම්පයොගතොව. සහෙතුකානං හෙතුසම්පයුත්තභාවතො **"සම්පයොගතො"**ති වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං, න සහසද්දස්ස සම්පයොගත්ථත්තා. **සහ**-සද්දො පන එකපුඤ්ජෙ උප්පාදතො යාව භඞ්ගා සහෙතුකානං හෙතුහි සමානදෙසගහණානං හෙතුආදිසබ්භාවං දීපෙති, **සම්පයුත්ත**-සද්දො එකුප්පාදාදිවසෙන සහ හෙතුහි එකීභාවූපගමනං, තතො එව ච ද්වින්නං දුකානං නානත්තං වෙදිතබ්බං. ධම්මනානත්තාභාවෙපි හි පදත්ථනානත්තෙන දුකන්තරං වුච්චති. න හි හෙතුදුකසඞ්ගහිතෙහි ධම්මෙහි අඤ්ඤෙ සහෙතුකදුකාදීහි වුච්චන්ති, තෙ එව පන සහෙතුකාහෙතුකාදිභාවතො සහෙතුකදුකාදීහි වුත්තා. එවං සහෙතුකදුකසඞ්ගහිතා එව හෙතුසම්පයුත්තවිප්පයුත්තභාවතො හෙතුසම්පයුත්තදුකෙන වුත්තා. න හි ධම්මානං අවුත්තතාපෙක්ඛං දුකන්තරවචනන්ති නත්ථි පුනරුත්තිදොසො. දෙසෙතබ්බප්පකාරජානනඤ්හි දෙසනාවිලාසො තථා දෙසනාඤාණඤ්චාති. තෙන ධම්මානං තප්පකාරතා වුත්තා හොති. සකලෙකදෙසවසෙන පඨමදුකං දුතියතතියෙහි සද්ධිං යොජෙත්වා චතුත්ථාදයො තයො දුකා වුත්තා. සකලඤ්හි පඨමදුකං දුතියදුකෙකදෙසෙන සහෙතුකපදෙන තතියදුකෙකදෙසෙන හෙතුසම්පයුත්තපදෙන ච යොජෙත්වා යථාක්කමං චතුත්ථපඤ්චමදුකා වුත්තා, තථා පඨමදුකෙකදෙසං නහෙතුපදං සකලෙන දුතියදුකෙන යොජෙත්වා ඡට්ඨදුකො වුත්තො. **ඉදම්පි සම්භවතීති** එතෙන අවුත්තම්පි සම්භවවසෙන දීපිතන්ති දස්සෙති. සම්භවො හි ගහණස්ස කාරණන්ති. යථා හෙතුසහෙතුකාති ඉදං සම්භවතීති කත්වා ගහිතං, එවං හෙතුඅහෙතුකාති ඉදම්පි සම්භවතීති කත්වා ගහෙතබ්බමෙවාති එවං අඤ්ඤත්ථාපි යොජෙතබ්බං.

එවං පඨමදුකං දුතියතතියදුකෙසු දුතියපදෙහි යොජෙත්වා ''හෙතූ චෙව ධම්මා අහෙතුකා ච, අහෙතුකා චෙව ධම්මා න ච හෙතූ, හෙතූ චෙව ධම්මා හෙතුවිප්පයුත්තා ච, හෙතුවිප්පයුත්තා චෙව ධම්මා න ච හෙතූ''ති යෙ ද්වෙ දුකා කාතබ්බා, තෙසං සම්භවවසෙනෙව සඞ්ගහං දස්සෙත්වා **බො පන**-පදෙන අපරෙසම්පි දුකානං සඞ්ගහං දස්සෙතුං **"තත්‍ර යදෙත"**න්තිආදිමාහ. **තත්‍රාති** පාළියං. **අයං අතිරෙකත්ථොති** ඉදානි යං වක්ඛති, තමත්ථමාහ. තත්ථ පන **අඤ්ඤෙපි අඤ්ඤථාපීති** එතෙසං විසුං පවත්තියා ද්වෙ දුකා දස්සිතා, සහ පවත්තියා පන අයම්පි දුකො වෙදිතබ්බො ''හෙතූ චෙව ධම්මා හෙතුසම්පයුත්තාපි හෙතුවිප්පයුත්තාපී''ති, එතෙසු පන පඤ්චසු දුකෙසු දුතියදුකෙන තතියදුකො විය, චතුත්ථදුකෙන පඤ්චමදුකො විය ච ඡට්ඨදුකෙන නින්නානත්ථත්තා ''න හෙතූ බො පන ධම්මා හෙතුසම්පයුත්තාපි හෙතුවිප්පයුත්තාපී''ති අයං දුකො න වුත්තො. දස්සිතනින්නානත්ථනයො හි සො පුරිමදුකෙහීති. ඉතරෙසු චතූසු හෙතූ චෙව අහෙතුකදුකෙන සමානත්ථත්තා හෙතූ චෙව හෙතුවිප්පයුත්තදුකො, හෙතුසහෙතුකදුකෙන සමානත්ථත්තා හෙතුහෙතුසම්පයුත්තදුකො ච නහෙතුහෙතුසම්පයුත්තදුකො විය න වත්තබ්බො. තෙසු පන ද්වීසු පච්ඡිමදුකෙ ''හෙතූ බො පන ධම්මා සහෙතුකා''ති පදං චතුත්ථදුකෙ පඨමපදෙන නින්නානාකරණත්තා න වත්තබ්බං, ''හෙතූ බො පන ධම්මා අහෙතුකා''ති පදං ''හෙතූ චෙව ධම්මා අහෙතුකා''ති එතෙන නින්නානත්තා න වත්තබ්බං. අවසිට්ඨෙ පන එකස්මිං දුකෙ ''අහෙතුකා චෙව ධම්මා න ච හෙතූ''ති පදං ඡට්ඨදුකෙ දුතියපදෙන එකත්ථත්තා න වත්තබ්බං. ඉදානි ''හෙතූ චෙව ධම්මා අහෙතුකා චා''ති ඉදමෙවෙකං පදං අවසිට්ඨං, න ච එකෙන පදෙන දුකො හොතීති තඤ්ච න වුත්තන්ති. චතුත්ථදුකෙ දුතියපදෙන පන සමානත්ථස්ස ඡට්ඨදුකෙ පඨමපදස්ස වචනං දුකපූරණත්ථං, එතෙන වා ගතිදස්සනෙන සබ්බස්ස සම්භවන්තස්ස සඞ්ගහො කතොති දට්ඨබ්බො. තථා හි සබ්බො සම්භවදුකො පඨමදුකෙ දුතියතතියදුකපක්ඛෙපෙන දස්සිතො, තෙසු ච පඨමදුකපක්ඛෙපෙනාති.

7-13. සමානකාලෙන අසමානකාලෙන කාලවිමුත්තෙන ච පච්චයෙන නිප්ඵන්නානං පච්චයායත්තානං පච්චයභාවමත්තෙන තෙසං පච්චයානං අත්ථිතං දීපෙතුං **සප්පච්චය**වචනං, න සහෙතුකවචනං විය සමානකාලානමෙව, නාපි සනිදස්සනං විය තංසභාවස්ස අනත්ථන්තරභූතස්ස. **සඞ්ඛත**-සද්දො පන සමෙතෙහි නිප්ඵාදිතභාවං දීපෙතීති අයමෙතෙසං විසෙසො දුකන්තරවචනෙ කාරණං. එත්ථ ච **අප්පච්චයා අසඞ්ඛතාති** බහුවචනනිද්දෙසො අවිනිච්ඡිතත්ථපරිච්ඡෙදදස්සනවසෙන මාතිකාඨපනතො කතොති වෙදිතබ්බො. උද්දෙසෙන හි කුසලාදිසභාවානං ධම්මානං අත්ථිතාමත්තං වුච්චති, න පරිච්ඡෙදොති අපරිච්ඡෙදෙන බහුවචනෙන උද්දෙසො වුත්තොති. **රූපන්ති** රූපායතනං පථවියාදි වා. පුරිමස්මිං අත්ථවිකප්පෙ රූපායතනස්ස අසඞ්ගහිතතා ආපජ්ජතීති **රුප්පනලක්ඛණං වා රූපන්ති** අයං අත්ථනයො වුත්තො. තත්ථ **රූපන්ති** රුප්පනසභාවො. න ලුජ්ජති න පලුජ්ජතීති යො ගහිතො තථා න හොති, සො ලොකොති තංගහණරහිතානං ලොකුත්තරානං නත්ථි ලොකතා. දුක්ඛසච්චං වා ලොකො, තත්ථ තෙනෙව ලොකසභාවෙන විදිතාති **ලොකියා.**

එවං සන්තෙ චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන විජානිතබ්බස්ස රූපායතනස්ස තෙනෙව නවිජානිතබ්බස්ස සද්දායතනාදිකස්ස ච නානත්තා ද්වින්නම්පි පදානං අත්ථනානත්තතො දුකො හොති. එවං පන දුකෙ වුච්චමානෙ දුකබහුතා ආපජ්ජති, යත්තකානි විඤ්ඤාණානි, තත්තකා දුකා වුත්තා සමත්තා ඨපෙත්වා සබ්බධම්මාරම්මණානි විඤ්ඤාණානි. තෙසු ච දුකස්ස පච්ඡෙදො ආපජ්ජති, තථා ච සති ''කෙනචී''ති පදං සබ්බවිඤ්ඤාණසඞ්ගාහකං න සියා, නිද්දෙසෙන ච විරුද්ධං ඉදං වචනං. යො ච තත්ථ ''යෙ තෙ ධම්මා චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යා, න තෙ ධම්මා සොතවිඤ්ඤෙය්‍යාති අයං දුකො න හොතී''ති පටිසෙධො කතො, සො ච කථං යුජ්ජෙය්‍යා. න හි සමත්ථා අට්ඨකථා පාළිං පටිසෙධෙතුන්ති, න ච **කෙනචි**-සද්දස්ස තෙනෙවාති අයං පදත්ථො සම්භවති, **"කෙනචී"**ති එතස්ස ආදිපදස්ස අනියමිතං යං කිඤ්චි එකං පදත්ථො, තං

වත්වා වුච්චමානස්ස **“කෙනචී”**ති දුතියපදස්ස යං කිඤ්චි අපරං අනියමිතං පදත්ථොති ලොකසිද්ධමෙතං, තථෙව ච නිද්දෙසො පවත්තො, න චෙත්ථ විඤ්ඤාතබ්බධම්මභෙදෙන දුකභෙදො සමත්තො ආපජ්ජති යත්තකා විඤ්ඤාතබ්බා, තත්තකා දුකාති, තස්මා නත්ථි දුකබහුතා. න හි එකංයෙව විඤ්ඤාතබ්බං කෙනචි විඤ්ඤෙය්‍යං කෙනචි න විඤ්ඤෙය්‍යංයෙව, කින්තු අපරම්පි අපරම්පීති සබ්බවිඤ්ඤාතබ්බසඞ්ගහෙ දුකො සමත්තො හොති, එවඤ්ච සති “කෙනචී”ති පදං අනියමෙන සබ්බවිඤ්ඤාණසඞ්ගාහකන්ති සිද්ධං හොති, විඤ්ඤාණනානත්තෙන ච විඤ්ඤාතබ්බං භින්දිත්වා අයං දුකො වුත්තො, න විඤ්ඤාතබ්බානං අත්ථන්තරතායාති. එතස්ස පන දුකස්ස නික්ඛෙපරාසිනිද්දෙසො දුකසඞ්ගහිතධම්මෙකදෙසෙසු දුකපදද්වයප්පවත්තිදස්සනවසෙන පවත්තො. අත්ථුද්ධාරනිද්දෙසො නිරවසෙසදුකසඞ්ගහිතධම්මදස්සනවසෙනාති වෙදිතබ්බො.

14-19. **චක්ඛුතොපි…පෙ…. මනතොපීති** චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිවීථීසු තදනුගතමනොවිඤ්ඤාණවීථීසු ච කිඤ්චාපි කුසලාදීනම්පි පවත්ති අත්ථි, කාමාසවාදයො එව පන වණතො යූසං විය පග්ඝරණකඅසුචිභාවෙන සන්දන්ති, තස්මා තෙ එව **“ආසවා”**ති වුච්චන්ති. තත්ථ හි පග්ඝරණකඅසුචිම්හි නිරුළ්හො ආසවසද්දොති. **ධම්මතො යාව ගොත්‍රභුන්ති** තතො පරං මග්ගඵලෙසු අප්පවත්තිතො වුත්තං. එතෙ හි ආරම්මණකරණවසෙන ධම්මෙ ගච්ඡන්තා තතො පරං න ගච්ඡන්තීති. නනු තතො පරං භවඞ්ගාදීනිපි ගච්ඡන්තීති චෙ? න, තෙසම්පි පුබ්බෙ ආලම්බිතෙසු ලොකියධම්මෙසු සාසවභාවෙන අන්තොගධත්තා තතො පරතාභාවතො. එත්ථ ච ගොත්‍රභුවචනෙන ගොත්‍රභුවොදානඵලසමාපත්තිපුරෙචාරිකපරිකම්මානි වුත්තානීති වෙදිතබ්බානි, පඨමමග්ගපුරෙචාරිකමෙව වා ගොත්‍රභු අවධිනිදස්සනභාවෙන ගහිතං, තතො පරං මග්ගඵලසමානතාය පන අඤ්ඤෙසු මග්ගෙසු මග්ගවීථියං ඵලසමාපත්තිවීථියං නිරොධානන්තරඤ්ච පවත්තමානෙසු ඵලෙසු නිබ්බානෙ ච පවත්ති නිවාරිතා ආසවානන්ති වෙදිතබ්බා. **සවන්තීති** ගච්ඡන්ති. දුවිධො හි අවධි අභිවිධිවිසයො අනභිවිධිවිසයො ච. අභිවිධිවිසයං කිරියා බ්‍යාපෙත්වා පවත්තති “ආභවග්ගා භගවතො යසො ගතො”ති, ඉතරං බහි කත්වා “ආපාටලිපුත්තා වුට්ඨො දෙවො”ති. අයඤ්ච **ආ-**කාරො අභිවිධිඅත්ථො ඉධ ගහිතොති **“අන්තොකරණත්ථො”**ති වුත්තං.

චිරපාරිවාසියට්ඨො චිරපරිවුත්ථතා පුරාණභාවො. **ආදි-**සද්දෙන “පුරිමා, භික්ඛවෙ, කොටි න පඤ්ඤායති භවතණ්හාය”ති (අ. නි. 10.62) ඉදං සුත්තං සඞ්ගහිතං. අවිජ්ජාසවභවාසවානඤ්ච චිරපරිවුත්ථතාය දස්සිතාය තබ්භාවභාවීනං කාමාසවදිට්ඨාසවානඤ්ච චිරපරිවුත්ථතා දස්සිතා හොති. අඤ්ඤෙසුපි යථාවුත්තෙ ධම්මෙ ඔකාසඤ්ච ආරම්මණං කත්වා පවත්තමානෙසු මානාදීසු විජ්ජමානෙසු අත්තත්තනියාදිග්ගාහවසෙන අභිබ්‍යාපනං මදකරණවසෙන ආසවසදිසතා ච එතෙසංයෙව, නාඤ්ඤෙසන්ති එතෙස්වෙව ආසවසද්දො නිරුළ්හො දට්ඨබ්බො. ආයතං වා සවන්ති ඵලන්තීති **ආසවා** . න හි කිඤ්චි සංසාරදුක්ඛං ආසවෙහි විනා උප්පජ්ජමානං අත්ථීති. ආරම්මණභාවෙන යෙ ධම්මා වණො විය ආසවෙ පග්ඝරන්ති, තෙ අසම්පයොගෙ අතබ්භාවෙපි සහ ආසවෙහීති **සාසවා,** ආසවවන්තොති අත්ථො.

ඔසානදුකෙ “නො ආසවා ඛො පනා”ති අවත්වා **“ආසවවිප්පයුත්තා ඛො පනා”**ති වචනං සාසවානං සහෙතුකානං විය සම්පයුත්තෙහි තංසහිතතා න හොතීති දස්සනත්ථං. එවං සෙසගොච්ඡකෙසුපි යථාසම්භවං විප්පයුත්තග්ගහණෙ පයොජනං දට්ඨබ්බං. අපිච “නො ආසවා ඛො පන ධම්මා සාසවා”ති ඉදං පදං චතුත්ථදුකෙ දුතියපදෙන නින්නානං, න ච එකෙන දුකො හොති, තස්මා ආසවවිප්පයුත්තපදමෙව ගහෙත්වා ඔසානදුකයොජනා ඤායාගතාති කතා. හෙතුගොච්ඡකෙ පන හෙතුවිප්පයුත්තානං සහෙතුකතා නත්ථීති තෙ ගහෙත්වා දුකයොජනාය අසක්කුණෙය්‍යත්තා නහෙතුපදං ගහෙත්වා ඔසානදුකයොජනා කතා. යෙ වා පන පඨමෙ දුකෙ දුතියස්ස පක්ඛෙපෙ එකො, තතියස්ස ද්වෙ, පඨමස්ස දුතියෙ එකො, තතියෙ ද්වෙ, දුතියස්ස තතියෙ එකො, දුතියෙ ච තතියස්ස එකොති අට්ඨ දුකා ලබ්භන්ති, තෙසු තීහි ඉතරෙ ච නයතො දස්සිතාති වෙදිතබ්බා. එස නයො සෙසගොච්ඡකෙසුපි.

20-25. කිලෙසකම්මවිපාකවට්ටානං පච්චයභාවෙන තත්ථ සංයොජෙන්ති, සතිපි අඤ්ඤෙසං තප්පච්චයභාවෙ න විනා සංයොජනානි තෙසං තප්පච්චයභාවො අත්ථි, ඔරම්භාගියුද්ධම්භාගියසඞ්ගහිතෙහි ච තංතංභවනිබ්බත්තකකම්මනියමො භවනියමො ච හොති, න ච උපච්ඡින්නසංයොජනස්ස කතානිපි කම්මානි භවං නිබ්බත්තෙන්තීති. සංයොජෙතබ්බාති වා **සංයොජනියා,** සංයොජනෙ නියුත්තාති වා. දූරගතස්සපි ආකඩ්ඪනතො නිස්සරිතුං අප්පදානවසෙන බන්ධනං සංයොජනං, ගන්ථකරණං සඞ්ඛලිකචක්කලකානං විය පටිබද්ධතාකරණං වා ගන්ථනං ගන්ථො, සංසිලිසකරණං යොජනං යොගොති අයමෙතෙසං විසෙසොති වෙදිතබ්බො. ධම්මානං සභාවකිච්චවිසෙසඤ්ඤුනා පන භගවතා සම්පයුත්තෙසු ආරම්මණෙසු තප්පච්චයෙසු ච තෙහි තෙහි නිප්ඵාදියමානං තං තං කිච්චවිසෙසං පස්සන්තෙන තෙ තෙ ධම්මා තථා තථා ආසවසංයොජනගන්ථාදිවසෙන වුත්තාති “කිමත්ථං එතෙයෙව ධම්මා එවං වුත්තා, කස්මා ච වුත්තා එව පුන වුත්තා”ති න චොදෙතබ්බමෙතං.

26-37. **ගන්ථනියාති** එත්ථ අයමඤ්ඤො අත්ථො “ගන්ථකරණං ගන්ථනං, ගන්ථනෙ නියුත්තාති ගන්ථනියා, ගන්ථයිතුං සක්කුණෙය්‍යා, ගන්ථයිතුං අරහන්තීති වා ගන්ථනියා”ති. එවං ඔඝනියාදීසුපි දට්ඨබ්බං. තෙනාතික්කමතීති එතං ධාත්වත්ථං ගහෙත්වා **ඔඝනියාති** පදසිද්ධි කතා.

50-54. ධම්මසභාවං අග්ගහෙත්වා පරතො ආමසන්තීති **පරාමාසා. පරතොති** නිච්චාදිතො. **ආමසන්තීති** සභාවපටිසෙධෙන පරිමජ්ජන්ති.

55-68. සභාවතො විජ්ජමානං අවිජ්ජමානං වා විචිත්තසඤ්ඤාය සඤ්ඤිතං ආරම්මණං අග්ගහෙත්වා අප්පවත්තිතො ආලම්බමානා ධම්මා **සාරම්මණා.** චින්තනං ගහණං ආරම්මණූපලද්ධි. චෙතසි නියුත්තා, චෙතසා සංසට්ඨා වා **චෙතසිකා.** දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යනානත්තතාය එකීභාවමිවුපගමනං නිරන්තරභාවුපගමනං. යෙසං රූපානං චිත්තං සහජාතපච්චයො හොති, තෙසං චිත්තස්ස ච සුවිඤ්ඤෙය්‍යනානත්තන්ති නිරන්තරභාවානුපගමනං වෙදිතබ්බං. **එකතො වත්තමානාපීති අපි-**සද්දො කො පන වාදො එකතො අවත්තමානාති එතමත්ථං දීපෙති. ඉදමෙත්ථ විචාරෙතබ්බං – අවිනිබ්භොගරූපානං කිං අඤ්ඤමඤ්ඤං සංසට්ඨතා, උදාහු විසංසට්ඨතාති? විසුං ආරම්මණභාවෙන සුවිඤ්ඤෙය්‍යනානත්තත්තා න සංසට්ඨතා, නාපි විසංසට්ඨතා සංසට්ඨාති අනාසඞ්කනීයසභාවත්තා. චතුන්නඤ්හි ඛන්ධානං අඤ්ඤමඤ්ඤං සංසට්ඨසභාවත්තා රූපනිබ්බානෙහිපි සො සංසට්ඨභාවො අත්ථි නත්ථීති සියා ආසඞ්කා, තස්මා තෙසං ඉතරෙහි, ඉතරෙසඤ්ච තෙහි විසංසට්ඨසභාවතා වුච්චති, න පන රූපානං රූපෙහි කත්ථචි සංසට්ඨතා අත්ථීති තදාසඞ්කාභාවතො විසංසට්ඨතා ච රූපානං රූපෙහි න වුච්චතීති. එස හි තෙසං සභාවොති. **චිත්තසංසට්ඨසමුට්ඨානාදිපදෙසු** සංසට්ඨසමුට්ඨානාදිසද්දා චිත්තසද්දාපෙක්ඛාති පච්චෙකං චිත්තසද්දසම්බන්ධත්තා චිත්තසංසට්ඨා ච තෙ චිත්තසමුට්ඨානා චාති පච්චෙකං යොජෙත්වා අත්ථො වුත්තො. **උපාදියන්තෙවාති** භූතානි ගණ්හන්ති එව, නිස්සයන්ති එවාති අත්ථො. යථා භූතානි උපාදියන්ති ගය්හන්ති නිස්සීයන්ති, න තථා එතානි ගය්හන්ති නිස්සීයන්ති, තස්මා **උපාදා.** අථ වා භූතානි අමුඤ්චිත්වා තෙසං වණ්ණනිභාදිභාවෙන ගහෙතබ්බතො **උපාදා.**

75-82. **සංකිලිට්ඨත්තිකෙ වුත්තනයෙනාති සං-**සද්දං අපනෙත්වා කිලිසන්තීති කිලෙසාතිආදිනා නයෙන.

83-100. **කාමාවචරාදීසු** අයමපරො අත්ථො – කාමතණ්හා කාමො, එවං රූපාරූපතණ්හා රූපං අරූපඤ්ච. ආරම්මණකරණවසෙන තානි යත්ථ අවචරන්ති, තෙ **කාමාවචරාදයොති.** එවඤ්හි සති අඤ්ඤභූමීසු උප්පජ්ජමානානං අකාමාවචරාදිතා කාමාවචරාදිතා ච නාපජ්ජතීති සිද්ධං හොති. **නික්ඛෙපකණ්ඩෙපි** ''එත්ථාවචරා''ති වචනං අවීචිපරනිම්මිතපරිච්ඡින්නොකාසාය කාමතණ්හාය ආරම්මණභාවං සන්ධාය වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං, තදොකාසතා ච තණ්හාය තන්නින්නතාය වෙදිතබ්බා. යදි පරියාපන්නසද්දස්ස අන්තොගධාති අයමත්ථො, මග්ගාදිධම්මානඤ්ච ලොකුත්තරන්තොගධත්තා පරියාපන්නතා ආපජ්ජති. න හි ''පරියාපන්නා''ති එත්ථ තෙභූමකගහණං අත්ථීති? නාපජ්ජති සබ්බදා පවත්තමානස්ස පච්චක්ඛස්ස ලොකස්ස වසෙන පරියාපන්නනිච්ඡයතො. අථ වා පරිච්ඡෙදකාරිකාය තණ්හාය පරිච්ඡින්දිත්වා ආපන්නා පටිපන්නා ගහිතාති **පරියාපන්නා.**

අනීය-සද්දො බහුලා කත්තුඅභිධායකොති වට්ටචාරකතො නියාන්තීති නියානීයා, නී-කාරස්ස රස්සත්තං ය-කාරස්ස ච ක-කාරත්තං කත්වා **''නියානිකා''**ති වුත්තං, නියානකරණසීලා වා **නියානිකා.** උත්තරිතබ්බස්ස අඤ්ඤස්ස නිද්දිට්ඨස්ස අභාවා නිද්දිසියමානා සඋත්තරා ධම්මාව උත්තරිතබ්බාති **''අත්තාන''**න්ති ආහ. **රාගාදීනන්ති** රාගාදීනං දසන්නං කිලෙසානං සබ්බනියතාකුසලානං වා. තෙහි නානප්පකාරදුක්ඛනිබ්බත්තකෙහි අභිභූතා සත්තා කන්දන්ති අකන්දන්තාපි කන්දනකාරණභාවතො. යස්මා පන පහානෙකට්ඨතාවසෙන ච **''සරණා''**ති ආහ, තස්මා ''රාගාදීන''න්ති වචනෙන රාගදොසමොහාව ගහිතාති ඤායති. **රණ-**සද්දො වා රාගාදිරෙණූසු නිරුළ්හො දට්ඨබ්බො, රණං වා යුද්ධං, ''කාමා තෙ පඨමා සෙනා''ති (සු. නි. 438; මහානි. 28, 68, 149; චූළනි. නන්දමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 47) එවමාදිකා ච අකුසලා සෙනා අරියමග්ගයුද්ධෙන ජෙතබ්බත්තා සයුද්ධත්තා **''සරණා''**ති වුච්චන්තීති. **අරණවිභඞ්ගසුත්තෙ** (ම. නි. 3.323 ආදයො) පන සදුක්ඛා සඋපඝාතා සඋපායාසා සපරිළාහා මිච්ඡාපටිපදාභූතා කාමසුඛානුයොගාදයො ''සරණා''ති වුත්තාති දුක්ඛාදීනං රණභාවො තන්නිබ්බත්තකසභාවානං අකුසලානං සරණතා ච වෙදිතබ්බා.

පිට්ඨිදුකා සමත්තා.

සුත්තන්තිකදුකමාතිකාපදවණ්ණනා

101-108. විජ්ජාරාසන්තොගධධම්මා විජ්ජාසභාගතාය තදෙකදෙසෙ විජ්ජාකොට්ඨාසෙ වත්තන්තීති වුත්තා. වජිරස්ස යත්ථ තං පතති, තත්ථ අභෙජ්ජං නාම කිඤ්චි මණිපාසාණාදි නත්ථි, න ච තෙන ගමනමග්ගො විරුහති, එවමෙව අරහත්තමග්ගෙන යත්ථ සො උප්පජ්ජති, තස්මිං සන්තානෙ අභෙජ්ජො කිලෙසො නාම නත්ථි, න ච භින්නො පුන විරුහතීති වජිරූපමතා වෙදිතබ්බා. **තදුපචාරෙන බාලා** යථා ''මඤ්චා සොසන්තී''ති. **කණ්හාභිජාතීති** අපායා වුච්චන්ති මනුස්සෙසු ච දොභග්ගියං. තපනස්ස වා දුක්ඛස්ස හිතාති **තපනියා.**

දාසාදීසුපි සිරිවඩ්ඪකාදිසද්දා විය අතථත්තා වචනමත්තමෙව අධිකාරං කත්වා පවත්තා **අධිවචනා.** යස්මා පන අධිවචනනිරුත්තිපඤ්ඤත්තිපදානි සමානත්ථානි, සබ්බඤ්ච වචනං අධිවචනාදිභාවං භජති, තස්මා තෙසුපි වචනවිසෙසෙසු විසෙසෙන පවත්තෙහි අධිවචනාදිසද්දෙහි සබ්බානි වචනානි අත්ථප්පකාසනසාමඤ්ඤෙන වුත්තානීති එතෙනාධිප්පායෙන අයං අත්ථයොජනා කතාති වෙදිතබ්බා. අථ වා **අධි-**සද්දො උපරිභාගෙ, උපරි වචනං **අධිවචනං.** කස්ස උපරි? පකාසෙතබ්බස්ස අත්ථස්සාති විදිතොවායමත්ථො. අධීනං වා වචනං **අධිවචනං.** කෙන අධීනං? අත්ථෙන. තථා තංතංඅත්ථප්පකාසනෙ නිච්ඡිතං, නියතං වා වචනං **නිරුත්ති.** පඨවීධාතුපුරිසාදිතංතංපකාරෙන ඤාපනතො **පඤ්ඤත්තීති** එවං අධිවචනාදිපදානං සබ්බවචනෙසු පවත්ති වෙදිතබ්බා. අඤ්ඤථා සිරිවඩ්ඪකධනවඩ්ඪකප්පකාරානමෙව අභිලාපානං අධිවචනතා, අභිසඞ්ඛරොන්තීති එවංපකාරානමෙව

නිද්ධාරණවචනානං නිරුත්තිතා, තක්කො විතක්කොති එවංපකාරානමෙව එකමෙවත්ථං තෙන තෙන පකාරෙන ඤාපෙන්තානං පඤ්ඤත්තිතා ච ආපජ්ජෙය්‍යාති.

109-118. ඵස්සො වෙදනාති සබ්බදාපි අරූපධම්මානං ඵස්සාදිනාමකත්තා පථවියාදීනං කෙසකුම්භාදිනාමන්තරාපත්ති විය නාමන්තරානාපජ්ජනතො ච සදා අත්තනාව කතනාමතාය චතුක්ඛන්ධනිබ්බානානි **නාමකරණට්ඨෙන නාමං. නමනං** අවිනාභාවතො ආරම්මණාභිමුඛතා, නමනහෙතුභූතතා **නාමනං**. අථ වා අධිවචනසම්ඵස්සො විය අධිවචනං නාමමන්තරෙන යෙ අනුපචිතබොධිසම්භාරානං ගහණං න ගච්ඡන්ති, තෙ නාමායත්තග්ගහණා **නාමං**. රූපං පන විනාපි නාමසාධනං අත්තනො රුප්පනසභාවෙන ගහණං උපයාතීති **රූපං**.

119-123. ඉතො පුබ්බෙ පරිකම්මං පවත්තං, ඉතො පරං භවඞ්ගං, මජ්ඣෙ සමාපත්තීති එවං සමාපත්තීනං අප්පනාපරිච්ඡෙදපඤ්ඤා **සමාපත්තිකුසලතා. වුට්ඨානෙ කුසලභාවො** පුබ්බෙ වුට්ඨානෙ පරිච්ඡෙදකරණඤාණං. ලක්ඛණාදිවසෙන අනිච්චාදිවසෙන ච මනසි කරණං **මනසිකාරො.**

124-134. සුචිසීලතා **සොරච්චං**. සා හි සොභනකම්මරතතාති. සම්මොදකස්ස, සම්මොදකො වා මුදුභාවො **සම්මොදකමුදුභාවො,** සණ්හවාචතා. **"අගුත්තද්වාරතා"**ති වුත්තෙ කෙසු ද්වාරෙසූති න පඤ්ඤායතීති **"ඉන්ද්‍රියෙසූ"**ති වුත්තං. සම්පජානාතීති සම්පජානො, තස්ස භාවො **සම්පජඤ්ඤං**. තදපි ඤාණං යස්මා සම්පජානාති, තස්මා **"සම්පජානාතීති සම්පජඤ්ඤ"**න්ති ආහ. **අප්පටිසඞ්ඛානෙ** නිමිත්තෙ විසයෙ වා. **වීරියසීසෙනාති** වීරියපාමොක්ඛෙන. **උප්පන්නං බලන්ති** වීරියොපත්ථම්භෙන හි කුසලභාවනා බලවතී ථිරා උප්පජ්ජතීති තථා උප්පන්නා බලවතී කුසලභාවනා බලවන්තො සත්ත බොජ්ඣඞ්ගාතිපි වුච්චන්ති. කසිණනිමිත්තං විය සඤ්ඤාණං විය සවිග්ගහං විය ච සුට්ඨු උපලක්ඛෙතබ්බාකාරං ''නිමිත්ත''න්ති වුච්චති. සමථො ච එවං ආකාරොති ''නිමිත්ත''න්ති වුත්තො. තථා හි සො පච්චවෙක්ඛන්තෙන පච්චවෙක්ඛණතො ගය්හතීති. උද්ධච්චමිව චිත්තං න වික්ඛිපතීති, වික්ඛෙපපටික්ඛෙපො වා **අවික්ඛෙපො.**

135-142. සීලමෙව පුනප්පුනං ආසෙවියමානං ලොකියං ලොකුත්තරම්පි සීලං පරිපූරෙතීති **"සීලපරිපූරණතො"**ති වුත්තං. **සීලස්ස සම්පදාති** කාරණසීලම්පි ඵලසීලම්පි සම්පන්නසමුදායස්ස එකදෙසවසෙන වුත්තං. අථ වා ''කතමෙ ච ථපති අකුසලා සීලා? අකුසලං කායකම්මං අකුසලං වචීකම්මං පාපකො ආජීවො''ති (ම. නි. 2.264) වුත්තත්තා සබ්බම්පි කුසලාකුසලං ''සීල''න්ති ගහෙත්වා තත්ථ කුසලසීලං නිද්ධාරෙත්වා **"සීලසම්පදා"**ති වුත්තං. එවං **දිට්ඨිසම්පදාපි** වෙදිතබ්බා.

දිට්ඨිවිසුද්ධි ඛො පන යථාදිට්ඨිස්ස ච පධානන්ති කම්මස්සකතඤාණාදිසඞ්ඛාතා දිට්ඨිවිසුද්ධි චෙවාති පටිපාටියා දිට්ඨිවිසුද්ධි දිට්ඨිවිසුද්ධි ඛො පනාති ච පදද්වයස්ස සමානත්තා පඤ්ඤා. **යථාදිට්ඨිස්සාති** නිබ්බත්තිතප්පකාරදිට්ඨිස්ස නිබ්බත්තෙතබ්බපධානානුරූපදිට්ඨිස්ස වා යථාදිට්ඨිපවත්තකිරියස්ස වා. **සංවෙගොති** සහොත්තප්පං ඤාණං, ඔත්තප්පමෙව වා. සමත්තං තුස්සනං තිත්ති සන්තුට්ඨි, නත්ථි එතස්ස සන්තුට්ඨීති අසන්තුට්ඨි, අසන්තුට්ඨිස්ස භාවො **අසන්තුට්ඨිතා**. වීරියප්පවාහෙ පවත්තමානෙ අන්තරා එව පටිගමනං නිවත්තනං පටිවානං, තං අස්ස අත්ථීති පටිවානී , න පටිවානී අප්පටිවානී, තස්ස භාවො **අප්පටිවානිතා**. විමුච්චනං නාම ආරම්මණෙ අධිමුත්තතා කිලෙසෙහි සබ්බසඞ්ඛාරෙහි ච නිස්සටතා ච. **පටිසන්ධිවසෙනාති** කිලෙසානං තංතංමග්ගවජ්ඣානං උප්පන්නමග්ගෙ ඛන්ධසන්තානෙ පුන සංදහනවසෙන. **අනුප්පාදභූතෙති** තංතංඵලෙ. **අනුප්පාදපරියොසානෙති** අනුප්පාදකරො මග්ගො අනුප්පාදො, තස්ස පරියොසානෙ.

සුත්තන්තිකදුකමාතිකාපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුකමාතිකාපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කාමාවචරකුසලපදභාජනීයවණ්ණනා

1. ‘‘යෙ වා පන…පෙ.… අරූපිනො ධම්මා’’ති ඉදං ‘‘ඵස්සො හොති’’ති එවමාදිකං විය න විසුං ‘‘තෙපි හොන්ති’’ති හොති-සද්දෙන සම්බන්ධං කත්වා වුත්තං, උද්දිට්ඨාවසෙසෙ ච පන ගහෙත්වා ‘‘ඉමෙ ධම්මා කුසලා’’ති අප්පෙතුං වුත්තන්ති අප්පනාය අවරොධිතං. එවඤ්ච කත්වා නිද්දෙසෙපි එතස්ස පදභාජනීයං න වුත්තන්ති. සරූපෙන පන අදස්සිතත්තා ‘‘අත්ථී’’ති වත්වා දුතියෙන හොති-සද්දෙන සම්බන්ධො නිද්දෙසො ච න කතො, සඞ්ඛෙපෙන පන උද්දිසිත්වා සඞ්ඛෙපෙනෙව යෙ වා පන ධම්මා නිද්දිට්ඨාති එතස්ස ධම්මස්ස උද්දෙසෙ අවරොධො යුත්තො. ධම්මනිද්දෙසෙ ච නිද්දෙසාවසානෙ වුත්තස්සාති.

පුච්ඡාපරිච්ඡෙදවචනෙනෙව පුච්ඡාභාවෙ විඤ්ඤාතෙ පුච්ඡාවිසෙසඤාපනත්ථං ආහ **‘‘අයං කථෙතුකම්‍යතාපුච්ඡා’’**ති. **පඤ්චවිධා හීති මහානිද්දෙසෙ** (මහානි. 150; චූළනි. පුණ්ණකමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 12; මෙත්තගූමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 18) ආගතා පුච්ඡා දස්සෙති. **ලක්ඛණන්ති** ඤාතුං ඉච්ඡිතො යො කොචි සභාවො. **අඤ්ඤාතන්ති** යෙන කෙනචි ඤාණෙන අඤ්ඤාතභාවං ආහ. **අදිට්ඨන්ති** දස්සනභූතෙන ඤාණෙන පච්චක්ඛං විය අදිට්ඨතං. **අතුලිතන්ති** ‘‘එත්තකං ඉද’’න්ති තුලාභූතාය පඤ්ඤාය අතුලිතතං. **අතීරිතන්ති** තීරණභූතාය පඤ්ඤාය අකතඤාණකිරියාසමාපනතං. **අවිභූතන්ති** ඤාණස්ස අපාකටභාවං . **අවිභාවිතන්ති** ඤාණෙන අපාකටීකතභාවං. අදිට්ඨං ජොතීයති එතායාති **අදිට්ඨජොතනා**. අනුමතියා පුච්ඡා **අනුමතිපුච්ඡා** . ‘‘තං කිං මඤ්ඤථ, භික්ඛවෙ’’තිආදිපුච්ඡාය හි ‘‘කා තුම්හාකං අනුමතී’’ති අනුමති පුච්ඡිතා හොති. **කථෙතුකම්‍යතාති** කථෙතුකම්‍යතාය.

පභෙදතො ධම්මානං දෙසනන්ති මාතිකාදෙසනං ආහ. තත්ථ හි පුරතො කුසලාදිකෙ පභෙදෙ වත්වා පච්ඡතො ධම්මා වුත්තාති **‘‘පභෙදවන්තදස්සනත්ථ’’**න්ති නිද්දෙසං ආහ. ඉදං වුත්තං හොති – මාතිකාය සවිසෙසනා ධම්මා වුත්තා, තෙ ච විසෙසිතබ්බත්තා පධානා, පධානඤ්ච ඉතිකත්තබ්බතාය යුජ්ජතීති ධම්මානමෙව පධානානං පුච්ඡිතබ්බතා විස්සජ්ජිතබ්බතා ච හොති, තස්මා තෙ පුච්ඡිතබ්බෙ දස්සෙතුං **‘‘කතමෙ ධම්මා’’**ති වුත්තං, තෙ පන විසෙසවන්තො පුච්ඡිතාති දස්සෙතුං පුන **‘‘කුසලා’’**ති වුත්තන්ති එවං පභෙදවන්තදස්සනත්ථං අයං පදානුක්කමො කතොති. ‘‘ඉමෙ ධම්මා කුසලා’’ති විස්සජ්ජනෙපි එවමෙව යොජනා කාතබ්බා. **‘‘පභෙදතො ධම්මානං දෙසනං දීපෙත්වා’’**ති එතස්ස අත්ථං විවරිතුං **‘‘ඉමස්මිඤ්හි’’**තිආදිමාහ. අනෙකප්පභෙදා දෙසෙතබ්බාති සම්බන්ධො. **තස්මාති** අවොහාරදෙසනතො ධම්මානමෙව දෙසෙතබ්බත්තා තෙසඤ්ච සනවිනිබ්භොගපටිසම්භිදාඤාණාවහනතො පභෙදවන්තානං දෙසෙතබ්බත්තා ‘‘කුසලා…පෙ.… දීපෙත්වා’’ති එතෙන සම්බන්ධො. එවමෙව හි යථාවුත්තදීපනස්ස හෙතුං සකාරණං පකාසෙතුං පුන **‘‘ධම්මායෙවා’’**තිආදි වුත්තන්ති. **ධම්මාති** සාමඤ්ඤමත්තවචනෙන සමූහාදිසනවසෙන එකත්තග්ගහණං හොතීති එකත්තවිනිබ්භොගකරණං සනවිනිබ්භොගඤාණං ආවහති පභෙදදෙසනා, තථා කුසලාදිධම්මානං අබ්‍යාකතාදිඅත්ථානඤ්ච දීපනතො ධම්මපටිසම්භිදාදිඤාණඤ්ච ආවහති. **‘‘පභෙදවන්තදස්සනත්ථ’’**න්ති එතං විවරිතුං **‘‘ඉදානි යෙ තෙනා’’**තිආදිමාහ. **පභෙද…පෙ.… යුජ්ජති** ඉතිකත්තබ්බතායුත්තස්ස විසෙසනත්තා. අථ වා උද්දෙසො ධම්මප්පධානො, පුච්ඡා සංසයිතප්පධානා, න ච ධම්මභාවො සංසයිතො, කුසලාදිභෙදො පන සංසයිතොති නිච්ඡිතසංසයිතවසෙනායං පදානුක්කමො කතො.

එත්ථාති එතස්මිං වචනෙ. කිමත්ථමාහ භගවාති තං දස්සෙතුං ආහ **‘‘සමයෙ නිද්දිසි චිත්ත’’**න්ති. **පරියොසානෙති** සමයෙ චිත්තනිද්දෙසස්ස ‘‘යස්මිං…පෙ.… ආරබ්භා’’ති එතස්ස පරියොසානෙ. **තස්මිං සමයෙති** තස්මිං චිත්තුප්පාදසමයෙ . චිත්තෙන සමයං නියමෙත්වාන අථ පච්ඡා බොධෙතුන්ති සම්බන්ධො. විජ්ජමානෙපි භොජනගමනාදිසමයනානත්තෙ සමවායාදිනානත්තෙ ච යථාවුත්තචිත්තනියමිතා විසෙසිතා අඤ්ඤස්මිං සමයෙ යථාධිප්පෙතානං ඵස්සාදීනං අභාවා චිත්තනියමිතෙ සමයෙ ඵස්සාදයො බොධෙතුං විසෙසනමෙව තාව චිත්තං දස්සෙතුං සමයෙ චිත්තං නිද්දිසීති අත්ථො. විසෙසිතබ්බොපි හි සමයො අත්තනො උපකාරත්ථං විසෙසනභාවං ආපජ්ජති, විසෙසනභූතඤ්ච චිත්තං තදුපකාරත්ථං විසෙසිතබ්බභාවන්ති. සන්තතිසනාදීනං අයං විසෙසො – පුරිමපච්ඡිමානං නිරන්තරතාය එකීභූතානම්ව පවත්ති **සන්තතිසනතා,** තථා ඵස්සාදීනං එකසමූහවසෙන දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යකිච්චභෙදවසෙන එකාරම්මණතාවසෙන ච එකීභූතානම්ව පවත්ති **සමූහාදිසනතාති**.

කාලඤ්ච සමයඤ්චාති යුත්තකාලඤ්ච පච්චයසාමග්ගිඤ්ච. **ඛණොති** ඔකාසො. තථාගතුප්පාදාදිකො හි මග්ගබ්‍රහ්මචරියස්ස ඔකාසො තප්පච්චයපටිලාභහෙතුත්තා. ඛණො එව ච **සමයො. යො** ‘‘ඛණො’’ති ච ‘‘සමයො’’ති ච වුච්චති, සො **එකොවාති** අත්ථො. **මහාසමයොති** මහාසමූහො. **සමයොපි ඛොති** සික්ඛාපරිපූරණස්ස හෙතුපි. **සමයප්පවාදකෙති** දිට්ඨීප්පවාදකෙ. තත්ථ හි නිසින්නා තිත්ථියා අත්තනො අත්තනො සමයං පවදන්තීති. **අත්ථාභිසමයාති** හිතපටිලාභා. අභිසමෙතබ්බොති අභිසමයො, අභිසමයො අත්ථො **අභිසමයට්ඨොති** පීළනාදීනි අභිසමිතබ්බභාවෙන එකීභාවං උපනෙත්වා වුත්තානි, අභිසමයස්ස වා පටිවෙධස්ස විසයභූතො අත්ථො **අභිසමයට්ඨොති** තානෙව තථා එකත්තෙන වුත්තානි. තත්ථ **පීළනං** දුක්ඛසච්චස්ස තංසමඞ්ගිනො හිංසනං අවිප්ඵාරිකතාකරණං. **සන්තාපො** දුක්ඛදුක්ඛතාදිභාවෙන සන්තාපනං පරිදහනං.

‘‘ඉධා’’ති වචනං අකුසලෙසු අබ්‍යාකතෙසු ච කෙසුචි ඛණස්ස අසම්භවතො. නනු කුසලානඤ්ච නවමෙන ඛණෙන විනා උප්පත්ති හොතීති? නො න හොති, න පන නවමො එව ඛණො, චතුචක්කානිපි ඛණොති වුත්තානි.

සබ්බන්තිමෙන පරිච්ඡෙදෙන අත්තසම්මාපණිධිඛණමන්තරෙන නත්ථි කුසලස්ස උප්පත්තීති ඛණො ඉධ ගහිතො. ඉන්ද්‍රියවිසයමනසිකාරාධීනං විඤ්ඤාණන්ති එවමාදි සාධාරණඵලං දට්ඨබ්බං. **නවමොති** අට්ඨක්ඛණෙ උපාදාය වුත්තං. **චතුචක්කං වත්තතීති** පුන පතිරූපදෙසවාසාදිසම්පත්ති චතුචක්කං විපරිවත්තතීති අත්ථො. **ඔකාසභූතානීති** අත්තනො නිබ්බත්තියා ''ඉදානි උප්පජ්ජන්තු කුසලානී''ති අනුමතිදානං විය භූතානි.

චිත්තකාලොති ධම්මෙනෙව සතා කාලො විසෙසිතො, න තස්ස පවත්තිත්ථ පවත්තිස්සති පවත්තතීති එතෙන අවත්ථාවිසෙසෙන, නාපි තස්ස විජානනකිච්චෙන, තස්මා එවංවිධෙ ධම්මෙ උපාදාය පඤ්ඤත්තොති වුත්තො. කම්මප්පවත්තා විසෙසා එව පටිපාටීති බීජභාවො ච පටිපාටීති වත්තුමරහතීති ඉමිනාධිප්පායෙන **''බීජකාලොති ධම්මපටිපාටිං උපාදාය පඤ්ඤත්තො''**ති ආහ. **ධම්මපටිපාටිං වාති** අට්ඨකලාපධම්මෙ සන්ධායාහ. සඤ්චිතා විය ගය්හමානකාලා එව **කාලසඤ්චයො** , යථා වා තථා වා කාලොති එකං සභාවං ගහෙත්වා අභිනිවෙසං කරොන්තස්ස තදභිනිවෙසනිසෙධනත්ථං **''සො පනෙස සභාවතො අවිජ්ජමානත්තා පඤ්ඤත්තිමත්තකො''**ති ආහ. ඤත්වා විඤ්ඤෙය්‍යොති සම්බන්ධො. **ඉතරො පන හෙතූති** එස සමයො පච්චයොව විඤ්ඤෙය්‍යො. **එත්ථාති** එතස්මිං අධිකාරෙ න හෙතුහෙතු සාධාරණහෙතු වාති අත්ථො. සමවායො පච්චයසාමග්ගී, හෙතු පන එකෙකො පච්චයොති අයමෙතෙසං විසෙසො වෙදිතබ්බො. චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං අනෙකපච්චයදස්සනෙන තංතංද්වාරිකානං කුසලානඤ්ච තප්පච්චයතං දස්සෙති.

පරිග්ගහො කතො අට්ඨකථාචරියෙහි. **එකකාරණවාදොති** පකතිකාරණවාදො, ඉස්සරකාරණවාදො වා. **අඤ්ඤමඤ්ඤාපෙක්ඛොති** අවයවානං අඤ්ඤමඤ්ඤාපෙක්ඛතාය සමුදායො වුත්තො. අපෙක්ඛා ච යාව සහායකාරණසමාගමො න හොති, තාව ඵලස්ස අනිප්ඵාදනං සමාගමෙ නිප්ඵාදනසමත්ථස්ස නිප්ඵාදනඤ්ච. සමාගමො ච යෙසු යුජ්ජමානෙසු නිබ්‍යාපාරෙසුපි ඵලස්ස පවත්ති, තෙසං සබ්භාවොති.

අසාමග්ගී…පෙ…. පත්තිතොති චක්ඛුරූපාලොකමනසිකාරානං අසමවෙතානං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස අහෙතුභාවෙ සති සමවෙතානඤ්ච තංසභාවාවිනිවත්තිතො හෙතුභාවානාපත්තිතොති අත්ථො. න හි සභාවන්තරං අඤ්ඤෙන සහිතං සභාවන්තරං හොතීති. **එකස්මින්ති** අන්ධසතෙ එකෙකස්මිං අන්ධෙති අධිප්පායො. අඤ්ඤථා යථාරුතවසෙන අත්ථෙ ගය්හමානෙ එකස්ස අන්ධස්ස දස්සනාසමත්ථතා සබ්බෙසම්පි න හොති, නාපි එකස්ස අසමත්ථතාය සබ්බෙසම්පි අසමත්ථතා වුත්තා, කින්තු සබ්බෙසං විසුං අසමත්ථතාය එවාති උපමාවචනං න යුජ්ජෙය්‍ය, නාපි උපමොපමිතබ්බසම්බන්ධො. න හි උපමිතබ්බෙසු චක්ඛාදීසු එකස්ස අසමත්ථතාය සබ්බෙසම්පි අසමත්ථතා වුත්තා, කින්තු සබ්බෙසං විසුං අසමත්ථතාය සහිතානං අසමත්ථතාති. **අන්ධසතං පස්සතීති** ච අන්ධසතං සහිතං පස්සතීති අධිප්පායො අඤ්ඤථා වුත්තනයෙන උපමිතබ්බාසමානතාපත්තිතො. **සාධා…පෙ…. යීතභාවොති** යෙසු විජ්ජමානෙසු ඵලප්පවත්ති තෙසං සමොධානෙ, යථා පවත්තමානෙසු තෙසු ඵලප්පවත්ති, තථා පවත්තිමාහ. න යෙසං කෙසඤ්චි අනෙකෙසං සමොධානමත්තං සාමග්ගී. න හි සද්දගන්ධරසඵොට්ඨබ්බසමොධානං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස, කට්ඨකපාලපාසාණසමොධානං වා සොතවිඤ්ඤාණස්ස හෙතූති. **තන්ති** තං දස්සනං. **අසා…පෙ…. සිද්ධොති** නායමත්ථො සාධෙතබ්බො විසුං අහෙතූනං චක්ඛාදීනං සහිතානං හෙතුභාවස්ස පච්චක්ඛසිද්ධත්තාති අත්ථො. න හි පච්චක්ඛසිද්ධෙ යුත්තිමග්ගනං යුත්තන්ති.

මනුස්සත්තාදීනං ඛණාවයවානං සාමග්ගී ඛණසාමග්ගී, තං විනා සො නවමචක්කසම්පත්තිසඞ්ඛාතො ඛණො නත්ථි. සා එව හි ඛණසාමග්ගී සො ඛණොති අත්ථො. **ඛණ…පෙ…. දීපෙති** අත්තනො දුල්ලභතායාති අත්ථො. ඛණත්ථො වා සමයසද්දො ඛණසඞ්ඛාතො සමයොති වුත්තො. සො යස්මිං දුල්ලභෙ ඛණෙ සතීති ඉමස්සත්ථස්ස විභාවනවසෙන තදායත්තාය කුසලුප්පත්තියා දුල්ලභභාවං දීපෙති. එතෙනුපායෙන **සමවාය…පෙ…. වුත්තිං දීපෙතීති** එත්ථ ඉතො පරෙසු ච යොජනා තස්ස තස්ස තංතංදීපනෙ කාතබ්බා.

තස්ස පුරිසස්සාති ''සෙය්‍යථාපි භික්ඛවෙ චත්තාරො දළ්හධම්මා ධනුග්ගහා සික්ඛිතා කතහත්ථා කතූපාසනා චතුද්දිසා ඨිතා අස්සු, අථ පුරිසො ආගච්ඡෙය්‍ය 'අහං ඉමෙසං…පෙ…. කතූපාසනානං කණ්ඩෙ ඛිත්තෙ ඛිත්තෙ අප්පතිට්ඨිතෙ පථවියං ගහෙත්වා ආහරිස්සාමී'''ති (සං. නි. 2.228) එවං වුත්තජවනපුරිසස්ස. **තාව පරිත්තකොති** ගමනස්සාදානං දෙවපුත්තානං හෙට්ඨුපරියායෙන පටිමුඛං ධාවන්තානං සිරසි පාදෙ ච බද්ධඛුරධාරාසන්නිපාතතො ච පරිත්තතරො කාලො. කාලසඞ්ඛාතො සමයො චිත්තපරිච්ඡින්නො වුච්චමානො තෙනෙව පරිච්ඡෙදකචිත්තෙන ''එවං පරිත්තො අහ''න්ති අත්තනො පරිත්තතං දීපෙති. යථා වාහං, එවං සබ්බො කුසලචිත්තප්පවත්තිකාලොති තස්ස පරිත්තතං දීපෙති. සද්දස්ස දීපනා වුත්තනයානුසාරෙන වෙදිතබ්බා.

පකතිවාදීනං මහතො විය අණුවාදීනං ද්විඅණුකස්ස විය ච එකස්සෙව. **හෙතු…පෙ…. වුත්තිතං දීපෙතීති** පච්චයායත්තවුත්තිදීපනතො තප්පරභාවා හෙතුසඞ්ඛාතස්ස පරායත්තවුත්තිදීපනතා වුත්තා. සති පන පච්චයායත්තභාවෙ පච්චයසාමග්ගීආයත්තතා සමවායසඞ්ඛාතෙන දීපියතීති අතප්පරභාවතො තස්ස තංදීපනතා න වුත්තා. අනෙන සමයෙන කත්තුභූතෙන, අනෙන සමයෙන වා කරණභූතෙන භගවතා පටිසෙධිතොති අත්ථො. එස නයො පුරිමාසු දීපනාසු.

අධිකරණවසෙනාති ආධාරවසෙන. **එත්ථාති** කාලසමූහසඞ්ඛාතෙ සමයෙ ගහිතෙති අත්ථො. කාලොපි හි චිත්තපරිච්ඡින්නො සභාවතො අවිජ්ජමානොපි ආධාරභාවෙනෙව සඤ්ඤාතො ''අධිකරණ''න්ති වුත්තො තංඛණප්පවත්තානං තතො පුබ්බෙ පරතො ච අභාවා. **භාවොති** කිරියා. කිරියාය කිරියන්තරලක්ඛණං භාවෙනභාවලක්ඛණං. යථා ගාවීසු දුය්හමානාසු ගතො, දුද්ධාසු ආගතොති දොහනකිරියා ගමනකිරියාය ලක්ඛණං හොති, එවමිහාපි ''යස්මිං සමයෙ තස්මිං සමයෙ''ති ච වුත්තෙ සතීති අයමත්ථො විඤ්ඤායමානො එව හොති අඤ්ඤකිරියාසම්බන්ධාභාවෙන පදත්ථස්ස සත්තාවිරහාභාවතොති සමයස්ස සත්තාකිරියාය චිත්තුප්පාදකිරියා ඵස්සාදිභවනකිරියා ච ලක්ඛීයතීති උභයත්ථ සමයසද්දෙ භුම්මනිද්දෙසො කතො ලක්ඛණභූතභාවයුත්තොති.

උද්දානතොති උද්දෙසතො සඞ්ඛෙපතො. කිලෙසකාමො වත්ථුකාමභාවං භජන්තො කාමනීයවසෙන භජති, න කාමනවසෙනාති කාමනවසෙන කිලෙසකාමො එව හොති, න වත්ථුකාමො. **දුවිධොපෙසොති** වචනෙන දුවිධස්සපි සහිතස්ස අවචරණප්පදෙසං සඞ්ගණ්හාති. තෙන වත්ථුකාමස්සෙව පවත්තිදෙසො රූපාරූපධාතුද්වයං අපනීතං හොති. නනු ච දුවිධොපි සහිතො රූපාරූපධාතූසු පවත්තති රූපාරූපාවචරධම්මානං වත්ථුකාමත්තා තදාරම්මණානං රූපාරූපරාගානඤ්ච කිලෙසකාමභාවසිද්ධිතොති? තං න, බහලකිලෙසස්ස කාමරාගස්ස කිලෙසකාමභාවෙන ඉධ සඞ්ගහිතත්තා. එවඤ්ච කත්වා රූපාරූපධාතූසු පවත්තමානෙසු කාමාවචරධම්මෙසු නිකන්ති ඉධ න සඞ්ගහිතා සුඛුමත්තා. ''උද්දානතො ද්වෙ කාමා''ති සබ්බකාමෙ උද්දිසිත්වාපි හි ''දුවිධොපෙසො''ති එත්ථ තදෙකදෙසභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤසහිතතාපරිච්ඡින්නා කාමරාගතබ්බත්ථුකධම්මාව සඞ්ගහිතාති, නිරවසෙසො වා කිලෙසකාමො කාමරාගො කාමතණ්හාරූපතණ්හාඅරූපතණ්හානිරොධතණ්හාභෙදො ඉධ පවත්තතීති අනවසෙසප්පවත්තිතං සන්ධාය ''දුවිධොපෙසො''ති වුත්තං, වත්ථුකාමොපි ච අප්පකො ඉධාපි න වත්තති රූපාරූපාවචරවිපාකමත්තො, තථාපි පරිපුණ්ණවත්ථුකාමත්තා කාමාවචරධම්මාව ඉධ ගහිතා. එවඤ්ච කත්වා සසත්ථාවචරොපමා යුත්තා හොති. ''රූපූපපත්තියා මග්ගං භාවෙති''ති (ධ. ස. 163; විභ. 625) එත්ථ රූපභවො උත්තරපදලොපං කත්වා ''රූප''න්ති වුත්තො, එවමිධාපි උත්තරපදලොපො දට්ඨබ්බො. අඤ්ඤථා හි චිත්තං කාමාවචරාවචරන්ති වුච්චෙය්‍යාති. **ආරම්මණකරණවසෙනාති**ආදිකෙ ''කාමො''ති සබ්බං තණ්හමාහ, තස්මා **''කාමඤ්චෙසා''**තිආදි වුත්තං, ''කාමෙ අවචාරෙතීති කාමාවචාර''න්ති වත්තබ්බෙ **චා**-සද්දස්ස රස්සත්තං කතං.

රුළ්හිසද්දෙනාති ඤාණසම්පයුත්තෙසු රුළ්හෙන සද්දෙන, ඤාණසම්පයුත්තෙසු වා පවත්තිත්වා අනවජ්ජසුඛවිපාකතාය තංසදිසෙසු ඤාණවිප්පයුත්තෙසු රුළ්හෙන සද්දෙන. අථ වා කිඤ්චි නිමිත්තං ගහෙත්වා සතිපි අඤ්ඤස්මිං තංනිමිත්තයුත්තෙ කිස්මිඤ්චිදෙව විසයෙ සම්මුතියා චිරකාලතාවසෙන නිමිත්තවිරහෙපි පවත්ති රුළ්හි නාම යථා ''මහියං සෙතීති මහිංසො, ගච්ඡන්තීති ගාවො''ති, එවං කුසලසද්දස්සපි රුළ්හිභාවො වෙදිතබ්බො. පඤ්ඤානිද්දෙසෙ ''කොසල්ල''න්ති අභිධම්මෙ (ධ. ස. 16) වුත්තං, තස්ස ච භාවා කුසලසද්දප්පවත්තීති කොසල්ලයොගා කුසලන්ති අයං අභිධම්මපරියායො හොති. **කුසලන්ති** කුසලභාවං ආහ.

විපාකාදීනං අවජ්ජපටිපක්ඛතා නත්ථීති කුසලමෙව අනවජ්ජලක්ඛණං වුත්තං. **අනවජ්ජලක්ඛණමෙවාති** සුඛවිපාකසභාවස්ස ලක්ඛණභාවනිවාරණත්ථං අවධාරණං කතං, තංනිවාරණඤ්ච තස්ස පච්චුපට්ඨානතං වත්ථුකාමතාය කතං. සම්පත්තිඅත්ථෙන රසෙන **වොදානභාවරසං.** ඵලට්ඨෙන පච්චුපට්ඨානෙන **ඉට්ඨවිපාකපච්චුපට්ඨානං. සභාවො** කක්ඛළාදිඵුසනාදිකො අසාධාරණො. **සාමඤ්ඤං** සාධාරණො අනිච්චාදිසභාවො. ඉධ ච කුසලලක්ඛණං සබ්බකුසලසාධාරණසභාවත්තා සාමඤ්ඤං දට්ඨබ්බං, අකුසලාදීහි අසාධාරණතාය **සභාවො** වා. **උපට්ඨානාකාරොති** ගහෙතබ්බභාවෙන ඤාණස්ස උපට්ඨහනාකාරො. **ඵලං** පන අත්තනො කාරණං පටිච්ච තප්පටිබිම්බභාවෙන, පටිමුඛං වා උපට්ඨාතීති **පච්චුපට්ඨානං.**

විජානාතීති සඤ්ඤාපඤ්ඤාකිච්චවිසිට්ඨං විසයග්ගහණං ආහ. සබ්බචිත්තසාධාරණත්තා යත්ථ යත්ථ යථා යථා අත්ථො ලබ්භති, තත්ථ තත්ථ තථා තථා ගහෙතබ්බොති. යං ආසෙවනපච්චයභාවෙන **චිනොති,** යඤ්ච කම්මුනා අභිසඞ්ඛතත්තා **චිතං,** තං තථා **''චිත්ත''**න්ති වුත්තං. යං පන තථා න හොති, තං පරිත්තකිරියද්වයං අන්තිමජවනඤ්ච ලබ්භමානචින්තනවිචිත්තතාදිවසෙන **''චිත්ත''**න්ති වෙදිතබ්බං. හසිතුප්පාදො පන අඤ්ඤජවනගතිකොව. **චිත්තානං පනාති** විචිත්‍රානන්ති අත්ථො. තදන්තොගධත්තා හි සමුදායවොහාරෙන අවයවොපි **''චිත්ත''**න්ති වුච්චති යථා පබ්බතනදීසමුද්දාදිඑකදෙසෙසු දිට්ඨෙසු පබ්බතාදයො දිට්ඨාති වුච්චන්තීති. **චරණං** නාම ගහෙත්වා චරිතබ්බචිත්තපටො. **රූපානීති** බිම්බානි.

අජ්ඣත්තිකන්ති ඉන්ද්‍රියබද්ධං වදති. **චිත්තකතමෙවාති** චිත්තස්ස මූලකාරණතං සන්ධාය වුත්තං. කම්මස්ස හෙතං චිත්තං කාරණන්ති. තං පන අත්ථං විභාවෙතුං **''කායකම්මාදිභෙද''**න්තිආදිමාහ. **ලිඞ්ගනානත්තන්ති** සණ්ඨානනානත්තං, භින්නසණ්ඨානඞ්ගපච්චඞ්ගවතො සරීරස්ස වා නානත්තං. වොහාරවසෙන ඉත්ථිපුරිසාදිභාවෙන වොහරිතබ්බෙසු පත්ථනාවිසෙසා උප්පජ්ජන්ති, තතො කම්මවිසෙසා. එවමිදං **කම්මනානත්තං** වොහාරනානත්තතො හොති. **අපා...පෙ.... කාදිතාති** එවමාදීසු **ආදි**-සද්දෙහි ගතියා උපපත්තියා අත්තභාවෙ ලොකධම්මෙසු ච නානාකරණානි සුත්තාගතානි සඞ්ගණ්හාති.

කම්මනානත්තාදිවසෙනාති එත්ථ කුසලාකුසලවසෙන **කම්මනානත්තං** වෙදිතබ්බං. විසදිසසභාවතා හි නානත්තන්ති. කුසලකම්මස්ස දානාදිවසෙන කායසුචරිතාදිභාවෙන ච **පුථුත්තං,** අකුසලකම්මස්ස ච මච්ඡරියාදීහි

කායදුච්චරිතාදීහි ච **පුථුත්තං** වෙදිතබ්බං. බහුප්පකාරතා හි පුථුත්තන්ති . අන්නදානාදිවසෙන දානාදීනං පාණාතිපාතාවිරතිආදිවසෙන කායසුචරිතාදීනං ආවාසමච්ඡරියාදිවසෙන මච්ඡරියාදීනං පාණාතිපාතාදිවසෙන කායදුච්චරිතාදීනඤ්ච **පභෙදො** වෙදිතබ්බො. එකෙකස්ස හි පකාරස්ස භෙදො පභෙදොති. නානත්තාදීනං **වවත්ථානං** තථා තථා වවත්ථිතතා නිච්ඡිතතා. එතෙනුපායෙන ලිඞ්ගනානත්තාදීනි වෙදිතබ්බානි. කම්මනානත්තාදීහි නිබ්බත්තානි හි තානීති.

පච්චුප්පන්නස්ස ලිඞ්ගස්ස කම්මතො පවත්තිං තදනුක්කමෙන පච්චුප්පන්නකම්මස්ස නිප්ඵත්තිඤ්ච දස්සෙත්වා තතො අනාගතලිඞ්ගනානත්තාදිනිප්ඵත්තිදස්සනෙන සංසාරං ඝටෙන්තො **"කම්මනානාකරණං පටිච්චා"**තිආදිමාහ. තත්ථ පුරිමෙන කම්මවචනෙන අවිජ්ජාසඞ්ඛාරා, ලිඞ්ගාදිවචනෙන විඤ්ඤාණාදීනි භවපරියොසානානි, ගතිආදිවචනෙන ජාතිජරාමරණානි ගහිතානීති දට්ඨබ්බානි. තත්ථ **ගතීති** නිරයාදයො පඤ්ච ගතියො වුච්චන්ති, තාසං නානාකරණං අපදාදිභාවො. තා හි තථා භින්නාති. **උපපත්තීති** ගොමහිංසාදිඛත්තියාදිචාතුමහාරාජිකාදිඋපපත්තියො, තාසං නානාකරණං උච්චාදිතා. ඛත්තියො එව හි එකච්චො කුලභොගඉස්සරියාදීහි **උච්චො** හොති, එකච්චො **නීචො**. තෙහි එව හීනතාය **හීනො,** පධානභාවං නීතතාය **පණීතො,** අඩ්ඪතාය **සුගතො,** දලිද්දතාය **දුග්ගතො**. කුලවසෙන වා **උච්චනීචතා,** ඉස්සරියවසෙන **හීනපණීතතා,** භොගවසෙන **සුගතදුග්ගතතා** යොජෙතබ්බා. **සුවණ්ණදුබ්බණ්ණතාති** ඔදාතසාමාදිවණ්ණසුද්ධිඅසුද්ධිවසෙන වුත්තං. **සුජාතදුජ්ජාතතාති** නිග්‍රොධපරිමණ්ඩලාදිආරොහපරිණාහෙහි ලක්ඛණෙහි වා අත්තභාවපරිපුණ්ණාපරිපුණ්ණජාතතාවසෙන. **සුසණ්ඨිතදුස්සණ්ඨිතතාති** අඞ්ගපච්චඞ්ගානං සණ්ඨානවසෙන.

අපරම්පි වුත්තං අජ්ඣත්තිකචිත්තස්ස යථාවුත්තස්ස චිත්තකතභාවසාධකං සුත්තං **"කම්මතො"**තිආදි. කම්මඤ්හි චිත්තතො නිබ්බත්තන්ති තතො නිප්ඵජ්ජමානං සබ්බම්පි චිත්තං චිත්තකතමෙවාති සාධෙති. කම්මනිබ්බත්තතො ලිඞ්ගතො පවත්තමානලිඞ්ගසඤ්ඤා මූලකාරණතො කම්මතො ආසන්නකාරණතො ලිඞ්ගතො ච පවත්තා හොතීති **"කම්මතො...පෙ.... පවත්තරෙ"**ති ආහ. අථ වා ලිඞ්ගඤ්ච සඤ්ඤා ච **ලිඞ්ගසඤ්ඤා,** තා යථාසඞ්ඛ්‍යං කම්මතො ලිඞ්ගතො ච පවත්තරෙති අත්ථො. **සඤ්ඤාතො භෙදං ගච්ඡන්තීති** තෙ ඉත්ථිපුරිසාදිලිඞ්ගසඤ්ඤාතො ඉත්ථිපුරිසාදිවොහාරභෙදං ධම්මා ගච්ඡන්ති, තථා තථා වොහරිතබ්බාති අත්ථො. ඉමාය ගාථාය අතීතපච්චුප්පන්නද්ධපටිච්චසමුප්පාදවසෙන චිත්තකතං චිත්තං දස්සිතං.

ලොකො එව පජාතත්තා **පජාති** පුරිමපාදස්ස විවරණං පච්ඡිමපාදො දට්ඨබ්බො. යථා රථස්ස ආණි නිබන්ධනා, එවං සත්තලොකරථස්ස කම්මං නිබන්ධනන්ති උපමාසංසන්දනං වෙදිතබ්බං. ඉමාය ච ගාථාය අද්ධද්වයවසෙන චිත්තස්ස කම්මවිඤ්ඤාණකතතා දස්සිතා. **කිත්තින්ති** පරම්මුඛා කිත්තනං පත්ථටයසතං. **පසංසන්ති** සම්මුඛා පසංසනං ථුතිං. **කම්මනානාකරණන්ති** කම්මතො නිබ්බත්තනානාකරණං කම්මජෙහි අනුමියමානං කම්මස්සෙව වා නානාකරණං.

කම්මස්සකාති කම්මසයා. කම්මස්ස දායං තෙන දාතබ්බං ආදියන්තීති **කම්මදායාදා**. අණ්ඩජාදීනඤ්ච යොනීනං කම්මතො නිබ්බත්තත්තා කම්මමෙව යොනි අත්තභාවපටිලාභනිමිත්තං එතෙසන්ති **කම්මයොනී**. බන්ධනට්ඨෙන කම්මං බන්ධු එතෙසන්ති **කම්මබන්ධූ**.

චිත්තස්සාති කම්මවිඤ්ඤාණස්ස. තස්ස පන අලද්ධොකාසතා අඤ්ඤෙන කම්මෙන පටිබාහිතත්තා තදවිපච්චනොකාසෙ පුග්ගලස්ස නිබ්බත්තත්තා ච වෙදිතබ්බා. විජ්ජමානම්පි අපරාපරියවෙදනීයකම්මවිඤ්ඤාණං කාලගතිපයොගාදිසහකාරීපච්චයවිකලතාය **අවසෙසපච්චයවෙකල්ලං** දට්ඨබ්බං. **එකච්චචිත්තන්ති** චිත්තෙන කත්තබ්බචිත්‍රෙන එකච්චභූතං තෙන කත්තබ්බචිත්‍රමාහ.

අනුභවිත්වා භවිත්වා ච අපගතං **භූතාපගතං**. අනුභූතභූතතා හි භූතතාසාමඤ්ඤෙන භූතසද්දෙන වුත්තා. සාමඤ්ඤමෙව හි උපසග්ගෙන විසෙසීයතීති. අනුභූතසද්දො ච කම්මවචනිච්ඡාභාවතො අනුභවකවාචකො දට්ඨබ්බො. විකප්පග්ගාහවසෙන රාගාදීහි තබ්බිපක්ඛෙහි ච අකුසලං කුසලඤ්ච ආරම්මණරසං අනුභවති, න විපාකො කම්මවෙගක්ඛිත්තත්තා, නාපි කිරියා අහෙතුකානං අතිදුබ්බලතාය සහෙතුකානඤ්ච ඛීණකිලෙසස්ස ඡළඞ්ගුපෙක්ඛාවතො උප්පජ්ජමානානං අතිසන්තවුත්තිත්තා. එත්ථ ච පුරිමනයෙ කුසලාකුසලමෙව වත්තුං අධිප්පායවසෙන ''භූතාපගත''න්ති වුත්තං. යං ''උප්පන්නානං අකුසලානං ධම්මානං පහානාය උප්පන්නානං කුසලානං ධම්මානං ඨිතියා''ති (සං. නි. 5.651-662; විභ. 390-391) එත්ථ උප්පන්නන්ති ගහෙත්වා තංසදිසානං පහානං, වුද්ධි ච වුත්තා, පච්ඡිමනයෙ පන ච-සද්දෙන කුසලාකුසලඤ්ච ආකඩ්ඪිත්වා සබ්බං සඞ්ඛතං වුත්තං භූතාපගතභාවාභිධානාධිප්පායෙන.

විපච්චිතුං ඔකාසකරණවසෙන උප්පතිතං අතීතකම්මඤ්ච තතො උප්පජ්ජිතුං ආරද්ධො අනාගතො විපාකො ච **"ඔකාසකතුප්පන්න"**න්ති වුත්තො. යං උප්පන්නසද්දෙන විනාපි විඤ්ඤායමානං උප්පන්නං , තං සන්ධාය ''නාහං, භික්ඛවෙ, සඤ්චෙතනිකාන''න්තිආදි (අ. නි. 10.217, 219) වුත්තං. **තාසු තාසු භූමීසූති** මනුස්සදෙවාදිඅත්තභාවසඞ්ඛාතෙසු උපාදානක්ඛන්ධෙසු. තස්මිං තස්මිං සන්තානෙ අනුප්පත්තිඅනාපාදිතතාය

අසමූහතං. එත්ථ ච ලද්ධභූමිකං **“භූමිලද්ධ”**න්ති වුත්තං අග්ගිආහිතො විය. ඔකාසකතුප්පන්නසද්දෙපි ච ඔකාසො කතො එතෙනාති, ඔකාසො කතො එතස්සාති ච දුවිධත්ථෙපි එවමෙව කතසද්දස්ස පරනිපාතො වෙදිතබ්බො.

සබ්බදා අවත්තමානම්පි ගමියචිත්තං පටිපක්ඛපච්චවෙක්ඛණාය අවික්ඛම්භිතත්තා **“උප්පන්න”**න්ති වුත්තං. **අන්තරධාපෙතී**ති වික්ඛම්භිකා ආනාපානස්සති වික්ඛම්භෙති. **අන්තරායෙවා**ති භූමිලද්ධෙ සභූමියං අබ්බොච්ඡින්නෙ විච්ඡින්දිත්වාති අත්ථො. අනතීතං අනනාගතඤ්ච ඛණත්තයෙකදෙසගතම්පි උප්පජ්ජමානං **“ඛණත්තයගත”**න්ති වුත්තං. දෙසනාය පධානෙන ගහිතො අත්ථො **“සීස”**න්ති වුච්චති. ලොකියධම්මඤ්හි දෙසෙතබ්බං පත්වා දෙසනාය චිත්තං පුබ්බඞ්ගමං හොති, ධම්මසභාවං වා සන්ධායෙතං වුත්තං. **අකුසලා**ති සබ්බෙපි අකුසලා ධම්මා වුත්තා. චෙතනාති කෙචි. **අකුසලභාගියා**ති රාගාදයො එකන්තඅකුසලා. **අකුසලපක්ඛිකා**ති ඵස්සාදයොපි තප්පක්ඛිකා. **මනො තෙසං ධම්මානං පඨමං උප්පජ්ජතී**ති සහජාතොපි මනො සම්පයුත්තෙ සඞ්ගණ්හිත්වා අධිපතිභාවෙන පවත්තමානො පඨමං උප්පන්නො විය හොතීති එවං වුත්තො. සම්පයුත්තාපි තදනුවත්තනතාය අන්වදෙව අකුසලා ධම්මාති වුත්තා, අනන්තරපච්චයමනං වා සන්ධාය මනොපුබ්බඞ්ගමතා වුත්තා. **චිත්තෙන නීයතී**ති අභිසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණං සන්ධායාහ, තණ්හාසම්පයුත්තං වා. **පභස්සර**න්ති සභාවපණ්ඩරතං සන්ධායාහ. **අරක්ඛිතෙ**ති සතියා අනුනයපටිඝාදීහි අරක්ඛිතෙ, රාගාදීහි **බ්‍යාපන්නෙ,** තෙහි එව **අවස්සුතෙ**. චිත්තස්ස පුබ්බඞ්ගමභාවසාධනෙ අඤ්ඤමඤ්ඤං බලදානවසෙන සුත්තානුරක්ඛණං, ඉධ වා උපසංහතානං ආභිධම්මිකෙහි විඤ්ඤාතානං චිරකාලප්පවත්තිවසෙන වෙදිතබ්බං.

කතරපඤ්ඤං ත්වන්තිආදි න පාළිආරුළ්හං, එවං භගවා පුච්ඡතීති අට්ඨකථායමෙව වුත්තං. **පඤ්ඤා පන කිමත්ථියා**ති ඉදම්පි එකං සුත්තං. “අභිඤ්ඤත්ථා පරිඤ්ඤත්ථා පහානත්ථා”ති තස්ස විස්සජ්ජනං.

සාතන්ති සභාවවසෙන වුත්තං, **මධුර**න්ති මධුරං වියාති උපමාවසෙන. **පොනොබ්භවිකා**ති පුනබ්භවකරණසීලා. තත්‍රතත්‍රාභිනන්දනතො නන්දී, නන්දිභූතො රාගො නන්දිරාගො, නන්දිරාගභාවෙන සහගතාති **නන්දිරාගසහගතා**ති න එත්ථ සම්පයොගවසෙන සහගතභාවො අත්ථීති සහගතසද්දො තණ්හාය නන්දිරාගභාවං ජොතෙති. **නන්දිරාගභූතා**ති චස්ස අත්ථො. **නිස්සයෙ**ති පාදකෙ. **රූපාරූපාරම්මණාන**න්ති පථවීකසිණාදිආකාසාදිආරම්මණානං. **සංසට්ඨෙ**ති ඛීරොදකං විය සමොදිතෙ එකීභාවමිව ගතෙ. **සහජාතෙ**ති සම්පයුත්තසහජාතෙ, න සහජාතමත්තෙ. **ඉධාපී**ති “ඉමස්මිම්පි පදෙ අයමෙව අත්ථො අධිප්පෙතො”ති ඉමිස්සා අට්ඨකථාය යථාදස්සිතසංසට්ඨසද්දො සහජාතෙ අධිප්පෙතොති. **අරූපං රූපෙනා**ති පටිසන්ධික්ඛණෙ වත්ථුනා. **උක්කට්ඨනිද්දෙසො**ති අනවසෙසසඞ්ගහෙන කතො අතිසයනිද්දෙසො.

අනාභට්ඨතායෙවාති “දිට්ඨං සුත”න්තිආදීසු දිට්ඨතාදයො විය අභාසිතබ්බතා අනාභට්ඨතා. සබ්බාකාරෙන සදිසස්ස දුතියචිත්තස්ස සසඞ්ඛාරිකතාවචනෙන ඉමස්ස අසඞ්ඛාරිකතා විඤ්ඤායති, තස්මා අභාසිතබ්බතාය න ගහිතොති අත්ථො යුජ්ජති. අධිප්පායො පන පාළියං අභාසිතත්තා එව තත්ථ දෙසෙතබ්බභාවෙන **න ගහිතො** න සඞ්ගහිතො න තස්සත්ථස්ස අභාවාති. අථ වා පාළියං අනාභට්ඨතාය එව අට්ඨකථායං **න ගහිතො** න තස්සත්ථො වුත්තො. **නියමෙත්වා**ති පරතො එවංවිධස්සෙව සසඞ්ඛාරිකභාවවචනතො ඉධ තදවචනෙනෙව අසඞ්ඛාරිකභාවං නියමෙත්වා.

මනොවිඤ්ඤාණන්ති එත්ථ ද්වාරං වත්ථූති වුත්තං, ද්වාරෙන වා තංසහායභූතං හදයවත්ථු වුත්තං. **සරසභාවෙනා**ති සකිච්චභාවෙන. අවිජ්ජා හි සඞ්ඛාරානං පච්චයභාවකිච්චා, අඤ්ඤාසාධාරණො වා රසිතබ්බො විඤ්ඤාතබ්බො භාවො සරසභාවො, අවිජ්ජාසභාවො සඞ්ඛාරසභාවොති එවමාදිකො. “සරසසභාවෙනා”තිපි පාඨො, සොයෙව අත්ථො. අවිජ්ජාපච්චයාති වා සරසෙන, සඞ්ඛාරාති සභාවෙන.

එකසමුට්ඨානාදිතා රූපධම්මෙසු එව යොජෙතබ්බා තෙසු තබ්බොහාරබාහුල්ලතො. අතීතාදිභාවො රූපාරූපධම්මෙසු, චිත්තචෙතසිකනිබ්බානානම්පි වා යථාසභාවං එකද්විනකුතොචිසමුට්ඨානතා යොජෙතබ්බා. **අනාපාථගතා**ති චක්ඛාදීනං අගොචරගතා සුඛුමරජාදිරූපං විය වත්ථුපරිත්තතාය තත්තායොගුළෙ පතිතොදකබින්දුරූපං විය ඛණපරිත්තතාය අතිදූරතාය අච්චාසන්නාදිතාය අතීතානාගතතාය ච. විසයො අනඤ්ඤත්ථභාවෙන, ගොචරො ච තත්ථ චරණෙන වුත්තො, තබ්බිසයනිච්ඡයෙන මනො පටිසරණං. අයමත්ථො සිද්ධො හොති අඤ්ඤථා තෙසං ධම්මාරම්මණභාවෙන “නෙසං ගොචරවිසයං පච්චනුභොතී”ති වචනස්ස අනුපපත්තිතො. දිබ්බචක්ඛුදිබ්බසොතඉද්ධිවිධඤාණෙහි යථාවුත්තනයෙන අනාපාථගතානි රූපාදීනි ආලම්බියමානානි න ධම්මාරම්මණන්ති කත්ථචි වුච්චමානානි දිට්ඨානි, ඉතරථා ච දිට්ඨානි “දිබ්බෙන චක්ඛුනා රූපං පස්සතී”තිආදීසූති.

ආපාථමාගච්ඡතීති මනසා පඤ්චවිඤ්ඤාණෙහි ච ගහෙතබ්බභාවූපගමනෙන. **ඝට්ටෙත්වා**ති පටිමුඛභාවාපාථං ගන්ත්වා. **සරභාණකස්ස** ඔසාරකස්ස. පකතියා දිට්ඨාදිවසෙන ආපාථගමනඤ්ච භොජනපරිණාමඋතුභොජනවිසෙසඋස්සාහාදීහි කල්‍යං, රොගිනො වාතාදීහි ච උපද්දුතං වා කායං අනුවත්තන්තස්ස ජාගරස්ස භවඞ්ගස්ස චලනපච්චයානං කායිකසුඛදුක්ඛඋතුභොජනාදිඋපනිස්සයානං චිත්තපණිදහනසදිසාසදිසසම්බන්ධදස්සනාදිපච්චයානං, සුත්තස්ස ච සුපිනදස්සනෙ ධාතුක්ඛොභාදිපච්චයානං වසෙන වෙදිතබ්බං. අදිට්ඨස්ස අසුතස්ස අනාගතබුද්ධරූපාදිනො පසාදදාතුකාමතාවත්ථුස්ස තංසදිසතාසඞ්ඛාතෙන දිට්ඨසුතසම්බන්ධෙනෙව. න කෙවලං තංසදිසතාව උභයසම්බන්ධො, කින්තු තබ්බිපක්ඛතා තදෙකදෙසතා

තංසම්පයුත්තතාදිකො ච වෙදිතබ්බො. කෙනචි වුත්තෙ කිස්මිඤ්චි සුතෙ අවිචාරෙත්වා සද්දහනං **සද්ධා,** සයමෙව තං විචාරෙත්වා රොචනං **රුචි,** ''එවං වා එවං වා භවිස්සතී''ති ආකාරවිචාරණං **ආකාරපරිවිතක්කො,** විචාරෙන්තස්ස කත්ථචි දිට්ඨියා නිජ්ඣානක්ඛමනං **දිට්ඨිනිජ්ඣානක්ඛන්ති.**

ගෙරුකහරිතාලඤ්ජනාදිධාතුසු. **සුභනිමිත්තං** සුභග්ගහණස්ස නිමිත්තං. තං සුභනිමිත්තත්තා රඤ්ජනීයත්තා ච **ලොභස්ස වත්ථු.** නියමිතස්ස චිත්තස්ස වසෙන **නියමිතවසෙන.** එවමිතරෙසු ද්වීසු. ආභොගො **ආභුජිතං. ලුඛපුග්ගලා** දොසබහුලා. අදොසබහුලා **සිනිද්ධපුග්ගලා. තදධිමුත්තතාති** පීතිනින්නචිත්තතා. **ඉමෙහි...පෙ.... වෙදිතබ්බො** පීතියා සොමනස්සවිප්පයොගාසම්භවතොති අධිප්පායො.

ජීවිතවුත්තියා ආයතනභාවතො හත්ථාරොහාදිසිප්පමෙව **සිප්පායතනං.** කසිවාණිජ්ජාදිකම්මමෙව **කම්මායතනං.** ආයුබ්බෙදාදිවිජ්ජා එව **විජ්ජාට්ඨානං. අබ්‍යාපජ්ජෙති** දොමනස්සබ්‍යාපාදරහිතෙ රූපභවෙ. **ධම්මපදාති** ධම්මකොට්ඨාසා. **පිලවන්තීති** උපට්ඨහන්ති පදිස්සන්ති. **යොගාති** භාවනාභියොගා සමාධිතො. **වත්ථුවිසදකිරියාති** අජ්ඣත්තිකබාහිරානං වත්ථූනං නිම්මලභාවකිරියා. සද්ධාදීනං ඉන්ද්‍රියානං අඤ්ඤමඤ්ඤානතිවත්තනං **ඉන්ද්‍රියසමත්තපටිපාදනතා .** ගම්භීරානං ඤාණෙන චරිතබ්බානං, ගම්භීරඤාණෙන වා චරිතබ්බානං සුත්තන්තානං පච්චවෙක්ඛණා **ගම්භීරඤාණචරියපච්චවෙක්ඛණා.**

වංසොති අනුක්කමො. **තන්තීති** සන්තති. **පවෙණීති** සම්බන්ධො. සබ්බමෙතං චාරිත්තකිරියාපබන්ධස්ස වචනං. චාරිත්තසීලත්තා **සීලමයං.** ''දස්සාමී''ති චිත්තුප්පාදතො පට්ඨාය පරිණතත්තා තතො පට්ඨාය දානං ආරද්ධං නාම හොති , යතො තස්ස අත්තනො පරිණාමනාදීසු ආපත්ති හොති. විජ්ජමානවත්ථුස්මිං චින්තනකාලතො පට්ඨාය දානං ආරද්ධන්ති තත්ථ දානමයං කුසලං හොතීති අධිප්පායො. න හි දානවත්ථුං අවිජ්ජමානකම්පි සඞ්ඛරොන්තස්ස කුසලං න හොතීති. තං පන දානමයස්ස පුබ්බභාගොති තදෙව භජෙය්‍ය, වුත්තං අට්ඨකථායං. **කුලවංසාදිවසෙනාති** උදාහරණමත්තමෙවෙතං. අත්තනා සමාදින්නවත්තවසෙන සප්පුරිසවත්තගාමජනපදවත්තාදිවසෙන ච චාරිත්තසීලතා වෙදිතබ්බා.

සවත්ථුකන්ති භෙරිආදිවත්ථුසහිතං කත්වා. **විජ්ජමානකවත්ථුන්ති** භෙරිආදිවත්ථුං. ධම්මස්සවනඝොසනාදීසු ච සවත්ථුකං කත්වා සද්දස්ස දානං සද්දවත්ථූනං ඨානකරණානං සසද්දප්පවත්තිකරණමෙවාති තස්ස චින්තනං විජ්ජමානවත්ථුපරිච්චාගො වෙදිතබ්බො. භාජෙත්වා දස්සෙසි ධම්මරාජා ඉධ ච රූපාරම්මණාදිභාවං, අඤ්ඤත්ථ ච ''තීණිමානි, භික්ඛවෙ, පුඤ්ඤකිරියවත්ථූනී''ති (දී. නි. 3.305) දානමයාදිභාවං, අපරත්ථ ච ''කතමෙ ධම්මා කුසලා? තීණි...පෙ.... තංසමුට්ඨානං කායකම්ම''න්තිආදිනා කායකම්මාදිභාවඤ්ච වදන්තො. **අපරියාපන්නා චාති** පරමත්ථතො අවිජ්ජමානත්තා අඤ්ඤායතනත්තා ච අසඞ්ගහිතා.

පරිභොගරසො පරිභොගපච්චයං පීතිසොමනස්සං. අයං පන රසසමානතාවසෙන ගහණං උපාදාය රසාරම්මණන්ති වුත්තො, න සභාවතො. සභාවෙන පන ගහණං උපාදාය පීතිසොමනස්සං ධම්මාරම්මණමෙව හොතීති ''සුඛා වෙදනා ධම්මාරම්මණ''න්ති වුත්තං. **ආරම්මණමෙව නිබද්ධන්ති** රූපාරම්මණං...පෙ.... ධම්මාරම්මණන්ති එවං නියමෙත්වා වුත්තං. **කම්මස්ස අනිබද්ධත්තාති** කම්මස්ස අනියතත්තා. යථා හි රූපාදීසු එකාරම්මණං චිත්තං අනඤ්ඤාරම්මණං හොති, න එවං කායද්වාරාදීසු එකද්වාරිකකම්මං අඤ්ඤස්මිං ද්වාරෙ නුප්පජ්ජති, තස්මා කම්මස්ස ද්වාරනියමරහිතත්තා ද්වාරම්පි කම්මනියමරහිතන්ති ඉධ ආරම්මණං විය නියමෙත්වා න වුත්තං. **විනා ආරම්මණෙන අනුප්පජ්ජනතොති** එතස්සපි චත්ථො ''යථා කායකම්මාදීසු එකං කම්මං තෙන ද්වාරෙන විනා අඤ්ඤස්මිං ද්වාරෙ චරති, න එවං රූපාදීසු එකාරම්මණං චිත්තං තෙනාරම්මණෙන විනා ආරම්මණන්තරෙ උප්පජ්ජතී''ති වෙදිතබ්බො. න හි යථා වචීද්වාරෙ උප්පජ්ජමානම්පි ''කායකම්ම''න්ති වුච්චති, එවං සද්දාරම්මණෙ උප්පජ්ජමානං ''රූපාරම්මණ''න්ති වුච්චති.

කාමාවචරකුසලං

කායකම්මද්වාරකථාවණ්ණනා

ඉමස්ස පනත්ථස්සාති කම්මද්වාරානං අඤ්ඤමඤ්ඤස්මිං අනියතතාය ''ද්වාරෙ චරන්ති කම්මානී''තිආදිනා පකාසනත්ථං. **පඤ්ච විඤ්ඤාණානීති** එත්ථ ඡට්ඨස්ස විඤ්ඤාණස්ස තස්ස ච ද්වාරස්ස අනුද්දෙසො ද්වාරද්වාරවන්තානං සභාභාවා. නියතරූපරූපවසෙන චතුසමුට්ඨානිකකායා වුත්තාති සද්දස්ස විකාරරූපාදීනඤ්ච අසඞ්ගහො.

පඨමජවනසමුට්ඨිතා වායොධාතු යදිපි තස්මිං ඛණෙ රූපානං දෙසන්තරුප්පත්තිහෙතුභාවෙන චාලෙතුං න සක්කොති, තථාපි විඤ්ඤත්තිවිකාරසහිතාව සා වෙදිතබ්බා. දසසු හි දිසාසු යං දිසං ගන්තුකාමො අඞ්ගපච්චඞ්ගානි වා ඛිපිතුකාමො, තංදිසාභිමුඛානෙව රූපානි සා සන්ථම්භෙති සන්ධාරෙති චාති තදභිමුඛභාවවිකාරවතී හොති, අධිප්පායසහභාවී ච විකාරො විඤ්ඤත්තීති. එවඤ්ච කත්වා ආවජ්ජනස්සපි විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකභාවො

යථාධිප්පායවිකාරරූපුප්පාදනෙන උපපන්නො හොති, යතො බාත්තිංස චිත්තානි රූපිරියාපථවිඤ්ඤත්තිජනකානි වුත්තානීති. යොජනං ගතො, දසයොජනං ගතොති වත්තබ්බතං ආපජ්ජාපෙති අනෙකසහස්සවාරං උප්පන්නා.

වායොධාතුයා...පෙ.... පච්චයො භවිතුන්ති ථම්භනචලනෙසු වායොධාතුයා පච්චයො භවිතුං සමත්ථො චිත්තසමුට්ඨානමහාභූතානං එකො ආකාරවිසෙසො අත්ථි, අයං විඤ්ඤත්ති නාම. තෙසඤ්හි තදාකාරත්තා වායොධාතු ථම්භෙති චාලෙති චාති. **න චිත්තසමුට්ඨානා**ති එතෙන පරමත්ථතො අභාවං දස්සෙති. න හි රූපං අප්පච්චයං අත්ථි, න ච නිබ්බානවජ්ජො අත්ථො නිච්චො අත්ථීති. **විඤ්ඤත්තිතායා**ති විඤ්ඤත්තිවිකාරතාය. චිත්තසමුට්ඨානභාවො විය මහාභූතවිකාරතාය උපාදාරූපභාවො ච අධිප්පෙතොති වෙදිතබ්බො.

කායිකකරණන්ති කායද්වාරප්පවත්තං චිත්තකිරියං, අධිප්පායන්ති අත්ථො. **කාරෙති මඤ්ඤෙ**ති එතෙන වණ්ණග්ගහණානුසාරෙන ගහිතාය විඤ්ඤත්තියා යං කරණං විඤ්ඤාතබ්බං, තස්ස විජානනෙන විඤ්ඤත්තියා විඤ්ඤාතත්තං දස්සෙති. න හි විඤ්ඤත්තිරහිතෙසු රුක්ඛචලනාදීසු ''ඉදමෙස කාරෙතී''ති විජානනං හොතීති. චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස හි රූපෙ අභිනිපාතමත්තං කිච්චං, න අධිප්පායසහභුනො චලනවිකාරස්ස ගහණං. චිත්තස්ස පන ලහුපරිවත්තිතාය චක්ඛුවිඤ්ඤාණවීථියා අනන්තරං මනොවිඤ්ඤාණෙන විඤ්ඤාතම්පි චලනං චක්ඛුනා දිට්ඨං විය මඤ්ඤන්ති අවිසෙසවිදුනො, තස්මා යථා නීලාභිනිපාතවසප්පවත්තාය චක්ඛුවිඤ්ඤාණවීථියා නීලන්ති පවත්තාය මනොවිඤ්ඤාණවීථියා ච අන්තරං න විඤ්ඤායති, එවං අවිඤ්ඤායමානන්තරෙන මනොද්වාරවිඤ්ඤාණෙන ගහිතෙ තස්මිං චිත්තෙන සහෙව අනුපරිවත්තෙ කායථම්භනවිකාරචොපනසඞ්ඛාතෙ ''ඉදමෙස කාරෙති, අයමස්ස අධිප්පායො''ති විජානනං හොති.

තාලපණ්ණාදිරූපානි දිස්වා තදනන්තරප්පවත්තාය මනොද්වාරවීථියා අවිඤ්ඤායමානන්තරාය තාලපණ්ණාදීනං උදකාදිසහචාරිප්පකාරතං සඤ්ඤාණාකාරං ගහෙත්වා උදකාදිග්ගහණං විය. **එත්ථ උදකං භවිස්සතී**තිආදිනා ච උදකාදිසම්බන්ධනාකාරෙන රූපග්ගහණානුසාරවිඤ්ඤාණෙන යං උදකාදි විඤ්ඤාතබ්බං, තස්ස විජානනෙන තදාකාරස්ස විඤ්ඤාතතා වුත්තාති දට්ඨබ්බා. එතස්ස පන කායිකකරණග්ගහණස්ස උදකාදිග්ගහණස්ස ච පුරිමසිද්ධසම්බන්ධග්ගහණං උපනිස්සයො හොතීති දට්ඨබ්බං. අථ පන නාලම්බිතාපි විඤ්ඤත්ති කායිකකරණග්ගහණස්ස ච පච්චයො පුරිමසිද්ධසම්බන්ධග්ගහණොපනිස්සයවසෙන සාධිප්පායවිකාරභූතවණ්ණග්ගහණානන්තරං පවත්තමානස්ස අධිප්පායග්ගහණස්ස අධිප්පායසහභූවිකාරාභාවෙ අභාවතො, එවං සති වණ්ණග්ගහණානන්තරෙන උදකාදිග්ගහණෙනෙව තාලපණ්ණාදිසඤ්ඤාණාකාරො විය වණ්ණග්ගහණානන්තරෙන අධිප්පායග්ගහණෙනෙව විඤ්ඤත්ති පාකටා හොතීති ''ඉදඤ්චිදඤ්ච එස කාරෙති මඤ්ඤෙ''ති අධිප්පායවිජානනෙනෙව විඤ්ඤත්තියා විඤ්ඤාතතා වුත්තා.

අයං නො පහරිතුකාමොති අධිප්පායවිජානනෙන විඤ්ඤත්තියා පාකටභාවං දස්සෙති. න හි තදපාකටභාවෙ අධිප්පායවිජානනං හොතීති. **සම්මුඛී...පෙ.... යෙව නාම හොතී**ති අසම්මුඛීභූතතාය අනාපාථගතානං රූපාදීනං චක්ඛුවිඤ්ඤෙයයාාදිභාවො විය සභාවභූතං තං ද්විධා විඤ්ඤත්තිභාවං සාධෙති. පරං බොධෙතුකාමතාය විනාපි අභික්කමනාදිප්පවත්තනෙන සො චිත්තසහභූවිකාරො අධිප්පායං විඤ්ඤාපෙති, සයඤ්ච විඤ්ඤායතීති ද්විධාපි විඤ්ඤත්තියෙවාති වෙදිතබ්බා.

තස්මිං ද්වාරෙ සිද්ධාති තෙන ද්වාරෙන විඤ්ඤාතබ්බභාවතො තෙනෙව ද්වාරෙන නාමලාභතො තස්මිං ද්වාරෙ පාකටභාවවසෙන සිද්ධා. කුසලං වා අකුසලං වාති යපෙතබ්බං. කස්මා? යස්මා පරවාදිනො අවිපාකස්ස කම්මභාවො න සිද්ධො, ඉතරස්ස පන සිද්ධොති විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකානං එකාදසන්නං කිරියචිත්තානං වසෙන තිකං පූරෙත්වා යපෙතබ්බං.

ද්වාරෙ චරන්ති කම්මානීති එත්ථ අයමධිප්පායො – යදි ද්වාරා ද්වාරන්තරචාරිනො හොන්ති, ද්වාරසම්භෙදා කම්මසම්භෙදොපීති කායකම්මං කායකම්මද්වාරන්ති අඤ්ඤමඤ්ඤවවත්ථානං න සියා, කම්මානම්පි කම්මන්තරචරණෙ එසෙව නයො. යදි පන ද්වාරානම්පි ද්වාරභාවෙන කම්මන්තරචරණං කම්මානඤ්ච ද්වාරන්තරචරණං න සියා, සුට්ඨුතරං කම්මද්වාරවවත්ථානං සියා. න පන කම්මානං ද්වාරන්තරෙ අචරණං අත්ථි, කින්තු ද්වාරෙ අඤ්ඤස්මිඤ්ච චරන්ති කම්මානි අඤ්ඤානිපි. යස්මා පන ද්වාරෙ ද්වාරානි න චරන්ති, තස්මා අද්වාරචාරීහි ද්වාරෙහි කාරණභූතෙහි කම්මානි ද්වාරන්තරෙ චරන්තානිපි වවත්ථීතානි. න කෙවලං කම්මානෙව, තෙහි පන ද්වාරානිපීති එවං කම්මද්වාරානි අඤ්ඤමඤ්ඤං වවත්ථීතානි ''යෙභුය්‍යෙනවුත්තිතාය තබ්බහුලවුත්තිතාය වා''ති වුච්චමානාය වවත්ථානයුත්තියා. තත්ථ ද්වාරාපෙක්ඛත්තා කම්මානං කායකම්මාදිභාවස්ස අද්වාරචාරීහි ද්වාරෙහි වවත්ථානං හොති, න පන ද්වාරන්තරචාරීහි කම්මෙහි ද්වාරානං අවවත්ථානං කම්මානපෙක්ඛකායද්වාරාදිභාවෙහි ද්වාරෙහි වවත්ථීතානං කායකම්මාදීනං කායකම්මද්වාරාදිවවත්ථානකරත්තා. අථ වා ද්වාරන්තරෙ චරන්තානිපි කායාදීහි උපලක්ඛිතානෙව චරන්ති පාණාතිපාතාදීනං එවංසභාවත්තා ආණත්තිහත්ථවිකාරාදීහි වුච්චමානස්සපි කායාදීහි සාධෙතබ්බසභාවාවබොධතො, තස්මා න කම්මන්තරස්ස අත්තනි චරන්තස්සපි ද්වාරන්තරං සනාමං දෙති, නාපි කම්මං ද්වාරස්ස, තංතංද්වාරමෙව පන කම්මස්ස කම්මඤ්ච ද්වාරන්තරෙ චරන්තම්පි අත්තනොයෙව ද්වාරස්ස නාමං දෙතීති සිද්ධං අඤ්ඤමඤ්ඤවවත්ථානං. පුබ්බෙ පන ද්වාරෙසු අනිබද්ධතා කම්මානං ද්වාරන්තරචරණමෙව සන්ධාය වුත්තා, න එතං වවත්ථානන්ති.

තත්ථාති තෙසු ද්වාරකම්මෙසු. **කායකම්මස්ස උප්පජ්ජනට්ඨාන**න්ති තංසහජාතා විඤ්ඤත්තියෙව වුච්චති. කිඤ්චාපි හි සා තස්ස කෙනචි පකාරෙන පච්චයො න හොති, තථාපි කම්මස්ස විසෙසිකා විඤ්ඤත්ති තංසහජාතා හොතීති තස්ස උප්පත්තිට්ඨානභාවෙන වුත්තා යථාවුත්තනියමෙන අඤ්ඤවිසෙසනස්ස කම්මස්ස විසෙසනන්තරෙ උප්පත්තිඅභාවා. **කායෙන පන කතත්තා**ති කායවිඤ්ඤත්තිං ජනෙත්වා තාය ජීවිතින්ද්‍රියුපච්ඡෙදාදිනිප්ඵාදනතො අත්තනො නිප්ඵත්තිවසෙන ‘‘කායෙන කතං කම්ම’’න්ති වුත්තං. කාරණභූතො හි පනෙත්ථ කායොති.

අඤ්ඤමඤ්ඤං වවත්ථිතාති එත්ථ කම්මුනා කායො කායකම්මද්වාරන්ති එවං වවත්ථිතො, න කායො ඉච්චෙව. යථා සූචිකම්මුනා සූචිකම්මකරණන්ති වවත්ථිතා, න සූචි ඉච්චෙව, තථා ඉදම්පි දට්ඨබ්බං. **අඤ්ඤමඤ්ඤං වවත්ථිතා**ති ච අඤ්ඤමඤ්ඤං විසෙසිතාති අත්ථො. **එවං සන්තෙ**ති යථාවුත්තං වවත්ථානනියමං අග්ගහෙත්වා ‘‘ද්වාරෙ චරන්ති කම්මානී’’තිආදිවචනමෙව ගහෙත්වා චොදෙති. තත්ථ **එවං සන්තෙ**ති කම්මානං ද්වාරචරණෙ අඤ්ඤමඤ්ඤෙන ච වවත්ථානෙ නාමලාභෙ විසෙසනෙ සතීති අත්ථො.

කායකම්මද්වාරකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වචීකම්මද්වාරකථාවණ්ණනා

චතූහි, භික්ඛවෙ, අඞ්ගෙහි සමන්නාගතාති එත්ථ සුභාසිතභාසනසඞ්ඛාතා අපිසුණවාචා, ධම්මභාසනසඞ්ඛාතො අසම්ඵප්පලාපො, පියභාසනසඞ්ඛාතා අඵරුසවාචා, සච්චභාසනසඞ්ඛාතො අමුසාවාදො වාති එතා වාචා තථාපවත්තා චෙතනා දට්ඨබ්බා. **සහසද්දා පනා**ති තස්ස විකාරස්ස සද්දෙන සහ සම්භූතත්තා වුත්තං. චිත්තානුපරිවත්තිතාය පන සො න යාව සද්දභාවීති දට්ඨබ්බො, විතක්කවිප්ඵාරසද්දො න සොතවිඤ්ඤෙය්‍යොති පවත්තෙන මහාඅට්ඨකථාවාදෙන චිත්තසමුට්ඨානසද්දො විනාපි විඤ්ඤත්තිඝට්ටනෙන උප්පජ්ජතීති ආපජ්ජති. ‘‘යා තාය වාචාය විඤ්ඤත්ති’’ති (ධ. ස. 636) හි වචනතො අසොතවිඤ්ඤෙය්‍යසද්දෙන සහ විඤ්ඤත්තියා උප්පත්ති නත්ථීති විඤ්ඤායතීති.

චිත්තසමුට්ඨානං සද්දායතනන්ති එත්ථ ච න කොචි චිත්තසමුට්ඨානො සද්දො අසඞ්ගහිතො නාම අත්ථීති අධිප්පායෙන මහාඅට්ඨකථාවාදං පටිසෙධෙති. ඡබ්බිධෙන රූපසඞ්ගහාදීසු හි ‘‘සොතවිඤ්ඤෙය්‍ය’’න්ති ‘‘දිට්ඨං සුත’’න්ති එත්ථ ‘‘සුත’’න්ති ච න කොචි සද්දො න සඞ්ගය්හතීති. මහාඅට්ඨකථායං පන විඤ්ඤත්තිසහජමෙව ජිව්හාතාලුචලනාදිකරවිතක්කසමුට්ඨිතං සුඛුමසද්දං ‘‘දිබ්බසොතෙන සුත්වා ආදිසතී’’ති **සුත්තෙ පට්ඨානෙ** ච ඔළාරිකසද්දං සන්ධාය ‘‘සොතවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො’’ති වුත්තන්ති ඉමිනා අධිප්පායෙන අසොතවිඤ්ඤෙය්‍යතා වුත්තා සියා. සද්දො ච අසොතවිඤ්ඤෙය්‍යො චාති විරුද්ධමෙතන්ති පන පටික්ඛෙපො වෙදිතබ්බො. විඤ්ඤත්තිපච්චයා ඝට්ටනා **විඤ්ඤත්තිඝට්ටනා**. විඤ්ඤත්ති එව වා. ඝට්ටනාකාරප්පවත්තභූතවිකාරො හි ‘‘ඝට්ටනා’’ති වුත්තො. සඞ්ඝට්ටනෙන සහෙව සද්දො උප්පජ්ජති, න පුබ්බාපරභාවෙන. **පථවීධාතුයා**ති ඉදං වායොධාතුයා විය චාලනං පථවීධාතුයා සඞ්ඝට්ටනං කිච්චං අධිකන්ති කත්වා වුත්තං, විකාරස්ස ච තප්පච්චයභාවො වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. තබ්බිකාරානඤ්හි භූතානං අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස පච්චයභාවොති. අඤ්ඤම්පි සබ්බං විධානං කායවිඤ්ඤත්තියං විය වෙදිතබ්බං.

තිසමුට්ඨානිකකායං…පෙ.… න ලබ්භති. න හි චාලනං උපාදින්නඝට්ටනන්ති. චාලනඤ්හි දෙසන්තරුප්පාදනපරම්පරතා, ඝට්ටනං පච්චයවිසෙසෙන භූතකලාපානං ආසන්නතරුප්පාදොති. **උපත්ථම්භනකිච්චම්පි නත්ථී**ති උපත්ථම්භනෙන විනා පඨමචිත්තසමුට්ඨානාපි ඝට්ටනාකාරෙන පවත්තතීති ඝට්ටනත්ථං උපත්ථම්භනෙන පයොජනං නත්ථි, ලද්ධාසෙවනෙන චිත්තෙනෙව ඝට්ටනස්ස බලවභාවතො වාති අධිප්පායො. උපත්ථම්භනං නත්ථි අත්ථීති විචාරෙත්වා ගහෙතබ්බං.

වචීකම්මද්වාරකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මනොකම්මද්වාරකථාවණ්ණනා

අයං නාම චෙතනා කම්මං න හොතීති න වත්තබ්බාති ඉදං යස්ස ද්වාරං මනො, තංදස්සනත්ථං වුත්තං. **කප්පෙතී**ති ‘‘ත්වං ඵුසනං කරොහි, ත්වං වෙදයිත’’න්ති එවං කප්පෙන්තං විය පවත්තතීති අත්ථො. **පකප්පන**ඤ්ච තදෙව. **කිං පිණ්ඩං කරොතී**ති ආයූහනත්ථවසෙන පුච්ඡති. ඵස්සාදිධම්මෙ හි අවිප්පකිණ්ණෙ කත්වා සකිච්චෙසු පවත්තනං **ආයූහනං,** තත්ථෙව බ්‍යාපාරණං **චෙතයනං,** තථාකරණං **අභිසඞ්ඛරණ**න්ති. තෙභූමකස්සෙව ගහණං ලොකුත්තරකම්මස්ස කම්මක්ඛයකරත්තා.

මනොකම්මද්වාරකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කම්මකථාවණ්ණනා

චෙතයිත්වා කම්මං කරොතීති එත්ථ යස්මා පුරිමචෙතනාය චෙතයිත්වා සන්නිට්ඨානකම්මං කරොති, තස්මා චෙතනාපුබ්බකං කම්මං තංචෙතනාසභාවමෙවාති චෙතනං අහං කම්මං වදාමීති අත්ථො. අථ වා සමානකාලත්තෙපි කාරණකිරියා පුබ්බකාලා විය වත්තුං යුත්තා, ඵලකිරියා ච අපරකාලා විය. යස්මා ච චෙතනාය චෙතයිත්වා කායවාචාහි චොපනකිරියං මනසා ච අභිජ්ඣාදිකිරියං කරොති, තස්මා තස්සා කිරියාය කාරිකං චෙතනං අහං කම්මං වදාමීති අත්ථො. **කායෙ වාති** කායවිඤ්ඤත්තිසඞ්ඛාතෙ කායෙ වා. **සතීති** ධරමානෙ, අනිරොධිතෙ වා. කායසමුට්ඨාපිකා චෙතනා **කායසඤ්චෙතනා**. එත්ථ ච සුඛදුක්ඛුප්පාදකෙන කම්මෙන භවිතබ්බං, චෙතනා ච සුඛදුක්ඛුප්පාදිකා වුත්තාති තස්සා කම්මභාවො සිද්ධො හොති. **සඤ්චෙතනියන්ති** සඤ්චෙතනසභාවවන්තං. **සමිද්ධිත්ථෙරෙන** ''සඤ්චෙතනියං, ආවුසො…පෙ…. මනසා සුඛං සො වෙදයතී''ති (ම. නි. 3.300; කථා. 539) අවිභජිත්වා බ්‍යාකතො. **සුඛවෙදනීයන්ති**ආදිනා පන විභජිත්වා බ්‍යාකාතබ්බො සො පඤ්හො, තස්මා සම්මා බ්‍යාකතො නාම න හොති. ඉතරද්වයෙපි එසෙව නයො. යථා පන සුත්තානි ඨිතානි, තථා චොපනකිරියානිස්සයභූතා කායවාචා අභිජ්ඣාදිකිරියානිස්සයො ච මනොද්වාරානි, යාය පන චෙතනාය තෙහි කායාදීහි කරණභූතෙහි චොපනාභිජ්ඣාදිකිරියං කරොන්ති වාසිආදීහි විය ඡෙදනාදිං, සා චෙතනා කම්මන්ති ද්වාරප්පවත්තියම්පි කම්මද්වාරාභෙදනඤ්ච කම්මද්වාරවවත්ථානඤ්ච දිස්සති, එවඤ්ච සති ''කායෙන චෙ කතං කම්ම''න්තිආදිගාථායො (ධ. ස. අට්ඨ. 1 කායකම්මද්වාර) අතිවිය යුජ්ජන්ති.

ලොකුත්තරමග්ගො ඉධ ලොකියකම්මකථායං අනධිප්පෙතොපි භජාපියමානො තීණි කම්මානි භජති. **මනෙන දුස්සීල්‍යන්ති** කායිකවාචසිකවීතික්කමවජ්ජං සබ්බං අකුසලං සඞ්ගණ්හාති, මිච්ඡාදිට්ඨිසඞ්කප්පවායාමසතිසමාධිං වා. තම්පි චෙතං ''මනසා සංවරො සාධූ''ති (සං. නි. 1.116; ධ. ප. 361) වුත්තස්ස සංවරස්ස පටිපක්ඛවසෙන වුත්තං, න සීලවිපත්තිවසෙන. න හි සා මානසිකා අත්ථීති මග්ගස්සෙව භජාපනං මහාවිසයත්තා. බොජ්ඣඞ්ගා හි මනොකම්මමෙව භජෙයුං, න ච න සක්කා මග්ගභජාපනෙනෙව තෙසං භජාපනං විඤ්ඤාතුන්ති.

කම්මපථං අප්පත්තානම්පි තංතංද්වාරෙ සංසන්දනං අවරොධනං ද්වාරන්තරෙ කම්මන්තරුප්පත්තියම්පි කම්මද්වාරාභෙදනඤ්ච **ද්වාරසංසන්දනං** නාම. ''තිවිධා, භික්ඛවෙ, කායසඤ්චෙතනා අකුසලං කායකම්ම''න්තිආදිනා (කථා. 539) කම්මපථප්පත්තාව සන්නිට්ඨාපකචෙතනා කම්මන්ති වුත්තාති පුරිමචෙතනා සබ්බා කායකම්මං න හොතීති වුත්තං. **ආණාපෙත්වා…පෙ…. අලභන්තස්සාති** ආණත්තෙහි අමාරිතභාවං සන්ධාය වුත්තං, වචීදුච්චරිතං නාම හොති අකම්මපථභාවතොති අධිප්පායො. ''ඉමෙ සත්තා හඤ්ඤන්තූ''ති පවත්තබ්‍යාපාදවසෙන **චෙතනාපක්ඛිකා වා භවන්ති** කායකම්මවොහාරලාභා. **අබ්බොහාරිකා වා** මනොකම්මවොහාරවිරහා. සසම්භාරපථවීආදීසු ආපාදයො එත්ථ නිදස්සනං.

කුලුම්බස්සාති ගබ්භස්ස, කුලස්සෙව වා. තිස්සොපි සඞ්ගීතියො ආරුළ්හතාය අනනුජානනතො **''තව සුත්තස්සා''**ති වුත්තං. **දසවිධා ඉද්ධි** පටිසම්භිදාමග්ගෙ ඉද්ධිකථාය ගහෙතබ්බා. **භාවනාමයන්ති** අධිට්ඨානිද්ධිං සන්ධාය වදති. ඝටභෙදො විය පරූපඝාතො, උදකවිනාසො විය ඉද්ධිවිනාසො ච හොතීති උපමා සංසන්දති. **තව පඤ්හොති** භාවනාමයාය පරූපඝාතො හොතීති වුත්තො ඤාපෙතුං ඉච්ඡිතො අත්ථො. **ආථබ්බණිද්ධි** විජ්ජාමයිද්ධි හොති. **සත්තමෙ පදෙති** මණ්ඩලාදිතො සත්තමෙ පදෙ.

වචනන්තරෙන ගමෙතබ්බත්ථං **නෙයත්ථං,** සයමෙව ගමිතබ්බත්ථං **නීතත්ථං. කිරියතො සමුට්ඨාති, උදාහු අකිරියතොති** තෙනාධිප්පෙතං සම්පජානමුසාවාදං සන්ධාය පුච්ඡති, න උපොසථක්ඛන්ධකෙ වුත්තං. තත්ථ අවුත්තමෙව හි සො අනරියවොහාරං වුත්තන්ති ගහෙත්වා වොහරතීති. **වාචාගිරන්ති** වාචාසඞ්ඛාතං ගිරං, වාචානුච්චාරණං වා.

ඛන්දසිවාදයො සෙට්ඨාති ඛන්දාති කුමාරා. **සිවාති** මහෙස්සරා, මිච්ඡාදිට්ඨියා නිදස්සනත්ථමිදං වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. නත්ථිකදිට්ඨාදයො එව හි කම්මපථප්පත්තා කම්මන්ති. **චෙතනා පනෙත්ථ අබ්බොහාරිකාති** කායද්වාරෙ වචීද්වාරෙ ච සමුට්ඨිතාපි කායකම්මං වචීකම්මන්ති ච වොහාරං න ලභති අභිජ්ඣාදිප්පධානත්තා. ''තිවිධා, භික්ඛවෙ, මනොසඤ්චෙතනා අකුසලං මනොකම්ම''න්ති පන වචනතො සභාවෙනෙව සා මනොකම්මං, න අභිජ්ඣාදිපක්ඛිකත්තාති ''අභිජ්ඣාදිපක්ඛිකාවා''ති න වුත්තං. ඉමස්මිං පන ඨානෙ කායඞ්ගවාචඞ්ගානි අචොපෙත්වා චින්තනකාලෙ චෙතනාපි චෙතනාසම්පයුත්තධම්මාපි මනොද්වාරෙ එව සමුට්ඨහන්ති, තස්මා චෙතනාය අබ්බොහාරිකභාවො කථඤ්චි නත්ථීති අධිප්පායො.

''තිවිධා , භික්ඛවෙ, කායසඤ්චෙතනා කුසලං කායකම්ම''න්තිආදිවචනතො (කථා. 539) පාණාතිපාතාදිපටිපක්ඛභූතා තබ්බිරතිවිසිට්ඨා චෙතනාව පාණාතිපාතවිරතිආදිකා හොන්තීති ''චෙතනාපක්ඛිකා වා''ති වුත්තං, න ''විරතිපක්ඛිකා''ති. **රක්ඛතීති** අවිනාසෙත්වා කථෙති. **භින්දතීති** විනාසෙත්වා කථෙති.

කම්මකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චක්ඛුවිඤ්ඤාණද්වාරන්ති චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස ද්වාරං. චක්ඛු ච තං විඤ්ඤාණද්වාරඤ්චාති වා **චක්ඛුවිඤ්ඤාණද්වාරං**. චක්ඛු විඤ්ඤාණද්වාරන්ති වා අසමාසනිද්දෙසො. තං පන චක්ඛුමෙව. එස නයො සෙසෙසුපි.

‘‘චක්ඛුනා සංවරො සාධූ’’තිආදිකාය (ධ. ප. 360) ගාථාය පසාදකායචොපනකායසංවරෙ එකජ්ඣං කත්වා කායෙන සංවරො වුත්තො, තං ඉධ භින්දිත්වා අට්ඨ සංවරා, තප්පටිපක්ඛභාවෙන අසංවරා අට්ඨ කථිතා. සීලසංවරාදයොපි පඤ්චෙව සංවරා සබ්බද්වාරෙසු උප්පජ්ජමානාපි, තප්පටිපක්ඛභාවෙන දුස්සීල්‍යාදීනි අසංවරාති වුත්තානි. තත්ථ **දුස්සීල්‍යං** පාණාතිපාතාදිචෙතනා. **මුට්ඨස්සච්චං** සතිපටිපක්ඛා අකුසලා ධම්මා. පමාදන්ති කෙචි. සීතාදීසු පටිඝො **අක්ඛන්ති**. ථිනමිද්ධං **කොසජ්ජං.**

විනා වචීද්වාරෙන සුද්ධං කායද්වාරසඞ්ඛාතන්ති ඉදං වචීද්වාරසල්ලක්ඛිතස්ස මුසාවාදාදිනොපි කායද්වාරෙ පවත්තිසබ්භාවා අසුද්ධතා අත්ථීති තංනිවාරණත්ථං වුත්තං. න හි තං කායකම්මං හොති. සුද්ධවචීද්වාරොපලක්ඛිතං පන වචීකම්මමෙව හොතීති. **එත්ථ අසංවරොති** එතෙන සුද්ධකායද්වාරෙන උපලක්ඛිතො අසංවරො ද්වාරන්තරෙ උප්පජ්ජමානොපි වුත්තො. ද්වාරන්තරානුපලක්ඛිතං සබ්බං තංද්වාරිකාකුසලඤ්චෙති වෙදිතබ්බං. එවඤ්ච කත්වා කම්මපථසංසන්දනෙ ‘‘චොපනකායඅසංවරද්වාරවසෙන උප්පජ්ජමානො අසංවරො අකුසලං කායකම්මමෙව හොතී’’තිආදි ‘‘අකුසලං කායකම්මං චොපනකායඅසංවරද්වාරවසෙන වචීඅසංවරවසෙන ච උප්පජ්ජතී’’තිආදිනා සහ අවිරුද්ධං හොති. අසංවරො හි ද්වාරන්තරෙ උප්පජ්ජමානොපි සද්වාරෙ එවාති වුච්චති, සද්වාරවසෙන උප්පන්නොති ච, කම්මං අඤ්ඤද්වාරෙ අඤ්ඤද්වාරවසෙන වාති එවං අවිරුද්ධං.

අථ වා **එත්ථාති** සුද්ධං අසුද්ධන්ති එතං අවිචාරෙත්වා එතස්මිං චොපනෙති වුත්තං හොති. එවං සති ද්වාරන්තරොපලක්ඛිතං කම්මපථභාවප්පත්තතාය වචීමනොකම්මං චොපනකායඅසංවරද්වාරෙ උප්පන්නං, සෙසං සබ්බං තංද්වාරුප්පන්නාකුසලං විය ‘‘චොපනකායඅසංවරො’’ති වුච්චති. කම්මපථභාවප්පත්තියා ද්වාරන්තරුප්පන්නං කායකම්මඤ්ච තථා න වුච්චතීති කම්මපථසංසන්දනවිරොධො සියා, තදවිරොධං තත්ථෙව වක්ඛාම. සීලසංවරාදයො පඤ්ච නික්ඛෙපකණ්ඩෙ ආවි භවිස්සන්ති. තත්ථ ඤාණසංවරෙ පච්චයසන්නිස්සිතසීලස්ස, වීරියසංවරෙ ච ආජීවපාරිසුද්ධියා අන්තොගධතා දට්ඨබ්බා.

අකුසලකම්මපථකථාවණ්ණනා

සරසෙනෙව ච පතනසභාවස්ස පාණස්ස අන්තරා එව අතීව පාතනං **අතිපාතො,** සණිකං පතිතුං අදත්වාව සීඝං පාතනන්ති අත්ථො. අතික්කම්ම වා සත්ථාදීහි අභිභවිත්වා පාතනං **අතිපාතො.** පයොගවත්ථුමහන්තතාදීහි **මහාසාවජ්ජතා** තෙහි පච්චයෙහි උප්පජ්ජමානාය චෙතනාය බලවභාවතො. යථාවුත්තපච්චයවිපරියායෙපි තංතංපච්චයෙහි උප්පජ්ජමානාය චෙතනාය බලවාබලවවසෙනෙව අප්පසාවජ්ජමහාසාවජ්ජතා වෙදිතබ්බා. **ඉද්ධිමයො** කම්මවිපාකජිද්ධිමයො දාඨාකොටිකාදීනං විය.

ගොත්තරක්ඛිතා සගොත්තෙහි රක්ඛිතා. **ධම්මරක්ඛිතා** සහධම්මිකෙහි රක්ඛිතා. සසාමිකා **සාරක්ඛා**. යස්සා ගමනෙ රඤ්ඤා දණ්ඩො ඨපිතො, සා **සපරිදණ්ඩා. අත්ථභඤ්ජකොති** කම්මපථප්පත්තං වුත්තං. කම්මපථකථා හෙසාති. **අත්තනො සන්තකං අදාතුකාමතායා**තිආදි මුසාවාදසාමඤ්ඤතො වුත්තං. හසාධිප්පායෙන විසංවාදනපුරෙක්ඛාරස්සෙව මුසාවාදො. **සුඤ්ඤභාව**න්ති පීතිවිරහිතතාය රිත්තතං. අත්ථවිපන්නතාය **න හදයඞ්ගමා. අග්ගණ්හන්තෙති** අසද්දහන්තෙ කම්මපථභෙදො න හොති. යො කොචි පන සම්ඵප්පලාපො ද්වීහි සම්භාරෙහි සිජ්ඣතීති. අත්තනො පරිණාමනං චිත්තෙනෙවාති වෙදිතබ්බං. **මිච්ඡා පස්සතීති** විතථං පස්සති.

කොට්ඨාසතොති ඵස්සපඤ්චමකාදීසු චිත්තඞ්ගකොට්ඨාසෙසු යෙ කොට්ඨාසා හොන්ති, තතොති අත්ථො. නනු ච චෙතනා කම්මපථෙසු න වුත්තාති පටිපාටියා සත්තන්නං කම්මපථභාවො න යුත්තොති? න, අවචනස්ස අඤ්ඤහෙතුත්තා. න හි චෙතනාය අකම්මපථත්තා කම්මපථරාසිම්හි අවචනං, කදාචි පන කම්මපථො හොති, න සබ්බදාති කම්මපථභාවස්ස අනියතත්තා අවචනං. යදා පන කම්මපථො හොති, තදා කම්මපථරාසිසඞ්ගහො න නිවාරිතොති. ‘‘පඤ්ච සික්ඛාපදා පරිත්තාරම්මණා එවා’’ති එතෙන අදින්නාදානාදීනං සත්තාරම්මණභාවවිරොධං ‘‘සත්තසඞ්ඛාතෙ සඞ්ඛාරෙ එව ආරබ්භ පවත්තිතො’’ති සයමෙව පරිහරිස්සති. ‘‘නත්ථි සත්තා ඔපපාතිකා’’ති පවත්තමානා දිට්ඨි තෙභූමකධම්මවිසයාවාති සඞ්ඛාරාරම්මණතා වුත්තා. විපාකනිස්සන්දඵලානි යථාක්කමං නිරයාදිවිපාකදුග්ගතතාදීනි.

අකුසලකම්මපථකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කුසලකම්මපථකථාවණ්ණනා

පාණාතිපාතාදීහි පන විරතියොති එතං යාහි විරතීහි සම්පයුත්තා චෙතනා ‘‘කායවචීකම්මානී’’ති වුච්චන්ති, තාසඤ්ච කම්මපථභාවො යුත්තොති කත්වා වුත්තං. තථා හි වක්ඛති ‘‘පටිපාටියා සත්ත චෙතනාපි වට්ටන්ති විරතියොපී’’ති. **අල්ලසසමංසන්ති** ජීවමානකසසමංසං. වොරොපෙතා හුත්වා නාභිජානාමි. දුස්සීල්‍යාදාරම්මණා තදාරම්මණා. ජීවිතින්ද්‍රියාදිආරම්මණා කථං දුස්සීල්‍යාදීනි පජහන්තීති තං දස්සෙතුං **‘‘යථා පනා’’**තිආදි වුත්තං. **අනභිජ්ඣා...පෙ.... විරමන්තස්සාති** අභිජ්ඣං පජහන්තස්සාති අත්ථො. න හි මනොදුච්චරිතා විරති අත්ථි අනභිජ්ඣාදීහෙව තප්පහානතො.

කම්මපථසංසන්දනකථාවණ්ණනා

කම්මපථප්පත්තානං දුස්සීල්‍යාදීනං අසංවරානං තථා දුච්චරිතානඤ්ච අකුසලකම්මපථෙහි කම්මපථප්පත්තානමෙව ච සුසීල්‍යාදීනං සංවරානං තථා සුචරිතානඤ්ච කුසලකම්මපථෙහි අත්ථතො නානත්තාභාවදස්සනං. අථ වා තෙසං ඵස්සද්වාරාදීහි අවිරොධභාවෙන දීපනං කම්මපථසංසන්දනන්ති කෙචි වදන්ති , තදෙතං විචාරෙතබ්බං. න හි පඤ්චඵස්සද්වාරපඤ්චඅසංවරද්වාරපඤ්චසංවරද්වාරෙසු උප්පන්නානං අසංවරානං සංවරානඤ්ච කම්මපථතා අත්ථි පාණාතිපාතාදීනං පරසන්තකවත්ථුලොභපරසත්තාරම්මණබ්‍යාපාදඅහෙතුකදිට්ඨිආදීනඤ්ච තෙසු ද්වාරෙසු අනුප්පත්තිතො. තිවිධකායදුච්චරිතාදීනි ච කම්මපථාති පාකටා එවාති කිං තෙසං කම්මපථෙහි නානත්තාභාවදස්සනෙන, න ච දුච්චරිතානං සුචරිතානඤ්ච ඵස්සද්වාරාදිවසෙන උප්පත්ති දීපිතා, නාපි අසංවරානං සංවරානඤ්ච යතො තෙසං ඵස්සද්වාරාදීහි අවිරොධභාවෙන දීපනා සියා, කෙවලං පන ඵස්සද්වාරාදිවසෙන උප්පන්නානං අසංවරානං සංවරානඤ්ච කායකම්මාදිතා දීපිතා. යදි ච එත්තකං කම්මපථසංසන්දනං, ‘‘අකුසලං කායකම්මං පඤ්චඵස්සද්වාරවසෙන නුප්පජ්ජතී’’තිආදි කම්මපථසංසන්දනං න සියා. එසාපි ඡඵස්සද්වාරාදීහි අවිරොධදීපනාති චෙ, වුත්තමෙව පකාරන්තරෙන දස්සෙතුං ‘‘අථ වා’’ති න වත්තබ්බං. සමුච්චයත්ථෙ ච අථ වා-සද්දෙ කම්මපථප්පත්තානෙව දුස්සීල්‍යාදීනි කායකම්මාදිනාමෙහි වදන්තෙහි මනොකම්මස්ස ඡඵස්සද්වාරවසෙන උප්පත්ති න වත්තබ්බා. න හි තං චක්ඛුද්වාරාදිවසෙන උප්පජ්ජතීති. යදි ච කම්මපථප්පත්තා එව අසංවරාදයො ගහිතා, දුච්චරිතෙහි අඤ්ඤෙසං අසංවරානං අභාවා තෙසඤ්ච තංතංකම්මභාවස්ස වුත්තත්තා ‘‘චොපනකායඅසංවරද්වාරවසෙන උප්පන්නො අසංවරො අකුසලං කායකම්මමෙව හොතී’’තිආදි න වත්තබ්බං සියා. වුච්චමානෙ හි තස්මිං සඞ්කරො සියා, වචීමනොකම්මානිපි හි කායද්වාරෙ උප්පජ්ජන්ති, තථා සෙසද්වාරෙසුපි කම්මන්තරානීති.

අථ පන ද්වාරන්තරෙ උප්පජ්ජමානං කම්මන්තරම්පි තංද්වාරිකකම්මමෙව සියා, ‘‘තිවිධං කායදුච්චරිතං අකුසලං කායකම්මමෙවා’’තිආදි, ‘‘අකුසලං කායකම්මං චොපනකායඅසංවරද්වාරවසෙන වාචාඅසංවරද්වාරවසෙන ච උප්පජ්ජතී’’තිආදි ච විරුජ්ඣෙය්‍ය. දුච්චරිතානඤ්හි අඤ්ඤද්වාරචරණං අත්ථි, න චස්ස ද්වාරන්තරුප්පන්නං කම්මන්තරං හොතීති. තස්මා හෙට්ඨා කම්මපථප්පත්තානං එව කායකම්මාදිභාවස්ස වුත්තත්තා සෙසානඤ්ච තංතංද්වාරුප්පන්නානං කුසලාකුසලානං ද්වාරසංසන්දනෙ තංතංද්වාරපක්ඛිකභාවස්ස කතත්තා ඉධ කම්මපථං අප්පත්තානඤ්ච චෙතනාභාවතො අකම්මානඤ්ච අසංවරානං සංවරානඤ්ච භජාපියමානානං කම්මපථානං විය කායකම්මාදිතාදීපනං, කම්මපථප්පත්තානං තිවිධකායදුච්චරිතාදීනං තිවිධකායසුචරිතාදීනඤ්ච ද්වාරන්තරචරණෙපි කායකම්මාදිභාවාවිජහනදීපනං, යථාපකාසිතානඤ්ච කම්මපථභාවං පත්තානං අපත්තානඤ්ච අකුසලකායකම්මාදීනඤ්ච කුසලකායකම්මාදීනඤ්ච ඵස්සද්වාරාදීහි උප්පත්තිපකාසනඤ්ච කම්මපථසංසන්දනං නාම. කස්මා? අකම්මපථානං කම්මපථෙසු කම්මපථානඤ්ච අකම්මපථෙසු සමානනාමතාවසෙන, කම්මපථානං කම්මපථෙසු සාමඤ්ඤනාමාවිජහනවසෙන, උභයෙසඤ්ච උප්පත්තිවසෙන ද්වාරෙසු එත්ථ සංසන්දිතත්තා.

තත්ථ තිවිධකම්මද්වාරවසෙන උප්පන්නානං කම්මානං ඤාතකම්මභාවතාය තංතංකම්මභාවස්ස අවචනීයත්තා කම්මද්වාරෙසු තෙසං උප්පත්තියා ච වුත්තත්තා පඤ්චවිඤ්ඤාණද්වාරවසෙන අසංවරාදීනං උප්පත්තිපරියායවචනාභාවතො ච කම්මද්වාරවිඤ්ඤාණද්වාරානි විරජ්ඣිත්වා **‘‘පඤ්චඵස්සද්වාරවසෙන හි උප්පන්නො’’**තිආදි වුත්තං. ‘‘යම්පිදං චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයා උප්පජ්ජති සුඛං වා’’තිආදිනා ‘‘චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයා වෙදනාක්ඛන්ධො අත්ථි කුසලො’’තිආදිනා ච පඤ්චඵස්සද්වාරවසෙන අසංවරාදීනං උප්පත්තිපරියායො වුත්තො, න ච ‘‘යමිදං චක්ඛුවිඤ්ඤාණපච්චයා’’තිආදිවචනං අත්ථීති. වුත්තම්පි චෙතං ‘‘චක්ඛුවිඤ්ඤාණසහජාතො හි ඵස්සො චක්ඛුසම්ඵස්සො’’තිආදි (ධ. ස. 1 කම්මකථා; මහානි. අට්ඨ. 86). තෙන හි අසංවරානං සංවරානඤ්ච චක්ඛුසම්ඵස්සාදීහි අසහජාතත්තා මනොසම්ඵස්සසහජාතානඤ්ච චක්ඛුසම්ඵස්සද්වාරාදිවසෙන උප්පත්ති දීපිතාති. ‘‘සො හි කායද්වාරෙ චොපනං පත්තො අකුසලං කායකම්මං හොතී’’තිආදිනා ‘‘චොපනකායඅසංවරද්වාරවසෙන උප්පන්නො අකුසලං කායකම්මමෙව හොතී’’තිආදිනා ච වචීකම්මාදීනඤ්ච කම්මපථප්පත්තානං අසංවරභූතානං කායකම්මාදිභාවෙ ආපන්නෙ ‘‘චතුබ්බිධං වචීදුච්චරිතං අකුසලං වචීකම්මමෙව හොතී’’තිආදිනා අපවාදෙන නිවත්ති දට්ඨබ්බා. එවඤ්ච කත්වා පුබ්බෙ දස්සිතෙසු අසංවරවිනිච්ඡයෙසු දුතියවිනිච්ඡයෙසු ච න කොචි විරොධො. න හි වචීකම්මාදිභූතො චොපනකායඅසංවරො කායකම්මාදි හොතීති.

අකුසලං මනොකම්මං පන ඡඵස්සද්වාරවසෙන උප්පජ්ජති, තං කායවචීද්වාරෙසු චොපනං පත්තං අකුසලං කායවචීකම්මං හොතීති එත්ථ කිං තං අකුසලං මනොකම්මං නාම, හෙට්ඨා දස්සිතනයෙන ච කායවචීද්වාරෙසු උප්පන්නං තිවිධං මනොදුච්චරිතං චොපනං අප්පත්තං සබ්බාකුසලඤ්ච. යදි එවං තස්ස කායවචීකම්මභාවො නත්ථීති ‘‘චොපනප්පත්තං කායවචීකම්මං හොතී’’ති න යුජ්ජතීති ? නො න යුජ්ජති චොපනප්පත්තං කායෙ වාචාය ච අකුසලං කම්මං හොතීති අත්ථසිද්ධිතො. කම්මං පන හොන්තං කිං කම්මං හොතීති? මනොකම්මමෙව හොතීති. ඉදං වුත්තං හොති – චොපනප්පත්තං අකුසලං කායද්වාරෙ වචීද්වාරෙ ච මනොකම්මං හොතීති. අථ වා තං-සද්දස්ස මනොකම්මෙන සම්බන්ධං අකත්වා ඡඵස්සද්වාරවසෙන යං උප්පජ්ජති, තන්ති යථාවුත්තඋප්පාදමත්තපරිච්ඡින්නෙන සම්බන්ධො කාතබ්බො. කිං පන තන්ති? කම්මකථාය පවත්තමානත්තා කම්මන්ති විඤ්ඤායති, තඤ්ච මනොසම්ඵස්සද්වාරෙ උප්පජ්ජමානම්පි තිවිධං කම්මං හොතීති. යථා තං හොති, තං දස්සෙතුං **‘‘කායවචීද්වාරෙසු චොපනං පත්ත’’**න්තිආදිමාහ. තත්ථ නියමස්ස අකතත්තා චොපනප්පත්ති උපලක්ඛණභාවෙන කායවචීකම්මනාමසාධිකාව, න පන සබ්බම්පි චොපනප්පත්තං කායවචීකම්මමෙව, නාපි කුසලපක්ඛෙ චොපනං අප්පත්තං කායවචීකම්මං න හොතීති අයමත්ථො සිද්ධොව හොතීති.

අථ වා තන්ති තං ඡඵස්සද්වාරවසෙන උප්පජ්ජමානං මනොකම්මන්ති සබ්බං මනසාපි නිප්ඵජ්ජමානං කම්මං මනොකම්මන්ති චොදකාධිප්පායෙන ගහෙත්වා වදති, න පුබ්බෙ දස්සිතමනොකම්මන්ති. යො හි පරස්ස අධිප්පායො ''මනසා නිප්ඵත්තිතො සබ්බෙන මනොකම්මෙනෙව භවිතබ්බං, න කායවචීකම්මෙනා''ති, තං නිවත්තෙත්වා කම්මත්තයනියමං දස්සෙතුං ඉදමාරද්ධං **''තං කායවචීද්වාරෙසු චොපනං පත්ත''**න්තිආදි. එත්ථ ච සඞ්කරාභාවො පුරිමනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. අථ වා කම්මන්ති අවිසෙසෙන කම්මසද්දමත්තෙන සම්බන්ධං කත්වා යථාවුත්තො කම්මප්පභෙදො යථා හොති, තං පකාරං දස්සෙති. අසඞ්කරො ච වුත්තනයොව. යං පන වදන්ති ''කායවචීකම්මසහජාතා අභිජ්ඣාදයො යදා චෙතනාපක්ඛිකා හොන්ති, තදා තානි මනොකම්මානි කායවචීකම්මානි හොන්තී''ති, තඤ්ච න, චෙතනාපක්ඛිකානං මනොකම්මත්තාභාවා. අබ්බොහාරිකත්තෙ ච මනොකම්මතා සුට්ඨුතරං නත්ථි. වුත්තම්පි චෙතං ''අබ්බොහාරිකා වා''ති. තස්මා මනොකම්මස්ස කායවචීකම්මතා න වත්තබ්බා. අභිජ්ඣාදිකිරියාකාරිකාය එව චෙතනාය සම්පයුත්තා අභිජ්ඣාදයො මනොකම්මං, න පාණාතිපාතාදිකායවචීකිරියාකාරිකායාති භියොපි තෙසං මනොකම්මතාති න තෙසං මනොකම්මානං සතං කායවචීකම්මතා වත්තබ්බාති. එවං කම්මානං ද්වාරෙසු ද්වාරානඤ්ච කම්මෙසු අනියතත්තා ද්වාරනිබන්ධනං න කතං. ඉදානි අකතෙපි ච ද්වාරනිබන්ධනෙ යෙසං ද්වාරානං වසෙන ඉදං චිත්තං උප්පජ්ජති, තෙසං තංතංද්වාරකම්මපථානඤ්ච වසෙන උප්පත්තියා යථාහට්ඨපාළියා වුත්තාය ච දීපනත්ථං **''තත්ථ කාමාවචර''**න්තිආදිමාහ. **චිත්තං තිවිධකම්මද්වාරවසෙන උප්පජ්ජතීති** ඉදං මනොකම්මද්වාරභූතස්ස තෙන සභාවෙන උප්පත්තිං ගහෙත්වා වුත්තං. යථා වා චිත්තං චිත්තාධිපතෙය්‍යන්ති සම්පයුත්තවසෙන වුච්චති, එවම්ධාපීති වෙදිතබ්බං. චොපනද්වයරහිතස්ස මනොපබන්ධස්ස මනොකම්මද්වාරභාවෙ පන වත්තබ්බමෙව නත්ථි.

කම්මපථසංසන්දනකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ද්වාරකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අයං යොජනාති ''රූපාරම්මණං වා…පෙ…. ධම්මාරම්මණං වා''ති එතෙන සහ ''යං යං වා පනා''ති එතස්ස අයං සම්බන්ධොති අත්ථො. කො පනායං සම්බන්ධොති? යෙන වචනානි අඤ්ඤමඤ්ඤං සම්බජ්ඣන්ති, තං පුබ්බාපරවචනෙ පයොජනං සම්බන්ධො. ඉධ ච සබ්බාරම්මණතාදිදස්සනං ''රූපාරම්මණං වා…පෙ…. ධම්මාරම්මණං වා''ති එතස්ස අනන්තරං ''යං යං වා පනා''ති එතස්ස වචනෙ පයොජනං යොජනා දට්ඨබ්බං. තත්ථ **''රූපාරම්මණං වා…පෙ…. ධම්මාරම්මණං වා ආරබ්භා''**ති එත්තකෙන ආපන්නං දොසං දස්සෙත්වා තන්නිවත්තනවසෙන ''යං යං වා පනා''ති එතස්ස පයොජනං දස්සෙතුං **''හෙට්ඨා''**තිආදිමාහ. දුතියෙ අත්ථවිකප්පෙ ''යං යං වාපනා''ති එතෙන අප්පධානම්පි රූපාදිං ආකඞ්ඛති. න හි පධානස්ස චිත්තස්ස අත්තනොයෙව ආරම්මණභාවො අත්ථීති. **හෙට්ඨා වුත්තනයෙනාති** සබ්බාරම්මණතාදිනයෙන. ''හෙට්ඨා ගහිතමෙව ගහිතන්ති වත්වා තස්ස වචනෙ පයොජනං දස්සෙතුං 'රූපං වා…පෙ…. ඉදං වා ඉදං වා ආරබ්භා'ති කථෙතුං ඉදං වුත්ත''න්ති වුත්තං. තත්ථ **ඉදං වා ඉදං වාති** එතං සබ්බාරම්මණතාදිං සන්ධාය කථිතන්ති වෙදිතබ්බං.

ධම්මුද්දෙසවාරකථා

ඵස්සපඤ්චමකරාසිවණ්ණනා

ආචරියානන්ති රෙවතාචරියස්ස. **න පනෙතං සාරතො දට්ඨබ්බං**. න හි ඵස්සාදීනං කාමාවචරාදිභාවදස්සනත්ථං ඉදමාරද්ධං, කින්තු තස්මිං සමයෙ ඵස්සාදිසභාවදස්සනත්ථන්ති.

චිත්තස්ස පඨමාභිනිපාතත්තාති සබ්බෙ චෙතසිකා චිත්තායත්තා චිත්තකිරියාභාවෙන වුච්චන්තීති ඵස්සො ''චිත්තස්ස පඨමාභිනිපාතො''ති වුත්තො. කාමං උප්පන්නඵස්සො පුග්ගලො චිත්තචෙතසිකරාසි වා ආරම්මණෙන ඵුට්ඨො ඵස්සසහජාතාය වෙදනාය තංසමකාලමෙව වෙදෙති, ඵස්සො පන ඔභාසස්ස පදීපො විය වෙදනාදීනං පච්චයවිසෙසො හොතීති පුරිමකාලො විය වුත්තො. ගොපානසීනං උපරි තිරියං ඨපිතකට්ඨං **පක්ඛපාසො**. කට්ඨද්වයාදි විය එකදෙසෙන එකපස්සෙන අනල්ලීයමානොපි රූපෙන සහ ඵස්සස්ස සාමඤ්ඤං අනල්ලීයමානං සඞ්ඝට්ටනමෙව, න විසයභාවො, සඞ්ඝට්ටනඤ්ච ඵස්සස්ස චිත්තාරම්මණානං සන්නිපතනභාවො එව. වත්ථාරම්මණසන්නිපාතෙන සම්පජ්ජතීති සඞ්ඝට්ටනසම්පත්තිකො ඵස්සො. පාණිද්වයස්ස සන්නිපාතො විය චිත්තාරම්මණසන්නිපාතො ඵස්සො චිත්තස්ස ආරම්මණෙ සන්නිපතිතප්පවත්තියා පච්චයො හොතීති **කිච්චට්ඨෙනෙව රසෙන සඞ්ඝට්ටනරසො**. තථා පච්චයභාවො හි තස්ස ඵස්සස්ස සඞ්ඝට්ටනකිච්චන්ති. යථා හි පාණියා පාණිම්හි සඞ්ඝට්ටනං තබ්බිසෙසභූතා රූපධම්මා, එවං චිත්තස්ස ආරම්මණෙ සඞ්ඝට්ටනං තබ්බිසෙසභූතො එකො චෙතසිකධම්මො දට්ඨබ්බො. **චිත්තෙයෙවාති** එතෙන චෙතසිකසභාවතං වත්ථාරම්මණෙහි අසංසට්ඨං සඞ්ඝට්ටනං වෙදනාය දස්සෙති, න පන වත්ථුනිස්සයතං පටික්ඛිපති. තස්ස ඵස්සස්ස කාරණභූතො තදනුරූපො සමන්නාහාරො තජ්ජාසමන්නාහාරො. ඉන්ද්‍රියස්ස තදභිමුඛභාවො ආවජ්ජනාය ච ආරම්මණකරණං විසයස්ස පරික්ඛතතා අභිසඞ්ඛතතා විඤ්ඤාණස්ස විසයභාවකරණන්ති අත්ථො.

සුඛවෙදනායමෙව ලබ්භති අස්සාදභාවතොති අධිප්පායො. **විස්සවිතායාති** අරහතාය. අනෙකත්ථත්තා හි ධාතූනං අරහත්ථො විපුබ්බො සුසද්දො. විස්සවං වා සජනං වසිතා කාමකාරිතා **විස්සවිතා. ආරම්මණරසෙකදෙසමෙව**

අනුභවන්තීති ඉදං ඵුසනාදිකිච්චං එකදෙසානුභවනම්ව හොතීති කත්වා වුත්තං. වෙදයිතසභාවො එව හි අනුභවනන්ති. ඵුසනාදිභාවෙන වා ආරම්මණග්ගහණං එකදෙසානුභවනං, වෙදයිතභාවෙන ගහණං යථාකාමං සබ්බානුභවනං. එවං සභාවානෙව තානි ගහණානීති න වෙදනාය විය ඵස්සාදීනම්පි යථාසකකිච්චකරණෙන සාමිභාවානුභවනං චොදෙතබ්බං. **අයං ඉධාති** එතෙන පඤ්චසු වෙදනාසු ඉමස්මිං චිත්තෙ අධිප්පෙතං සොමනස්සවෙදනං වදති, තස්මා අසොමනස්සවෙදනං අපනෙත්වා ගහිතාය සොමනස්සවෙදනාය සමානා ඉට්ඨාකාරසම්භොගරසතා වුත්තාති වෙදිතබ්බා.

නිමිත්තෙන පුනසඤ්ජානනකිච්චා **පච්චාභිඤ්ඤාණරසා.** පුනසඤ්ජානනස්ස පච්චයො පුනසඤ්ජානනපච්චයො, තදෙව නිමිත්තං පුන…පෙ…. නිමිත්තං, තස්ස කරණං **පුන…පෙ…. කරණං**. පුනසඤ්ජානනපච්චයභූතං වා නිමිත්තකරණං **පුන…පෙ…. කරණං,** තදස්සා කිච්චන්ති අත්ථො. පුනසඤ්ජානනපච්චයනිමිත්තකරණං නිමිත්තකාරිකාය නිමිත්තෙන සඤ්ජානන්තියා ච සබ්බාය සඤ්ඤාය සමානං වෙදිතබ්බං. **ඤාණමෙව අනුවත්තති,** තස්මා අභිනිවෙසකාරිකා විපරීතග්ගාහිකා ච න හොතීති අධිප්පායො. එතෙනුපායෙන සමාධිසම්පයුත්තාය අචිරට්ඨානතා ච න හොතීති දට්ඨබ්බා.

අභිසන්දහතීති පබන්ධති පවත්තෙති. **චෙතනාභාවො** බ්‍යාපාරභාවො. **දිගුණුස්සාහාති** න දිගුණං වීරියයොගං සන්ධාය වුත්තං, අත්තනො එව පන බ්‍යාපාරකිච්චස්ස මහන්තභාවං දීපෙති. **උස්සාහනභාවෙනාති** ආදරභාවෙන. සා හි සයං ආදරභූතා සම්පයුත්තෙ ආදරයතීති.

විජානනං ආරම්මණස්ස උපලද්ධි. **සන්දහනං** චිත්තන්තරස්ස අනුප්පබන්ධනං. **චක්ඛුනා හි දිට්ඨන්ති** චක්ඛුනා දට්ඨබ්බං. යථා ''දිට්ඨං සුතං මුතං විඤ්ඤාත''න්ති දට්ඨබ්බාදි වුච්චති, එවම්ධාපි වෙදිතබ්බං. **චක්ඛුනා හීතිආදීසු** චක්ඛුනා…පෙ…. මනසා ද්වාරෙනාති අත්ථො. නගරගුත්තිකස්ස විය චිත්තස්ස ආරම්මණවිභාවනමත්තං උපධාරණමත්තං උපලද්ධිමත්තං කිච්චං, ආරම්මණපටිවෙධනපච්චාභිඤ්ඤාණාදි පන කිච්චං පඤ්ඤාසඤ්ඤාදීනන්ති වෙදිතබ්බං. **පුරිමනිද්දිට්ඨන්ති** සමයවවත්ථානෙ නිද්දිට්ඨං. භාවෙන්තො විය න න උප්පජ්ජති, කින්තු උප්පජ්ජතීති දස්සෙතුං **''චිත්තං හොතී''**ති වුත්තන්ති එතං හොති-සද්දස්ස උප්පජ්ජති-සද්දස්ස ච සමානත්ථත්තෙ සති යුජ්ජෙය්‍යා, තදත්ථත්තෙ ච තත්ථ උප්පන්නං හොතීති න වුච්චෙය්‍ය. න හි යුත්තං උප්පන්නං උප්පජ්ජතීති වත්තුං. චිත්තස්ස ච උප්පන්නතා සමයවවත්ථානෙ වුත්තා එවාති කිං තස්ස පුන උප්පත්තිදස්සනෙන. යෙන ච සමයවවත්ථානං කතං, තස්ස නිද්දෙසො න න සක්කා කාතුන්ති කිං තං නිද්දෙසත්ථං උද්දෙසෙන දුතියෙන, නිද්දෙසෙනෙව ච ඵස්සාදීහි ච අඤ්ඤත්තං චිත්තස්ස සිජ්ඣතීති කිං තදත්ථෙන පුන වචනෙන, අඤ්ඤප්පයොජනත්තා පන පුරිමස්ස චිත්තවචනස්ස පච්ඡිමං වුත්තං. පුරිමඤ්හි සමයවවත්ථානත්ථමෙව වුත්තං, න වවත්ථිතසමයෙ විජ්ජමානධම්මදස්සනත්ථං, ඉතරඤ්ච තස්මිං සමයෙ විජ්ජමානධම්මදස්සනත්ථං වුත්තං, න සමයවවත්ථානත්ථං, න ච අඤ්ඤදත්ථං වචනං අඤ්ඤදත්ථං වදති, න ච ලෙසෙන වුත්තොති කත්වා මහාකාරුණිකො අත්ථං පාකටං න කරොතීති.

ඵස්සපඤ්චමකරාසිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඣානඞ්ගරාසිවණ්ණනා

විතක්කෙතීති ධම්මතො අඤ්ඤස්ස කත්තුනිවත්තනත්ථං ධම්මමෙව කත්තාරං නිද්දිසති. තස්ස පන වසවත්තිභාවනිවාරණත්ථං **''විතක්කනං වා''**ති භාවනිද්දෙසො. රූපං රූපන්ති පථවී පථවීති වා ආකොටෙන්තො විය හොතීති **ආකොටනලක්ඛණො**. ආදිතො, අභිමුඛං වා හනනං **ආහනනං,** පරිතො, පරිවත්තෙත්වා වා ආහනනං **පරියාහනනං**. විචාරතො ඔළාරිකට්ඨෙන විචාරස්සෙව පුබ්බඞ්ගමට්ඨෙන අනුරවතො ඔළාරිකො තස්ස ච පුබ්බඞ්ගමො **ඝණ්ටාභිඝාතො විය** හොති **විතක්කො**. සො යථා ඝණ්ටාභිඝාතො පඨමාභිනිපාතො හොති, එවං ආරම්මණාභිමුඛනිරොපනට්ඨෙන පඨමාභිනිපාතො හොති. **විප්ඵාරවාති** විචලනයුත්තො. **අනුප්පබන්ධෙන පවත්තියන්ති** උපචාරෙ වා අප්පනායං වා සන්තානෙන පවත්තියං. තත්ථ හි විතක්කො නිච්චලො හුත්වා ආරම්මණං අනුපවිසිත්වා පවත්තති. **මණ්ඩලන්ති** බලමණ්ඩලං.

පිණයතීති තප්පෙති, වඩ්ඪෙති වා. **ඵරණරසාති** පණීතරූපෙහි කායස්ස බ්‍යාපනරසා. උදග්ගභාවො **ඔදග්‍යං. ඛුද්දිකා** ලහුං ලොමහංසනමත්තං කත්වා භින්නා න පුන උප්පජ්ජති. **ඛණිකා** බහුලං උප්පජ්ජති. උබ්බෙගතො **ඵරණා** නිච්චලත්තා චිරට්ඨිතිකත්තා ච පණීතතරා. පස්සද්ධියා නිමිත්තභාවෙන ගබ්භං ගණ්හන්තී. අප්පනාසම්පයුත්තාව පීති **අප්පනාසමාධිපූරිකාති** කත්වා සා ඨපිතා. **ඉතරා ද්වෙ** ඛණිකොපචාරසමාධිපූරිකා පීතී.

සමාධිචිත්තෙනාති සමාධිසහිතචිත්තෙන. **අවිසාරො** අත්තනො එව අවිසරණසභාවො. **අවික්ඛෙපො** සම්පයුත්තානං අවික්ඛිත්තතා. යෙන සම්පයුත්තා අවික්ඛිත්තා හොන්ති, සො ධම්මො අවික්ඛෙපොති. **විසෙසතොති** යෙභුය්‍යෙන. සුඛවිරහිතොපි හි අත්ථි සමාධීති. පදීපනිදස්සනෙන සන්තානට්ඨිතිභාවං සමාධිස්ස දස්සෙති.

ඣානඞ්ගරාසිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉන්ද්‍රියරාසිවණ්ණනා

සද්දහන්ති එතායාති සද්දහනකිරියාය පවත්තමානානං ධම්මානං තත්ථ ආධිපච්චභාවෙන සද්ධාය පච්චයතං දස්සෙති. තස්සා හි ධම්මානං තථාපච්චයභාවෙ සති ''පුග්ගලො සද්දහතී''ති වොහාරො හොති. පසාදනීයට්ඨානෙසු පසාදස්ස පටිපක්ඛභූතං අකුසලං අස්සද්ධියං මිච්ඡාධිමොක්ඛො ච. පසාදභූතො නිච්ඡයො වත්ථුගතො අධිමොක්ඛලක්ඛණං, න යෙවාපනකාධිමොක්ඛොති. **ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති** ''මං අන්තරෙන තුම්හාකං අධිමුච්චනං නත්ථි, මයා සද්දහථා''ති විය අත්තානං අනුවත්තෙති සම්පයුත්තධම්මෙ. එවං සෙසෙසුපි. **පක්ඛන්දනන්ති** සංසීදනං. **පඞ්කො** කද්දමතො සනිභූතො හොති. **පණකං** පිච්ඡිලං උදකමලං. පීතං උදකං. **ඔකප්පනලක්ඛණාති** අනුපවිසිත්වා එවමෙතන්ති කප්පනලක්ඛණා. අකලුසභාවො **අකාලුසියං,** අනාවිලභාවොති අත්ථො. බුද්ධාදිවත්ථූනි **සද්ධෙය්‍යානි**. සප්පුරිසූපසෙවනසද්ධම්මසවනයොනිසොමනසිකාරධම්මානුධම්මපටිපත්තියො **සොතාපත්තියඞ්ගානි**. කුසලධම්මානං ආදානෙ **හත්ථො** විය, සබ්බසම්පත්තිනිප්ඵාදනෙ **විත්තං** විය, අමතකසිඵලඵලනෙ **බීජං** විය දට්ඨබ්බා.

වීරභාවොති යෙන වීරො නාම හොති, සො ධම්මොති අත්ථො. අනුබලප්පදානං **පග්ගහො**. මග්ගො ගන්තබ්බො හොති, මග්ගො ගතො, කම්මං කත්තබ්බං, කම්මං කතං, අප්පමත්තකො ආබාධො උප්පන්නො, ගිලානා වුට්ඨිතො හොති අචිරවුට්ඨිතො ගෙලඤ්ඤා, ගාමං වා නිගමං වා පිණ්ඩාය චරන්තො න ලභති ලූඛස්ස වා පණීතස්ස වා භොජනස්ස යාවදත්ථං පාරිපූරිං, ලභති...පෙ.... පාරිපූරින්ති එතානි අනුරූපපච්චවෙක්ඛණාසහිතානි අට්ඨ වීරියාරම්භවත්ථූනි තංමූලකානි වා පච්චවෙක්ඛණානි.

චිරකතාදිආරම්මණං උපගන්ත්වා ඨානං, අනිස්සජ්ජනං වා ආරම්මණස්ස **උපට්ඨානං**. උදකෙ අලාබු විය ආරම්මණං පිලවිත්වා ගන්තුං අප්පදානං පාසාණස්ස විය නිච්චලස්ස ආරම්මණස්ස ඨපනං සාරණං අසම්මුට්ඨතාකරණං **අපිලාපනං**. අපිලාපෙ කරොති **අපිලාපෙති. ගතියොති** නිප්ඵත්තියො සම්භවතො ඵලතො ච. **අපරො නයොති** රසාදිදස්සනත්ථං ආරද්ධං. සම්මොසපච්චනීකං කිච්චං **අසම්මොසො,** න සම්මොසාභාවමත්තං. සතියා වත්ථුභූතා කායාදයො **කායාදිසතිපට්ඨානා,** සතියොයෙව වා පුරිමා පච්ඡිමානං පදට්ඨානං.

වික්ඛෙපස්ස උද්ධච්චස්ස. **පඤ්ඤාපෙතීති** පකාරෙහි ජානාපෙති. **එකාලොකා හොතීති** විපස්සනුපක්කිලෙසොභාසං සන්ධායාහ. මනතෙ විජානාති එතෙනාති වා **මනො,** එවඤ්ච කත්වා ''මනඤ්ච පටිච්ච ධම්මෙ චා''ති (ම. නි. 1.204, 400; 3.421, 425) කාරණභාවෙන මනො වුත්තො. සබ්බො හි මනො අත්තනො අනන්තරස්ස විඤ්ඤාණස්ස කාරණන්ති. **විජානාතීති** පරිච්ඡින්නොපලද්ධිවසෙන ජානාති, න සඤ්ඤාපඤ්ඤා විය සඤ්ජානනපටිවිජ්ඣනවසෙන.

පීතිසොමනස්සසම්පයොගතොති වුත්තෙ යෙන යොගා සුමනො හොති, තං සොමනස්සන්ති වුච්චතීති පීතියා ච සොමනස්සභාවො ආපජ්ජති, තස්මා විනාපි කායෙන වත්ථුනා සාතවෙදනාසම්පයොගතොති යොජෙතබ්බං. එවඤ්ච නිප්පීතිකං සොමනස්සඤ්ච සඞ්ගහිතං හොති, පීතිඋපලක්ඛිතං වා සොමනස්සං සප්පීතිකං නිප්පීතිකඤ්ච සොමනස්සන්ති අත්ථො දට්ඨබ්බො.

පවත්තසන්තතාධිපතෙය්‍යන්ති පවත්තසඞ්ඛාතාය සන්තතියා අධිපතිභූතං. ජීවිතින්ද්‍රියස්ස හි අත්තනො විජ්ජමානක්ඛණෙ අනුපාලෙන්තස්ස අනන්තරඤ්ච සානුපාලනානං උප්පත්තියා හෙතුභූතස්ස වසෙන පවත්තං චිරට්ඨිතිකං හොති, තංතංකම්මවිසෙසෙන විසෙසයුත්තං යාව චුති අවිසෙසෙන වා යාව පරිනිබ්බානං අවිච්ඡින්නං පවත්තති ජීවමානතාවිසෙසයුත්තඤ්චාති රූපාරූපජීවිතින්ද්‍රියානං සමානලක්ඛණාදිං වත්තුං **''අත්තනා අවිනිභුත්තධම්මාන''**න්ති ආහ. අනුපාලෙතබ්බානං **අත්ථික්ඛණෙයෙව**. අසති හි අනුපාලෙතබ්බෙ උප්පලාදිම්හි කිං උදකං අනුපාලෙය්‍යාති. **තස්ස තස්සාති** අනුපාලනාදිකස්ස. **සාධනතොති** සාධනෙන. තංසාධනඤ්ච ජීවමානවිසෙසපච්චයභාවතො.

ඉන්ද්‍රියරාසිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මග්ගඞ්ගරාසිවණ්ණනා

සම්මාති අවිපරීතනිය්‍යානිකභාවෙන. **පසත්ථතා** ච එවමෙව දට්ඨබ්බා.

බලරාසිවණ්ණනා

අස්සද්ධියෙති අස්සද්ධියකාරණා. **උභයපදවසෙනාති** සද්ධාපදං බලපදන්ති එවමාදිපදද්වයවසෙන. නියකජ්ඣත්තං ජාතිආදිසමුට්ඨානං එතිස්සාති **අජ්ඣත්තසමුට්ඨානා**. ගරුනා කිස්මිඤ්චි වුත්තෙ ගාරවවසෙන පතිස්සවනං පතිස්සවො, සහ පතිස්සවෙන **සප්පතිස්සවං,** පතිස්සවභූතං තංසභාගඤ්ච යංකිඤ්චි ගාරවන්ති අත්ථො. **ජාති**ආදිමහත්තපච්චවෙක්ඛණෙන උප්පජ්ජමානා ච හිරී තත්ථ ගාරවවසෙන පවත්තතීති **''සප්පතිස්සවලක්ඛණා''**ති

වුච්චති. වජ්ජං භායති තඤ්ච භයතො පස්සතීති **වජ්ජභීරුකභයදස්සාවී**. එවංසභාවං ඔත්තප්පං. හිරී පාපධම්මෙ ගූථං විය පස්සති, ඔත්තප්පං උණ්හං විය. **දායජ්ජං** නවලොකුත්තරධම්මාදි. අජ්ඣත්තසමුට්ඨානාදිතා ච හිරිඔත්තප්පානං තත්ථ තත්ථ පාකටභාවෙන වුත්තා, න පන තෙසං කදාචි අඤ්ඤමඤ්ඤං විප්පයොගා. න හි ලජ්ජනං නිබ්භයං පාපභයං වා අලජ්ජනං හොතීති.

මූලරාසිවණ්ණනා

අගෙධො අනභිජ්ඣනං අනභිකඞ්ඛනං. අනල්ලීනො භාවො අධිප්පායො එතස්සාති **අනල්ලීනභාවො,** එවඤ්හි උපමාය සමෙති. **අනුකූලමිත්තො** අනුවත්තකො. **විනයරසොති** විනයනරසො. **අදොසො දුස්සීල්‍යමලස්සාති** ඉදං දුස්සීල්‍යස්ස දොසසමුට්ඨානතං දොසූපනිස්සයතඤ්ච සන්ධාය වුත්තං. **අභාවනායාති** ''තත්ථ ජාතානං ධම්මානං අනතිවත්තනට්ඨෙන භාවනා ඉන්ද්‍රියානං එකරසට්ඨෙන භාවනා තදුපගවීරියවාහනට්ඨෙන භාවනා ආසෙවනට්ඨෙන භාවනා''ති එවං වුත්තාය පඤ්ඤාසාධනාය භාවනාය අප්පවත්ති, තප්පටිපක්ඛභූතා වා අකුසලා **අභාවනා**. නිග්ගුණෙපි ගුණග්ගහණං **අධිකග්ගහණං**. විජ්ජමානම්පි ගුණං විද්ධංසෙත්වා ගහණං **ඌනග්ගහණං**. චතුවිපල්ලාසග්ගහණං **විපරීතග්ගහණං**.

යාථාවසභාවෙති ''එත්තකො එතස්ස ගුණො, එත්තකො දොසො''ති ගුණදොසානං සභාවෙ ''ජරාධම්මො ජීරති, තං කුතෙත්ථ ලබ්භා මා ජීරී''ති එවමාදිපච්චවෙක්ඛණසම්භවතො. **අලොභෙන ච ගහට්ඨානං** ඛෙත්තවත්ථාදීසු විවාදාභාවතො. **අමොහෙන පබ්බජිතානං** දිට්ඨිගතවිවාදාභාවතො. කාමරාගාභිනිවෙසවිනිබන්ධා හි ගහට්ඨා ගහට්ඨෙහි විවදන්ති, දිට්ඨිරාගාභිනිවෙසවිනිබන්ධා සමණා සමණෙහීති. රාගවසෙන මිත්තසන්ථවො දොසවසෙන විරොධො ච තබ්බිසෙසෙන **උපගමාපගමා,** ආරම්මණෙ වා රූපාදිම්හි අනුරොධවිරොධා. **අමජ්ඣත්තභාවස්ස** පටිසානුනයසඞ්ඛාතස්ස මොහෙන පවත්ති. සුඛවිපරිණාමෙ දුක්ඛසමායොගෙ ච පටිසපවත්තියං වෙදනාපරිග්ගහො න සිජ්ඣතීති අදොසානුභාවෙන වෙදනාසතිපට්ඨානං සිජ්ඣති. **දිබ්බවිහාරස්සාති** චතුන්නං ඣානානං. **අරියවිහාරො** ඵලසමාපත්ති. මොහෙන අවිචාරෙන්තො උදාසීනපක්ඛෙසුපි සත්තසඞ්ඛාරෙසු සබ්බෙසු අභිසඞ්ගං කරොතීති අමූළ්හස්ස තදභාවො වෙදිතබ්බො. දුක්ඛදස්සනස්ස ආසන්නපටිපක්ඛත්තා දොසස්ස තප්පටිපක්ඛෙන අදොසෙන දුක්ඛදස්සනං හොති.

කම්මපථරාසිවණ්ණනා

සුඛාදීනි අත්තනො **න බ්‍යාපාදෙති** න විනාසෙති පරස්ස වාති දට්ඨබ්බං. කම්මපථතාතංසභාගතාහි **කම්මපථවසෙන**.

පස්සද්ධාදියුගලවණ්ණනා

දරථො සාරම්භො, දුක්ඛදොමනස්සපච්චයානං උද්ධච්චාදිකානං කිලෙසානං චතුන්නං වා ඛන්ධානං එතං අධිවචනං. උද්ධච්චප්පධානා කිලෙසා උද්ධච්චාදිකිලෙසා, උද්ධච්චං වා ආදිං කත්වා සබ්බකිලෙසෙ සඞ්ගණ්හාති. **සුවණ්ණවිසුද්ධි වියාති** යථා සුවණ්ණවිසුද්ධි අලඞ්කාරවිකතිවිනියොගක්ඛමා, එවං අයම්පි හිතකිරියාවිනියොගක්ඛමා.

සමං , සමන්තතො වා පකාරෙහි ජානනං **සම්පජඤ්ඤං**. චෙතියවන්දනාදිඅත්ථං අභික්කමාදීසු අත්ථානත්ථපරිග්ගණ්හනං **සාත්ථකසම්පජඤ්ඤං**. සති ච අත්ථෙ සප්පායාසප්පායරූපාදිපරිග්ගණ්හනං **සප්පායසම්පජඤ්ඤං**. ගොචරගාමාභික්කමනාදීසු කම්මට්ඨානාවිජහනං **ගොචරසම්පජඤ්ඤං**. අභික්කමනාදීනං ධාතුආදිවසෙන පච්චයො **අසම්මොහසම්පජඤ්ඤං**. සබ්බකම්මට්ඨානභාවනානුයුත්තානං සබ්බයොගීනං සබ්බදා උපකාරකා ඉමෙ ද්වෙ ධම්මා පාරිපන්ථකහරණතො භාවනාවඩ්ඪනතො ච. යථාහ ''ද්වෙ ධම්මා බහුකාරා සති ච සම්පජඤ්ඤඤ්චා''ති (දී. නි. 3.352). යුගෙ නද්ධා වියාති **යුගනද්ධා,** අඤ්ඤමඤ්ඤං නිමිත්තභාවෙන සමං පවත්තාති අත්ථො. ''පුන චපරං, ආවුසො, භික්ඛු සමථවිපස්සනං යුගනද්ධං භාවෙතී''ති (අ. නි. 4.170; පටි. ම. 2.1) හි සුත්තෙ එතෙසං යුගනද්ධතා වුත්තා. සබ්බකුසලධම්මෙසු ලීනුද්ධච්චාභාවො එතෙහි ද්වීහි සමං යුත්තෙහීති **''වීරියසමාධියොජනත්ථායා''**ති ආහ, යොගවචනත්ථායාති අත්ථො.

යෙවාපනකවණ්ණනා

රූපාභාවෙනාති රුප්පනාභාවෙන. **ධම්මාති** එතස්ස අත්ථො සභාවතො උපලබ්භමානාති. **මෙත්තාපුබ්බභාගොති** අප්පනාප්පත්තාය මෙත්තාය පුබ්බභාගො , පරිකම්මමෙත්තා එතස්මිං චිත්තෙ අත්ථීති අත්ථො. **විරතිවසෙනාති** වචීපවත්තියා න පූරෙති, කින්තු විරතියොගෙනාති අත්ථො. **අපණ්ණකඞ්ගානීති** අවිරද්ධඞ්ගානි. යථා තථා වා ආරම්මණෙ විනිච්ඡයනං **අධිමුච්චනං**. න හි අනධිමුච්චන්තො පාණාතිපාතාදීසු දානාදීසු වා පවත්තති, සද්ධා පන පසාදනීයෙසු පසාදාධිමොක්ඛොති අයමෙතෙසං විසෙසො. දාරකස්ස විය ඉතො චිතො ච සංසප්පනස්ස කරිස්සාමි න කරිස්සාමීති අවිනිච්ඡයස්ස පටිපක්ඛකිරියා **අසංසප්පනං. පුරිමමනතොති** භවඞ්ගතො. **විසදිසං** වීථිජවනං **මනං**

කරොතීති මනසිකාරසාමඤ්ඤෙන වීථිජවනපටිපාදකෙ දස්සෙති. **තෙසු ධම්මෙසූති** චිත්තචෙතසිකධම්මෙසු. අතදාරම්මණත්තෙපි හි තෙසු සමප්පවත්තෙසු උදාසිනභාවතො **තත්‍රමජ්ඣත්තතා**ති වුච්චති. අලීනානුද්ධතප්පවත්තිපච්චයත්තා **ඌනාධිකනිවාරණරසා. කායදුච්චරිතාදිවත්ථූනන්ති** පාණාදීනං. **අමද්දනා** මද්දනපටිපක්ඛභාවොව.

තංතංරාසිකිච්චවසෙන විභාගරහිතා **අවිභත්තිකා. එත්ථාති** එතෙසු සවිභත්තිකෙසු දුතියට්ඨානාදීසුපි භාජියමානෙසු අපුබ්බං නත්ථීති අත්ථො. **පදං පූරිතන්ති** ඣානාදිපදං පඤ්චකාදිවසෙන පූරිතං. පඤ්ච හි අඞ්ගානි ඣානපදස්ස අත්ථො, තෙසු එකස්මිඤ්ච ඌනෙ ඣානපදං ඌනං හොතීති. පදසමූහො පදකොට්ඨාසො වා තං තමෙව වා පදං, අවුත්තං භාජිතං නාම හොතීති වුත්තං ''පූරිත''න්ති. වුත්තස්මිඤ්ඤෙව වුච්චමානෙ අනෙකෙසං පුරිසසද්දානං විය කොචි සම්බන්ධො නත්ථීති මඤ්ඤමානො ආහ **''අනනුසන්ධිකා කථා''**ති. අන්තරන්තරා වුත්තස්මිඤ්ඤෙව වුච්චමානෙ අනුක්කමෙන ධම්මා කථිතා න හොන්තීති ආහ **''උප්පටිපාටියා''**ති. ඵස්සපඤ්චමකරාසි සබ්බචිත්තුප්පාදසාධාරණවසෙන චතුක්ඛන්ධතප්පච්චයසඞ්ගහවසෙන ච වුත්තො. යථාවුත්තෙසු පන රාසීසු එකරාසිකිච්චස්සපි අභාවා ඡන්දාදයො යෙවාපනකවසෙන වුත්තා. වුත්තානම්පි ච ධම්මානං යථා වෙදනාදීනං ඣානඞ්ගාදිභාවො වුත්තො, න එවං සොවචස්සතාකල්‍යාණමිත්තතාදිවිසෙසො වුත්තොති තස්ස සඞ්ගණ්හනත්ථං කෙචි ධම්මෙ විසුං ඨපෙත්වා තෙ ච තඤ්ච විසෙසං **''යෙ වා පනා''**ති ආහ. වෙනෙය්‍යජ්ඣාසයවසෙන වා සාවසෙසෙ ධම්මෙ වත්වා **''යෙ වා පනා''**ති වුත්තං.

යෙවාපනකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධම්මුද්දෙසවාරකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කාමාවචරකුසලං

නිද්දෙසවාරකථාවණ්ණනා

2. **ඵුසනකවසෙනාති** සන්තෙ අසන්තෙපි විසයෙ ආපාථගතෙ චිත්තස්ස සන්නිපතනවසෙන ‘‘චිත්තං මනො’’තිආදීසු (ධ. ස. 6, 17) විය කිච්චවිසෙසං, ‘‘මානස’’න්තිආදීසු (ධ. ස. 6, 17) විය සමානෙ අත්ථෙ සද්දවිසෙසං, ‘‘පණ්ඩර’’න්තිආදීසු (ධ. ස. 6, 17) විය ගුණවිසෙසං, ‘‘චෙතසිකං සාත’’න්තිආදීසු (ධ. ස. 2, 18) විය නිස්සයවිසෙසං, ‘‘චිත්තස්ස ඨිති’’තිආදීසු (ධ. ස. 15, 24) විය අඤ්ඤස්ස අවත්ථාභාවවිසෙසං, ‘‘අලුබ්භනා’’තිආදීසු (ධ. ස. 32) විය අඤ්ඤස්ස කිරියාභාවවිසෙසං, ‘‘අලුබ්භිතත්ත’’න්තිආදීසු (ධ. ස. 32) විය අඤ්ඤස්ස කිරියාභාවභූතතාවිසෙසන්තිආදිකං අනපෙක්ඛිත්වා ධම්මමත්තදීපනං සභාවපදං. ඵුසන්තස්ස හි චිත්තස්ස ඵුසනකිරියා **ඵුසනාකාරො. සම්ඵුසනාති** ආරම්මණසමාගමඵුසනා, න පටිලාභසම්ඵුසනා. සම්ඵුසිතස්ස ආරම්මණෙන සමාගතස්ස චිත්තස්ස භාවො **සම්ඵුසිතත්තං**. යස්මිං සති චිත්තං සම්ඵුසිතන්ති වුච්චති, සො තස්ස භාවො. එවං අඤ්ඤෙසුපි භාවනිද්දෙසෙසු දට්ඨබ්බං.

අපරස්ස වෙවචනස්ස, අපරෙන වා පුරිමත්ථස්ස දීපනා **අපරදීපනා**. ‘‘පණ්ඩිච්චං කොසල්ල’’න්ති එවමාදයො පඤ්ඤාවිසෙසා නානාකාලෙ ලබ්භමානාපි එකස්මිං චිත්තෙ ලබ්භන්ති. එකස්මිඤ්ච විසෙසෙ ඉතරෙපි අනුගතා හොන්තීති දස්සෙතුං තථා විභත්ති අත්ථතො විභත්ති හොති අත්ථනානත්තෙන කතත්තා. අථ වා යථා ‘‘කොධො කුජ්ඣනා කුජ්ඣිතත්ත’’න්ති (ධ. ස. 1066) සභාවාකාරභාවනිද්දෙසෙහි කොධොති එවමාකාරොව අත්ථො වුත්තො, න එවමිධ, ඉධ පන පණ්ඩිතාදිභාවාකාරභින්නො අත්ථො වුත්තොති ඉදං විභත්තිගමනං අත්ථවසෙන හොති. **සම්ඵුසිතත්තන්ති** එත්ථාපි න ‘‘ඵස්සො’’ති එවමාකාරොව අත්ථො වුත්තො. **සම්ඵස්සොති** එවමාකාරො පන වුත්තොති අත්ථතො විභත්තිගමනන්ති වුත්තං.

දොසො බ්‍යාපාදොති උද්දෙසෙපි නාමනානත්තෙන නානාභූතො උද්දිට්ඨො. නිද්දෙසෙපි තෙනෙව නානත්තෙන නිද්දිට්ඨො. **එකොව ඛන්ධො හොතීති** එකෙන ඛන්ධසද්දෙන වත්තබ්බතං සන්ධායාහ. **චෙතනාති** සඞ්ඛාරක්ඛන්ධං දස්සෙති තප්පමුඛත්තා. **අසද්ධම්මාති** අසතං, අසන්තො වා ධම්මා, න වා සද්ධම්මාති අසද්ධම්මාති අසද්ධම්මවචනීයභාවෙන එකීභූතොපි අසද්ධම්මො කොධගරුතාදිවිසිට්ඨයෙන සද්ධම්මගරුතාපටික්ඛෙපනානත්තෙන නානත්තං ගතොති **‘‘චත්තාරො’’**ති වුත්තං. **න සද්ධම්මගරුතාති** වුච්චමානා වා අසද්ධම්මගරුතා අසද්ධම්මගරුතාභාවෙන එකීභූතාපි කොධාදිවිසිට්ඨපටික්ඛෙපනානත්තෙන නානත්තං ගතා. පටිපක්ඛො වා පටික්ඛිපීයති තෙන, සයං වා පටික්ඛිපතීති පටික්ඛෙපොති වුච්චතීති සද්ධම්මගරුතාපටික්ඛෙපනානත්තෙන අසද්ධම්මගරුතා අසද්ධම්මා වා නානත්තං ගතා. **අලොභොතිආදීනං** ඵස්සාදීහි නානත්තං ලොභාදිවිසිට්ඨයෙන පටික්ඛෙපෙන ලොභාදිපටිපක්ඛෙන වා වෙදිතබ්බං. අලොභාදොසාමොහානං අඤ්ඤමඤ්ඤනානත්තං යථාවුත්තෙන පටික්ඛෙපනානත්තෙන යොජෙතබ්බං. පදත්ථස්ස පදන්තරෙන විභාවනං **පදත්ථුති**. තෙන හි තං පදං මහත්ථන්ති දීපිතං හොති අලඞ්කතඤ්චාති. අත්ථවිසෙසාභාවෙපි ආභරණවසෙන ච ආදරවසෙන ච පුන වචනං **දළ්හීකම්මං**.

3. **තජ්ජන්ති** තස්ස ඵලස්ස අනුච්ඡවිකං. න කෙවලං නිද්දිසියමානං සාතමෙව අධිකතං , අථ ඛො යථානිද්දිට්ඨානි ආරම්මණානිපීති **‘‘තෙහි වා’’**තිආදි වුත්තං. තස්ස වා ජාතා කාරණභාවෙන ඵස්සත්ථං පවත්තාති **තජ්ජා**. තංසමඞ්ගීපුග්ගලං, සම්පයුත්තධම්මෙ වා අත්තනි සාදයතීති **සාතං** ද-කාරස්ස ත-කාරං කත්වා. සුට්ඨු ඛාදති, ඛණති වා දුක්ඛන්ති **සුඛං**.

5. **පාසොති** රාගපාසො. සො හි නිරාවරණත්තා **අන්තලික්ඛචරො**. අකුසලම්පි **පණ්ඩරන්ති** වුත්තං, කො පන වාදො කුසලන්ති අධිප්පායො. තඤ්හි පණ්ඩරතො නික්ඛන්තං සයඤ්ච පණ්ඩරන්ති. අථ වා සබ්බම්පි චිත්තං සභාවතො පණ්ඩරමෙව, ආගන්තුකොපක්කිලෙසවොදානෙහි පන සාවජ්ජානවජ්ජානං උපක්කිලිට්ඨවිසුද්ධතරතා හොන්තීති. දාරුප්පමාණෙසු සිලාදීසු ඛන්ධපඤ්ඤත්තියා අභාවා කිඤ්චි නිමිත්තං අනපෙක්ඛිත්වා දාරුම්හි පවත්තා ඛන්ධපඤ්ඤත්තීති **‘‘පණ්ණත්තිමත්තට්ඨෙනා’’**ති වුත්තං. තං-සද්දෙන මනොවිඤ්ඤාණධාතුයෙව වුච්චෙය්‍ය නිද්දිසිතබ්බත්තාති න තස්සා තජ්ජතා. තෙහි ආරම්මණෙහි ජාතා **තජ්ජාති** ච වුච්චමානෙ සම්ඵස්සජතා න වත්තබ්බා. න හි සො ආරම්මණං, නාපි විසෙසපච්චයො. ‘‘තිණ්ණං සඞ්ගති ඵස්සො’’ති විඤ්ඤාණමෙව ඵස්සස්ස විසෙසපච්චයොති වුත්තොති තස්මා න විඤ්ඤාණං විසෙසපච්චයභූතං සම්ඵස්සජතාය තජ්ජාමනොවිඤ්ඤාණධාතුසම්ඵස්සජාපඤ්ඤත්තිං ලභති, න ච තදෙව තස්ස කාරණභාවෙන ඵලභාවෙන ච වුච්චමානං සුවිඤ්ඤෙය්‍යං හොතීති. කිං වා එතෙන, යථා භගවතා වුත්තා තංසභාවායෙව තෙ ධම්මාති න එවංවිධෙසු කාරණං මග්ගිතබ්බං.

7. **එවං තක්කනවසෙන** ලොකසිද්ධෙනාති අධිප්පායො. එවඤ්චෙවඤ්ච භවිතබ්බන්ති විවිධං තක්කනං කූපෙ විය උදකස්ස ආරම්මණස්ස ආකඩ්ඪනං විතක්කනං.

8. සමන්තතො වරණං **විවරණං**.

9. **අත්තමනතාති** එත්ථ **අත්ත**-සද්දෙන න චිත්තං වුත්තං. න හි චිත්තස්ස මනො අත්ථීති. අත්තමනස්ස පන පුග්ගලස්ස භාවො අත්තමනතාති වත්වා පුන පුග්ගලදිට්ඨිනිසෙධනත්ථං **"චිත්තස්සා"**ති වුත්තං.

11. න බලවතී, කස්මා අවට්ඨිතී වුත්තාති? එකග්ගචිත්තෙන පාණවධාදිකරණෙ තථා අවට්ඨානමත්තභාවතො . විරූපං, විවිධං වා සංහරණං විකිරණං **විසාහාරො,** සංහරණං වා සම්පිණ්ඩනං, තදභාවො **විසාහාරො.**

12. **අඤ්ඤස්මිං පරියායෙති** අඤ්ඤස්මිං කාරණෙ. **සමානාධිකරණභාවො** ද්වින්නං බහූනං වා පදානං එකස්මිං අත්ථෙ පවත්ති.

13. **ආරම්භති** චාති ආපජ්ජති ච. උද්ධං යමනං **උය්‍යාමො. ධුරන්ති** නිප්ඵාදෙතුං ආරද්ධං කුසලං, පටිඤ්ඤං වා.

14. **තිණ්ණන්ති** බුද්ධාදීනං. චිත්තෙ ආරම්මණස්ස උපට්ඨානං ජොතනඤ්ච සතියෙවාති තස්සා එතං ලක්ඛණං.

16. පාසාණසක්ඛරවාලිකාදිරහිතා භූමි සණ්හාති **"සණ්හට්ඨෙනා"**ති වුත්තං.

19. **අයන්තීති** එකකම්මනිබ්බත්තමනුස්සාදිසන්තතිඅවිච්ඡෙදවසෙන පවත්තන්ති. කුසලාකුසලෙසුපි හි ජීවිතං ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවෙන සම්පයුත්තෙ පවත්තයමානමෙව තදවිච්ඡෙදස්ස පච්චයො හොති.

30. **යං හිරීයතීති** හිරීයති-සද්දෙන වුත්තො භාවො යං-සද්දෙන වුච්චතීති **යන්ති** භාවනපුංසකං වා එතං දට්ඨබ්බං. **හිරියිතබ්බෙනාති** ච හෙතුඅත්ථෙ කරණවචනං යුජ්ජති.

32. **අලුබ්භනකවසෙනාති** එත්ථ අලුබ්භනමෙව අලුබ්භනකන්ති භාවනිද්දෙසො දට්ඨබ්බො.

33. **අබ්‍යාපජ්ජොති** බ්‍යාපාදෙන දුක්ඛෙන දොමනස්සසඞ්ඛාතෙන දොසෙන විය න බ්‍යාපාදෙතබ්බොතිපි අත්ථො යුජ්ජති.

42-43. ථිනමිද්ධාදිපටිපක්ඛභාවෙන කුසලධම්මෙ අනිච්චාදිමනසිකාරෙ ච සීඝං සීඝං පරිවත්තනසමත්ථතා **ලහුපරිණාමතා,** අවිජ්ජානීවරණානඤ්හි තණ්හාසංයොජනානං සත්තානං අකුසලප්පවත්ති පකතිභූතාති න තත්ථ ලහුපරිණාමතාය අත්ථො. තෙසඤ්ච භාවො ගරුතායෙවාති තබ්බිධුරසභාවානං **ලහුතා** දට්ඨබ්බා. සා හි පවත්තමානා සීඝං භවඞ්ගවුට්ඨානස්ස පච්චයො හොති.

44-45. යෙ ච ධම්මා මොහසම්පයුත්තා විය අවිපන්නලහුතා, තෙසඤ්ච කුසලකරණෙ අප්පටිඝාතො මුදුතා. අප්පටිඝාතෙන මුදුතාදිරූපසදිසතාය අරූපධම්මානම්පි මුදුතා මද්දවතාතිආදි වුත්තං.

46-47. සිනෙහවසෙන කිලින්නං අතිමුදුකං චිත්තං අකම්මඤ්ඤං හොති විලීනං විය සුවණ්ණං, මානාදිවසෙන අතිථද්ධඤ්ච අතාපිතං විය සුවණ්ණං, යං පනානුරූපමුදුතායුත්තං, තං කම්මඤ්ඤං හොති යුත්තමද්දවං විය සුවණ්ණං. තස්සෙව මුදුකස්ස යො කම්මඤ්ඤාකාරො, සා **කම්මඤ්ඤතාති** මුදුතාවිසිට්ඨා කම්මඤ්ඤතා වෙදිතබ්බා.

50-51. පච්චොසක්කනභාවෙන පවත්තං අකුසලමෙව **පච්චොසක්කනං. එකවීසති අනෙසනා** නාම වෙජ්ජකම්මං කරොති, දූතකම්මං කරොති, පහිණකම්මං කරොති, ගණ්ඩං ඵාලෙති, අරුමක්ඛනං දෙති, උද්ධංවිරෙචනං දෙති, අධොවිරෙචනං දෙති, නත්ථුතෙලං පචති, චක්ඛුතෙලං පචති, වෙළුදානං දෙති, පණ්ණදානං දෙති, පුප්ඵදානං දෙති, ඵලදානං දෙති, සිනානදානං දෙති, දන්තකට්ඨදානං දෙති, මුඛොදකදානං දෙති, චුණ්ණදානං දෙති, මත්තිකාදානං දෙති, චාටුකකම්මං කරොති, මුග්ගසූපියං, පාරිභට්‍යං, ජඞ්ඝපෙසනියං ද්වාවීසතිමං දූතකම්මෙන සදිසං, තස්මා එකවීසති. **ඡ අගොචරා** වෙසියාගොචරො, විධවා, ථුල්ලකුමාරී, පණ්ඩක, පානාගාර, භික්ඛුනීඅගොචරොති. **සඞ්ඛෙපතොති** සරූපෙන අනුද්දිට්ඨත්තා ''තත්ථ කතමො ඡන්දො''තිආදි න සක්කා වත්තුන්ති ''යො ඡන්දො ඡන්දිකතා''තිආදිනිද්දෙසං සඞ්ඛිපිත්වා **"යෙ වා පනා"**ති නිද්දෙසො කතොති අත්ථො.

නිද්දෙසවාරකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කොට්ඨාසවාරවණ්ණනා

58-120. නිද්දෙසවාරෙ පුච්ඡාදීනං පච්චෙකං අනෙකත්තෙපි පුච්ඡාදිභාවෙන එකත්තං උපනෙත්වා චතුපරිච්ඡෙදතා වුත්තා. චත්තාරො ද්වෙති එවමාදිකං සඞ්ඛිපිත්වා සහ වා ගහණං **සඞ්ගහො. ඨපෙත්වා යෙවාපනකෙති** සඞ්ගහෙතබ්බෙ සන්ධාය වුත්තං. තෙ හි විසුං විසුං උද්දිට්ඨත්තා නිද්දිට්ඨත්තා ච විප්පකිණ්ණාති සඞ්ගහෙතබ්බා හොන්ති, න යෙවාපනකා සඞ්ගහගමනෙනෙව තථා අවිප්පකිණ්ණත්තා. යස්මා පන සඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නා හොන්ති, තස්මා තංනිද්දෙසෙ අබන්ධභාවනිවාරණත්ථං යෙවාපනාත්වෙව වුත්තාති න යෙවාපනකා ඨපෙතබ්බාති.

පච්චයසඞ්ඛාතෙනාති ආහාරපච්චයසඞ්ඛාතෙනාති වුත්තං හොති. අථ වා ‘‘හෙතු පච්චයො’’ති එතෙසු ද්වීසු ජනකො හෙතු උපත්ථම්භකො පච්චයොති එවං විසෙසවන්තෙසු **පච්චයසඞ්ඛාතෙන**. යථා හි කබළීකාරාහාරො ඔජට්ඨමකරූපාහරණෙන රූපකායං උපත්ථම්භෙති, එවමිමෙපි වෙදනාදිආහරණෙන නාමකායන්ති. **තථා ච හොන්තීති** සාධාරණෙ සහජාතාදිපච්චයෙ සන්ධායාහ. **අඤ්ඤථා චාති** අඤ්ඤෙන ච එකෙනාකාරෙන පච්චයා හොන්තියෙවාති ආහාරාති වුච්චන්තීති අත්ථො. තස්මා ආහරණකිච්චරහිතානං හෙතුඅධිපතිආදීනං නත්ථි ආහාරභාවප්පසඞ්ගො. **තිස්සො ච වෙදනා ආහරතීති**ආදි යථාසම්භවවසෙන වුත්තං, න ඉමස්මිංයෙව චිත්තෙ ඵස්සාදිවසෙන. **තයො ච භවෙති** කාමාදිභවභූතං විඤ්ඤාණං විසෙසෙන, අවිසෙසෙන ච පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධෙ.

ආරම්මණං උපගන්ත්වා නිජ්ඣායනං චින්තනං **උපනිජ්ඣායනං. හෙත්වට්ඨෙනාති** උපායත්ථෙන, න මූලත්ථෙන. පුබ්බභාගෙ ගතො පටිපන්නො නානාක්ඛණිකො අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො ලොකුත්තරක්ඛණෙව සහ පවත්තො **යථාගතමග්ගොති** වුත්තො. විපස්සනාක්ඛණතො පුබ්බෙව කායකම්මාදීනං සුපරිසුද්ධතාය අට්ඨඞ්ගිකමග්ගූපනිස්සයස්ස ‘‘අරියො අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො භාවනාපාරිපූරිං ගච්ඡතී’’ති (ම. නි. 3.431) එවං වුත්තෙන පරියායෙන පුබ්බභාගමග්ගස්ස අට්ඨඞ්ගිකතා යථාගතවචනෙන දීපිතා, න එකක්ඛණෙ අට්ඨන්නං අඞ්ගානං සබ්භාවාති එවමස්සපි පරියායදෙසනතා වෙදිතබ්බා. විජානනමෙව චිත්තවිචිත්තතාති **‘‘චිත්තවිචිත්තට්ඨෙන එකොව ධම්මො විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො’’**ති ආහ. චත්තාරො ඛන්ධා හොන්තීතිආදීසු වෙදනාක්ඛන්ධාදීනං සඞ්ගහෙ කතෙපි පුන ‘‘එකො වෙදනාක්ඛන්ධො හොතී’’තිආදිවචනං න අනෙකෙ වෙදනාක්ඛන්ධාදයො ජාතිනිද්දෙසෙන ඉධ වුත්තාති දස්සනත්ථං. ඉන්ද්‍රියෙසු ච එකස්ස ජාතිනිද්දෙසභාවෙ පටික්ඛිත්තෙ අඤ්ඤෙසං ඉන්ද්‍රියානං ආහාරාදීනඤ්ච තප්පටික්ඛෙපො කතො හොතීති පුබ්බඞ්ගමස්ස මනින්ද්‍රියස්සෙව කතොති දට්ඨබ්බො.

කොට්ඨාසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුඤ්ඤතවාරවණ්ණනා

121-145. **එත්ථාති** එතස්මිං යථාවුත්තෙ සමයෙ, එතෙසු වා ධම්මෙසු. **භාවොති** සත්තො, යො කොචි වා අත්ථො.

දුතියචිත්තාදිවණ්ණනා

146. **සප්පයොගෙනාති** ලීනස්ස චිත්තස්ස උස්සාහනපයොගසහිතෙන. **සඋපායෙනාති** කුසලස්ස කරණාකරණෙසු ආදීනවානිසංසපච්චවෙක්ඛණං පරෙහි උස්සාහනන්ති එවමාදිඋපායසහිතෙන.

156-159. **මහාඅට්ඨකථායං අනුඤ්ඤාතා** නාතිසමාහිතාය භාවනායාති යෙවාපනකෙහිපි නිබ්බිසෙසතං දස්සෙති.

පුඤ්ඤකිරියවත්ථාදිකථාවණ්ණනා

අපචිති එව **අපචිතිසහගතං** පුඤ්ඤකිරියාවත්ථු යථා ‘‘නන්දිරාගසහගතා’’ති. අපචිති වා චෙතනාසම්පයුත්තකධම්මා කායවචීකිරියා වා, තංසහිතා චෙතනා **අපචිතිසහගතං. හිතඵරණෙනාති** දෙසකෙ මෙත්තාඵරණෙන, ‘‘එවං මෙ හිතං භවිස්සතී’’ති පවත්තෙන හිතචිත්තෙන වා. කම්මස්සකතාඤාණං **දිට්ඨිජුකම්මං. නියමලක්ඛණන්ති** මහප්ඵලතානියමස්ස ලක්ඛණං. **සීලමයෙ සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති** චාරිත්තවසෙන. අනවජ්ජවත්ථුං පරිච්චජන්තො විය අබ්භනුමොදමානොපි පරස්ස සම්පත්තියා මොදතීති **අබ්භනුමොදනා දානමයෙ සඞ්ගහිතා. භාවෙන්තොපීති** අසමත්තභාවනං සන්ධායාහ. සමත්තා හි අප්පනා හොතීති. **අට්ඨෙව කොට්ඨාසෙ කත්වාති** එකස්ස සත්තස්ස එකස්මිං ඛණෙ උප්පන්නමෙකං පඨමචිත්තං දස්සෙත්වා අඤ්ඤානි තාදිසානි අදස්සෙන්තෙන සබ්බානි තානි සරික්ඛට්ඨෙන එකීකතානි හොන්ති, තථා සෙසානිපීති එවං අට්ඨ කත්වා.

කාමාවචරකුසලවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

රූපාවචරකුසලං

චතුක්කනයො

පඨමජ්ඣානකථාවණ්ණනා

160. උත්තරපදලොපං කත්වා **රූපභවො රූපන්ති** වුත්තො. ඣානස්ස අමග්ගභාවෙපි සති මග්ගවචනං අඤ්ඤමග්ගභාවනිවාරණත්ථන්ති ඉමස්මිං අත්ථෙ මග්ගග්ගහණස්ස පයොජනං වුත්තං, න සබ්බස්ස කුසලජ්ඣානස්ස මග්ගභාවොති. තත්ථ මග්ගස්ස භාවනාය සමයවවත්ථානස්ස කතත්තා අමග්ගභාවනාසමයෙ පවත්තානං ඵස්සාදීනං කුසලභාවො න දස්සිතො සියා, තස්මා සබ්බස්ස මග්ගභාවො දස්සෙතබ්බොති. **ඉතො අඤ්ඤො මග්ගො නත්ථීති** එවං

අඤ්ඤභූමිකවිධුරො සති පච්චයන්තරෙ රූපූපපත්තිජනකසභාවො විපාකධම්මසභාවො විය විපාකධම්මවසෙන සබ්බසමානො මග්ගසද්දෙන වුත්තොති දස්සෙතීති වෙදිතබ්බං. **කුසලං දානන්ති** අලොභො දට්ඨබ්බො. අථ වා චෙතනා දානං, තං වජ්ජෙත්වා ඉතරෙ ද්වෙ චෙතනාසම්පයුත්තකාති වුත්තා. **වට්ටන්තීති** මග්ගභාවතො ඣානවචනෙන සඞ්ගහෙත්වා මග්ගොති වත්තුං වට්ටන්තීති අත්ථො. **ඔකප්පනාති** සද්දහනා. අඤ්ඤත්ථ දිට්ඨං අත්ථං පරිච්චජිත්වා ''ජනෙති වඩ්ඪෙතී''ති අයමත්ථො කස්මා වුත්තොති නිරුපසග්ගස්ස අඤ්ඤත්ථ එවමත්ථස්සෙව දිට්ඨත්තාති ඉමමත්ථං විභාවෙතුං **''පුන චපරං උදායී''**ති (ම. නි. 2.246 ආදයො) සුත්තමාහටං. කෙසඤ්චි අරියානං අරියමග්ගෙන සිද්ධානි අඤ්ඤානි ච ඣානානි භාවනාසභාවානෙවාති තෙසුපි භාවෙන්තෙන සමයවවත්ථානං ඉච්ඡිතීති.

නිස්සරන්ති නිග්ගච්ඡන්ති එතෙන, එත්ථ වාති **නිස්සරණං**. කෙ නිග්ගච්ඡන්ති? කාමා. තෙසං කාමානං නිස්සරණං පහානන්ති අත්ථො. එවඤ්හි ''කාමාන''න්ති කත්තරි සාමිවචනං යුජ්ජති. **වත්ථුකාමෙහිපීති** වත්ථුකාමෙහි විවිච්චෙවාතිපි අත්ථො යුජ්ජතීති එවං යුජ්ජමානත්ථන්තරසමුච්චයත්ථො **පි**-සද්දො, න කිලෙසකාමසමුච්චයත්ථො. කස්මා? ඉමස්මිං අත්ථෙ කිලෙසකාමානං දුතියපදෙන විවෙකස්ස වුත්තත්තා. අකුසලසද්දෙන යදිපි කිලෙසකාමා, අථාපි සබ්බාකුසලා ගහිතා, සබ්බථා පන කිලෙසකාමෙහි විවෙකො වුත්තොති ආහ **''දුතියෙන කිලෙසකාමෙහි විවෙකවචනතො''**ති. කාමගුණාධිගමහෙතුපි පාණාතිපාතාදිඅසුද්ධප්පයොගො හොතීති තබ්බිවෙකෙන පයොගසුද්ධි විභාවිතා. තණ්හාසංකිලෙසසොධනෙන **ආසයපොසනං**.

අඤ්ඤෙසම්පි වාති දිට්ඨිමානාදීනං ඵස්සාදීනඤ්ච. උපරි වුච්චමානානි ඣානඞ්ගානි **උපරිජ්ඣානඞ්ගානි,** තෙසං අත්තනො විපච්චනීකානං පටිපක්ඛභාවදස්සනත්ථං තප්පච්චනීකනීවරණවචනං. බ්‍යාපාදවිවෙකවචනෙන ''අනත්ථං මෙ අචරී''තිආදිආඝාතවත්ථුභෙදවිසයස්ස දොසස්ස මොහාධිකානං ථිනමිද්ධාදීනං විවෙකවචනෙන පටිච්ඡාදනවසෙන දුක්ඛාදිපුබ්බන්තාදිභෙදවිසයස්ස මොහස්ස වික්ඛම්භනවිවෙකො වුත්තො. කාමරාගබ්‍යාපාදතදෙකට්ඨථිනමිද්ධාදිවික්ඛම්භනකඤ්චෙදං සබ්බාකුසලපටිපක්ඛසභාවත්තා සබ්බකුසලානං තෙන සභාවෙන සබ්බාකුසලානං පහානං හොන්තම්පි කාමරාගාදිවික්ඛම්භනසභාවමෙවාති තංසභාවත්තා අවිසෙසෙත්වා නීවරණාකුසලමූලාදීනං වික්ඛම්භනවිවෙකො වුත්තො හොතීති ආහ.

විතක්කස්ස කිච්චවිසෙසෙන ථිරභාවප්පත්තෙ පඨමජ්ඣානසමාධිම්හි පච්චනීකදූරීභාවකතෙන ථිරභාවෙන තංසදිසෙසු විතක්කරහිතෙසු දුතියජ්ඣානාදිසමාධීසු ච අප්පනාති අට්ඨකථාවොහාරොති විතක්කස්ස අප්පනායොගො වුත්තො, අඤ්ඤථා විතක්කොව අප්පනාති තස්ස තංසම්පයොගො න සියාති. **අත්ථො...පෙ.... දට්ඨබ්බො** ඣානසමඞ්ගිනො විතක්කවිචාරසමඞ්ගිතාදස්සනෙන ඣානස්සෙව සවිතක්කසවිචාරභාවස්ස වුත්තත්තා.

විවෙකජං පීතිසුඛන්ති එත්ථ පුරිමස්මිං අත්ථෙ **විවෙකජ**න්ති ඣානං. පීතිසුඛසද්දතො ච අත්ථිඅත්ථවිසෙසවතො අස්ස, අස්මිං වාති එත්ථ **අ**-කාරො වුත්තො. දුතියෙ පීතිසුඛමෙව විවෙකජං. **විවෙකජංපීතිසුඛ**න්ති ච අඤ්ඤපදත්ථෙ සමාසො පච්චත්තනිද්දෙසස්ස ච අලොපො කතො, ලොපෙ වා සති ''විවෙකජපීතිසුඛ''න්ති පාඨොති අයං විසෙසො. **ගණනානුපුබ්බතාති** ගණනානුපුබ්බතාය, ගණනානුපුබ්බතාමත්තං වා පඨමන්ති වචනන්ති අත්ථො. නිච්චාදිවිපල්ලාසප්පහානෙන මග්ගො අසම්මොහතො අනිච්චාදිලක්ඛණානි පටිවිජ්ඣතීති **ලක්ඛණූපනිජ්ඣානං.** අසම්මොසධම්මං නිබ්බානං අවිපරීතලක්ඛණත්තා අනඤ්ඤථාභාවතො **තථලක්ඛණං**.

දුතියජ්ඣානකථාවණ්ණනා

161-2. **විතක්කවිචාරානං වූපසමාති** එතෙන යෙහි විතක්කවිචාරෙහි පඨමජ්ඣානස්ස ඔළාරිකතා, තෙසං සමතික්කමා දුතියජ්ඣානස්ස සමධිගමො, න සභාවතො අනොළාරිකානං ඵස්සාදීනං සමතික්කමාති අයමත්ථො දීපිතො හොති. එවං ''පීතියා ච විරාගා''තිආදීසු නයො . තස්මා විතක්කවිචාරපීතිසුඛසමතික්කමවචනානි ඔළාරිකොළාරිකඞ්ගසමතික්කමා දුතියාදිඅධිගමපරිදීපකානීති තෙසං එකදෙසභූතං විතක්කවිචාරසමතික්කමවචනං තංදීපකන්ති වුත්තං. අථ වා විතක්කවිචාරවූපසමවචනෙනෙව තංසමතික්කමා දුතියාධිගමදීපකෙන පීතිවිරාගාදිවචනානං පීතියාදිසමතික්කමා තතියාදිඅධිගමදීපකතා හොතීති තස්ස තංදීපකතා වුත්තා.

නීලවණ්ණයොගතො නීලවත්ථං වියාති නීලයොගතො වත්ථං නීලං වියාති අධිප්පායො. යෙන සම්පසාදනෙන යොගා ඣානං සම්පසාදනං, තස්මිං දස්සිතෙ ''සම්පසාදනං ඣාන''න්ති සමානාධිකරණනිද්දෙසෙනෙව තංයොගා ඣානෙ තංසද්දප්පවත්ති දස්සිතාති අවිරොධො යුත්තො. එකොදිභාවෙ කථන්ති එකොදිම්හි දස්සිතෙ ''එකොදිභාවං ඣාන''න්ති සමානාධිකරණනිද්දෙසෙනෙව ඣානස්ස එකොදිවඩ්ඪනතා වුත්තා හොතීති. **එකොදිභාවන්ති** පනිදං උද්ධරිත්වා එකොදිස්ස නිද්දෙසො න කත්තබ්බො සියාති එකොදිභාවසද්දො එව සමාධිම්හි පවත්තො සම්පසාදනසද්දො විය ඣානම්හි පවත්තතීති යුත්තං.

අප්පිතාති ගමිතා විනාසං. දුතියජ්ඣානාදිඅධිගමූපායදීපකෙන අජ්ඣත්තසම්පසාදනතාය චෙතසො එකොදිභාවතාය ච හෙතුදීපකෙන අවිතක්කාවිචාරභාවහෙතුදීපකෙන ච විතක්කවිචාරවූපසමවචනෙනෙව විතක්කවිචාරාභාවො දීපිතොති කිං පුන අවිතක්කඅවිචාරවචනෙන කතෙනාති? න, අදීපිතත්තා. න හි විතක්කවිචාරවූපසමවචනෙන විතක්කවිචාරානං අප්පවත්ති වුත්තා හොති. විතක්කවිචාරෙසු හි තණ්හාපහානඤ්ච

එතෙසං වූපසමනං. යෙ ච සඞ්ඛාරෙසු තණ්හාපහානං කරොන්ති, තෙසු මග්ගෙසු පහීනතණ්හෙසු එලෙසු ච සඞ්ඛාරප්පවත්ති හොති, එවම්ධාපි වික්ඛම්භිතවිතක්කවිචාරතණ්හස්ස දුතියජ්ඣානස්ස විතක්කවිචාරසම්පයොගො පුරිමෙන න නිවාරිතො සියාති තංනිවාරණත්ථං ආවජ්ජිතුකාමතාදිඅතික්කමොව තෙසං වූපසමොති දස්සනත්ථඤ්ච **"අවිතක්කං අවිචාර"**න්ති වුත්තං.

තතියජ්ඣානකථාවණ්ණනා

163. **පරිසුද්ධපකති** ඛීණාසවපකති නික්කිලෙසතා. **උපෙක්ඛානිමිත්ත**න්ති එත්ථ ලීනුද්ධච්චපක්ඛපාතරහිතං මජ්ඣත්තං වීරියං "උපෙක්ඛා"ති වුත්තං, තදෙව තං ආකාරං ගහෙත්වා පවත්තෙතබ්බස්ස තාදිසස්ස වීරියස්ස නිමිත්තභාවතො උපෙක්ඛානිමිත්තං. පඨමජ්ඣානප්පටිලාභත්ථාය නීවරණෙ...පෙ.... නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තිපටිලාභත්ථාය ආකිඤ්චඤ්ඤායතනසඤ්ඤං පටිසඞ්ඛාසන්තිට්ඨනාපඤ්ඤාසඞ්ඛාරුපෙක්ඛාසු ඤාණන්ති ඉමා අට්ඨ සමාපත්තිවසෙන උප්පජ්ජන්ති. සොතාපත්තිමග්ගපටිලාභත්ථාය උප්පාදං පවත්තං නිමිත්තං ආයූහනං පටිසන්ධිං ගතිං නිබ්බත්තිං උපපත්තිං ජාතිං ජරාමරණසොකපරිදෙවදුක්ඛදොමනස්සුපායාසෙ. සොතාපත්තිඵලසමාපත්තත්ථාය උප්පාදං...පෙ.... උපායාසෙ... පෙ.... අරහත්තමග්ගපටිලාභත්ථාය උප්පාදං...පෙ.... උපායාසෙ. අරහත්තඵලසමාපත්තත්ථාය...පෙ.... සුඤ්ඤතවිහාරසමාපත්තත්ථාය...පෙ.... අනිමිත්තවිහාරසමාපත්තත්ථාය උප්පාදං පවත්තං ආයූහනං පටිසන්ධිං...පෙ. ... පටිසඞ්ඛාසන්තිට්ඨනා පඤ්ඤා සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාසු ඤාණන්ති ඉමා දස විපස්සනාවසෙන උප්පජ්ජන්ති.

යදත්ථි යං භූතන්ති ඛන්ධපඤ්චකං, තං මුඤ්චිතුකම්‍යතාඤාණෙන පජහති. දිට්ඨසොවත්ථිකත්තයස්ස සප්පලක්ඛණවිචිනනෙ විය දිට්ඨලක්ඛණත්තයස්ස භූතස්ස සඞ්ඛාරලක්ඛණවිචිනනෙ උපෙක්ඛං පටිලභති. **අනාභොගරසා**ති පණීතසුඛෙපි තස්මිං අවනති පටිපක්ඛකිච්චාති අත්ථො. නාමකායෙන චෙතසිකසුඛං කායිකසුඛහෙතු රූපසමුට්ඨාපනෙන කායිකසුඛඤ්ච ඣානසමඞ්ගී පටිසංවෙදෙතීති වුච්චති. **ඵුටත්තා** බ්‍යාපිතත්තා. යථා හි උදකෙන ඵුටසරීරස්ස තාදිසෙ නාතිපච්චනීකෙ වාතාදිකෙ ඵොට්ඨබ්බෙ ඵුට්ඨෙ සුඛං උප්පජ්ජති, එවං එතෙහි ඵුටසරීරස්සපි.

චතුත්ථජ්ඣානකථාවණ්ණනා

165. **අවිභූතපච්චුපට්ඨානා**ති සුඛදුක්ඛානි විය අවිභූතාකාරා පිට්ඨිපාසාණගතමිගමග්ගො විය තදනුමාතබ්බාවිභූතාකාරොපට්ඨානා.

චතුක්කනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඤ්චකනයවණ්ණනා

167. **යස්සා පන ධම්මධාතුයා**ති සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණස්ස. තෙන හි ධම්මානං ආකාරභෙදං ඤත්වා තදනුරූපං දෙසනං නියාමෙතීති. එත්ථ ච පඤ්චකනයෙ දුතියජ්ඣානං චතුක්කනයෙ දුතියජ්ඣානපක්ඛිකං කත්වා විභත්තං "යස්මිං...පෙ.... මග්ගං භාවෙති අවිතක්කං විචාරමත්තං සමාධිජං පීතිසුඛං දුතියජ්ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරතී"ති. කස්මා? එකත්තකායනානත්තසඤ්ඤීසත්තාවාසඵලතාය දුතියජ්ඣානෙන සමානඵලත්තා පඨමජ්ඣානසමාධිතො ජාතත්තා ච. පඨමජ්ඣානමෙව හි කාමෙහි අකුසලෙහි ච විවිත්තන්ති තදභාවා න ඉධ "විවිච්චෙව කාමෙහි විවිච්ච අකුසලෙහී"ති සක්කා වත්තුං, නාපි "විවෙකජ"න්ති. සුත්තන්තදෙසනාසු ච පඤ්චකනයෙ දුතියතතියජ්ඣානානි දුතියජ්ඣානමෙව භජන්ති විතක්කවූපසමා විචාරවූපසමා අවිතක්කත්තා අවිචාරත්තා චාති.

පටිපදාචතුක්කවණ්ණනා

176-180. **තස්ස තස්ස ඣානස්ස උපචාර**න්ති නීවරණවිතක්කවිචාරනිකන්තියාදීනං වූපසමා ථිරභූතො කාමාවචරසමාධි. **තදනුධම්මතා**ති තදනුරූපතාභූතා, සා පන තදස්සාදසඞ්ඛාතා තදස්සාදසම්පයුත්තක්ඛන්ධසඞ්ඛාතා වා මිච්ඡාසතීති වදන්ති. අවිගතනිකන්තිකා තංතංපරිහරණසතීතිපි වත්තුං වට්ටතීති එවඤ්ච කත්වා **"සතියා වා නිකන්තියා වා"**ති විකප්පො කතො. **ආගමනවසෙනාපි ච පටිපදා හොන්තියෙවා**ති ඉදං කදාචි දුතියාදීනං පඨමාදිආගමනකතපටිපදතං සන්ධාය වුත්තං. **අපි**-සද්දො හි අනෙකන්තිකතං දීපෙති, එතස්ස අනෙකන්තිකත්තා එව ච පාළියං එකෙකස්මිං ඣානෙ චතස්සො පටිපදා චත්තාරි ආරම්මණානි සොළසක්ඛත්තුකඤ්ච විසුං විසුං යොජිතං. අඤ්ඤථා එකෙකස්මිං පටිපදාදිම්හි නව නව ඣානානි යොජෙතබ්බානි සියුන්ති.

ආරම්මණචතුක්කවණ්ණනා

181. **අප්පගුණ**න්ති පඤ්චහි වසිතාහි අවසීකතං.

ආරම්මණපටිපදාමිස්සකවණ්ණනා

186. **හෙට්ඨාති** සොළසක්ඛත්තුකතො පුබ්බෙ. **යෙ කෙචි ඣානං උප්පාදෙන්ති නාමාති** වචනෙන යෙ කතාධිකාරා සෙක්ඛා මග්ගෙනෙව උප්පාදිතජ්ඣානා, තෙසං ඣානානි මග්ගපටිබද්ධතාය සුද්ධිකනවකසඞ්ගහිතානීති වෙදිතබ්බානි. න හි තෙ උප්පාදෙන්ති නාමාති.

කසිණකථාවණ්ණනා

203. නිරොධපාදකතාවචනෙන ආරුප්පපාදකතා ච දස්සිතා. ඛිප්පදස්සනං ඛිප්පාභිඤ්ඤතා **ඛිප්පනිසන්තිභාවො**.

අභිභායතනකථාවණ්ණනා

204. **අඤ්ඤම්පීති** කෙවලං කසිණායතනසඞ්ඛාතමෙව අහුත්වා අභිභායතනසඞ්ඛාතම්පි පවත්තතීති සතිපි අභිභායතනානං කසිණායතනත්තෙ කසිණායතනභාවතො අඤ්ඤො අභිභායතනභාවො කසිණනිමිත්තාභිභවනකභාවනානිමිත්තනානත්තතොති දස්සෙති. තත්ථ අභිභවතීති අභිභු, පරිකම්මං, ඤාණං වා. අභිභු ආයතනං එතස්සාති **අභිභායතනං,** ඣානං. අභිභවිතබ්බං වා ආරම්මණසඞ්ඛාතං ආයතනං එතස්සාති **අභිභායතනං,** ඣානං. ආරම්මණාභිභවනතො අභිභු ච තං ආයතනඤ්ච යොගිනො සුඛවිසෙසානං අධිට්ඨානභාවතො මනායතනධම්මායතනභාවතො වාතිපි සසම්පයුත්තං ඣානං **අභිභායතනං**. මග්ගප්පටිබද්ධතාය තදා සමාපත්තිතො වුට්ඨිතස්ස ආභොගො පුබ්බභාගභාවනාවසෙන ඣානක්ඛණෙ පවත්තං අභිභවනාකාරං ගහෙත්වා පවත්තො වුත්තොති දට්ඨබ්බො. ආගමෙසු පන ''අජ්ඣත්තං රූපසඤ්ඤී එකො බහිද්ධා රූපානි පස්සති පරිත්තානි සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානි. අප්පමාණානි සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානි. අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤී එකො…පෙ…. පරිත්තානි සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානි. අප්පමාණානි සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානී''ති (දී. නි. 2.173; ම. නි. 2.249; අ. නි. 8.65) ඉමෙසං චතුන්නං අභිභායතනානං ආගතත්තා **ආගමට්ඨකථාසු** (දී. නි. අට්ඨ. 2.173; ම. නි. අට්ඨ. 2. 249-250; අ. නි. අට්ඨ. 3.8.65) ''වණ්ණවසෙන ආභොගෙ විජ්ජමානෙපි පරිත්තඅප්පමාණවසෙනෙව ඉමානි අභිභායතනානි දෙසිතානී''ති වුත්තං. පරිත්තඅප්පමාණතා හි අභිභවනස්ස කාරණං වණ්ණාභොගෙ සතිපි අසතිපි. තත්ථ ච වණ්ණාභොගරහිතානි සහිතානි ච සබ්බානි පරිත්තානි ''සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානී''ති වුත්තානි, තථා අප්පමාණානීති දට්ඨබ්බානි. අත්ථි හි එසො පරියායො පරිත්තානි අභිභුය්‍ය තානි චෙ කදාචි වණ්ණවසෙන ආභුජිතානි හොන්ති සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානි අභිභුය්‍යාති. ඉධ පන නිප්පරියායදෙසනත්තා වණ්ණාභොගරහිතානි විසුං වුත්තානි සහිතානි ච. අත්ථි හි උභයත්ථ අභිභවනවිසෙසොති.

තත්ථ ච පරියායදෙසනත්තා විමොක්ඛානම්පි අභිභවනපරියායො අත්ථීති ''අජ්ඣත්තං රූපසඤ්ඤී''ති අභිභායතනද්වයං වුත්තං, තතියචතුත්ථඅභිභායතනෙසු දුතියවිමොක්ඛො වණ්ණාභිභායතනෙසු තතියවිමොක්ඛො ච අභිභවනප්පවත්තිතො සඞ්ගහිතො, ඉධ පන නිප්පරියායදෙසනත්තා විමොක්ඛාභිභායතනානි අසඞ්කරතො දස්සෙතුං විමොක්ඛෙ වජ්ජෙත්වා අභිභායතනානි කථිතානි. සබ්බානි ච විමොක්ඛකිච්චානි විමොක්ඛදෙසනාය වුත්තානි, තදෙතං **''අජ්ඣත්තං රූපසඤ්ඤී''**ති ආගතස්ස අභිභායතනද්වයස්ස අභිභායතනෙසු අවචනතො ''රූපී රූපානි පස්සතී''තිආදීනඤ්ච සබ්බවිමොක්ඛකිච්චසාධාරණවචනභාවතො වචත්ථානං කතන්ති විඤ්ඤායති.

අජ්ඣත්තරූපානං අනභිභවනීයතොති ඉදං කත්ථචිපි ''අජ්ඣත්තං රූපානි පස්සතී''ති අවත්වා සබ්බත්ථ යං වුත්තං ''බහිද්ධා රූපානි පස්සතී''ති, තස්ස කාරණවචනං. තෙන යං අඤ්ඤහෙතුකං, තං තෙන හෙතුනා වුත්තං. යං පන දෙසනාවිලාසහෙතුකං අජ්ඣත්තං අරූපසඤ්ඤිතාය එව ඉධ වචනං, න තස්ස අඤ්ඤං කාරණං මග්ගිතබ්බන්ති දස්සෙති. අජ්ඣත්තරූපානං අනභිභවනීයතා ච බහිද්ධාරූපානං විය අවිභූතත්තා, දෙසනාවිලාසො ච යථාවුත්තවවත්ථානවසෙන වෙදිතබ්බො. **සුවණ්ණදුබ්බණ්ණානීති** එතෙනෙව සිද්ධත්තා නීලාදිඅභිභායතනානි න වත්තබ්බානීති චෙ? න, නීලාදීසු කතාධිකාරානං නීලාදිභාවස්සෙව අභිභවනකාරණත්තා. න හි තෙසං පරිසුද්ධාපරිසුද්ධවණ්ණපරිත්තතා තදප්පමාණතා වා අභිභවනකාරණං, අථ ඛො නීලාදිභාවො එවාති.

අභිභායතනකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

විමොක්ඛකථාවණ්ණනා

248. **රූපීති** යෙනායං සසන්තතිපරියාපන්නෙන රූපෙන සමන්නාගතො, තං යස්ස ඣානස්ස හෙතුභාවෙන විසිට්ඨං රූපං හොති. යෙන විසිට්ඨෙන රූපීති වුච්චෙය්‍ය, තදෙව සසන්තතිපරියාපන්නරූපනිමිත්තං ඣානමිව පරමත්ථතො රූපීභාවසාධකන්ති දට්ඨබ්බං. කසිණදෙසනා ඣානානමෙව කසිණභාවෙන පවත්තා අභිධම්මෙ, සුත්තෙ පන ආරම්මණානන්ති **''අභිධම්මවසෙනා''**ති වුත්තං.

විමොක්ඛකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බ්‍රහ්මවිහාරකථාවණ්ණනා

251. සොමනස්සදොමනස්සරහිතං අඤ්ඤාණමෙව **අඤ්ඤාණුපෙක්ඛා**. කිලෙසොධීනං මග්ගොධීහි අජිතත්තා **අනොධිජිනස්ස**. සත්තමභවාදිතො උද්ධං පවත්තවිපාකස්ස අජිතත්තා **අවිපාකජිනස්ස. නිද්දොසභාවෙනාති** නිප්පටිසභාවෙන. එකස්සපි සත්තස්ස අප්පටිභාගනිමිත්තත්තා පරිච්ඡෙදග්ගහණං නත්ථි, න ච සම්මුතිසච්චවසෙන පවත්තං සත්තග්ගහණං පරිච්ඡින්නරූපාදිග්ගහණං හොතීති අප්පනාප්පත්තියාපි අපරාමාසසත්තග්ගහණමුද්ධභූතානං මෙත්තාදීනං එකසත්තාරම්මණානම්පි අප්පමාණගොචරතා වුත්තාති වෙදිතබ්බා.

බ්‍රහ්මවිහාරකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අසුභකථාවණ්ණනා

263. උද්ධං ධුමාතත්තා **උද්ධුමාතං**. සෙතරත්තෙහි පරිභින්නං විමිස්සිතං නීලං **විනීලං,** පුරිමවණ්ණවිපරිණාමභූතං වා නීලං **විනීලං. සඞ්ඛාතො** අඞ්ගානං සුසම්බද්ධතා. **ආරම්මණස්ස දුබ්බලතා** පටිපක්ඛභාවෙන චිත්තං ඨපෙතුං අසමත්ථතා. අත්තනි ආනිසංසදස්සනනීවරණරොගවූපසමානං යථාක්කමං පුප්ඵඡඩ්ඩකවමනවිරෙචනඋපමා යොජෙතබ්බා. පටිකූලමනසිකාරසාමඤ්ඤෙන අසුභෙහි කෙසාදීහි පටිකූලජ්ඣානස්ස ගහණං සිවථිකාවණ්ණජ්ඣානස්ස ච. තම්පි හි පටිකූලමනසිකාරවසෙනෙව උප්පජ්ජතීති, සිවථිකප්පකාරානි වා සිවථිකාවණ්ණානි.

අසුභකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

රූපාවචරකුසලකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අරූපාවචරකුසලකථාවණ්ණනා

265. **සබ්බාකාරෙනාති** එවං රූපනිමිත්තං දණ්ඩාදානසම්භවදස්සනාදිනා සබ්බෙන රූපරූපනිමිත්තෙසු තදාරම්මණජ්ඣානෙසු දොසදස්සනාකාරෙන, රූපාදීසු නිකන්තිප්පහානඅනාවජ්ජිතුකාමතාදිනා වා. **විරාගාති** ජිගුච්ඡනා. ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරවචනාදීහි ආනෙඤ්ජතා ''සන්තා ඉමෙ චුන්ද අරියස්ස විනයෙ විමොක්ඛා''තිආදිනා සන්තවිමොක්ඛතා ච වුත්තා. දොසදස්සනපටිපක්ඛභාවනාවසෙන පටිසඞ්ඛානං සුප්පහීනත්තා මහතාපි සද්දෙන අරූපසමාපත්තිතො න වුට්ඨාති. තථා පන න සුප්පහීනත්තා සබ්බරූපසමාපත්තිතො වුට්ඨානං සියා, පඨමජ්ඣානං පන අප්පකම්පි සද්දං න සහතීති තං සමාපන්නස්ස සද්දො කණ්ටකොති වුත්තං.

ආරුප්පභාවනාය අභාවෙ චුතිතො උද්ධං උප්පත්තිරහානං රූපසඤ්ඤාපටිඝසඤ්ඤානං යාව අත්තනො විපාකප්පවත්ති, තාව අනුප්පත්තිධම්මතාපාදනෙන සමතික්කමො අත්ථඞ්ගමො ච වුත්තො. නානත්තසඤ්ඤාසු පන යා තස්මිං භවෙ න උප්පජ්ජන්ති, තා අනොකාසතාය න උප්පජ්ජන්ති, න ආරුප්පභාවනාය නිවාරිතත්තා. අනිවාරිතත්තා ච කාචි උප්පජ්ජන්ති. තස්මා තාසං අමනසිකාරො අනාවජ්ජනං අපච්චවෙක්ඛණං, ජවනපටිපාදකෙන වා භවඞ්ගමනස්ස අන්තරෙ අකරණං අප්පවෙසනං වුත්තං, තෙන ච නානත්තසඤ්ඤාමනසිකාරහෙතූනං රූපානං සමතික්කමා සමාධිස්ස ථිරභාවං දස්සෙති. රූපසමතික්කමාභාවෙනෙව හි රූපසමාපත්තීසු ''නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරා''ති එකස්ස අවචනන්ති. කො ආනිසංසො, න හි සබ්බස්සාදවත්ථුරහිතෙ ආකාසෙ පවත්තිතසඤ්ඤාය ආනිසංසො දිස්සතීති වුත්තං හොති. රූපසඤ්ඤාසමතික්කමනාදිකං වචනං ආනිසංසස්ස පකාසනං, න අත්ථො.

අඤ්ඤත්ථාති සුත්තෙසු. තත්ථ හි පරිත්තකසිණුග්ඝාටනෙපි රූපවිවෙකමත්තග්ගහණෙන පරිච්ඡෙදස්ස අග්ගහණතො අනන්තඵරණතා ච වුත්තා, ඉධ පන අනන්තඵරණතාසබ්භාවෙපි උග්ඝාටිතකසිණවසෙන පරිත්තානන්තතා හොතීති දස්සනත්ථං ''අනන්තො ආකාසො''ති න වුත්තන්ති අධිප්පායො. සමයවවත්ථාපනඣානවිසෙසනෙනෙවෙත්ථ අත්ථො, න පටිපත්තියාති තදවචනං.

266. පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණං අත්තනො ඵරණාකාරෙනෙව අනන්තන්ති මනසිකාතබ්බත්තා **''අනන්ත''**න්ති වුත්තං. උග්ඝාටභාවො **උග්ඝාටිමං**.

267. **අකිඤ්චනන්ති** විඤ්ඤාණස්ස කිඤ්චි පකාරං අග්ගහෙත්වා සබ්බෙන සබ්බං විභාවනං ආහ.

268. **යායාති** සඞ්ඛාරාවසෙසසඤ්ඤාය. **තං** තාව පටිපත්තිං. **ආවජ්ජිස්සාමීති**ආදිනා තන්නින්නාවජ්ජනාදිපවත්තියා අභාවං දස්සෙති, න තදතික්කමනත්ථාය ආවජ්ජනභාවනාපවත්තියා. **නාසඤ්ඤාති** සඤ්ඤාභාවො ච එතිස්සා අත්ථීති අත්ථො. සමූහගහණවසෙන පවත්තං **කලාපසම්මසනං**. ඵස්සාදිඑකෙකධම්මගහණවසෙන පවත්තා **අනුපදධම්මවිපස්සනා.**

ආකාසෙ පවත්තිතවිඤ්ඤාණාතික්කමතො තතියා. තදතික්කමතො හි තස්සෙව විභාවනං හොති. දුතියාරුප්පවිඤ්ඤාණවිභාවනෙ හි තදෙව අතික්කන්තං සියා, න තස්ස ආරම්මණං, න චාරම්මණෙ දොසං දිස්වා

අනාරම්මණස්ස විභාවනාතික්කමො යුජ්ජති. පාළියඤ්ච ''විඤ්ඤාණඤ්චායතනසමාපත්තිං සතො සමාපජ්ජිත්වා තතො වුට්ඨහිත්වා තඤ්ඤෙව විඤ්ඤාණං අභාවෙති''ති (චූළනි. උපසීවමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 39) ත්තං, න වුත්තං ''තඤ්ඤෙව විඤ්ඤාණඤ්චායතනං අභාවෙති''ති, ''තඤ්ඤෙව අභාවෙති''ති වා. ''අනන්තං විඤ්ඤාණන්ති විඤ්ඤාණඤ්චායතනං උපසම්පජ්ජා''ති (විභ. 508) එත්ථ පන ද්වයං වුත්තං ආරම්මණඤ්ච විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණඤ්චායතනඤ්ච. තස්මිං ද්වයෙ යෙන කෙනචි යතො වා වුට්ඨිතො, තෙනෙව පච්චානනිද්දිට්ඨෙන තංසද්දස්ස සම්බන්ධෙ ආපන්නෙ විඤ්ඤාණඤ්චායතනස්ස නිවත්තනත්ථං විඤ්ඤාණවචනං, තස්මා පඨමාරුප්පවිඤ්ඤාණස්සෙව අභාවනාතික්කමො වුත්තො. **තන්නිස්සිත**න්ති තෙන නිස්සිතං. තං මණ්ඩපලග්ගං අනිස්සාය තෙන විනාභූතෙ විවිත්තෙ බහි ඔකාසෙ ඨානං විය ආකාසලග්ගවිඤ්ඤාණස්ස විවෙකෙ තදපගමෙ තතියාරුප්පස්ස ඨානං.

අරූපාවචරකුසලකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තෙභූමකකුසලවණ්ණනා

269. **ඉමෙ තාව ඡන්දාධිපතෙය්‍යො පඤ්ච නයාති** ඡන්දාධිපතෙය්‍යනයෙ අන්තෙ පුරිමනයානං තංනයාභිමුඛප්පවත්තිං සන්ධාය වුත්තං, අයං පන පකාරො න පාළිඅනුගතො. න හි පාළියං සුද්ධිකනයාදයො චත්වා වීරියාධිපතෙය්‍යාදිනයා වුත්තාති. මහාපකරණෙ සත්තහි මහාවාරෙහි අනුලොමාදිනයවිචිත්තෙහි හීනත්තිකො විභත්තො. තත්ථ ච මජ්ඣිමධම්මෙකදෙසභූතා ඉමෙ වීසති ලොකියමහානයාති කත්වා ''තත්ථ විභත්තා''ති වුත්තං, න එතෙන කමෙන ඉමෙසං නයානං තත්ථ ආගතත්තා.

එවමෙතෙසං විභත්තට්ඨානං දස්සෙත්වා ඉදානි එතස්මිං තෙභූමකකුසලකථාවසානට්ඨානෙ අට්ඨාරසකම්මද්වාරදස්සනත්ථං **''ඉමස්මිං පන ඨානෙ''**තිආදිමාහ. අථ වා හීනපණීතෙහි විනිවත්තෙත්වා මජ්ඣිමරාසිඅන්තොගධභාවං දස්සෙන්තෙන එතෙසං තෙභූමකකුසලනයානං හීනත්තිකෙ විභාගො කතො. ''ඉමස්මිං පන ඨානෙ''තිආදිකස්ස යථාවුත්තොව සම්බන්ධො. හීනත්තිකෙ මජ්ඣිමරාසිම්හි යෙ සවිපාකා වට්ටනිස්සිතෙනෙව දානාදිවසෙන පවත්තිතා, තෙ හීනාති කාතබ්බා. යෙ විවට්ටනිස්සිතෙන දානාදිවසෙන පවත්තිතා, තෙ පණීතාති කාතබ්බා. අවිපාකා මජ්ඣිමාති කාතබ්බා. අවිපාකත්තා ච තෙසු මජ්ඣිමරාසිං ඨපෙත්වා ඉතරෙ ද්වෙ එකන්තවට්ටනිස්සිතා නව, විවට්ටූපනිස්සයභූතා ච නවාති අට්ඨාරස කම්මද්වාරානි, කම්මානි ච තානි තස්ස තස්ස ඵලස්ස කාරණභාවෙන ද්වාරානි චාති **කම්මද්වාරානි**. තත්ථ තත්ථ වා චිත්තානි කම්මද්වාරානීති ආහ. තංතංද්වාරානි වා කායාදීනි. අට්ඨාරස ඛත්තියා ච අභබ්බා හීනහීනත්තයාදයො නව, භබ්බා ච පණීතපණීතත්තයාදයො නවාති කම්මානුරූපෙනෙව වෙදිතබ්බා. එවං බ්‍රාහ්මණාදයො දෙවා ච යොජෙතබ්බා. අට්ඨචත්තාළීස ගොත්තචරණානි තෙසඤ්ඤෙව ඛත්තියාදීනං භෙදා. ''කාමාවචරං කුසලං චිත්තං උප්පන්නං හොති…පෙ…. චිත්තාධිපතෙය්‍ය''න්ති (ධ. ස. 269-270) එවං වුත්තො චිත්තස්ස චිත්තාධිපතෙය්‍යභාවො, චිත්තචෙතසිකසමුදායෙ සමයවවත්ථාපකො චිත්තසද්දො පවත්තොති **''සම්පයුත්තධම්මානං වසෙන වුත්තො''**ති ආහ.

තෙභූමකකුසලවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ලොකුත්තරකුසලවණ්ණනා

277. **ලොකං තරතීති** එතෙන ලොකසමතික්කමපටිපත්තිමාහ. **උත්තරතීති** එතෙන ලොකස්සන්තගමනං ඵලෙ පතිට්ඨානං ඵලං. **සමතික්කම්මාති**ආදිනා නිබ්බානං. **සමතික්කම්මාති** හි නිස්සරිත්වා. **අභිභුය්‍යාති** විසංයුත්තං හුත්වාති අත්ථො. තිවිධොපි චත්ථො මග්ගාදීසු එකෙකස්මිං යොජෙතබ්බො, මග්ගෙයෙව වා ඉධ තස්ස අධිප්පෙතත්තා. **එකචිත්තක්ඛණිකන්ති** එකමග්ගස්ස ද්වෙ වාරෙ අනුප්පත්තිං සන්ධායාහ. අඤ්ඤමඤ්ඤං ධම්මානං අනතිවත්තනාදිසාධිකාය පඤ්ඤාය වඩ්ඪෙති. ''නියාතීති නියානීය''න්ති වත්තබ්බෙ ඊ-කාරස්ස රස්සත්තං ය-කාරස්ස ච ක-කාරං කත්වා **''නියානික''**න්ති වුත්තං. නියාති එතෙනාති නියානං, නියානමෙව **නියානිකං** වෙනයිකො විය. එත්ථ ''නෙය්‍යානික''න්ති වත්තබ්බෙ ඉ-කාරස්ස එ-කාරත්තං අකත්වා වුත්තං.

ඵලන්ති චිත්තචෙතසිකරාසි වුච්චති, තං අඤ්ඤමඤ්ඤං සම්පයුත්තානං ධම්මානං අත්තනො අවයවභූතානං නිස්සයො හොති. ඵලඤාණං වා **ඵලං,** සම්මාදිට්ඨිආදයො අඞ්ගානි වා. **ලොකුත්තරභාවෙති** ලොකං උත්තිණ්ණභාවෙ. තෙන ඵලනිබ්බානානි සඞ්ගණ්හාති. තෙසු යං භවති ඵලං, තං **''භූමී''**ති වුච්චති. යථා වා කම්මනිබ්බත්තා කාමභවාදයො තංසමඞ්ගිනො නිස්සයභාවෙන ''භූමී''ති වුච්චන්ති, එවං මග්ගෙන නිබ්බත්තං ඵලං අරියසාවකස්ස කාලෙන කාලං සමාපජ්ජිතබ්බතාය නිස්සයභාවතො ''භූමී''ති වුච්චති, තතොයෙව අරියා චිරතරං තිට්ඨන්ති. **සමුච්ඡෙදවිවෙකවසෙනාති** එත්ථ අපායගමනීයානං අච්චන්තසමුච්ඡෙදො ඉතරෙසඤ්ච විජ්ජුතොභාසෙන විය තමස්ස සමුච්ඡෙදො දට්ඨබ්බො. ලොකියජ්ඣානම්පි පුථුජ්ජනස්ස අරියස්ස ච අකතාධිකාරස්ස න විනා පටිපදාය ඉජ්ඣති, කතාධිකාරස්ස පන අරියස්ස මග්ගෙනෙව සමිජ්ඣනතො විපාකානං විය කුසලෙන තථා සමිද්ධස්ස අරියමග්ගෙන සදිසතාය අභාවතො අතබ්බිපාකත්තා ච න මග්ගපටිපදා තස්ස ඣානස්ස පටිපදාති සක්කා වත්තුන්ති තත්ථ තථා ගරුං කත්වා පටිපදාහි එව දෙසනා න කතා, යථාවුත්තජ්ඣානසඞ්ගහත්ථං සුද්ධිකදෙසනාපි කතා.

ඉධ පන කස්සචි විනා පටිපදාය අසිද්ධිතො ගරුං කත්වා දස්සෙතුං **"දුක්ඛපටිපද"**න්තිආදි වුත්තං. **යො කොචි වාරොති** සකිං ද්වික්ඛත්තුං තික්ඛත්තුං චතුක්ඛත්තුං අනෙකක්ඛත්තුන්ති එවමාදීසු වික්ඛම්භනවාරෙසු යො කොචි. සකිං ද්වික්ඛත්තුඤ්ච වික්ඛම්භනවාරා සුඛා පටිපදා එව, න ච තතො උද්ධං සුඛා පටිපදා හොතීති තික්ඛත්තුං වික්ඛම්භනවාරං දුක්ඛා පටිපදාති රොචෙසුං අට්ඨකථාචරියා. තස්මිං තථාරොචිතෙ තතො පරෙසු චතුක්ඛත්තුං වික්ඛම්භනවාරාදීසු වත්තබ්බමෙව නත්ථීති. රූපාරූපානං ලක්ඛණාදීහි පරිච්ඡින්දිත්වා ගහණං රූපාරූපපරිග්ගහො, නාමරූපමත්තමෙතං, න අඤ්ඤො කොචි සත්තාදිකොති වවත්ථාපනං නාමරූපවවත්ථාපනං. පරිග්ගහිතරූපාරූපස්ස මග්ගපාතුභාවදන්ධතා ච නාමරූපවවත්ථාපනාදීනං කිච්ඡසිද්ධිතො සියාති න රූපාරූපපරිග්ගහකිච්ඡතාය එව දුක්ඛපටිපදතා වත්තබ්බාති චෙ? තං න, නාමරූපවවත්ථාපනාදීනං පච්චනීකකිලෙසමන්දතාය සුඛසිද්ධියම්පි තථාසිද්ධවිපස්සනාසහගතානං ඉන්ද්‍රියානං මන්දතාය මග්ගපාතුභාවදන්ධභාවතො.

රූපාරූපං පරිග්ගහෙත්වාති අකිච්ඡෙනපි පරිග්ගහෙත්වා. කිච්ඡෙන පරිග්ගහිතෙ වත්තබ්බමෙව නත්ථි. එවං සෙසෙසුපි. **ඉමං වාරං රොචෙසුන්ති** කලාපසම්මසනාවසානෙ උදයබ්බයානුපස්සනාය වත්තමානාය උප්පන්නස්ස විපස්සනුපක්කිලෙසස්ස තික්ඛත්තුං වික්ඛම්භනෙන කිච්ඡතාවාරං දුක්ඛා පටිපදාති රොචෙසුං එතදන්තත්තා පටිපදාය. එතස්ස අකිච්ඡත්තෙපි පුරිමානං කිච්ඡත්තෙ දුක්ඛපටිපදතා වුත්තනයාවාති න පටිසිද්ධාති දට්ඨබ්බං. යථාවුත්තං වා සබ්බං රූපාරූපපරිග්ගහාදිකිච්ඡතං තික්ඛත්තුං වික්ඛම්භනවාරතාවසෙන **"ඉමං වාර"**න්ති ආහ. යස්ස පන සබ්බත්ථ අකිච්ඡතා, තස්ස සුඛා පටිපදා වෙදිතබ්බා.

මුසාවාදාදීනං විසංවාදනාදිකිච්චතාය ලූඛානං අපරිග්ගාහකානං පටිපක්ඛභාවතො පරිග්ගාහකසභාවා සම්මාවාචා. සා සිනිද්ධභාවතො සම්පයුත්තධම්මෙ පරිග්ගණ්හාති සම්මාවාචාපච්චයසුභාසිතසොතාරඤ්ච ජනං. කායිකකිරියාකිච්චං කත්තබ්බං සමුට්ඨාපෙති, සයඤ්ච සමුට්ඨහනං ඝටනං හොතීති සම්මාකම්මන්තසඞ්ඛාතා විරතිපි සමුට්ඨානසභාවාති වුත්තා. සම්පයුත්තධම්මානං වා උක්ඛිපනං සමුට්ඨහනං කායිකකිරියාය භාරුක්ඛිපනං විය, ජීවමානස්ස සත්තස්ස, සම්පයුත්තධම්මානං වා සුද්ධි වොදානං ආජීවස්සෙව වා ජීවිතින්ද්‍රියවුත්තියා.

283. **මග්ගසන්නිස්සිතන්ති** පරමත්ථමග්ගසභාවත්තා මග්ගාවයවභාවෙන සමුදායසන්නිස්සිතන්ති අත්ථො.

285. **පතිට්ඨානං** කිලෙසවසෙන, **ආයූහනං** අභිසඞ්ඛාරවසෙන. තණ්හාවසෙන වා **පතිට්ඨානං,** දිට්ඨිවසෙන **ආයූහනං. බොධීති** යා අයං ධම්මසාමග්ගී වුච්චතීති යොජෙතබ්බා. **සෙනඞ්ගරථඞ්ගාදයො වියාති** එතෙන පුග්ගලපඤ්ඤත්තියා අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තිභාවං දස්සෙති. අඞ්ග-සද්දො කාරණත්ථොපි හොතීති චතුසච්චබොධාය **සංවත්තන්තීති බොජ්ඣඞ්ගා**. බුජ්ඣන්තීති බොධියො, බොධියො එව අඞ්ගාති **"අනුබුජ්ඣන්තීති බොජ්ඣඞ්ගා"**ති වුත්තං. විපස්සනාදීනං කාරණානං බුජ්ඣිතබ්බානඤ්ච සච්චානං අනුරූපං පච්චක්ඛභාවෙන පටිමුඛං අවිපරීතතාය සම්මා ච බුජ්ඣන්තීති එවමත්ථවිසෙසදීපකෙහි උපසග්ගෙහි **"අනුබුජ්ඣන්තී"**තිආදි වුත්තං. බොධි-සද්දො හි සබ්බවිසෙසයුත්තං බුජ්ඣනං සාමඤ්ඤෙන සඞ්ගණ්හාතීති.

299. **තිණ්ණන්ති** රාගාදීනං. **කරොති නාම** කිං දුච්චරිතානි අනුවත්තමානානි.

301. පාණාතිපාතාදිනිප්ඵාදිතපච්චයානං නිච්චසෙවනං **ධුවපටිසෙවනං. සකිච්චකොති** විසුං අත්තනො කිච්චවා. **න හොතීති** අත්ථන්තරභාවං පටික්ඛිපති. පච්චයපටිසෙවනසාමන්තජප්පනඉරියාපථප්පවත්තනානි පාපිච්ඡතානිබ්බත්තානි **තීණි කුහනවත්ථූනීති**.

343. වුට්ඨානගාමිනීවිපස්සනා සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා සානුලොමා, සා සුඤ්ඤතො පස්සන්තී ''සුඤ්ඤතා''ති වුච්චති, දුක්ඛතො පස්සන්තී තණ්හාපණිධිසොසනතො ''අප්පණිහිත''න්ති. සා ආගමනීයට්ඨානෙ මග්ගාධිගමත්ථං ආගමනපටිපදාඨානෙ ඨත්වා සුඤ්ඤතාප්පණිහිතන්ති නාමං දෙති. ආගමනතො නාමෙ ලද්ධෙ සගුණතො ආරම්මණතො ච නාමං සිද්ධමෙව හොති, න පන සගුණාරම්මණෙහි නාමලාභෙ සබ්බත්ථ ආගමනතො නාමං සිද්ධං හොතීති පරිපුණ්ණනාමසිද්ධිහෙතුත්තා සගුණාරම්මණෙහි සබ්බෙසම්පි නාමත්තයයොගො, න ආගමනතොති වවත්ථානකරත්තා ච නිප්පරියායදෙසනාය ආගමනතොව ඉධ නාමං ලභති, න ඉතරෙහීති වුත්තං.

350. **අනිමිත්තවිපස්සනන්ති** අනිච්චානුපස්සනං. **නිමිත්තධම්මෙසූති** සමූහාදිඝනවසෙන ච සකිච්චපරිච්ඡෙදතාය ච සපරිග්ගහෙසු ඛන්ධෙසු. **අනිමිත්තවිමොක්ඛොති** අනිච්චානුපස්සනමාහ. **එවංසම්පදමිදන්ති** කථම්ධ උපමාසංසන්දනං හොති. න හි ඡන්දචිත්තානං මග්ගසඞ්ඛාතඅධිපතිභාවාභාවො විය සද්ධින්ද්‍රියාධිකස්ස අනිමිත්තවිමොක්ඛස්ස අනිමිත්තභාවාභාවො අත්ථි, න ච අමග්ගාධිපතීනං මග්ගාධිපතිනාමදානාභාවො විය අනිමිත්තස්ස අනිමිත්තනාමදානාභාවොති සක්කා වත්තුං අනිමිත්තවිමොක්ඛස්ස අනනිමිත්තතාය අභාවතො . මග්ගො අධිපති එතෙසන්ති ච මග්ගාධිපතිනොති යුත්තො තත්ථ ඡන්දචිත්තෙහි තංසම්පයුත්තානං මග්ගාධිපතිභාවාභාවො. ඉධ පන මග්ගො අනිමිත්තං එතස්සාති මග්ගානිමිත්තොති අයමත්ථො න සම්භවතීති න තෙන අමග්ගෙන මග්ගස්ස අනිමිත්තභාවො න යුජ්ජති, කිං වා එත්ථ සාමඤ්ඤං අධිප්පෙතන්ති. අමග්ගඞ්ගමග්ගනාමාභාවො. යථා සතිපි අධිපතිභාවෙ ඡන්දචිත්තානං න මග්ගාධිපතීති මග්ගනාමං, න ච තෙහි මග්ගස්ස තෙසං අමග්ගඞ්ගත්තා, තථා සතිපි

සද්ධාය ආගමනභාවෙන තස්සා අනිමිත්තන්ති මග්ගනාමං, න ච තාය මග්ගස්ස තස්සා අමග්ගඞ්ගත්තා. එවං අනිමිත්තවිපස්සනායපි අනිමිත්තභාවො නිප්පරියායෙන නත්ථීති දීපිතො හොති.

නනු ච ඉධ ඣානං සුඤ්ඤතාදිනාමෙන වුත්තං, න මග්ගොති චෙ? න, මග්ගසම්පයොගතො ඣානස්ස සුඤ්ඤතාදිනාමකත්තා. සුත්තන්තපරියායෙන සගුණාරම්මණෙහි ඉධ අභිධම්මෙපි නාමං ලභතීති ආහංසු. තස්මා පටික්ඛිත්තා **''න පන ලභන්ති''**ති. **කිං කාරණා**? අභිධම්මෙ සරසං අනාමසිත්වා පච්චනීකතොව නාමලාභාති අධිප්පායො. යො හි සගුණාරම්මණෙහි නාමලාභො, සො සරසප්පධානො හොති. සරසෙනෙව ච නාමලාභෙ සබ්බමග්ගානං සුඤ්ඤතාදිභාවොති වවත්ථානං න සියා. තස්මා අභිධම්මෙ සතිපි ද්වීහි නාමලාභෙ පච්චනීකතො නාමවවත්ථානකරං ගහිතන්ති සගුණාරම්මණෙහි සුඤ්ඤතාප්පණිහිතමග්ගා නාමං න ලභන්තීති ආහ. අථ වා **න පන ලභන්ති**ති අඤ්ඤනිරපෙක්ඛෙහි සගුණාරම්මණෙහි න ලභන්ති. **කිං කාරණා**? අභිධම්මෙ සරසපච්චනීකෙහි සහිතෙහි නාමලාභාති අත්ථො. පච්චනීකඤ්හි වවත්ථානකරං අනපෙක්ඛිත්වා කෙවලස්ස සරසස්ස නාමහෙතුභාවො අභිධම්මෙ නත්ථි අවවත්ථානාපත්තිතො. තස්මා අත්තාභිනිවෙසපණිධිපටිපක්ඛවිපස්සනානුලොමා මග්ගා සතිපි සරසන්තරෙ පච්චනීකසහිතෙන සරසෙන නාමං ලභන්ති. අනිමිත්තමග්ගස්ස පන විපස්සනා නිමිත්තපටිපක්ඛා න හොති සයං නිමිත්තග්ගහණතො නිමිත්තග්ගහණානිවාරණාති තදනුලොමමග්ගොපි න නිමිත්තස්ස පටිපක්ඛො. යදි සියා, නිමිත්තගතවිපස්සනායපි පටිපක්ඛො සියාති. තස්මා විජ්ජමානොපි සරසො වවත්ථානකරපච්චනීකාභාවා අභිධම්මෙ අනිමිත්තන්ති නාමදායකො න ගහිතො. අනිච්චානුපස්සනානුලොමො පන මග්ගො සුද්ධිකපටිපදානයෙයෙව සඞ්ගහිතොති දට්ඨබ්බො. තස්මා එව ච සො නයො වුත්තොති. **එවන්ති** යං වක්ඛති ''අනිච්චතො වුට්ඨහන්තස්ස මග්ගො අනිමිත්තො හොති''ති (ධ. ස. අට්ඨ. 350), එවං ආහරිත්වා අට්ඨකථාචරියෙහි සො අනිමිත්තමග්ගො දීපිතොති අත්ථො.

වුට්ඨාන...පෙ.... කිමාරම්මණාති අනිච්චාදිතො වුට්ඨහන්තස්ස වුට්ඨානගාමිනියා ලක්ඛණාරම්මණත්තෙ සති සඞ්ඛාරෙහි වුට්ඨානං න සියා, සඞ්ඛාරාරම්මණත්තෙ ච ලක්ඛණපටිවෙධොති මඤ්ඤමානො පුච්ඡති. ''අනිච්ච''න්තිආදිනා සඞ්ඛාරෙසු පවත්තමානෙන ඤාණෙන ලක්ඛණානිපි පටිවිද්ධානි හොන්ති තදාකාරසඞ්ඛාරගහණතොති ආහ **''ලක්ඛණාරම්මණා''**ති. සඞ්ඛාරාරම්මණා එව යථාවුත්තාධිප්පායෙන ''ලක්ඛණාරම්මණා''ති වුත්තාති දස්සෙන්තො **''ලක්ඛණං නාමා''**තිආදිමාහ. අනිච්චතා දුක්ඛතා අනත්තතාති හි විසුං ගය්හමානං ලක්ඛණං **පඤ්ඤත්තිගතිකං** පරමත්ථතො අවිජ්ජමානං, අවිජ්ජමානත්තා එව පරිත්තාදිවසෙන **නවත්තබ්බධම්මභූතං**. තස්මා විසුං ගහෙතබ්බස්ස ලක්ඛණස්ස පරමත්ථතො අභාවා ''අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා''ති සඞ්ඛාරෙ සභාවතො සල්ලක්ඛෙන්තොව ලක්ඛණානි සල්ලක්ඛෙති නාමාති ආහ **''යො පන අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති තීණි ලක්ඛණානි සල්ලක්ඛෙති''**ති. යස්මා ච **අනිච්ච**න්තිආදිනා සඞ්ඛාරාව දිස්සමානා, තස්මා තෙ කණ්ඨෙ බද්ධකුණපං විය පටිනිස්සජ්ජනීයා හොන්ති.

ලොකුත්තරකුසලං

පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා

තත්‍රාති ලොකුත්තරජ්ඣානෙ. **අජ්ඣත්තඤ්චාති** උපඩ්ඪගාථාය අභිනිවිසිතබ්බං වුට්ඨාතබ්බං විපස්සනාභූමිං පඤ්චධා උද්දිසති. සත්තඅට්ඨාදීනි අඞ්ගානි **සත්තට්ඨඞ්ගානී**ති ආදිසද්දස්ස ලොපො දට්ඨබ්බො. **නිමිත්තන්ති** යතො වුට්ඨානං, තානි නිමිත්තපවත්තානි නිමිත්තවචනෙනෙව උද්දිසති. **සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණමෙව අරියමග්ගස්ස බොජ්ඣඞ්ගාදිවිසෙසං නියමෙති**. කස්මා? තතො තතො දුතියාදිපාදකජ්ඣානතො උප්පන්නස්ස සසඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණස්ස පාදකජ්ඣානාතික්කන්තානං අඞ්ගානං අසමාපජ්ජිතුකාමතාවිරාගභාවනාභාවතො ඉතරස්ස ච අතබ්භාවතො. **තෙසම්පි වාදෙසු...පෙ.... විපස්සනාව නියමෙතීති වෙදිතබ්බා**. කස්මා? විපස්සනානියමෙනෙව හි පඨමත්ථෙරවාදෙපි අපාදකපඨමජ්ඣානපාදකමග්ගා පඨමජ්ඣානිකාව හොන්ති, ඉතරෙ ච පාදකජ්ඣානවිපස්සනානියමෙහි තංතංඣානිකා. එවං සෙසවාදෙසුපි විපස්සනානියමො යථාසම්භවං යොජෙතබ්බො.

පකිණ්ණකසඞ්ඛාරෙති පාදකජ්ඣානතො අඤ්ඤසඞ්ඛාරෙ. තෙන පාදකජ්ඣානසඞ්ඛාරෙසු සම්මසිතෙසු වත්තබ්බමෙව නත්ථීති දස්සෙති. **තත්‍රාපීති** දුතියත්ථෙරවාදෙපි. තංතංඣානිකතා තංතංසම්මසිතසඞ්ඛාරවිපස්සනානියමෙහි හොති. තත්‍රාපි හි විපස්සනා තංතංවිරාගාවිරාගභාවනාභාවෙන සොමනස්සසහගතා උපෙක්ඛාසහගතා ච හුත්වා ඣානඞ්ගාදිනියමං මග්ගස්ස කරොතීති එවං **විපස්සනානියමො වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො.**

තන්ති තංතංඣානසදිසභවනං. **ස්වායමත්ථො** පාදකජ්ඣානසම්මසිතජ්ඣානූපනිස්සයෙහි විනා අජ්ඣාසයමත්තෙන අසිජ්ඣනා උපනිස්සයෙන විනා සඞ්කප්පමත්තෙන සකදාගාමිඵලාදීනං අසිජ්ඣනදීපකෙන **නන්දකොවාදෙන** (ම. නි. 3.398 ආදයො) දීපෙතබ්බො. තත්ථ හි සොතාපන්නායපි පරිපුණ්ණසඞ්කප්පභාවං වදන්තෙන භගවතා යස්ස යස්ස උපනිස්සයො අත්ථි, තස්ස තස්සෙව අජ්ඣාසයො නියාමකො, නාඤ්ඤස්සාති තෙන තෙන පරිපුණ්ණසඞ්කප්පතා හොති, න තතො පරං සඞ්කප්පසබ්භාවෙපි අසිජ්ඣනතොති අයමත්ථො දීපිතො හොති. එවම්ධාපි යස්ස යස්ස දුතියාදිඣානිකස්ස මග්ගස්ස යථාවුත්තො උපනිස්සයො අත්ථි, තස්ස තස්සෙව අජ්ඣාසයො

නියාමකො, නාඤ්ඤස්ස සතිපි තස්මිං අසිජ්ඣනතො. ඉමස්මිං පන වාදෙ පාදකසම්මසිතජ්ඣානූපනිස්සයසබ්භාවෙ අජ්ඣාසයො එකන්තෙන හොති, තංතංඵලූපනිස්සයසබ්භාවෙ තංතංසඞ්කප්පො වියාති තදභාවාභාවතො අජ්ඣාසයො නියමෙතීති වුත්තං.

යස්මිං පන පාදකජ්ඣානං නත්ථීති චතුත්ථජ්ඣානිකවජ්ජානං පාදකානි ලොකියජ්ඣානානි සන්ධාය වුත්තං. අප්පනාප්පත්ති ච ඔළාරිකඞ්ගාතික්කමනූපනිස්සයාභාවෙ පඤ්චහි අඞ්ගෙහි විනා න හොතීති **''සොමනස්සසහගතමග්ගො හොතී''**ති ආහ. **උපෙක්ඛාසහගතමග්ගොති** එතෙන චතුත්ථජ්ඣානිකතාපි සමානා අනුසයසමුග්ඝාටනසමත්ථස්ස න සඞ්ඛාරාවසෙසතාති දස්සෙති. **තෙ ච වාදා න විරුජ්ඣන්ති** අජ්ඣාසයවසෙන පඤ්චමජ්ඣානිකතාය පඨමාදිජ්ඣානිකතාය ච සම්භවතොති අධිප්පායො. අජ්ඣාසයො ච සාත්ථකො හොති, අඤ්ඤථා පාදකසම්මසිතජ්ඣානෙහෙව නියමස්ස සිද්ධත්තා අජ්ඣාසයො නියාමකො වුච්චමානො නිරත්ථකො සියාති. **ඉධ පන** අට්ඨසාලිනියා නියාමනෙ එකන්තිකං විපස්සනාසඞ්ඛාතං **අත්ථමෙව** උද්ධරිත්වා ''තෙසම්පි වාදෙසු අයං…පෙ…. විපස්සනාව නියමෙතී''ති වදන්තෙන තයොපෙතෙ වාදෙ විපස්සනාව නියමෙතීති දස්සිතං. තංතංවාදානඤ්හි විපස්සනාසහිතානමෙව සිද්ධි, නාඤ්ඤථාති දස්සිතන්ති.

පවෙධතීති ගොත්‍රභුස්ස පච්චයො භවිතුං න සක්කොතීති අත්ථො. යදි පඤ්චමචිත්තක්ඛණෙ ජවනං පතිතං නාම හොති, කථං තදා ගොත්‍රභු තදනන්තරඤ්ච මග්ගො ජවනස්ස පතිතක්ඛණෙ උප්පජ්ජතීති? අපුබ්බස්ස ජවනන්තරස්ස පතිතතාභාවතො. තදෙව හි ජවනං අනෙකක්ඛත්තුං පවත්තමානං පතිතං සියාති, ගොත්‍රභු පන ආරම්මණන්තරෙ උප්පන්නං අපුබ්බං ජවනං, තථා මග්ගො භූමන්තරතො චාති. නනු ච සත්තමජවනචෙතනාය බලවතාය උපපජ්ජවෙදනීයභාවො හොති ආනන්තරියතාපීති, තත්ථායං අධිප්පායො සියා ''පටිසන්ධියා අනන්තරපච්චයභාවිනො විපාකසන්තානස්ස අනන්තරපච්චයභාවෙන අන්තිමජවනචෙතනාය සුසඞ්ඛතත්තා සා සත්තමජවනචෙතනා උපපජ්ජවෙදනීයා ආනන්තරිකා ච හොති, න අපතිතජවනචෙතනා විය බලවතායා''ති.

පුන අනුලොමං තං අනුබන්ධෙය්‍යාති ගොත්‍රභුස්ස හි සඞ්ඛාරාරම්මණත්තෙ සති තදපි අනුලොමමෙවාති පුරිමඅනුලොමං විය තං තදපි අඤ්ඤං අනුලොමං අනුබන්ධෙය්‍ය, න මග්ගොති මග්ගවුට්ඨානමෙව ච න භවෙය්‍ය අත්තනො සදිසාලම්බනස්ස ආවජ්ජනට්ඨානියස්ස පච්චයස්ස අලාභා. අප්පහීනභාවෙන පඤ්චසු උපාදානක්ඛන්ධෙසු අනුසයිතා කිලෙසා සා භූමි එතෙහි ලද්ධාති කත්වා **භූමිලද්ධා.** වට්ටං සිනොන්ති බන්ධන්තීති කත්වා **වට්ටසෙතු** ච, තෙසං **සමුග්ඝාතකරණ**න්තිපි එතදෙවස්ස ලොභක්ඛන්ධාදිපදාලනං වුච්චති. **තන්ති** පවත්තං. **එකං භවන්ති** අනාගාමිනො අනෙකක්ඛත්තුඤ්ච තත්ථෙව උපපජ්ජන්තස්ස හෙට්ඨා අනාගමනවසෙන එකො භවොති ගහෙත්වා වුත්තං.

ඉමස්ස පනත්ථස්සාති යථාවුත්තස්ස උපාදින්නකපවත්තතො වුට්ඨානස්ස. අපායෙසු සත්තමභවතො උද්ධං සුගතියඤ්ච විපාකදායකස්ස අභිසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයඝාතො සොතාපත්තිමග්ගඤාණෙන අභිසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණස්ස නිරොධො දට්ඨබ්බො. **ද්වීසු භවෙසූති** අනාගාමිමග්ගෙ අභාවිතෙ සකදාගාමිස්ස කාමධාතුයං යෙ ද්වෙ භවා උප්පජ්ජෙය්‍යුං, තෙසූති අත්ථො. **චලතීති** එතෙන චලනසභාවමෙව දස්සෙති, න අචලනාභාවං, තස්මා අචලනං දස්සෙත්වා පුන චලනං දස්සෙතුං **''තථාගතස්ස හී''**තිආදිමාහ. යෙපි වා කත්ථචි චත්තාරොපි මග්ගෙ සමානපටිපදෙ දිස්වා සභාවතො අචලනමෙව ගණ්හෙය්‍යුං, තෙසං තංගහණනිවාරණත්ථං ''චලතී''ති වුත්තං, න චලනාවධාරණත්ථන්ති යුත්තං උභයදස්සනං. අථ වා යදිපි කෙසඤ්චි චත්තාරොපි මග්ගා සමානපටිපදා, තථාපි කිලෙසින්ද්‍රියෙහි සිජ්ඣමානා පටිපදා තෙසං වසෙන චලනපකතිකා එවාති ''චලති''ච්චෙව වුත්තං, න ''න චලතී''ති.

ලොකුත්තරකුසලපකිණ්ණකකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඨමමග්ගවීසතිමහානයවණ්ණනා

357. යස්ස පුබ්බභාගෙ ''මග්ගං භාවෙමී''ති අජ්ඣාසයො පවත්තො, සො මග්ගං භාවෙති. එවං සබ්බත්ථ අජ්ඣාසයවිසෙසෙන තංතංභාවනාවිසෙසො දට්ඨබ්බො.

358. **ඡන්දාධිපතෙය්‍යන්තිආදීසු** එකචිත්තක්ඛණෙ වත්තමානෙසු ධම්මෙසු කථං ඡන්දස්ස තංසහජාතස්ස අධිපතිභාවො වීරියාදීනඤ්චාති? උපනිස්සයවසෙන. යස්ස හි සචෙ ඡන්දවතො කුසලං නිප්ඵජ්ජති, ''අහං නිප්ඵාදෙස්සාමී''ති පවත්තමානස්ස කුසලං නිප්ඵන්නං, තස්ස තංසහජාතො ඡන්දො තෙන පුරිමූපනිස්සයෙන විසිට්ඨො සහජාතධම්මෙ අත්තනො වසෙ වත්තෙති. තස්මිඤ්ච පවත්තමානෙ තෙ පවත්තන්ති, නිවත්තමානෙ නිවත්තන්ති, තදනුරූපබලා ච හොන්ති රාජපුරිසා වියාති. එවං වීරියාදීසු. සෙසධම්මානං පන කත්ථචි වුත්තප්පකාරප්පවත්තිසබ්භාවෙපි අතංසභාවත්තා අධිපතිභාවො නත්ථීති දට්ඨබ්බො.

දුතියමග්ගවණ්ණනා

361. ආ-කාරස්ස රස්සත්තං කත්වා අඤ්ඤින්ද්‍රියං වුත්තං, ආ-කාරො ච ධම්මමරියාදත්ථො.

තතියචතුත්ථමග්ගවණ්ණනා

362. **මග්ගඞ්ගානි න පූරෙන්ති** අකිච්චකත්තා සම්මාදිට්ඨියාති අධිප්පායො. මාරෙන්තො ගච්ඡතීති හි මග්ගො, න චෙතාය මාරෙතබ්බං අත්ථීති. මානස්ස දිට්ඨිසදිසා පවත්ති අහමස්මීති පවත්තමානස්ස දිට්ඨිට්ඨානෙ ඨානං. **ආලොකස්සෙව පවත්තිකාලො වියාති** චිරප්පවත්තිං සන්ධායාහ. එකදෙසසාමඤ්ඤෙන හි යථාධිප්පෙතෙන උපමා හොතීති. **භාරෙ වාති** කට්ඨාදීනං භාරච්ඡාරිකායං. **සම්මද්දිත්වාති** කිලෙදෙත්වා. **ඡන්දොති** තණ්හා. **අනුසයොති** තණ්හා මානානුසයො ච. එතස්මිඤ්ච සුත්තෙ අසමූහතස්ස ගන්ධස්ස සමුග්ඝාටනං විය අසමූහතමානාදිසමුග්ඝාතං දස්සෙන්තෙන අඤ්ඤමඤ්ඤෙ කිලෙසෙ පජහතීති දස්සිතන්ති ආනීතං, න යථාවුත්තනයෙන උපමාය වුත්තත්තාති දට්ඨබ්බං. නිරන්තරං පවත්තමානෙ චිත්තෙ තස්ස සංකිලෙසවොදානකරා සාවජ්ජානවජ්ජා චෙතසිකා උප්පජ්ජමානා තස්සඞ්ගභූතා අවයවා විය හොන්තීති **"චිත්තඞ්ගවසෙනා"**ති වුත්තං.

ලොකුත්තරකුසලවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කුසලකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අකුසලපදං

ධම්මුද්දෙසවාරො

පඨමචිත්තකථාවණ්ණනා

365. කුසලෙ වුත්තනයං අනුගන්ත්වා යථානුරූපං වෙදිතබ්බතාය **"වුත්තනයෙනා"**ති ආහ. **ගන්තබ්බාභාවතොති** බුජ්ඣිතබ්බාභාවතො. **දිට්ඨියා ගතමත්තන්ති** දිට්ඨියා ගතිමත්තං ගහණමත්තං. ආසන්නකාරණත්තා අයොනිසොමනසිකාරස්ස විසුං ගහණං එකන්තකාරණත්තා ච. **සතිසංවරොති** ඉධ සීතාදීහි ඵුට්ඨස්ස අප්පමජ්ජනං ඛමනං දට්ඨබ්බං. **පහානසංවරොති** වීරියසංවරො.

අස්සාදදස්සනන්ති අස්සාදදිට්ඨි. ඵලට්ඨෙන පච්චුපට්ඨානෙන **අසම්මාපටිපත්තිපච්චුපට්ඨානොමොහො,** සම්මාපටිපත්තිපටිපක්ඛභාවග්ගහණාකාරො වා. සබ්බස්ස ලොභස්ස අභිජ්ඣාභාවෙ සතිපි විසෙසයුත්තාය අභිජ්ඣාය කම්මපථප්පත්තාය ඉධුප්පජ්ජමානාය ලක්ඛණාදිං දස්සෙතුං **"සා පරසම්පත්තීන"**න්තිආදිමාහ. අත්තනො පරිණාමනස්ස පුරෙචාරිකා තණ්හාභිරති **අභිරති**.

අනුපපරික්ඛා මොහො. මොහවසෙන හි දිට්ඨිවසෙන වා අවත්ථුස්මිං සානුනයො අධිමොක්ඛො උප්පජ්ජතීති. **අසතියචිත්තෙති** අභිරිකාදීහි ආරක්ඛරහිතචිත්තෙ. **සතිරහිතත්තා සතිපටිපක්ඛත්තා වාති** එතෙන සතිරහිතා සතිපටිපක්ඛා ච අකුසලා ඛන්ධා එව මිච්ඡාසතීති දස්සෙති. තෙ පන උපනාහාදිප්පවත්තියං චිරකතාදිසල්ලක්ඛණෙ පටුසඤ්ඤාසම්පයුත්තා දට්ඨබ්බා. **සදරථාදිභාවො** අවිසෙසෙන කිලෙසසම්පයොගතො වුත්තො ලහුතාදිඑකන්තපටිපක්ඛානං ථිනමිද්ධාදීනං කෙසඤ්චි ඉධ අභාවා. **අවූපසමොති** අසන්නිසින්නසභාවමාහ. **අනවට්ඨානරසන්ති** චලනකිච්චං. **චෙතසො අවූපසමෙති** නිප්ඵාදෙතබ්බෙ පයොජනෙ භුම්මං, අවූපසමපච්චයභූතං ආරම්මණං වා "අවූපසමො"ති වුත්තං.

ධම්මුද්දෙසවාරකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිද්දෙසවාරකථාවණ්ණනා

377. **සහජාතධම්මෙසු අකම්පනං** න කොසජ්ජෙසු අකම්පනං විය තප්පටිපක්ඛභාවතො දට්ඨබ්බං, තංතංපාපකිරියාය උස්සහනවසෙන පන ථිරතා තත්ථ අකම්පනං.

381. **දිට්ඨියා විරූපං ඵන්දිතන්ති** තථා තථා සස්සතාදිවසෙන පවත්තා දිට්ඨි එව වුච්චති. **තරන්තීති** තිත්ථෙ විය පිලවන්ති. **විපරියෙසතොති** වත්ථුස්ස විපරීතතො.

390. සභාවපටිච්ඡාදනවසෙන පකතිඅත්තාදිඅසන්තගහණස්ස අනිච්චාදීනං නිච්චාදිවිසමගහණස්ස ච සඤ්ඤාදිවිපරියෙසස්ස නිස්සයත්තා **"අසන්තං අසමඤ්ච බුජ්ඣතී"**ති වුත්තං.

දුතියචිත්තවණ්ණනා

399. **කිඤ්චාපි…පෙ…. පරාමසන්තස්ස උප්පජ්ජතීති** පුරිමචිත්තෙන අවිසෙසං දස්සෙති. අනුස්සාහනාවසීදනභාවෙන සංහතභාවො **ථීනං**.

තතියචිත්තවණ්ණනා

400. **ඉධ මානෙන සද්ධිං පඤ්ච අපණ්ණකඞ්ගානීති** අවිරජ්ඣනකඞ්ගානි උප්පත්තිඅරහඞ්ගානි හොන්තීති අත්ථො දට්ඨබ්බො. මානස්ස අනියතත්තා න නියතයෙවාපනකාති . පට්ඨානෙ හි ‘‘සංයොජනං ධම්මං පටිච්ච සංයොජනො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා’’ති (පට්ඨා. 3.4.1) එත්ථ ‘‘චතුක්ඛත්තුං කාමරාගෙන තික්ඛත්තුං පටිඝෙන ච මානො විචිකිච්ඡා භවරාගො තයොපෙතෙ සකදාගාමිනො සංයොජනානං සංයොජනෙහි දසවිධා යොජනා’’ති දස්සිතාය දසවිධාය යොජනාය ‘‘කාමරාගසංයොජනං පටිච්ච මානසංයොජනං අවිජ්ජාසංයොජන’’න්ති වත්වා ‘‘කාමරාගසංයොජනං පටිච්ච අවිජ්ජාසංයොජන’’න්ති ‘‘මානසංයොජනං පටිච්ච භවරාගසංයොජනං අවිජ්ජාසංයොජන’’න්ති ච වත්වා ‘‘භවරාගසංයොජනං පටිච්ච අවිජ්ජාසංයොජන’’න්ති වුත්තාහි යොජනාහි මානස්ස අනියතභාවො පකාසිතො, තථා කිලෙසදුකෙපි. ඉධ ච වක්ඛති ‘‘දසවිධා සංයොජනානං යොජනා, තථා දසවිධා කිලෙසාන’’න්ති ච. උන්නමනවසෙනෙව **සම්පග්ගහරසො** , න වීරියං විය තංතංකිච්චසාධනෙ අබ්භුස්සාහනවසෙන. ඔමානස්සපි අත්තානං අවංකත්වා ගහණං සම්පග්ගහොති දට්ඨබ්බො.

චතුත්ථචිත්තවණ්ණනා

402. පරිහරණත්ථං චික්ඛිත්තා හුත්වා උස්සාහං ජනෙන්තා **‘‘පරිහරණත්ථං සඋස්සාහා’’**ති වුත්තා, තෙසං.

නවමචිත්තවණ්ණනා

413. විසප්පනඅනිට්ඨරූපසමුට්ඨානවසෙන අත්තනො පවත්තිආකාරවසෙන ච **විසප්පනරසො.** දොසො උපයොගඵලෙසු අනිට්ඨත්තා විසසංසට්ඨපූතිමුත්තං විය දට්ඨබ්බො. **අනභිරතිරසාති** එවංපකාරෙසු පටික්ඛෙපෙන රසවචනෙසු තංතංපටිපක්ඛකිච්චගහණං දට්ඨබ්බං. කටුකාකාරගති **කටුකඤ්චුකතා, අත්තසම්පත්ති** ආවාසාදි, පරායත්තතාය **දාසබ්‍යං විය දට්ඨබ්බං**. යථා හි දාසබ්‍යෙ සති දාසො පරායත්තො හොති, එවං කුක්කුච්චෙ සති තංසමඞ්ගී. න හි සො අත්තනො ධම්මතාය පවත්තිතුං සක්කොති කුසලෙති. අථ වා කතාකතාකුසලකුසලානුසොචනෙ ආයත්තතාය තදුභයවසෙන කුක්කුච්චෙන තංසමඞ්ගී හොතීති දාසබ්‍යං විය තං හොති.

418. **විරුද්ධාකාරොති** විරුද්ධස්ස පුග්ගලස්ස, චිත්තස්ස වා ආකාරො විරුද්ධභාවො. තෙන විරුජ්ඣනං විරොධොති දස්සෙති. **වචනන්ති** එතං නිදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං. සබ්බමෙව හි කිච්චං එතෙන කරියමානං සුරොපිතං සුජනිතං න හොතීති. රොපසද්දවචනත්ථමෙව කෙචි වණ්ණෙන්ති. **තං අප්පමාණන්ති** කොධස්ස තථාපවත්තනසභාවාභාවා අඤ්ඤෙන කෙනචි කාරණෙන පරිපුණ්ණතා සියාති සන්ධාය වුත්තං.

එකාදසමචිත්තවණ්ණනා

422. **විගතා චිකිච්ඡාති** චිකිච්ඡිතුං දුක්කරතාය වුත්තං, න සබ්බථා චිකිච්ඡාභාවා විචිකිච්ඡායාති තදත්ථං දස්සෙති.

424. නිච්ඡයාභාවා අසණ්ඨහනතො චෙතසො පවත්තිපච්චයමත්තතාය **‘‘පවත්තිට්ඨිතිමත්ත’’**න්ති වුත්තං.

425. එකං ආකාරං ගන්තුං අසමත්ථතාය අත්තනො ආමුඛං සප්පනතො **ඔසක්කති**.

ද්වාදසමචිත්තවණ්ණනා

429. උද්ධච්චං අත්තනො ගහිතාකාරෙ එව ඨත්වා භමතීති **එකාරම්මණස්මිංයෙව විප්ඵන්දනං** හොති. විචිකිච්ඡා පන යදිපි රූපාදීසු එකස්මිඤ්ඤෙවාරම්මණෙ උප්පජ්ජති, තථාපි ‘‘එවං නු ඛො, ඉදං නු ඛො’’ති උප්පජ්ජමානා ‘‘නනු ඛො, අඤ්ඤං නු ඛො’’ති අඤ්ඤං ගහෙතබ්බාකාරං අපෙක්ඛතීති **නානාරම්මණෙ** චලනං හොති.

‘‘එවංසම්පදමිදං වෙදිතබ්බ’’න්ති එත්තාවතා ඉමස්මිං චිත්තද්වයෙ වුත්තපකිණ්ණකං දස්සෙත්වා ද්වාදසසු දස්සෙතුං **‘‘සබ්බෙසුපී’’**තිආදිමාහ. කුසලෙසුපි ආරම්මණාධිපතිං අනුද්ධරිත්වා සහජාතාධිපතිනො එව උද්ධටත්තා ඉධාපි සො එව උද්ධරිතබ්බො සියාති **‘‘සහජාතාධිපති ලබ්භමානොපි න උද්ධටො’’**ති වුත්තං නාරම්මණාධිපතිනො අලබ්භමානත්තා. සොපි හි අට්ඨසු ලොභසහගතෙසු ලබ්භතීති. **සෙසොපීති** වීමංසතො අඤ්ඤොපි සහජාතාධිපති නත්ථි, යො උද්ධරිතබ්බො සියා. ආරම්මණාධිපතිම්හි වත්තබ්බමෙව නත්ථි. **කඤ්චි ධම්මන්ති** ඡන්දාදීසු එකම්පි සහජාතං. කුසලත්තිකෙ තාව පටිච්චවාරාදීසු ‘‘න හෙතුපච්චයා අධිපතිපච්චයා’’ති එකස්සපි පඤ්හස්ස අනුද්ධටත්තා

පට්ඨානෙ පටිසිද්ධතා වෙදිතබ්බා. අඤ්ඤථා හි ''අකුසලං ධම්මං පටිච්ච අකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති න හෙතුපච්චයා අධිපතිපච්චයා''ති (පට්ඨා. 1.1.86) එතස්ස වසෙන ''එක''න්ති වත්තබ්බං සියා.

දස්සනෙන පහාතබ්බාභාවතොති දස්සනෙන පහාතබ්බස්ස අභාවතො, දස්සනෙන පහාතබ්බෙසු වා අභාවතො. එතෙන පටිසන්ධිඅනාකඩ්ඪනතො දස්සනෙන පහාතබ්බෙසු අනාගමනන්ති තත්ථ අනාගමනෙන පටිසන්ධිඅනාකඩ්ඪනං සාධෙති. අනාකඩ්ඪනතො අනාගමනං පන සාධෙතුං **''තෙසු හී''**තිආදිමාහ. එත්ථෙව පටිසන්ධිදානං භවෙය්‍ය. තථා ච සති දස්සනෙන පහාතබ්බං සියා අපායගමනීයස්ස දස්සනෙන පහාතබ්බභාවතො. න චෙතං දස්සනෙන පහාතබ්බං සියා, තස්මා දස්සනෙන පහාතබ්බවිභඞ්ගෙ නාගතන්ති අධිප්පායො.

කථං පනෙතං ඤායති ''පටිසන්ධිඅනාකඩ්ඪනතො දස්සනෙන පහාතබ්බෙසු අනාගමන''න්ති? දස්සනෙන පහාතබ්බානඤ්ඤෙව නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවස්ස වුත්තත්තා. දුවිධා හි අකුසලා දස්සනෙන පහාතබ්බා භාවනාය පහාතබ්බාති. තත්ථ භාවනාය පහාතබ්බචෙතනානං නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො න වුත්තො, ඉතරාසඤ්ඤෙව වුත්තො. ''භාවනාය පහාතබ්බො ධම්මො නෙව දස්සනෙන න භාවනාය පහාතබ්බස්ස ධම්මස්ස කම්මපච්චයෙන පච්චයො''ති එත්ථ හි සහජාතමෙව විභත්තං, න නානාක්ඛණිකන්ති. තථා පච්චනීයෙපි ''භාවනාය පහාතබ්බො ධම්මො නෙව දස්සනෙන න භාවනාය පහාතබ්බස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො...පෙ.... සහජාතපච්චයෙන...පෙ.... උපනිස්සයපච්චයෙන...පෙ..... පච්ඡාජාතපච්චයෙන පච්චයො''ති එත්තකමෙව වුත්තං, න වුත්තං ''කම්මපච්චයෙන පච්චයො''ති. ඉතරත්ථ ච වුත්තං. උද්ධච්චසහගතා ච චෙතනා භාවනාය පහාතබ්බෙසු එව ආගතාති නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයො න සියාති. යදි සියා, භාවනාය පහාතබ්බචෙතනාය ච නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො වුච්චෙය්‍ය, න තු වුත්තො. තස්මා උද්ධච්චසහගතා නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවෙ සති දස්සනෙන පහාතබ්බෙසු වත්තබ්බා සියා, තදභාවා න වුත්තාති. පටිසන්ධිඅනාකඩ්ඪනතො තත්ථ අනාගතාති අයමෙත්ථාධිප්පායො. නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයාවචනෙන පන භාවනාය පහාතබ්බානං පවත්තිවිපාකතා පටික්ඛිත්තා. පවත්තිවිපාකස්සපි හි නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයතා න සක්කා නිවාරෙතුං. වුත්තඤ්ච ''සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො ධම්මො දුක්ඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තස්ස ධම්මස්ස කම්මපච්චයෙන පච්චයො, නානාක්ඛණිකා''තිආදි (පට්ඨා. 1.3.56-57). යදි භාවනාය පහාතබ්බානං විපාකදානං නත්ථි, කථං තෙ විපාකධම්මධම්මා හොන්තීති? අභිඤ්ඤාචිත්තාදීනං විය විපාකාරහසභාවත්තා. යං පන වුත්තං ''යස්මිං සමයෙ අකුසලං චිත්තං උප්පන්නං හොති උපෙක්ඛාසහගතං උද්ධච්චසම්පයුත්තං...පෙ.... අවික්ඛෙපො හොති, ඉමෙසු ධම්මෙසු ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා, තෙසං විපාකෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා''ති (විභ. 730-731) ඉදම්පි තෙසං විපාකාරහතඤ්ඤෙව සන්ධාය වුත්තං සියා. ඉදං පන ඨානං සුට්ඨු විචාරෙතබ්බං. අත්ථි හි එත්ථ වචනොකාසො. න හි විපාකෙති වචනං විපාකධම්මවචනං විය විපාකාරහතං වදතීති.

අකුසලපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අබ්‍යාකතපදං

අහෙතුකකුසලවිපාකවණ්ණනා

431. **තෙසු විපාකාබ්‍යාකතන්ති**ආදීනං ''භාජෙත්වා දස්සෙතුං කතමෙ ධම්මා අබ්‍යාකතාතිආදි ආරද්ධ''න්ති එතෙන සම්බන්ධො. **තස්සාපීති** එතස්ස ''උප්පත්තිං දීපෙතුං කාමා...පෙ.... ආදි වුත්ත''න්ති එතෙන සම්බන්ධො. **උපචිතත්තාති** යථා අඤ්ඤස්ස විපාකං පටිබාහිත්වා අත්තනො විපාකාභිමුඛං හොති තථා වඩ්ඪිතත්තා. රූපාදීනං පච්චයානං අඤ්ඤවිඤ්ඤාණසාධාරණත්තා අසාධාරණෙන වත්ථුනා චක්ඛුවිඤ්ඤාණං සොතවිඤ්ඤාණන්ති නාමං උද්ධටං. චක්ඛාදීනං තික්ඛමන්දභාවෙ විඤ්ඤාණානං තික්ඛමන්දභාවා විසෙසපච්චයත්තා ච.

චක්ඛුසන්නිස්සිතඤ්ච තං රූපවිජානනඤ්චාති **චක්ඛුසන්නිස්සිතරූපවිජානනං**. එවංලක්ඛණං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං. තත්ථ චක්ඛුසන්නිස්සිතවචනෙන රූපාරම්මණං අඤ්ඤවිඤ්ඤාණං පටික්ඛිපති. රූපවිජානනවචනෙන චක්ඛුනිස්සයෙ ඵස්සාදයො නිවත්තෙති. චක්ඛුරූපවචනෙහි ච නිස්සයතො ආරම්මණතො ච විජානනං විභාවෙති. රූපමත්තස්ස ආරම්මණස්ස ගහණං කිච්චමෙතස්සාති **රූපමත්තාරම්මණරසං. ඣානඞ්ගවසෙනාති** ඉදං ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජෙසු විජ්ජමානානං උපෙක්ඛාසුඛදුක්ඛෙකග්ගතානං ඣානඞ්ගිකත්තා ඉධාපි තංසදිසානං තදුපචාරං කත්වා වුත්තං. න හි ඣානපච්චයත්තාභාවෙ ඣානඞ්ගතා අත්ථි. වුත්තඤ්හි ''ඣානඞ්ගානි ඣානසම්පයුත්තක...පෙ.... රූපානං ඣානපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.3.112). එතෙසඤ්ච ඣානපච්චයභාවො පටික්ඛිත්තො. යථාහ ''අබ්‍යාකතං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො ධම්මො උප්පජ්ජති න ඣානපච්චයා. පඤ්චවිඤ්ඤාණසහගතං එකං ඛන්ධං පටිච්ච තයො ඛන්ධා''තිආදි (පට්ඨා. 1.1.98). ඣානපච්චයත්තාභාවෙපි වෙදනාචිත්තට්ඨිතීනං උපෙක්ඛාදිභාවතො තථාභූතානං වචනෙ අඤ්ඤට්ඨානාභාවතො ච දුතියරාසිනිද්දෙසො.

436. **වත්ථුපණ්ඩරත්තාති** සයං කණ්හධම්මානං අප්පටිපක්ඛත්තා සභාවපරිසුද්ධානං පසාදහදයවත්ථුනිස්සයානං වසෙන පණ්ඩරසභාවං ජාතන්ති අධිප්පායො. අයං පන නයො චතුවොකාරෙ න ලබ්භතීති තත්ථ භවඞ්ගස්ස තතො නික්ඛන්තාකුසලස්ස ච පණ්ඩරතා න සියා, තස්මා තත්ථ පණ්ඩරතාය කාරණං වත්තබ්බං. සභාවො වායං චිත්තස්ස පණ්ඩරතාති.

439. **ඉදම්පීති පි**-සද්දො ධීතිමත්තසහිතං පුබ්බෙ වුත්තං විචිකිච්ඡාසහගතං අපෙක්ඛිත්වා වුත්තො. **පකතියාති** අනතික්කමනෙන. **සොපි විසෙසො. කායප්පසාදං ඝට්ටෙත්වා පසාදපච්චයෙසු මහාභූතෙසු පටිහඤ්ඤතීති** ආපාථං ගන්ත්වා පටිහඤ්ඤතීති අත්ථො. යථා ච ‘‘රූපං ආරබ්භ උප්පන්න’’න්ති වුත්තෙ න ආරම්මණුප්පාදානං පුබ්බාපරකාලතා හොති, එවමිධාපි ඝට්ටනපටිහනනෙසු දට්ඨබ්බං. උපමාපි උභයඝට්ටනදස්සනත්ථං වුත්තා, න නිස්සිතනිස්සයඝට්ටනානං පුබ්බාපරතාදස්සනත්ථං. එත්ථ ච **බහිද්ධාති** එතං නිදස්සනමත්තං. අජ්ඣත්තම්පි හි ආරම්මණං හොතීති. විඤ්ඤාණධාතුනිස්සයභූතෙහි වා අඤ්ඤං ‘‘බහිද්ධා’’ති වුත්තං. පටිඝට්ටනානිඝංසො බලවා හොති, තතො එව ඉට්ඨානිට්ඨඵොට්ඨබ්බසමායොගෙ සුඛදුක්ඛපච්චයා ධාතුඅනුග්ගහධාතුක්ඛොභා චිරං අනුවත්තන්ති.

455. අඤ්ඤෙසං චිත්තානං සභාවසුඤ්ඤතසබ්භාවා මනොධාතුභාවො ආපජ්ජතීති චෙ? න, විසෙසසබ්භාවා. චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනඤ්හි චක්ඛාදිනිස්සිතතා චක්ඛාදීනං සවිසයෙසු දස්සනාදිප්පවත්තිභාවතා ච විසෙසො. මනොවිඤ්ඤාණස්ස පන අනඤ්ඤනිස්සයමනොපුබ්බඞ්ගමතාය අඤ්ඤනිස්සයවිඤ්ඤාණස්ස අනන්තරපච්චයත්තාභාවෙන මනොද්වාරනිග්ගමනමුඛභාවාභාවතො ච සාතිසයවිජානනකිච්චතා විසෙසො. තබ්බිසෙසවිරහා මනොමත්තා ධාතු මනොධාතූති තිවිධා මනොධාතු එව වුච්චති, න විසෙසමනො. තස්මා එත්ථ **මනො එව ධාතු මනොධාතූති එව**-සද්දො මත්තසද්දත්ථො දට්ඨබ්බො. විසෙසනිවත්තනත්ථො හි සො විඤ්ඤාණස්සාති. මනොද්වාරනිග්ගමනපවෙසමුඛභාවතො පන මනොධාතුයා විජානනවිසෙසවිරහො දට්ඨබ්බො, තතො එව මනොවිඤ්ඤාණන්තිපි න වුච්චති. න හි තං විඤ්ඤාණං මනතො පවත්තං මනසො පච්චයො, නාපි මනසො පච්චයභූතං මනතො පවත්තං, දස්සනාදීනං පන පච්චයො, තෙහි ච පවත්තං තෙසං පුරෙචරං අනුචරඤ්චාති. **සම්මාසඞ්කප්පොති** අවචනං මහාවිපාකානං විය ජනකසදිසත්තාභාවතො. තත්ථ හි තිහෙතුකතො දුහෙතුකම්පි උප්පජ්ජමානං සම්මාසඞ්කප්පතාදීහි සදිසං සහෙතුකතායාති. **පඤ්චවිඤ්ඤාණසොතෙති** එත්ථ යථා පගුණං ගන්ථං සජ්ඣායන්තො සජ්ඣායසොතෙ පතිතං කඤ්චි කඤ්චි වාචනාමග්ගං න සල්ලක්ඛෙති, එවං තථාගතස්ස අසල්ලක්ඛණා නාම නත්ථි, න ච පඤ්චවිඤ්ඤාණසොතෙ ඣානඞ්ගාභාවො ඉධ අවචනස්ස කාරණං. යදි තදනන්තරං නිද්දෙසො තංසොතපතිතතා, ඉතො පරෙසං ද්වින්නං මනොවිඤ්ඤාණධාතූනං තංසොතපතිතතා න සියා. තස්මා පඤ්චවිඤ්ඤාණානං විය අහෙතුකතාය මග්ගපච්චයවිරහා ච විජ්ජමානෙසුපි විතක්කවිචාරෙසු ඣානඞ්ගධම්මානං දුබ්බලත්තා පඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු විය අගණනූපගභාවා ච පඤ්චවිඤ්ඤාණසොතපතිතතා. තතො එව හි අහෙතුකකිරියත්තයෙපි ඣානඞ්ගානි බලානි ච සඞ්ගහවාරෙ න උද්ධටානි, ඣානපච්චයකිච්චමත්තතො පන පට්ඨානෙ දුබ්බලානං එත්ථ විතක්කාදීනං ඣානපච්චයතා වුත්තා.

469. සමානවත්ථුකං අනන්තරපච්චයං ලභිත්වා උප්පජ්ජමානං සන්තීරණං මනොධාතුතො බලවතරං හොතීති තං යථාරම්මණං ආරම්මණරසං අනුභවන්තං ඉට්ඨෙ සොමනස්සසහගතං හොති, ඉට්ඨමජ්ඣත්තෙ උපෙක්ඛාසහගතං සාතිසයානුභවත්තා, තස්මා **‘‘අයඤ්හි ඉට්ඨාරම්මණස්මිං යෙවා’’**තිආදි වුත්තං. වොට්ඨබ්බනං පන සතිපි බලවභාවෙ විපාකප්පවත්තිං නිවත්තෙත්වා විසදිසං මනං කරොන්තං මනසිකාරකිච්චන්තරයොගතො විපාකො විය අනුභවනමෙව න හොතීති සබ්බත්ථ උපෙක්ඛාසහගතමෙව හොති, තථා පඤ්චද්වාරාවජ්ජනං මනොද්වාරාවජ්ජනඤ්ච කිච්චවසෙන අපුබ්බත්තා.

අහෙතුකකුසලවිපාකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අට්ඨමහාවිපාකචිත්තවණ්ණනා

498. **අලොභො අබ්යාකතමූලන්ති**ආදීසු කුසලපක්ඛෙ තාව අලොභාදොසානං නිද්දෙසෙසු ‘‘යො තස්මිං සමයෙ අලොභො අලුබ්භනා…පෙ…. අලොභො කුසලමූල’’න්ති (ධ. ස. 32), ‘‘යො තස්මිං සමයෙ අදොසො අදුස්සනා…පෙ. … අදොසො කුසලමූල’’න්ති (ධ. ස. 33) ච වුත්තත්තා ඉධාපි තංනිද්දෙසෙසු ‘‘අලොභො අබ්යාකතමූල’’න්ති ‘‘අදොසො අබ්යාකතමූල’’න්ති වචනං යුජ්ජෙය්‍ය. පඤ්ඤින්ද්‍රියාදිනිද්දෙසෙසු පන ‘‘පඤ්ඤාරතනං අමොහො ධම්මවිචයො සම්මාදිට්ඨී’’ති (ධ. ස. 34, 37) එවං තත්ථපි වුත්තං, න වුත්තං ‘‘අමොහො කුසලමූල’’න්ති. තස්මා ඉධාපි ‘‘අමොහො අබ්යාකතමූල’’න්ති පාඨෙන න භවිතබ්බං සියා. අලොභාදොසානං විය අමොහස්සපි අබ්යාකතමූලදස්සනත්ථං පනෙතං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **අවිඤ්ඤත්තිජනකතොති** කායවචීකම්මද්වාරනිවාරණං කරොති. **අවිපාකධම්මතොති** මනොකම්මද්වාරනිවාරණඤ්ච. විපාකධම්මානඤ්හි කම්මද්වාරං වුත්තන්ති. **තථා අප්පවත්තිතොති** දානාදිපුඤ්ඤකිරියභාවෙන අප්පවත්තිතො. එතෙන පුඤ්ඤකිරියවත්ථුභෙදමෙව නිවාරෙති.

බලවපච්චයෙහීති පයොගෙන විනා නිප්ඵන්නෙහි ආරම්මණාදිපච්චයෙහි. අසඞ්ඛාරිකාදීසු හි යෙන කෙනචි චිත්තෙන කම්මෙ ආයූහිතෙ අසඞ්ඛාරෙන අප්පයොගෙන කම්මකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තපච්චුපට්ඨානෙ පටිසන්ධි උප්පජ්ජමානා අසඞ්ඛාරිකා හොති, සසඞ්ඛාරෙන සප්පයොගෙන කම්මාදිපච්චුපට්ඨානෙ සසඞ්ඛාරිකා. භවඞ්ගචුතියො පන පටිසන්ධිසදිසාව. තදාරම්මණඤ්ච කුසලාකුසලානි විය අසඞ්ඛාරිකං සසඞ්ඛාරිකඤ්ච දට්ඨබ්බන්ති. එතෙසු බලවං දුබ්බලඤ්ච විචාරෙතුං **‘‘තත්ථ සබ්බෙපි සබ්බඤ්ඤුබොධිසත්තා’’**තිආදිමාහ. **කාලවසෙන පන පරිණමතීති** අප්පායුකසංවත්තනිකකම්මබහුලෙ කාලෙ තංකම්මසහිතසන්තානජනිතසුක්කසොණිතපච්චයානං තංමූලකානං චන්දසූරියවිසමපරිවත්තාදිජනිතඋතාහාරාදිවිසමපච්චයානඤ්ච වසෙන පරිණමති.

විපාකුද්ධාරකථාවණ්ණනා

යතො යත්තකො ච විපාකො හොති, යස්මිඤ්ච ඨානෙ විපච්චති, තං දස්සෙතුං විපාකුද්ධාරකථා ආරද්ධා. **එත්ථෙවාති** එකාය චෙතනාය කම්මෙ ආයූහිතෙයෙව. දුහෙතුකපටිසන්ධිවසෙන ද්වාදසකමග්ගොපි හොති , ද්වාදසකප්පකාරොපීති අත්ථො. අහෙතුකපටිසන්ධිවසෙන අහෙතුකට්ඨකම්පි. අසඞ්ඛාරිකසසඞ්ඛාරිකානං සසඞ්ඛාරිකඅසඞ්ඛාරිකවිපාකසඞ්කරං අනිච්ඡන්තො දුතියත්ථෙරො **"ද්වාදසා"**තිආදිමාහ. පුරිමස්ස හි පච්චයතොසසඞ්ඛාරිකඅසඞ්ඛාරිකභාවො, ඉතරෙසං කම්මතො. තතියො තිහෙතුකතො දුහෙතුකම්පි අනිච්ඡන්තො **"දසා"**තිආදිමාහ.

ඉමස්මිං විපාකුද්ධාරට්ඨානෙ කම්මපටිසන්ධිවවත්ථානත්ථං **සාකෙතපඤ්හං ගණ්හිංසු**. කම්මවසෙන විපාකස්ස තංතංගුණදොසුස්සදනිමිත්තතං දස්සෙතුං **උස්සදකිත්තනං ගණ්හිංසු. හෙතුකිත්තනං** ඉධ පඨමත්ථෙරස්ස අධිප්පායෙන වුත්තං. දුතියත්ථෙරවාදාදීසු විසෙසං තත්ථ තත්ථෙව වක්ඛාමි. ඤාණස්ස ජච්චන්ධාදිවිපත්තිනිමිත්තපටිපක්ඛභාවතො තිහෙතුකං අතිදුබ්බලම්පි සමානං පටිසන්ධිං ආකඩ්ඪන්තං දුහෙතුකං ආකඩ්ඪෙය්‍යාති **"අහෙතුකා න හොති"**ති ආහ. යං පන **පටිසම්භිදාමග්ගෙ** සුගතියං ජච්චන්ධබධිරාදිවිපත්තියා අහෙතුකඋපපත්තිං වජ්ජෙත්වා ගතිසම්පත්තියා සහෙතුකොපපත්තිං දස්සෙන්තෙන "ගතිසම්පත්තියා ඤාණසම්පයුත්තෙ කතමෙසං අට්ඨන්නං හෙතූනං පච්චයා උපපත්ති හොති"ච්චෙව (පටි. ම. 1.232) වුත්තං. තෙන ඤාණවිප්පයුත්තෙන කම්මුනා ඤාණසම්පයුත්තපටිසන්ධි න හොතීති දීපිතං හොති. අඤ්ඤථා "සත්තන්නං හෙතූනං පච්චයා උපපත්ති හොතී"ති ඉදම්පි වුච්චෙය්‍ය. තථා හි "ගතිසම්පත්තියා ඤාණසම්පයුත්තෙ කතමෙසං අට්ඨන්නං හෙතූනං පච්චයා උපපත්ති හොති? කුසලස්ස කම්මස්ස ජවනක්ඛණෙ තයො හෙතූ කුසලා තස්මිං ඛණෙ ජාතචෙතනාය සහජාතපච්චයා හොන්ති. තෙන වුච්චති කුසලමූලපච්චයාපි සඞ්ඛාරා. නිකන්තික්ඛණෙ ද්වෙ හෙතූ අකුසලා තස්මිං ඛණෙ ජාතචෙතනාය සහජාතපච්චයා හොන්ති. තෙන වුච්චති අකුසලමූලපච්චයාපි සඞ්ඛාරා. පටිසන්ධික්ඛණෙ තයො හෙතූ අබ්‍යාකතා තස්මිං ඛණෙ ජාතචෙතනාය සහජාතපච්චයා හොන්ති. තෙන වුච්චති නාමරූපපච්චයාපි විඤ්ඤාණං, විඤ්ඤාණපච්චයාපි නාමරූප"න්ති විස්සජ්ජිතං ඤාණසම්පයුත්තොපපත්තියං.

එවං ඤාණවිප්පයුත්තතො ඤාණසම්පයුත්තුපපත්තියා ච විජ්ජමානාය "ගතිසම්පත්තියා ඤාණසම්පයුත්තෙ කතමෙසං සත්තන්නං හෙතූනං පච්චයා උපපත්ති හොති? කුසලස්ස කම්මස්ස ජවනක්ඛණෙ ද්වෙ හෙතූ කුසලා"ති වත්වා අඤ්ඤත්ථ ච පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව සක්කා විස්සජ්ජනං කාතුන්ති. යථා පන "ඤාණසම්පයුත්තෙ සත්තන්නං හෙතූනං පච්චයා"ති අවචනතො ඤාණවිප්පයුත්තතො ඤාණසම්පයුත්තා පටිසන්ධි න හොති, එවං "ගතිසම්පත්තියා ඤාණවිප්පයුත්තෙ ඡන්නං හෙතූනං පච්චයා උපපත්ති හොති"ච්චෙව (පටි. ම. 1.233) වත්වා "සත්තන්නං හෙතූනං පච්චයා"ති අවචනතො ඤාණසම්පයුත්තතො ඤාණවිප්පයුත්තාපි පටිසන්ධි න හොතීති ආපන්නං. එත්ථාපි හි න න සක්කා කම්මනිකන්තික්ඛණෙසු තයො ච ද්වෙ ච හෙතූ යොජෙත්වා පටිසන්ධික්ඛණෙ ද්වෙ යොජෙතුන්ති. ඉමස්ස පන ථෙරස්ස අයමධිප්පායො සියා "කම්මසරික්ඛකවිපාකදස්සනවසෙන ඉධ පාඨො සාවසෙසො කරීතො"ති. "ඤාණසම්පයුත්තෙ අට්ඨන්නං හෙතූනං පච්චයා"ති එත්ථාපි පාඨස්ස සාවසෙසතාපත්තීති චෙ? න, දුබ්බලස්ස දුහෙතුකකම්මස්ස ඤාණසම්පයුත්තවිපාකදානෙ අසමත්ථත්තා. තිහෙතුකස්ස පන අහෙතුකවිපච්චනෙ විය දුහෙතුකවිපච්චනෙපි නත්ථි සමත්ථතාවිඝාතොති. **ආරම්මණෙන වෙදනා පරිවත්තෙතබ්බාති** සන්තීරණතදාරම්මණෙ සන්ධාය වුත්තං. විභාගග්ගහණසමත්ථතාභාවතො හි චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි ඉට්ඨඉට්ඨමජ්ඣත්තෙසු උපෙක්ඛාසහගතානෙව හොන්ති, කායවිඤ්ඤාණඤ්ච සුඛසහගතමෙව පටිඝට්ටනාවිසෙසෙනාති.

විසෙසවතා කාලෙන තදාරම්මණපච්චයසබ්භජවනවතා විපාකප්පවත්තිං දස්සෙතුං **"සංවරාසංවරෙ…පෙ…. උපගතස්සා"**ති වුත්තං අඤ්ඤකාලෙ පඤ්චවිඤ්ඤාණාදිපරිපුණ්ණවිපාකප්පවත්තිඅභාවා. **කක්කටක…පෙ…. භවඞ්ගොතරණ**න්ති එතෙන ඉදං දස්සෙති – කෙදාරෙ පූරෙත්වා නදීපවෙසනමග්ගභූතං මාතිකං අප්පවිසිත්වා කක්කටකමග්ගාදිනා අමග්ගෙන නදීඔතරණං විය චිත්තස්ස ජවිත්වා භවඞ්ගප්පවෙසනමග්ගභූතෙ තදාරම්මණෙ අනුප්පන්නෙ මග්ගෙන විනා භවඞ්ගොතරණන්ති.

එතෙසු තීසු මොඝවාරෙසු දුතියො උපපරික්ඛිත්වා ගහෙතබ්බො. යදි හි අනුලොමෙ වෙදනාත්තිකෙ පටිච්චවාරාදීසු "ආසෙවනපච්චයා න මග්ගෙ ද්වෙ"ති "න මග්ගපච්චයා ආසෙවනෙ ද්වෙ"ති ච වුත්තං සියා, සොපි මොඝවාරො ලබ්භෙය්‍ය. යදි පන වොට්ඨබ්බනම්පි ආසෙවනපච්චයො සියා, කුසලාකුසලානම්පි සියා. න හි ආසෙවනපච්චයං ලද්ධුං යුත්තස්ස ආසෙවනපච්චයභාවී ධම්මො ආසෙවනපච්චයොති අවුත්තො අත්ථි. වොට්ඨබ්බනස්ස පන කුසලාකුසලානං ආසෙවනපච්චයභාවො අවුත්තො. "කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති නාසෙවනපච්චයා. අකුසලං ධම්මං…පෙ…. නාසෙවනපච්චයා"ති (පට්ඨා. 1.1.93) වචනතො පටික්ඛිත්තොව. අථාපි සියා "අසමානවෙදනානං වසෙන එවං වුත්ත"න්ති, එවම්පි යථා "ආවජ්ජනා කුසලානං ඛන්ධානං අකුසලානං ඛන්ධානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො"ති (පට්ඨා. 1.1.417) වුත්තං, එවං "ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයොති"පි වත්තබ්බං සියා, ජාතිභෙදා න වුත්තන්ති චෙ? භූමිභින්නස්ස කාමාවචරස්ස රූපාවචරාදීනං ආසෙවනපච්චයභාවො විය ජාතිභින්නස්සපි භවෙය්‍යාති වත්තබ්බො එව සියා. අභින්නජාතිකස්ස ච වසෙන යථා "ආවජ්ජනා සහෙතුකානං ඛන්ධානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො"ති වුත්තං, එවං "ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො"තිපි වත්තබ්බං සියා, න තු වුත්තං. තස්මා වෙදනාත්තිකෙපි සඞ්ඛිත්තාය ගණනාය "ආසෙවනපච්චයා න

මග්ගෙ එකං, න මග්ගපච්චයා ආසෙවනෙ එක''න්ති එවං ගණනාය නිද්ධාරියමානාය වොට්ඨබ්බනස්ස ආසෙවනපච්චයත්තස්ස අභාවා යථාවුත්තප්පකාරො දුතියො මොඝවාරො වීමංසිතබ්බො.

වොට්ඨබ්බනං පන වීථිවිපාකසන්තතියා ආවට්ටනතො ආවජ්ජනා, තතො විසදිසස්ස ජවනස්ස කරණතො මනසිකාරො ච. එවඤ්ච කත්වා පට්ඨානෙ ''වොට්ඨබ්බනං කුසලානං ඛන්ධානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''තිආදි න වුත්තං, ''ආවජ්ජනා''ඉච්චෙව වුත්තං. තස්මා වොට්ඨබ්බනතො චතුන්නං වා පඤ්චන්නං වා ජවනානං ආරම්මණපුරෙජාතං භවිතුං අසක්කොන්තං රූපාදිආවජ්ජනාදීනං පච්චයො භවිතුං න සක්කොති, අයමෙතස්ස සභාවොති ජවනාපාරිපූරියා දුතියො මොඝවාරො දස්සෙතුං යුත්තො සියා, අයම්පි අට්ඨකථායං අනාගතත්තා සුට්ඨු විචාරෙතබ්බො. භවඞ්ගස්ස ජවනානුබන්ධනභූතත්තා **''තදාරම්මණං භවඞ්ග''**න්ති වුත්තං. පට්ඨානෙ (පට්ඨා. 3.1.102) ච වුත්තං ''සහෙතුකං භවඞ්ගං අහෙතුකස්ස භවඞ්ගස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''ති, ''අහෙතුකං භවඞ්ගං සහෙතුකස්ස භවඞ්ගස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''ති ච. කුසලාකුසලානං සුඛදුක්ඛවිපාකමත්තතො විපාකො න ඉට්ඨානිට්ඨානං විභාගං කරොති, ජවනං පන රජ්ජනවිරජ්ජනාදිවසෙන ඉට්ඨානිට්ඨවිභාගං කරොතීති **''ආරම්මණරසං ජවනමෙව අනුභවතී''**ති වුත්තං.

අවිජ්ජමානෙ කාරකෙ කථං ආවජ්ජනාදිභාවෙන පවත්ති හොතීති තං දස්සෙතුං **පඤ්චවිධං නියාමං නාම ගණ්හිංසු**. නියාමො ච ධම්මානං සභාවකිච්චපච්චයභාවවිසෙසොව. **තංතංසදිසඵලදානන්**ති තස්ස තස්ස අත්තනො අනුරූපඵලස්ස දානං. **සදිසවිපාකදානන්**ති ච අනුරූපවිපාකදානන්ති අත්ථො. **ඉදං වත්ථුන්**ති එකවචනනිද්දෙසො එකගාථාවත්ථුභාවෙන කතො. **ජගතිප්පදෙසොති** යථාවුත්තතො අඤ්ඤොපි ලොකප්පදෙසො. කාලගතිඋපධිපයොගපටිබාළ්හඤ්හි පාපං න විපච්චෙය්‍ය, න පදෙසපටිබාළ්හන්ති. සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණපදට්ඨානපටිසන්ධියාදිධම්මානං නියාමො දසසහස්සිකම්පනපච්චයභාවො **ධම්මනියාමො. අයං ඉධ අධිප්පෙතොති** එතෙන නියාමවසෙන ආවජ්ජනාදිභාවො, න කාරකවසෙනාති එතමත්ථං දස්සෙති.

ඉමස්මිං ඨානෙති සොළසවිපාකකථාඨානෙ. ද්වාදසහි වාහෙතබ්බා නාළියන්තොපමා න ද්වාදසන්නං චිත්තානං එකස්මිං ද්වාරෙ එකාරම්මණෙ සහ කිච්චකරණවසෙන වුත්තා, අථ ඛො ද්වාදසන්නං එකස්මිං ද්වාරෙ සකිච්චකරණමත්තවසෙන. අහෙතුකපටිසන්ධිජනකසදිසජවනානන්තරං අහෙතුකතදාරම්මණං දස්සෙන්තො **''චතුන්නං පන දුහෙතුකකුසලචිත්තානං අඤ්ඤතරජවනස්ස...පෙ.... පතිට්ඨාතී''**ති ආහ. අහෙතුකපටිසන්ධිකස්ස පන තිහෙතුකජවනෙ ජවිතෙ පටිසන්ධිදායකෙන කම්මෙන අහෙතුකස්ස තදාරම්මණස්ස නිබ්බත්ති න පටිසෙධිතා. එවං දුහෙතුකපටිසන්ධිකස්සපි තිහෙතුකානන්තරං දුහෙතුකතදාරම්මණං අප්පටිසිද්ධං දට්ඨබ්බං. පරිපුණ්ණවිපාකස්ස ච පටිසන්ධිජනකකම්මස්ස වසෙනායං විපාකවිභාවනා තස්සා මුඛනිදස්සනමත්තමෙවාති පවත්තිවිපාකස්ස ච එකස්ස තිහෙතුකාදිකම්මස්ස සොළසවිපාකචිත්තාදීනි වුත්තනයෙන යොජෙතබ්බානි. තස්මා යෙන කෙනචි කම්මුනා එකෙන අනෙකං තදාරම්මණං පවත්තමානං කම්මවිසෙසාභාවා යෙසං තං අනුබන්ධභූතං, තෙසං ජවනසඞ්ඛාතානං පච්චයානං විසෙසෙන විසිට්ඨං හොතීති ජවනෙනායං තදාරම්මණනියාමො වුත්තො, න නානාකම්මුනා නිබ්බත්තමානස්ස වසෙන. එවඤ්ච කත්වා පට්ඨානෙ (පට්ඨා. 3.1.98) ''සහෙතුකෙ ඛන්ධෙ අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සති. කුසලාකුසලෙ නිරුද්ධෙ අහෙතුකො විපාකො තදාරම්මණතා උප්පජ්ජතී''ති ඤාණානන්තරං අහෙතුකතදාරම්මණං, ''කුසලාකුසලෙ නිරුද්ධෙ සහෙතුකො විපාකො තදාරම්මණතා උප්පජ්ජතී''ති අකුසලානන්තරඤ්ච සහෙතුකතදාරම්මණං වුත්තං, න ච ''තං එතෙන ථෙරෙන අදස්සිත''න්ති කත්වා තස්ස පටිසෙධො කතො හොතීති.

යං පන ජවනෙන...පෙ.... තං කුසලං සන්ධාය වුත්තන්ති ඉදං කුසලස්ස විය අකුසලස්ස සදිසො විපාකො නත්ථීති කත්වා වුත්තං. සසඞ්ඛාරිකාසඞ්ඛාරිකනියමනං පන සන්ධාය තස්මිං වුත්තෙ අකුසලෙපි න තං න යුජ්ජතීති. **අට්ඨානමෙතන්ති** ඉදං නියමිතාදිවසෙන යොනිසො අයොනිසො වා ආවට්ටිතෙ අයොනිසො යොනිසො වා වවත්ථාපනස්ස අභාවං සන්ධාය වුත්තං.

පටිසිද්ධන්ති අවචනමෙව පටිසෙධොති කත්වා වුත්තං. කාමතණ්හානිබ්බත්තෙන කම්මුනා මහග්ගතලොකුත්තරානුභවනවිපාකො න හොතීති තත්ථ තදාරම්මණාභාවො වෙදිතබ්බො. ආපාථගතෙ විසයෙ තන්නින්නං භවඞ්ගං ආවජ්ජනං උප්පාදෙතීති ආවජ්ජනං විසයෙ **නින්නත්තා** උප්පජ්ජති. භවඞ්ගං පන සබ්බදා සවිසයෙ නින්නමෙවාති විසයන්තරවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හුත්වාපි තදභාවා විනා ආවජ්ජනෙන සවිසයෙ නින්නත්තාව උප්පජ්ජති. **චිණ්ණත්තාති** ආවජ්ජනෙන විනා බහුලං උප්පන්නපුබ්බත්තා. **සමුදාචාරත්තාති** ආපාථගතෙ විසයෙ පටිසන්ධිවිසයෙ ච බහුලං උප්පාදිතපුබ්බත්තා. **චිණ්ණත්තාති** වා පුග්ගලෙන ආසෙවිතභාවො වුත්තො. **සමුදාචාරත්තාති** සයං බහුලං පවත්තභාවො. **නිරොධස්ස අනන්තරපච්චයං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනන්ති** ඉදං තදනන්තරමෙව නිරොධඵුසනං සන්ධාය වුත්තං, න අරූපක්ඛන්ධානං විය නිරොධස්ස අනන්තරපච්චයභාවං. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං පන කිඤ්චි පරිකම්මෙන විනා උප්පජ්ජමානං නත්ථි. පරිකම්මාවජ්ජනමෙව තස්ස ආවජ්ජනන්ති අඤ්ඤස්ස විය එතස්සපි සාවජ්ජනතාය භවිතබ්බං.

අයං පනෙත්ථාධිප්පායො දට්ඨබ්බො – නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනස්ස න නිරොධස්ස අනන්තරපච්චයභාවෙ නින්නාදිතා අඤ්ඤත්ථ දිට්ඨා අතදත්ථපරිකම්මභාවෙ ච උප්පත්තියා, අථ ච තං තස්ස අනන්තරපච්චයො හොති, තථා ච උප්පජ්ජති. එවං යථාවුත්තා මනොවිඤ්ඤාණධාතු අසතිපි නිරාවජ්ජනුප්පත්තියං නින්නාදිභාවෙ නිරාවජ්ජනා

උප්පජ්ජතීති. එවඤ්ච කත්වා **“අරියමග්ගචිත්තං මග්ගානන්තරානි ඵලචිත්තානී”**ති ඉදං වුත්තං. යදි හි නිබ්බානාරම්මණාවජ්ජනාභාවං සන්ධායෙතං වුත්තං සියා, ගොත්‍රභුවොදානානි නිදස්සනානි සියුං තෙහෙව එතෙසං නිරාවජ්ජනතාසිද්ධිතො. ඵලසමාපත්තිකාලෙ ච ‘‘පරිත්තාරම්මණං මහග්ගතාරම්මණං අනුලොමං ඵලසමාපත්තියා අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො’’ති වචනතො සමානාරම්මණාවජ්ජනරහිතත්තා ‘‘මග්ගානන්තරානි ඵලචිත්තානී’’ති එවං ඵලසමාපත්තිචිත්තානි න වජ්ජෙතබ්බානි සියුං, ගොත්‍රභුවොදානානි පන යදිපි නිබ්බානෙ විඤ්ඤාණානි සමුදාචාරානි ච න හොන්ති, ආරම්මණන්තරෙ විඤ්ඤාණසමුදාචාරානෙව. ඵලසමාපත්තිචිත්තානි ච මග්ගවීථිතො උද්ධං තදත්ථපරිකම්මසබ්භාවාති තෙසං ගහණං න කතං, අනුලොමානන්තරඤ්ච ඵලසමාපත්තිචිත්තං විඤ්ඤාණං සමුදාචාරං, න නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනානන්තරං මග්ගානන්තරස්ස විය තදත්ථපරිකම්මාභාවාති ‘‘නිරොධා වුට්ඨහන්තස්සා’’ති තඤ්ච නිදස්සනං. **ආරම්මණෙන පන විනා නුප්පජ්ජතී**ති ඉදං එතස්ස මහග්ගතාරම්මණත්තාභාවා පුච්ඡං කාරෙත්වා ආරම්මණනිද්ධාරණත්ථං වුත්තං.

තත්ථාති විපාකකථායං. ජච්චන්ධපීඨසප්පිඋපමානිදස්සනං විපාකස්ස නිස්සයෙන විනා අප්පවත්තිදස්සනත්ථං. **විසයග්ගාහොති** ඉදං චක්ඛාදීනං සවිසයග්ගහණෙන චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිවිපාකස්ස දස්සනත්ථං වුත්තං. උපනිස්සයතො චක්ඛාදීනං දස්සනාදිඅත්ථතො ච තස්සෙව විපාකස්ස දස්සනත්ථං **“උපනිස්සයමත්ථසො”**ති වුත්තං. **හදයවත්ථුමෙවාති** යථා පුරිමචිත්තානි හදයවත්ථුනිස්සිතානි ච පසාදවත්ථුඅනුගතානි ච අඤ්ඤාරම්මණානි හොන්ති, න එවං භවඞ්ගං, තං පනෙතං වත්ථාරම්මණන්තරරහිතං කෙවලං හදයවත්ථුමෙව නිස්සාය පවත්තතීති වුත්තං හොති. **හදයරූපවත්ථුකන්ති** ඉධාපි අඤ්ඤවත්ථානුගතන්ති අධිප්පායො වෙදිතබ්බො. මක්කටකස්ස හි සුත්තාරොහණං විය පසාදවත්ථුකං චිත්තං, සුත්තෙන ගමනාදීනි විය තදනුගතානි සෙසචිත්තානීති. සුත්තඝට්ටනමක්කටකචලනානි විය පසාදඝට්ටනභවඞ්ගචලනානි සහ හොන්තීති දීපනතො **“එකෙකං…පෙ…. ආගච්ඡතී”**තිපි දීපෙති.

භවඞ්ගස්ස ආවට්ටිතකාලොති ඉදං දොවාරිකසදිසානං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං පාදපරිමජ්ජකසදිසස්ස ආවජ්ජනස්ස සඤ්ඤාදානසදිසො අනන්තරපච්චයභාවො එව භවඞ්ගාවට්ටනන්ති කත්වා වුත්තං. විපාකමනොධාතුආදීනං අදිස්වාව සම්පටිච්ඡනාදිකරණං ගාළ්හග්ගහණමත්තපුථුලචතුරස්සභාවවිජානනමත්තකහාපණභාවවිජානනමත්තකම්මොපනයනමත්තසාමඤ්ඤවසෙන වුත්තං, න ගාළ්හග්ගාහකාදීනං කහාපණදස්සනස්ස අභාවො තංසමානභාවො ච සම්පටිච්ඡනාදීනං අධිප්පෙතොති වෙදිතබ්බො.

පණ්ඩරං එතන්ති පණ්ඩරරූපදස්සනසාමඤ්ඤතො චක්ඛුවිඤ්ඤාණමෙව දස්සනකිච්චං සාධෙතීති දීපනං වෙදිතබ්බං. එවං සොතද්වාරාදීසුපි යොජෙතබ්බං සවනාදිවසෙන. සන්තාපනවසෙන ගුළසීලො ගුළප්පයොජනො වා **ගොළියකො. උපනිස්සයතොති** න උපනිස්සයපච්චයං සන්ධාය වුත්තං. යස්මිං පන අසති යො න හොති, සො ඉධ ‘‘උපනිස්සයො’’ති අධිප්පෙතො. **ආලොකසන්නිස්සිතන්ති** ඉදම්පි ආලොකෙ සති සබ්භාවං සන්ධාය වුත්තං, න උපනිස්සයපච්චයතං. **මන්දථාමගතං** නාම කිරියචිත්තස්ස පච්චයභාවං අනුපගන්ත්වා සයමෙව පවත්තමානං.

අසඞ්ඛාරිකසසඞ්ඛාරිකෙසු දොසං දිස්වාති න කම්මස්ස විරුද්ධසභාවෙන විපාකෙන භවිතබ්බන්ති අසඞ්ඛාරිකකම්මස්ස සසඞ්ඛාරිකවිපාකෙසු, සසඞ්ඛාරිකකම්මස්ස ච අසඞ්ඛාරිකවිපාකෙසු දොසං දිස්වා. අහෙතුකානං පන රූපාදීසු අභිනිපාතමත්තාදිකිච්චානං න සසඞ්ඛාරිකවිරුද්ධො සභාවොති අසඞ්ඛාරිකතා නත්ථි, අසඞ්ඛාරිකවිරුද්ධසභාවාභාවා නාපි සසඞ්ඛාරිකතාති උභයාවිරොධා උභයෙනපි තෙසං නිබ්බත්තිං අනුජානාති. **චිත්තනියාමන්ති** තදාරම්මණනියාමං. **කිරියතො පඤ්චාති ඉමෙසං…පෙ…. පතිට්ඨාතීති** කිරියජවනානන්තරඤ්ච තදාරම්මණං වුත්තං. පට්ඨානෙ (පට්ඨා. 1.3.94) පන ‘‘කුසලාකුසලෙ නිරුද්ධෙ විපාකො තදාරම්මණතා උප්පජ්ජතී’’ති විපාකධම්මධම්මානමෙව අනන්තරා තදාරම්මණං වුත්තං. කුසලත්තිකෙ ච ‘‘සෙක්ඛා වා පුථුජ්ජනා වා කුසලං අනිච්චතො’’තිආදිනා (පට්ඨා. 1.1.406) කුසලාකුසලජවනමෙව වත්වා තදනන්තරං තදාරම්මණං වුත්තං, න අබ්‍යාකතානන්තරං, න ච කත්ථචි කිරියානන්තරං තදාරම්මණස්ස වුත්තට්ඨානං දිස්සති. විජ්ජමානෙ ච තස්මිං අවචනෙ කාරණං නත්ථි, තස්මා උපපරික්ඛිතබ්බො එසො ථෙරවාදො. විප්ඵාරිකඤ්හි ජවනං නාවං විය නදීසොතො භවඞ්ගං අනුබන්ධතීති යුත්තං, න පන ජළඞ්ගුපෙක්ඛවතො සන්තවුත්තිං කිරියජවනං පණ්ණපුටං විය නදීසොතොති.

පිණ්ඩජවනං ජවතීති කුසලාකුසලකිරියජවනානි පිණ්ඩෙත්වා කථිතානීති තථා කථිතානි ජවනානි පිණ්ඩිතානි විය වුත්තානි, එකස්මිං වා තදාරම්මණෙ පිණ්ඩෙත්වා දස්සිතානි හුත්වා ජවිතානෙව වුත්තානි. ඉමඤ්ච පන පිණ්ඩජවනං වදන්තෙන අකුසලතො චත්තාරියෙව උපෙක්ඛාසහගතානි ගහෙත්වා ද්වාදසුපෙක්ඛාසහගතජවනානි පිණ්ඩිතානි විය වුත්තානි. පට්ඨානෙ පන ‘‘කුසලං අස්සාදෙති අභිනන්දති, තං ආරබ්භ රාගො උප්පජ්ජති. දිට්ඨි, විචිකිච්ඡා , උද්ධච්චං, දොමනස්සං උප්පජ්ජති. අකුසලෙ නිරුද්ධෙ විපාකො තදාරම්මණතා උප්පජ්ජතී’’ති වුත්තත්තා ඉතරානි ද්වෙ ඉට්ඨාරම්මණෙ පවත්තවිචිකිච්ඡුද්ධච්චසහගතානිපි කුසලවිපාකෙ තදාරම්මණෙ පිණ්ඩෙතබ්බානි සියුං. තෙසං පන අනන්තරං අහෙතුකවිපාකෙනෙව තදාරම්මණෙන භවිතබ්බං, සො ච සන්තීරණභාවෙනෙව ගහිතොති අපුබ්බං ගහෙතබ්බං නත්ථි. අහෙතුකෙ ච පිණ්ඩෙතබ්බං නාරහන්තීති අධිප්පායෙන න පිණ්ඩෙතීති.

තිහෙතුකජවනාවසානෙ පනෙත්ථාති එතස්මිං දුතියවාදෙ තිහෙතුකජවනාවසානෙ තිහෙතුකතදාරම්මණං යුත්තන්ති දස්සෙතුං යුත්තං වදති ජවනසමානත්තා, නාලබ්භමානත්තා අඤ්ඤස්ස. පඨමත්ථෙරෙන අකුසලානන්තරං

වුත්තස්ස අහෙතුකතදාරම්මණස්ස, කුසලානන්තරං වුත්තස්ස ච සහෙතුකතදාරම්මණස්ස අකුසලානන්තරං උප්පත්තිං වදන්තස්ස හි පටිසන්ධිජනකං තිහෙතුකකම්මං දුහෙතුකාහෙතුකං විපාකං ජනයන්තම්පි තිහෙතුකජවනානන්තරං න ජනෙතීති න එත්ථ කාරණං දිස්සතීති එවං යුත්තං ගහෙතබ්බං අවුත්තම්පීති අධිප්පායො. අථ වා තස්මිං තස්මිං ථෙරවාදෙ යෙන අධිප්පායෙන සසඞ්ඛාරාසඞ්ඛාරවිධානාදි වුත්තං, තං තෙනෙව අධිප්පායෙන යුත්තං ගහෙතබ්බං, න අධිප්පායන්තරං අධිප්පායන්තරෙන ආලොළෙතබ්බන්ති අත්ථො. **හෙතුසදිසමෙවාති** ජනකකම්මහෙතුසදිසමෙව. **මහාපකරණෙ ආවි භවිස්සතීති** මහාපකරණෙ ආගතපාළියා පාකටං උප්පත්තිවිධානං ආවි භවිස්සතීති අධිප්පායෙන වදති.

කාමාවචරකුසලවිපාකකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

රූපාවචරාරූපාවචරවිපාකකථාවණ්ණනා

499. **අනන්තරායෙනාති** පරිහානිපච්චයවිරහෙන. **පටිපදාදිභෙදොති** පටිපදාරම්මණභෙදො. තථා හි දුක්ඛපටිපදං දන්ධාභිඤ්ඤං ඣානං උප්පාදෙත්වා පුනප්පුනං සමාපජ්ජන්තස්ස තං ඣානං තංපටිපදමෙව හොති. එතස්මිං අපරිහීනෙ තස්ස විපාකො නිබ්බත්තමානො තප්පටිපදොව භවිතුං අරහතීති. ඡන්දාධිපතෙය්‍යාදිභාවො පන තස්මිං ඛණෙ විජ්ජමානානං ඡන්දාදීනං අධිපතිපච්චයභාවෙන හොති, න ආගමනවසෙන. තථා හි එකමෙව ඣානං නානාක්ඛණෙසු නානාධිපතෙය්‍යං හොති. චතුත්ථජ්ඣානස්සෙව හි චතුරිද්ධිපාදභාවෙන භාවනා හොති, තස්මා විපාකස්ස ආගමනවසෙන ඡන්දාධිපතෙය්‍යාදිතා න වුත්තා.

රූපාවචරාරූපාවචරවිපාකකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ලොකුත්තරවිපාකකථාවණ්ණනා

505. යථා වට්ටං ආචිනති, තථා තණ්හාදීහි අභිසඞ්ඛතං ලොකියකම්මං **උපචිතන්ති** වුච්චති . ලොකුත්තරං පන එවං න හොතීති තථා න වුත්තං. **සුද්ධාගමනවසෙනාති** අනිමිත්තාප්පණිහිතනාමදායකෙහි සගුණාරම්මණෙහි විජ්ජමානෙහිපි ඵලස්ස සුඤ්ඤතනාමදානදීපනෙ අග්ගහිතභාවෙනෙව අවොමිස්සෙනාති අත්ථො. ආගමනතො සුඤ්ඤතාප්පණිහිතනාමවතො මග්ගස්ස ආගමනීයට්ඨානෙ ඨත්වා අත්තනො ඵලස්ස නාමත්තයදානං යොජිතං, ඉතරස්සපි පන තථෙව යොජෙතබ්බං. නයමත්තදස්සනඤ්හෙතං. සගුණාරම්මණෙහි පන නාමත්තයවතො අනිච්චානුපස්සනානන්තරස්සපි මග්ගස්ස ආගමනීයට්ඨානෙ ඨත්වා අත්තනො ඵලස්ස නාමත්තයදානං න නිවාරිතන්ති. වළඤ්ජනකඵලසමාපත්තියා ච විපස්සනාගමනවසෙන නාමලාභෙ මග්ගස්ස විය අනිමිත්තනාමලාභො න සියා. යථා පන මග්ගානන්තරස්ස විය වළඤ්ජනකඵලසමාපත්තියාපි ඣානපටිපදාභෙදො හොති, එවං සුඤ්ඤතාදිනාමලාභෙ සති අනිමිත්තනාමඤ්ච ලභතීති. **අවූපසන්තායාති** ඉදං කෙනචි අඤ්ඤෙන අනන්තරිතත්තා තාදිසාය එව සද්ධාය…පෙ…. පඤ්ඤාය ච අනන්තරපච්චයභාවං සන්ධාය වුත්තං. තෙන ඡන්දාදයොපි අත්තනො අනන්තරසදිසානං ඡන්දාදීනං උප්පාදකා අධිපතිභූතා අධිපතිභූතෙ එව උප්පාදෙන්තීති ඉමමත්ථං දීපෙති.

555. කිලෙසසමුච්ඡෙදකස්ස මග්ගස්ස සම්මාදිට්ඨිආදිකස්ස නිය්‍යානිකසභාවස්ස ඵලෙනපි පටිප්පස්සද්ධකිලෙසෙන නිය්‍යානසභාවෙනෙව භවිතබ්බං, තස්මා ඵලෙපි **"මග්ගඞ්ගං මග්ගපරියාපන්න"**න්ති වුත්තං. එවඤ්ච කත්වා මග්ගවිභඞ්ගෙ ඵලෙසු ච අට්ඨඞ්ගිකො පඤ්චඞ්ගිකො ච මග්ගො උද්ධටො, එවං බොජ්ඣඞ්ගාපීති. **මග්ගං උපාදායාති** මග්ගසදිසතාය මග්ගොති ඉමමත්ථං සන්ධායාහ.

ලොකුත්තරවිපාකකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අකුසලවිපාකකථාවණ්ණනා

556. ඉට්ඨඉට්ඨමජ්ඣත්තෙසු විය න අනිට්ඨඅනිට්ඨමජ්ඣත්තෙසු සන්තීරණවිසෙසො අත්ථි, අනිට්ඨාරම්මණමෙව පන අධිමත්තං මන්දඤ්ච එවං ද්විධා වුත්තං.

අකුසලවිපාකකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කිරියාබ්‍යාකතං

මනොධාතුචිත්තවණ්ණනා

566. **වාතපුප්ඵන්ති** මොඝපුප්ඵං. තං අච්ඡින්නෙපි රුක්ඛෙ න ඵලති, ඡින්නරුක්ඛපුප්ඵං පන අච්ඡින්නෙ ඵලෙය්‍ය. එවං අච්ඡින්නභවමූලස්සපි පවත්තමානං යං න ඵලති, තං වාතපුප්ඵසදිසං. ඉතරස්සෙව පන පවත්තමානං ඡින්නරුක්ඛපුප්ඵසදිසං. තඤ්හි අච්ඡින්නෙ භවමූලෙ ඵලෙය්‍යාති.

කිරියමනොවිඤ්ඤාණධාතුචිත්තවණ්ණනා

568. **ලොලුප්පතණ්හා පහීනාති** ඉමස්ස චිත්තස්ස පච්චයභූතා පුරිමා පවත්ති දස්සිතා. ඉදං පන චිත්තං විචාරණපඤ්ඤාරහිතන්ති කෙවලං සොමනස්සමත්තං උප්පාදෙන්තස්ස හොතීති. එවං චෙතියපූජාදීසුපි දට්ඨබ්බං. **වත්තං කරොන්තොති** ඉදං වත්තං කරොන්තස්ස ඵොට්ඨබ්බාරම්මණෙ කායද්වාරචිත්තප්පවත්තිං සන්ධාය වුත්තං. පඤ්චද්වාරානුගතං හුත්වා ලබ්භමානං සන්ධාය පඤ්චද්වාරෙ එව වා ලොලුප්පතණ්හාපහානාදිපච්චවෙක්ඛණහෙතුභූතං ඉදමෙව පවත්තිං සන්ධාය තත්ථ තත්ථ **"ඉමිනා චිත්තෙන සොමනස්සිතො හොතී"**ති වුත්තන්ති **"එවං තාව පඤ්චද්වාරෙ ලබ්භතී"**ති ආහ. අතීතංසාදීසු අප්පටිහතං ඤාණං වත්වා ''ඉමෙහි තීහි ධම්මෙහි සමන්නාගතස්ස බුද්ධස්ස භගවතො සබ්බං කායකම්මං ඤාණානුපරිවත්තී''තිආදිවචනතො (මහානි. 156 අත්ථතො සමානං) ''භගවතො ඉදං උප්පජ්ජතී''ති වුත්තවචනං විචාරෙතබ්බං. අහෙතුකස්ස මූලාභාවෙන සුප්පතිට්ඨිතතා නත්ථීති බලභාවො අපරිපුණ්ණො, තස්මා උද්දෙසවාරෙ ''සමාධිබලං හොති, වීරියබලං හොතී''ති න වුත්තං. තතො එව හි අහෙතුකානං සඞ්ගහවාරෙ ඣානඞ්ගානි ච න උද්ධටානි. තෙනෙව ඉමස්මිම්පි අහෙතුකද්වයෙ බලානි අනුද්දෙසාසඞ්ගහිතානි. යස්මා පන වීරියස්ස විජ්ජමානත්තා සෙසාහෙතුකෙහි බලවං, යස්මා ච එත්ථ විතක්කාදීනං ඣානපච්චයමත්තතා විය සමාධිවීරියානං බලමත්තතා අත්ථි, තස්මා නිද්දෙසවාරෙ ''සමාධිබලං වීරියබල''න්ති වත්වා ඨපිතං. යස්මා පන නෙව කුසලං නාකුසලං, තස්මා සම්මාසමාධි මිච්ඡාසමාධීති, සම්මාවායාමො මිච්ඡාවායාමොති ච න වුත්තන්ති අධිප්පායො. එවං සති මහාකිරියචිත්තෙසු ච එතං න වත්තබ්බං සියා, වුත්තඤ්ච, තස්මා සම්මා, මිච්ඡා වා නියානිකසභාවාභාවතො මග්ගපච්චයභාවං අප්පත්තා සමාධිවායාමා ඉධ තථා න වුත්තාති දට්ඨබ්බා.

574. ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තආසයානුසයසබ්බඤ්ඤුතානාවරණඤාණානි ඉමස්සානන්තරං උප්පජ්ජමානානි යමකපාටිහාරියමහාකරුණාසමාපත්තිඤාණානි ච ඉමස්ස අනන්තරං උප්පන්නපරිකම්මානන්තරානි ඉමිනා ආවජ්ජිතාරම්මණෙයෙව පවත්තන්තීති ආහ **"ඡ…පෙ…. ගණ්හන්තී"**ති. මහාවිසයත්තා මහාගජො විය මහන්තන්ති **මහාගජං**.

රූපාවචරාරූපාවචරකිරියචිත්තවණ්ණනා

577. ඉදානි යානි කිරියානි ජාතානි, තානි වෙදිතබ්බානීති එවං යොජනා කාතබ්බා. **අත්තභාවොති** පඤ්චක්ඛන්ධා වුච්චන්ති.

චිත්තුප්පාදකණ්ඩවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. රූපකණ්ඩං

උද්දෙසවණ්ණනා

ඉදානි රූපමබ්‍යාකතං භාජෙතබ්බං, තඤ්ච කෙනචි සමයවවත්ථානං කත්වා න සක්කා භාජෙතුං. න හි රූපස්ස චිත්තුප්පාදෙන සමයවවත්ථානං සක්කා කාතුං අචිත්තසමුට්ඨානසභාවතො, චිත්තසමුට්ඨානස්ස ච අනෙකචිත්තසමුට්ඨානතාය රූපසමුට්ඨාපකචිත්තානඤ්ච කෙසඤ්චි කත්ථචි අසමුට්ඨාපනතාය වවත්ථානාභාවතො, විඤ්ඤත්තිද්වයවජ්ජිතස්ස රූපස්ස අචිත්තසහභූභාවතො ච, න ච රූපානං උපසම්පජ්ජ විහරණෙන සමයවවත්ථානං යුජ්ජති මහග්ගතප්පමාණානං ඣානානං විය රූපානං උපසම්පජ්ජ විහාතබ්බතාභාවා, උපාදාරූපෙහි ච න යුජ්ජති තෙසං සහජාතාදිපච්චයභාවෙන අප්පවත්තනතො, නාපි මහාභූතෙහි යුජ්ජති කෙසඤ්චි මහාභූතානං කෙහිචි උපාදාරූපෙහි විනා පවත්තිතො අසමානකාලානඤ්ච සබ්භාවතො. න හි ''යස්මිං සමයෙ පථවීධාතු උප්පන්නා හොති, තස්මිං සමයෙ චක්ඛායතනං හොතී''ති සක්කා වත්තුං සොතාදිනිස්සයභූතාය පථවියා චිත්තාදිසමුට්ඨානාය ච සහ චක්ඛායතනස්ස අභාවා. එවං සොතායතනාදීසුපි යොජෙතබ්බං.

මහාභූතෙහි අසමානකාලානි විඤ්ඤත්තිඋපචයාදීනිපි තස්මිං සමයෙ හොන්තීති න සක්කා වත්තුන්ති. එකස්මිඤ්ච කාලෙ අනෙකානි කලාපසහස්සානි උප්පජ්ජන්ති පවත්තන්ති ච, න අරූපධම්මානං විය රූපානං කලාපද්වයසහාභාවො අත්ථි. එකස්මිඤ්ච කලාපෙ වත්තමානෙ එව අඤ්ඤස්ස නිරොධො, අඤ්ඤස්ස වුප්පත්ති හොතීති සබ්බථා රූපාබ්‍යාකතං සමයවවත්ථානං කත්වා න සක්කා විභජිතුං. එකකාදීහි පන නයෙහි න හෙතුආදිනා සභාවෙන විභජිතුං සක්කාති තථා විභජනත්ථං චිත්තුප්පාදකණ්ඩෙ තාව අවිභත්තං අබ්‍යාකතං අත්ථීති දස්සෙතුං සමයවවත්ථානෙන විනා අබ්‍යාකතස්ස සභාවතොයෙව නිද්දෙසෙ එකදෙසං නිද්දිසිත්වා නිගමනකරණස්ස අනුපපත්තිතො ච විභත්තඤ්ච අවිභත්තඤ්ච සබ්බං සඞ්ගණ්හන්තො ආහ ''කතමෙ ධම්මා අබ්‍යාකතා? කුසලා...පෙ.... අසඞ්ඛතා ච ධාතු. ඉමෙ ධම්මා අබ්‍යාකතා''ති. අවිභත්තෙ හි විභජිතබ්බෙ දස්සිතෙ විභජනං යුත්තං ඤාතුං ඉච්ඡාය උප්පාදිතායාති. එත්ථ පන විපාකකිරියාබ්‍යාකතං විභත්තත්තා න විභජිතබ්බං, අසඞ්ඛතා ච ධාතු භෙදාභාවතො. යං පනෙත්ථ භෙදයුත්තත්තා අවිභත්තත්තා ච විභජිතබ්බං, තං විභජන්තො ආහ **''තත්ථ කතමං සබ්බං රූප''**න්තිආදි. අයමෙත්ථ පාළියොජනා.

නයං දස්සෙත්වාති එත්ථ හෙට්ඨා ගහණමෙව නයදස්සනං. තං විපාකෙසු කත්වා විඤ්ඤාතත්තා කිරියාබ්‍යාකතෙසු නිස්සට්ඨං. කාමාවචරාදිභාවෙන වත්තබ්බස්ස කිරියාබ්‍යාකතස්ස වා දස්සනං, තං කත්වා කාමාවචරාතිආදිකං ගහෙත්වා වුත්තත්තා නිස්සට්ඨං. **පඤ්චවීසති රූපානීති** පාළියං වුත්තානි දසායතනානි පඤ්චදස ච සුඛුමරූපානි, උපචයසන්තතියො වා එකන්ති කත්වා හදයවත්ථුඤ්ච. **ඡන්නවුතීති** චක්ඛාදිදසකා සත්ත උතුසමුට්ඨානාදයො තයො අට්ඨකා උතුචිත්තජා ද්වෙ සද්දා ච. කලාපභාවෙන පවත්තරූපරූපානි ''රූපකොට්ඨාසා''ති වුත්තානි රූපකලාපකොට්ඨාසභාවතො. **කොට්ඨාසාති** ච අංසා, අවයවාති අත්ථො. **කොට්ඨන්ති** වා සරීරං, තස්ස අංසා කෙසාදයො කොට්ඨාසාති අඤ්ඤෙපි අවයවා කොට්ඨාසා විය **කොට්ඨාසා. නිබ්බානං නිප්පදෙසතො ගහිතන්ති** සොපාදිසෙසනිරුපාදිසෙසරාගක්ඛයාදිඅසඞ්ඛතාදිවචනීයභාවෙන භින්නං නිප්පදෙසතො ගහිතං. අත්ථතො හි එකාව අසඞ්ඛතා ධාතූති.

584. **සබ්බන්ති** සකලං චක්කවාළං. **පරිමණ්ඩලං** පරිමණ්ඩලසණ්ඨානං, පරික්ඛෙපතො ඡත්තිංස සතසහස්සානි දස චෙව සහස්සානි අඩ්ඪචතුත්ථානි ච යොජනසතානි හොන්තීති අත්ථො. එත්ථ ච වට්ටං ''පරිමණ්ඩල''න්ති වුත්තං. **චත්තාරි නහුතානීති** චත්තාලීස සහස්සානි. **නගව්හයාති** නගාති අව්හාතබ්බා නගසද්දනාමාති අත්ථො.

දෙවදානවාදීනං තිගාවුතාදිසරීරවසෙන මහන්තානි පාතුභූතානි. තත්ථායං වචනත්ථො – භූතානි ජාතානි නිබ්බත්තානි මහන්තානි **මහාභූතානීති**. අනෙකච්ඡරියදස්සනෙන අනෙකාභූතවිසෙසදස්සනවසෙන ච මායාකාරො මහන්තො භූතොති **මහාභූතො**. යක්ඛාදයො ජාතිවසෙනෙව මහන්තා භූතාති **මහාභූතා**. නිරුළ්හො වා අයං මහාභූතසද්දො තෙසු දට්ඨබ්බො. පථවියාදයො පන මහාභූතා විය **මහාභූතා**. භූතසද්දස්ස උභයලිඞ්ගත්තා නපුංසකතා කතා. **මහාපරිහාරතොති** එත්ථ වචනත්ථං වදන්තො ආහ **''මහන්තෙහි භූතානි, මහාපරිහාරානි වා භූතානී''**ති. තත්ථ පච්ඡිමත්ථෙ පුරිමපදෙ උත්තරපදස්ස පරිහාරසද්දස්ස ලොපං කත්වා **''මහාභූතානී''**ති වුච්චන්ති.

අච්චිමතොති අග්ගිස්ස. කොටිසතසහස්සං එකං **කොටිසතසහස්සෙකං. චක්කවාළන්ති** තං සබ්බං ආණාක්ඛෙත්තවසෙන එකං කත්වා වොහරන්ති. **විලීයති** ඛාරොදකෙන. **විකීරතීති** විද්ධංසති. උපාදින්නකෙසු විකාරං දස්සෙන්තො **''පත්ථද්ධො''**තිආදිමාහ. **කට්ඨමුඛෙන වාති** වා-සද්දො උපමත්ථො. යථා කට්ඨමුඛසප්පෙන දට්ඨො පත්ථද්ධො හොති, එවං පථවීධාතුප්පකොපෙන සො කායො කට්ඨමුඛෙව හොති, කට්ඨමුඛමුඛගතො විය පත්ථද්ධො හොතීති අත්ථො. අථ වා **වා**-සද්දො එවසද්දස්සත්ථෙ. ''පථවීධාතුප්පකොපෙනා''ති එතස්ස ච පරතො ආහරිත්වා වෙදිතබ්බො. තත්‍රායමත්ථො – ''කට්ඨමුඛෙන දට්ඨොපි කායො පථවීධාතුප්පකොපෙනෙව පත්ථද්ධො හොති, තස්මා පථවීධාතුයා අවියුත්තො සො කායො සබ්බදා කට්ඨමුඛමුඛගතො විය හොතී''ති. අථ වා අනියමත්ථො **වා**-සද්දො. තත්‍රායමත්ථො – ''කට්ඨමුඛෙන දට්ඨො කායො පත්ථද්ධො හොති වා න වා හොති මන්තාගදවසෙන, පථවීධාතුප්පකොපෙන පන මන්තාගදරහිතො සො කායො කට්ඨමුඛමුඛගතො විය හොති එකන්තපත්ථද්ධො''ති.

පූතියොති කුථිතො. **මහාවිකාරානි භූතානීති** මහාවිකාරානි ජාතානි, විජ්ජමානානීති වා අත්ථො. එත්ථ ච පුරිමපදෙ උත්තරපදස්ස විකාරසද්දස්ස ලොපං කත්වා **"මහාභූතානී"**ති වුත්තානි.

පථවීතිආදිනා සබ්බලොකස්ස පාකටානිපි විපල්ලාසං මුඤ්චිත්වා යථාසභාවතො පරිග්ගය්හමානානි මහන්තෙන වායාමෙන විනා න පරිග්ගය්හන්තීති පාකටානිපි දුවිඤ්ඤෙය්‍යසභාවත්තා **"මහන්තානී"**ති වුච්චන්ති. තානි හි සුවිඤ්ඤෙය්‍යානි අමහන්තානීති ගහෙත්වා ඨිතො තෙසං දුප්පරිග්ගහිතතං දිස්වා ''අහො මහන්තානි එතානී''ති පජානාති. **උපාදායාති** එතෙන විඤ්ඤායමානා පච්ඡිමකාලකිරියා පවත්තීති කත්වා **"පවත්තරූප"**න්ති වුත්තං. එවඤ්හි ''උපාදායා''ති එතෙන පටිච්චසමුප්පන්නතා වුත්තා හොතීති. අථ වා උපාදායති නිස්සයතීති උපාදායං, උපාදායමෙව රූපං **උපාදායරූපං,** අඤ්ඤනිස්සයස්ස එකන්තනිස්සිතස්ස රූපස්සෙතං අධිවචනං. තං පන න සත්තස්ස, නාපි වෙදනාදිනො තදභාවෙපි භාවතොති දස්සෙතුං **"චතුන්නං මහාභූතාන"**න්තිආදිමාහ. භවති හි නිස්සයරූපානං සාමිභාවොති.

තිවිධරූපසඞ්ගහවණ්ණනා

585. පකිණ්ණකදුකෙසු අජ්ඣත්තිකදුකං මුඤ්චිත්වා අඤ්ඤො සබ්බදුකෙහි තිකවසෙන යොජනං ගච්ඡන්තො නත්ථි, විඤ්ඤත්තිදුකො ච යොජනං න ගච්ඡතීති සබ්බදුකයොගීසු ආදිභූතං අජ්ඣත්තිකදුකමෙව ගහෙත්වා සෙසෙහි සබ්බදුකෙහි යොජෙත්වා තිකා වුත්තා. සක්කා හි එතෙන නයෙන අඤ්ඤෙසම්පි දුකානං දුකන්තරෙහි ලබ්භමානා තිකයොජනා විඤ්ඤාතුන්ති.

චතුබ්බිධාදිරූපසඞ්ගහවණ්ණනා

586. චතුක්කෙසු එකන්තචිත්තසමුට්ඨානස්ස විඤ්ඤත්තිද්වයභාවතො විඤ්ඤත්තිදුකාදීහි සමානගතිකො චිත්තසමුට්ඨානදුකොති තෙන සහ උපාදාදුකස්ස යොජනාය ලබ්භමානොපි චතුක්කො න වුත්තො, තථා සනිදස්සනදුකාදීනං තෙන තස්ස ච ඔළාරිකදූරදුකෙහි යොජනාය ලබ්භමානා න වුත්තා, ධම්මානං වා සභාවකිච්චානි බොධෙතබ්බාකාරඤ්ච යාථාවතො ජානන්තෙන භගවතා තෙන අඤ්ඤෙසං තස්ස ච අඤ්ඤෙහි යොජනා න කතාති කිං එත්ථ කාරණපරියෙසනාය, අද්ධා සා යොජනා න කාතබ්බා, යතො භගවතා න කතාති වෙදිතබ්බා. අඤ්ඤෙ පන පකිණ්ණකදුකා අඤ්ඤෙහි පකිණ්ණකදුකෙහි යොජෙතුං යුත්තා, තෙහි යොජිතා එව. වත්ථුදුකාදීසු පන සොතසම්ඵස්සාරම්මණදුකාදයො වජ්ජෙත්වා අඤ්ඤෙහි ආරම්මණබාහිරායතනාදිලබ්භමානදුකෙහි උපාදින්නකදුකස්ස උපාදින්නුපාදානියදුකස්ස ච යොජනාය චතුක්කා ලබ්භන්ති, චිත්තසමුට්ඨානදුකස්ස ච සබ්බාරම්මණබාහිරායතනාදිලබ්භමානදුකෙහි. අවසෙසෙහි පන තෙසං අඤ්ඤෙසඤ්ච සබ්බවත්ථුදුකාදීහි යොජනාය න ලබ්භන්තීති වෙදිතබ්බා.

උද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

රූපවිභත්ති

එකකනිද්දෙසවණ්ණනා

594. අවිජ්ජමානවිභාගස්ස විභාගාභාවදස්සනමෙව **නිද්දෙසො** නිච්ඡයකරණතො, තස්මා ''සබ්බං රූපං න හෙතුමෙවා''තිආදිනා විභාගාභාවාවධාරණෙන එව-සද්දෙන නිද්දෙසං කරොති. **හෙතුහෙතූති** මූලහෙතු, හෙතුපච්චයහෙතූති වා අයමත්ථො. **මහාභූතා හෙතූති** අයමෙවත්ථො **මහාභූතා පච්චයොති** එතෙනපි වුත්තොති. හෙතුපච්චයසද්දානං සමානත්ථත්තා පච්චයො එව හෙතු **පච්චයහෙතු**. යො ච රූපක්ඛන්ධස්ස හෙතු, සො එව තස්ස පඤ්ඤාපනාය හෙතූති වුත්තො තදභාවෙ අභාවතො. **අතීතානාගතපච්චුප්පන්නානං කම්මසමාදානානං ඨානසො හෙතුසො විපාකන්ති** එත්ථ විජ්ජමානෙසුපි අඤ්ඤෙසු පච්චයෙසු ඉට්ඨානිට්ඨවිපාකනියාමකත්තා උත්තමං පධානං කුසලාකුසලං ගතිඋපධිකාලපයොගසම්පත්තිවිපත්තිට්ඨානනිප්ඵාදිතං ඉට්ඨානිට්ඨාරම්මණඤ්ච කම්මම්ව පධානත්තා ''හෙතූ''ති වුත්තන්ති ඉමිනා අධිප්පායෙන කම්මාරම්මණානි **"උත්තමහෙතූ"**ති වුත්තානි. වක්ඛති ච ''ගතිඋපධිකාලපයොගා විපාකස්ස ඨානං, කම්මං හෙතූ''ති. ඉධ පන කම්මම්ව උත්තමත්තා ආරම්මණම්පි හෙතුවචනං අරහතීති **"උත්තමහෙතූ"**ති වුත්තං. **සඞ්ඛාරානන්ති** පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදීනං අවිජ්ජා සාධාරණපච්චයත්තා ''හෙතූ''ති වුත්තා. **එරතීති** ගච්ඡති පාපුණාති. **පටික්ඛෙපනිද්දෙසොති** ඉදං මාතිකාය ආගතපටික්ඛෙපවසෙන වුත්තං. ඉධ පන මාතිකාය න හෙතුපදාදිසඞ්ගහිතතා ච රූපස්ස වුත්තා තංතංසභාවත්තා, අවධාරිතතා ච අනඤ්ඤසභාවතො.

රූපීදුකෙ රූපීපදමෙව ඉධ ''රූප''න්ති වුත්තං. තෙන රූපීරූපපදානං එකත්ථතා සිද්ධා හොති රුප්පනලක්ඛණයුත්තස්සෙව රූපීරූපභාවතො. **උප්පන්නං ඡහි විඤ්ඤාණෙහි විඤ්ඤෙය්‍යන්ති** අරූපතො විධුරං රූපස්ස සභාවං දස්සෙති. න හි අරූපං උප්පන්නං ඡහි විඤ්ඤාණෙහි විඤ්ඤෙය්‍යං යථා රූපං, තෙන රූපං උප්පන්නං ඡහි විඤ්ඤාණෙහි විඤ්ඤෙය්‍යං, න අරූපන්ති අරූපතො නිවත්තෙත්වා රූපෙ එව එතං සභාවං නියමෙති, න රූපං එතස්මිං සභාවෙ. අත්ථි හි රූපං අතීතානාගතං යං උප්පන්නං ඡහි විඤ්ඤාණෙහි විඤ්ඤෙය්‍යසභාවං න හොතීති. එතමෙව ච

නියමං පුන එවසද්දෙන නියමෙති ''යථාවුත්තො නියමො රූපෙ අත්ථි එව, අරූපෙ විය න නත්ථී''ති. අථ වා **සබ්බං රූපන්ති** භූතුපාදායරූපං කාලභෙදං අනාමසිත්වා ''සබ්බ''න්ති වුත්තං, තං සබ්බං අරූපෙහි සමානවිඤ්ඤෙය්‍යාසභාවං අතීතානාගතං නිවත්තෙතුං උප්පන්නන්ති එතෙන විසෙසෙති, තං උප්පන්නං සබ්බං රූපං ඡහි විඤ්ඤාණෙහි විඤ්ඤෙය්‍යාමෙවාති අත්ථො.

නනු එවං රූපායතනස්සපි සොතවිඤ්ඤාණාදීහි විඤ්ඤෙය්‍යතා ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති රූපං සබ්බං සම්පිණ්ඩෙත්වා එකන්තලක්ඛණදස්සනවසෙන එකීභාවෙන ගහෙත්වා අරූපතො විධුරස්ස ඡහි විඤ්ඤාණෙහි විඤ්ඤෙය්‍යාසභාවස්ස දස්සනතො. පච්චුප්පන්නරූපමෙව ඡහි විඤ්ඤාණෙහි විඤ්ඤෙය්‍යාන්ති එතස්මිං පන නියමෙ ''සබ්බං රූප''න්ති එත්ථායං විඤ්ඤෙය්‍යාභාවනියමො න වුත්තො, අථ ඛො පච්චුප්පන්නන්ති සබ්බරූපස්ස එකන්තලක්ඛණනියමො දස්සිතො න සියා. පාළියඤ්ච **විඤ්ඤෙය්‍යාමෙවාති එව**-කාරො වුත්තො, න උප්පන්නමෙවාති. තස්මා උප්පන්නස්සෙව මනොවිඤ්ඤෙය්‍යානියමාපත්ති නත්ථීති කිං සොතපතිතත්තෙන, තස්මා වුත්තනයෙනත්ථො යොජෙතබ්බො.

කථංවිධන්ති ගුණෙහි කථං සණ්ඨිතං. ඤාණමෙව **ඤාණවත්ථු**. සමානජාතිකානං සඞ්ගහො, සමානජාතියා වා සඞ්ගහො **සජාතිසඞ්ගහො**. සඤ්ජායන්ති එත්ථාති සඤ්ජාති, සඤ්ජාතියා සඞ්ගහො **සඤ්ජාතිසඞ්ගහො,** සඤ්ජාතිදෙසෙන සඞ්ගහොති අත්ථො. අඤ්ඤමඤ්ඤොපකාරවසෙන අවිප්පයොගෙන ච සමාධිදෙසෙ ජාතා සම්මාසතිආදයො සමාධික්ඛන්ධෙ සඞ්ගහිතා. යත්ථ ච සතිආදිසහායවතො සමාධිස්ස අත්තනො කිච්චකරණං, සො චිත්තුප්පාදො සමාධිදෙසො. සම්මාසඞ්කප්පස්ස ච අප්පනාභාවතො පටිවෙධසදිසං කිච්චන්ති සමානෙන පටිවෙධකිච්චෙන දිට්ඨිසඞ්කප්පා පඤ්ඤක්ඛන්ධෙ සඞ්ගහිතා.

රූපවිභත්තිඑකකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුකනිද්දෙසො

උපාදාභාජනීයකථාවණ්ණනා

596. අප්පරජක්ඛාදිසත්තසමූහදස්සනං **බුද්ධචක්ඛු,** ඡසු අසාධාරණඤාණෙසු ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤාණං දට්ඨබ්බං. සබ්බසඞ්ඛතාසඞ්ඛතදස්සනං **සමන්තචක්ඛු**. ''දුක්ඛං පරිඤ්ඤෙය්‍යං පරිඤ්ඤාත''න්ති (සං. නි. 5.1081; මහාව. 15) එවමාදිනා ආකාරෙන පවත්තං ඤාණදස්සනං **ඤාණචක්ඛු,** තම්පි පුරිමද්වයම්ව කාමාවචරං. චතුසච්චධම්මදස්සනං **ධම්මචක්ඛු**. උපත්ථම්භභූතා චතුසමුට්ඨානිකරූපසන්තතියො සම්භාරා. සහ සම්භාරෙහි **සසම්භාරං,** සම්භාරවන්තං. **සම්භවොති** ආපොධාතුමෙව සම්භවසම්භූතමාහ. **සණ්ඨානන්ති** වණ්ණායතනමෙව පරිමණ්ඩලාදිසණ්ඨානභූතං. තෙසං පන විසුං වචනං තථාභූතානං අතථාභූතානඤ්ච ආපොධාතුවණ්ණායතනානං යථාවුත්තෙ මංසපිණ්ඩෙ විජ්ජමානත්තා. චුද්දසසම්භාරො හි මංසපිණ්ඩො. සම්භවස්ස චතුධාතුනිස්සිතෙහි සහ වුත්තස්ස ධාතුත්තයනිස්සිතතා යොජෙතබ්බා. ආපොධාතුවණ්ණායතනානමෙව වා සම්භවසණ්ඨානාභාවා විසුං වුත්තාති චතුධාතුනිස්සිතතා ච න විරුජ්ඣති. යං මංසපිණ්ඩං සෙතාදිනා සඤ්ජානන්තො න පසාදචක්ඛුං සඤ්ජානාති, පත්ථිණ්ණතාදිවිසෙසං වත්තුකාමො ''පථවීපි අත්ථී''තිආදි වුත්තම්පි වදති.

සරීරසණ්ඨානුප්පත්තිදෙසභූතෙති එතෙන අවසෙසං කණ්හමණ්ඩලං පටික්ඛිපති. ස්නෙහම්ව සත්තක්ඛිපටලානි බ්‍යාපෙත්වා ඨිතාහෙව අත්තනො නිස්සයභූතාහි චතූහි ධාතූහි කතූපකාරං තංනිස්සිතෙහි එව ආයුවණ්ණාදීහි අනුපාලිතපරිවාරිතං තිසන්තතිරූපසමුට්ඨාපකෙහි උතුචිත්තාහාරෙහි උපත්ථම්භියමානං තිට්ඨති. සත්තක්ඛිපටලානං බ්‍යාපනවචනෙන ච අනෙකකලාපගතභාවං චක්ඛුස්ස දස්සෙති. **පමාණතො ඌකාසිරමත්තන්ති** ඌකාසිරමත්තෙ පදෙසෙ පවත්තනතො වුත්තං. **රූපානි මනුපස්සතීති ම**-කාරො පදසන්ධිකරො. අථ වා **මනූති** මච්චො. උපකාරභූතෙහි **සඞ්ගහිතො. පරියායෙනාති** චතුන්නං පසාදො තෙසු එකස්ස ද්වින්නඤ්චාතිපි වත්තුං යුත්තො සමානධනානං ධනං වියාති එතෙන පරියායෙන. **සරීරං** රූපක්ඛන්ධො එව. පටිසට්ටනමෙව නිසංසො **පටිසට්ටනානිසංසො.** රූපාභිමුඛභාවෙන චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස නිස්සයභාවාපත්තිසඞ්ඛාතො පටිසට්ටනතො ජාතො වා නිසංසො **පටිසට්ටනානිසංසො**.

පරිකප්පවචනං ''සචෙ ආපාථං ආගච්ඡෙය්‍යා''ති හෙතුකිරියං, ''පස්සෙය්‍යා''ති ඵලකිරියඤ්ච පරිකප්පෙත්වා තෙන පරිකප්පෙන වචනං. එත්ථ ච හෙතුකිරියා අනෙකත්තා අවුත්තාපි විඤ්ඤායතීති දට්ඨබ්බා. ''පස්සෙ වා''ති ඉමිනා වචනෙන තීසුපි කාලෙසු චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස නිස්සයභාවං අනුපගච්ඡන්තං චක්ඛුං සඞ්ගණ්හාති. දස්සනෙ පරිණායකභාවො **දස්සනපරිණායකට්ඨො**. යථා හි ඉස්සරො ''ඉදඤ්චිදඤ්ච කරොථා''ති වදන්තො තස්මිං තස්මිං කිච්චෙ සපුරිසෙ පරිණායති පවත්තයති, එවම්දම්පි චක්ඛුසම්ඵස්සාදීනං නිස්සයභාවෙන තෙ ධම්මෙ දස්සනකිච්චෙ ආණාපෙන්තං විය පරිණායතීති චක්ඛූති වුච්චති. චක්ඛතීති හි **චක්ඛු,** යථාවුත්තෙන නයෙන ආචික්ඛති පරිණායතීති අත්ථො. අථ වා සමවිසමානි රූපානි චක්ඛති ආචික්ඛති, පකාසෙතීති වා **චක්ඛු**. සඤ්ජායන්ති එත්ථාති **සඤ්ජාති**. කෙ සඤ්ජායන්ති? ඵස්සාදීනි . තථා **සමොසරණං**. චක්ඛුසම්ඵස්සාදීනං අත්තනො තික්ඛමන්දභාවානුපවත්තනෙන

ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති. නිච්චං ධුවං අත්තාති ගහිතස්සපි **ලුජ්ජනපලුජ්ජනට්ඨෙන.** වළඤ්ජන්ති පවිසන්ති එතෙනාති වළඤ්ජනං, තංද්වාරිකානං ඵස්සාදීනං **වළඤ්ජනට්ඨෙන.**

597. පුබ්බෙ වුත්තො පරිකප්පො එව **විකප්පනත්ථො. ඝට්ටයමානමෙවාති** පසාදස්ස අභිමුඛභාවවිසෙසං ගච්ඡන්තමෙව.

599. රූපං ආරබ්භ චක්ඛුසම්ඵස්සාදීනං උප්පත්තිවචනෙනෙව තෙසං තංද්වාරිකානං අඤ්ඤෙසඤ්ච රූපං ආරබ්භ උප්පත්ති වුත්තා හොති. යථා ච තෙසං රූපං පච්චයො හොති, තෙන පච්චයෙන උප්පත්ති වුත්තා හොතීති අධිප්පායෙන **"ඉමිනා"**තිආදිමාහ. තත්ථ **චක්ඛුපසාදවත්ථුකානං ඵස්සාදීනන්ති** ඉමිනා වචනෙන තදාලම්බනරූපාරම්මණතාය තංසදිසානං මනොධාතුආදීනඤ්ච පුරෙජාතපච්චයෙන උප්පත්ති දස්සිතාති දට්ඨබ්බා. යත්ථ පන විසෙසො අත්ථි, තං දස්සෙතුං **"චක්ඛුද්වාරජවනවීථිපරියාපන්නානා"**න්තිආදිමාහ. තානි හි රූපං ගරුං කත්වා පවත්තමානස්සාදනාභිනන්දනභූතානි තංසම්පයුත්තානි ච ආරම්මණාධිපතිආරම්මණූපනිස්සයෙහි උප්පජ්ජන්ති, අඤ්ඤානි ආරම්මණපුරෙජාතෙනෙවාති එවං ''ආරබ්භා''ති වචනං ආරම්මණපච්චයතො අඤ්ඤපච්චයභාවස්සපි දීපකං, ආරම්මණවචනං ආරම්මණපච්චයභාවස්සෙවාති අයමෙතෙසං විසෙසො.

600. **සුණාතීති** සොතවිඤ්ඤාණස්ස නිස්සයභාවෙන සුණාති. ජිව්හාසද්දෙන විඤ්ඤායමානා කිරියා සායනන්ති කත්වා **"සායනට්ඨෙනා"**ති ආහ. කුච්ඡිතානං දුක්ඛසම්පයුත්තඵස්සාදීනං ආයොති **කායො,** දුක්ඛදුක්ඛවිපරිණාමදුක්ඛානං වා. කායායතනස්ස බ්‍යාපිතාය චක්ඛුපසාදෙ කායපසාදභාවොපි අත්ථි, තෙන චක්ඛුපසාදස්ස අනුවිද්ධත්තා නො බ්‍යාපිතා ච න සියා, වුත්තා ච සා. තස්මා චක්ඛුපසාදස්ස ඵොට්ඨබ්බාවභාසනං කායපසාදස්ස ච රූපාවභාසනං ආපන්නන්ති ලක්ඛණසම්මිස්සතං චොදෙති. චක්ඛුකායානං අඤ්ඤනිස්සයත්තා කලාපන්තරගතතාය **"අඤ්ඤස්ස අඤ්ඤත්ථ අභාවතො"**ති ආහ. රූපරසාදිනිදස්සනං සමානනිස්සයානඤ්ච අඤ්ඤමඤ්ඤසභාවානුපගමෙන අඤ්ඤමඤ්ඤස්මිං අභාවො, කො පන වාදො අසමානනිස්සයානන්ති දස්සෙතුං වුත්තං.

රූපාභිඝාතාරහො ච සො භූතප්පසාදො චාති **රූපාභිඝාතාරහභූතප්පසාදො.** එවංලක්ඛණං චක්ඛු. **රූපාභිඝාතොති** ච රූපෙ, රූපස්ස වා අභිඝාතොති අත්ථො. පරිපුණ්ණාපරිපුණ්ණායතනත්තභාවනිබ්බත්තකස්ස කම්මස්ස නිදානභූතා කාමතණ්හා රූපතණ්හා ච තදායතනිකභවපත්ථනාභාවතො දට්ඨුකාමතාදිවොහාරං අරහතීති දුතියො නයො සබ්බත්ථ වුත්තො. තත්ථ දට්ඨුකාමතානිදානං කම්මං සමුට්ඨානමෙතෙසන්ති **දට්ඨුකාමතානිදානකම්මසමුට්ඨානානි,** එවංවිධානං භූතානං පසාදලක්ඛණං චක්ඛු, එවංවිධො වා භූතප්පසාදො **දට්ඨුකාමතානි...පෙ.... පසාදො.** එවංලක්ඛණං චක්ඛු. රූපෙසු පුග්ගලස්ස වා විඤ්ඤාණස්ස වා **ආවිඤ්ඡනරසං.**

කායො සබ්බෙසන්ති කො එත්ථ විසෙසො, නනු තෙජාදිඅධිකානඤ්ච භූතානං පසාදා සබ්බෙසංයෙවාති? සච්චමෙතං, ඉදං පන ''සබ්බෙස''න්ති වචනං ''සමානාන''න්ති ඉමමත්ථං දීපෙති අනුවත්තමානස්ස එකදෙසාධිකභාවස්ස නිවාරණවසෙන වුත්තත්තා. **තෙජාදීනන්ති** පදීපසඞ්ඛාතස්ස තෙජස්ස ඔභාසෙන වායුස්ස සද්දෙන පථවියා ගන්ධෙන බෙළසඞ්ඛාතස්ස උදකස්ස රසෙනාති පුරිමවාදෙ පච්ඡිමවාදෙ ච යථායොගං තංතංභූතගුණෙහි අනුග්ගය්හභාවතො රූපාදිග්ගහණෙ උපකරිතබ්බතොති අත්ථො. **රූපාදීනං අධිකභාවදස්සනතොති** අග්ගිම්හි රූපස්ස පභස්සරස්ස වායුම්හි සද්දස්ස සභාවෙන සූයමානස්ස පථවියා සුරභිආදිනො ගන්ධස්ස ආපෙ ච රසස්ස මධුරස්ස විසෙසයුත්තානං දස්සනතො **"රූපාදයො තෙසං ගුණා"**ති පඨමවාදී ආහ. තස්සෙව ච **"ඉච්ඡෙය්‍යාමා"**තිආදිනා උත්තරමාහ. ඉමිනාවුපායෙන දුතියවාදිස්සපි නිග්ගහො හොතීති.

අථ වා රූපාදිවිසෙසගුණෙහි තෙජආකාසපථවීආපවායූහි චක්ඛාදීනි කතානීති වදන්තස්ස කණාදස්ස වාදං තතියං උද්ධරිත්වා තං නිග්ගහෙතුං **"අථාපි වදෙය්‍යු"**න්තිආදි වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. ආසවෙ උපලබ්භමානොපි ගන්ධො පථවියා ආපොසංයුත්තාය කප්පාසතො විසදිසායාති න කප්පාසගන්ධස්ස අධිකභාවාපත්තීති චෙ? න, අනභිභූතත්තා. ආසවෙහි උදකසංයුත්තා පථවී උදකෙන අභිභූතා, න කප්පාසපථවීති තස්සායෙව අධිකෙන ගන්ධෙන භවිතබ්බන්ති. උණ්හොදකසඤ්ඤුත්තො ච අග්ගි උපලබ්භනීයො මහන්තොති කත්වා තස්ස ඵස්සො විය වණ්ණොපි පභස්සරො උපලබ්භිතබ්බොති උණ්හොදකවණ්ණතො අග්ගිනා අනභිසම්බන්ධස්ස සීතුදකස්ස වණ්ණො පරිහායෙථ. **තස්මාති** එතස්සුභයස්ස අභාවා. තදභාවෙන හි රූපාදීනං තෙජාදිවිසෙසගුණතා නිවත්තිතා, තංනිවත්තනෙන ''තෙජාදීනං ගුණෙහි රූපාදීහි අනුග්ගය්හභාවතො''ති ඉදං කාරණං නිවත්තිතන්ති. එවං පරම්පරාය උභයාභාවො විසෙසකප්පනප්පහානස්ස කාරණං හොතීති ආහ **"තස්මා පහායෙථෙත"**න්තිආදි. එකකලාපෙපි රූපරසාදයො විසදිසා, කො පන වාදො නානාකලාපෙ චක්ඛාදයො භූතවිසෙසාභාවෙපීති දස්සෙතුං **රූපරසාදිනිදස්සනං** වුත්තං.

යදි භූතවිසෙසො නත්ථි, කිං පන චක්ඛාදිවිසෙසස්ස කාරණන්ති තං දස්සෙතුං **"යං අඤ්ඤමඤ්ඤස්සා"**තිආදිමාහ. එකම්පි කම්මං පඤ්චායතනිකත්තභාවපත්ථනානිප්ඵන්නං චක්ඛාදීනං විසෙසහෙතුත්තා ''අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස අසාධාරණ''න්ති ච ''කම්මවිසෙසො''ති ච වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. න හි තං යෙන විසෙසෙන චක්ඛුස්ස පච්චයො, තෙනෙව සොතස්ස හොති ඉන්ද්‍රියන්තරාභාවප්පත්තිතො. ''පටිසන්ධික්ඛණෙ මහග්ගතා එකා චෙතනා කටත්තාරූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 2.12.78) වචනෙන පටිසන්ධික්ඛණෙ විජ්ජමානානං සබ්බෙසං කටත්තාරූපානං එකා චෙතනා කම්මපච්චයො හොතීති විඤ්ඤායති. නානාචෙතනාය හි තදා ඉන්ද්‍රියුප්පත්තියං සති

පරිත්තෙන ච මහග්ගතෙන ච කම්මුනා නිබ්බත්තිතං කටත්තාරූපං ආපජ්ජෙය්‍යාති න චෙකා පටිසන්ධි අනෙකකම්මනිබ්බත්තා හොතීති සිද්ධමෙකෙන කම්මෙන අනෙකින්ද්‍රියුප්පත්ති හොතීති. අනල්ලීනො නිස්සයො එතස්සාති **අනල්ලීනනිස්සයො,** රූපසද්දසඞ්ඛාතො විසයො. ගන්ධරසානං නිස්සයා ඝානජිව්හානිස්සයෙ අල්ලීයන්තීති තෙ නිස්සයවසෙන අල්ලීනා, ඵොට්ඨබ්බං සයං කායනිස්සයඅල්ලීනං භූතත්තයත්තා. **දූරෙ...පෙ.... සම්පත්තො එව නාම** පටිඝට්ටනනිඝංසජනකතොති අධිප්පායො. සද්දො පන **ධාතුපරම්පරාය** වායු විය **ආගන්ත්වා** නිස්සයවසෙන සොතනිස්සයෙ අල්ලීයිත්වා **සොතං ඝට්ටෙත්වා** චචත්ථානං ගච්ඡන්තො **සණිකං චවත්ථානං ගච්ඡතීති** වුත්තො. එවං පන සතිචිත්තසමුට්ඨානං සද්දායතනං සොතවිඤ්ඤාණස්ස කදාචිපි ආරම්මණපච්චයො න සියා. න හි බහිද්ධා චිත්තසමුට්ඨානුප්පත්ති උපපජ්ජතීති.

චිරෙන සුය්‍යෙය්‍යාති කස්මා එතං වුත්තං, නනු දූරෙ ඨිතෙහි රජකාදිසද්දා චිරෙන සුය්‍යන්තීති? න, දූරාසන්නානං යථාපාකටෙ සද්දෙ ගහණවිසෙසතො. යථා හි දූරාසන්නානං වචනසද්දෙ යථා පාකටීභූතෙ ගහණවිසෙසතො ආකාරවිසෙසානං අග්ගහණං ගහණඤ්ච හොති, එවං රජකාදිසද්දෙපි ආසන්නස්ස ආදිතො පභුති යාවාවසානා කමෙන පාකටීභූතෙ දූරස්ස චාවසානෙ මජ්ඣෙ වා පිණ්ඩවසෙන පවත්තිපාකටීභූතෙ නිච්ඡයගහණානං සොතවිඤ්ඤාණවීථියා පරතො පවත්තානං විසෙසතො ලහුකං සුතො චිරෙන සුතොති අභිමානො හොති. සො පන සද්දො යත්ථ උප්පන්නො, තං නිස්සිතොව අත්තනො විජ්ජමානක්ඛණෙ සොතස්ස ආපාථමාගච්ඡති. දූරෙ ඨිතො පන සද්දො අඤ්ඤත්ථ පටිසොසුප්පත්තියා භාජනාදිචලනස්ස ච අයොකන්තො විය අයොචලනස්ස පච්චයො හොතීති දට්ඨබ්බො. යථා වා ඝණ්ටාභිඝාතානුජානි භූතානි අනුරවස්ස නිස්සයභූතානි ඝට්ටනසභාවානි, එවං ඝට්ටනානුජානි යාව සොතප්පසාදා උප්පත්තිවසෙන ආගතානි භූතානි ඝට්ටනසභාවානෙවාති තංනිස්සිතො සද්දො නිස්සයවසෙන ධාතුපරම්පරාය ඝට්ටෙත්වා සණිකං චචත්ථානං ගච්ඡතීති වුත්තො. **අසුකදිසාය නාමාති න පඤ්ඤායෙය්‍ය.** කස්මා? සොතප්පදෙසස්සෙව සද්දස්ස ගහණතො.

විසමෙ අජ්ඣාසයො එතස්සාති විසමජ්ඣාසයො, අජ්ඣාසයරහිතම්පි චක්ඛු විසමනින්නත්තා විසමජ්ඣාසයං විය හොතීති **"විසමජ්ඣාසය"**න්ති වුත්තං. චක්ඛුමතො වා පුග්ගලස්ස අජ්ඣාසයවසෙන චක්ඛු **"විසමජ්ඣාසය"**න්ති වුත්තං.

කණ්ණකූපඡිද්දෙයෙව පවත්තනතො ආරම්මණග්ගහණහෙතුතො ච තත්ථෙව **"අජ්ඣාසයං කරොති"**ති වුත්තං. තස්ස සොතස්ස සොතවිඤ්ඤාණනිස්සයභාවෙන සද්දසවනෙ. **අජටාකාසොපි වට්ටතීති** එතස්ස අට්ඨකථාධිප්පායෙන අත්ථං වදන්තො **"අන්තොලෙණස්මිං"**න්තිආදිමාහ. අත්තනො අධිප්පායෙන වදන්තො **"කිං එතාය ධම්මතාය"**තිආදිමවොච.

වාතූපනිස්සයො ගන්ධො ගොචරො එතස්සාති **වාතූපනිස්සයගන්ධගොචරං.** එත්ථ ච ගන්ධග්ගහණස්ස වාතො උපනිස්සයො, තබ්බොහාරෙන පන ගන්ධො "වාතූපනිස්සයො"ති වුත්තො. අථ වා වාතො එව උපනිස්සයො වාතූපනිස්සයො. කස්සාති? ඝානවිඤ්ඤාණස්ස. සො සහකාරීපච්චයන්තරභූතො එතස්ස අත්ථීති **වාතූපනිස්සයො,** ගන්ධො පච්චයො.

ආපො ච සහකාරීපච්චයන්තරභූතො ඛෙළාදිකො. තථා පථවී. ගහෙතබ්බස්ස හි ඵොට්ඨබ්බස්ස උප්පීළියමානස්ස ආධාරභූතා පථවී කායස්ස ච ඵොට්ඨබ්බෙන උප්පීළියමානස්ස නිස්සයභූතානං ආධාරභූතා සබ්බදා ඵොට්ඨබ්බගහණස්ස උපනිස්සයොති. උප්පීළනෙන පන විනා ඵොට්ඨබ්බගහණෙ කායායතනස්ස නිස්සයභූතා පථවී උපනිස්සයොති දට්ඨබ්බා. සබ්බදාපි ච තස්සා උපනිස්සයභාවො යුත්තො එව.

පඤ්චවණ්ණානන්ති වචනං තදාධාරානං සුත්තානං නානත්තදස්සනත්ථං. පඤ්චප්පකාරා පඤ්චවණ්ණා. **එකන්තතොති** ඉදං සබ්බදා උප්පීළනෙන විනිබ්භුජ්ජිතුං අසක්කුණෙය්‍යානං කලාපන්තරරූපානං සභාවා තෙසං නිවත්තනත්ථං වුත්තං. න හි තානි එකන්තෙන අවිනිභුත්තානි කලාපන්තරගතත්තාති.

616. **වණ්ණනිභාති** රූපායතනමෙව නිද්දිට්ඨන්ති තදෙව අපෙක්ඛිත්වා **"සනිදස්සන"**න්ති නපුංසකනිද්දෙසො කතො. **තස්මාති** නිප්පරියායරූපානං නීලාදීනං ඵුසිත්වා අජානිතබ්බතො දීඝාදීනඤ්ච ඵුසිත්වා ජානිතබ්බතො **න නිප්පරියායෙන දීඝං රූපායතනං. තං තං නිස්සායාති** දීඝාදිසන්නිවෙසං භූතසමුදායං නිස්සාය. **තථා තථා ඨිතන්ති** දීඝාදිසන්නිවෙසෙන ඨිතං වණ්ණසමුදායභූතං රූපායතනමෙව දීඝාදිවොහාරෙන භාසිතං. **අඤ්ඤමඤ්ඤපරිච්ඡින්නං** එකස්මිං ඉතරස්ස අභාවා. විසයගොචරානං විසෙසො අනඤ්ඤත්ථභාවො තබ්බහුලචාරිතා ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස.

620. භෙරිසද්දාදීනඤ්ච වාදිතසද්දත්තා **"වුත්තාවසෙසාන"**න්ති ආහ. අමනුස්සවචනෙන න මනුස්සෙහි අඤ්ඤෙ පාණිනො එව ගහිතා, අථ ඛො කට්ඨාදයොපීති අධිප්පායෙන **"සෙසො සබ්බොපී"**ති ආහ. එවං සන්තෙපි වත්ථුවිසෙසකිත්තනවසෙන පාළියං අනාගතො තථා කිත්තෙතබ්බො **යෙ වා පනාති** වුත්තොති අධිප්පායො.

624. **විස්සගන්ධොති** විරූපො මංසාදිගන්ධො. **ලම්බිලන්ති** මධුරම්බිලං.

632. සඤ්ජානන්ති එතෙනාති **සඤ්ජානනං,** උපලක්ඛණං. සකෙන සකෙන කම්මචිත්තාදිනා පච්චයෙන සමුට්ඨිතානිපි ඉත්ථිලිඞ්ගාදීනි ඉන්ද්‍රියසහිතෙ සරීරෙ උප්පජ්ජමානානි තංතදාකාරානි හුත්වා උප්පජ්ජන්තීති **''ඉත්ථින්ද්‍රියං පටිච්ච සමුට්ඨහන්ති''**ති වුත්තානි. ඉත්ථිලිඞ්ගාදීසු එව ච අධිපතිභාවා එතස්ස ඉන්ද්‍රියතා වුත්තා, ඉන්ද්‍රියසහිතෙ සන්තානෙ ඉත්ථිලිඞ්ගාදිආකාරරූපපච්චයානං අඤ්ඤථා අනුප්පාදනතො ඉත්ථිග්ගහණස්ස ච තෙසං රූපානං පච්චයභාවතො. යස්මා පන භාවදසකෙපි රූපානං ඉත්ථින්ද්‍රියං න ජනකං, නාපි අනුපාලකං උපත්ථම්භකං වා, න ච අඤ්ඤකලාපරූපානං, තස්මා තං ජීවිතින්ද්‍රියං විය සකලාපරූපානං ආහාරො විය වා කලාපන්තරරූපානඤ්ච ඉන්ද්‍රියඅත්ථිඅවිගතපච්චයොති න වුත්තං. එස නයො පුරිසින්ද්‍රියෙපි. ලිඞ්ගාදිආකාරෙසු රූපෙසු රූපායතනස්ස චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යත්තා ලිඞ්ගාදීනං චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යතා වුත්තා.

633. **උභයම්පි...පෙ.... කුසලෙන පතිට්ඨාතීති** සුගතිං සන්ධාය වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. දුග්ගතියඤ්හි පටිසන්ධි අකුසලෙනෙවාති තදා උප්පජ්ජමානො භාවොපි අකුසලෙනෙව භවෙය්‍ය, පටිසන්ධියං විය පවත්තෙපීති. තයිදං ද්වයං යස්මා සන්තානෙ සහ න පවත්තති ''යස්ස ඉත්ථින්ද්‍රියං උප්පජ්ජති, තස්ස පුරිසින්ද්‍රියං උප්පජ්ජතීති? නො''තිආදිවචනතො (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.188), තස්මා උභතොබ්‍යඤ්ජනකස්සපි **එකමෙවින්ද්‍රියං හොතීති** වුත්තං.

635. එකන්තං කායවිඤ්ඤත්තියං කායවොහාරස්ස පවත්තිදස්සනත්ථං **''කායෙන සංවරො සාධූ''**ති (ධ. ප. 361; සං. නි. 1.116) සාධකසුත්තං ආහටං. භාවස්ස ගමනං පකාසනං **චොපනං. ථම්භනාති** වායොධාතුඅධිකානං භූතානං ථම්භනාකාරො විඤ්ඤත්තීති අත්ථො. උද්ධඞ්ගමවාතාදයො විය හි යො වාතාධිකො කලාපො, තත්ථ භූතානං විඤ්ඤත්තිආකාරතා හොතීති. තෙනෙව **''කායං ථම්භෙත්වා ථද්ධං කරොතීති ථම්භනා''**ති වායොධාතුකිච්චවසෙන විඤ්ඤත්ති වුත්තා. තතො එව ච ''වායොධාතුයා ආකාරො කායවිඤ්ඤත්තී''ති ච වත්තුං වට්ටති, තථා ''පථවීධාතුයා වචීවිඤ්ඤත්තී''ති පථවීධාතුඅධිකභූතවිකාරතො.

636. **පභෙදගතා වාචා එවාති** තිස්ස ඵුස්සාති පභෙදගතා. අථ වා වචීසඞ්ඛාරෙහි විතක්කවිචාරෙහි පරිග්ගහිතා සවනවිසයභාවං අනුපනීතතාය අභින්නා තබ්භාවං නීයමානා වාචා **''වචීභෙදො''**ති වුච්චති. **ඉරියාපථම්පි උපත්ථම්භෙන්තීති** යථාපවත්තං ඉරියාපථං උපත්ථම්භෙන්ති. යථා හි අබ්බොකිණ්ණෙ භවඞ්ගෙ වත්තමානෙ අඞ්ගානි ඔසීදන්ති පවිට්ඨානි විය හොන්ති, න එවං ''ද්වත්තිංස ඡබ්බීසා''ති වුත්තෙසු ජාගරණචිත්තෙසු වත්තමානෙසු. තෙසු පන වත්තමානෙසු අඞ්ගානි උපත්ථද්ධානි යථාපවත්තිරියාපථභාවෙනෙව පවත්තන්තීති. **ඛීණාසවානං චුතිචිත්තන්ති** විසෙසෙත්වා වුත්තං, ''කාමාවචරානං පච්ඡිමචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ යස්ස චිත්තස්ස අනන්තරා කාමාවචරානං පච්ඡිමචිත්තං උප්පජ්ජිස්සති, රූපාවචරෙ අරූපාවචරෙ පච්ඡිමභවිකානං, යෙ ච රූපාවචරං අරූපාවචරං උපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බායිස්සන්ති, තෙසං චවන්තානං තෙසං වචීසඞ්ඛාරො නිරුජ්ඣිස්සති, නො ච තෙසං කායසඞ්ඛාරො නිරුජ්ඣිස්සතී''ති (යම. 2.සඞ්ඛාරයමක.88) පන වචනතො අඤ්ඤෙසම්පි චුතිචිත්තං රූපං න සමුට්ඨාපෙතීති විඤ්ඤායති. න හි රූපසමුට්ඨාපකචිත්තස්ස ගබ්භගමනාදිවිනිබද්ධාභාවෙන කායසඞ්ඛාරාසමුට්ඨාපනං අත්ථි, න ච යුත්තං ''චුතො ච චිත්තසමුට්ඨානඤ්චස්ස පවත්තතී''ති, නාපි ''චුතිචිත්තං රූපං සමුට්ඨාපෙතී''ති පාළි අත්ථීති.

637. **න කස්සතීති** න විලෙඛියති. **ගතන්ති** විඤ්ඤාතං. **අසම්ඵුට්ඨං චතූහි මහාභූතෙහීති** යස්මිං කලාපෙ භූතානං පරිච්ඡෙදො, තෙහෙව අසම්ඵුට්ඨං. විජ්ජමානෙපි හි කලාපන්තරභූතානං කලාපන්තරභූතසම්ඵුට්ඨභාවෙ තංතංභූතවිවිත්තතා රූපපරියන්තො ආකාසොති යෙසං යො පරිච්ඡෙදො, තෙහි සො අසම්ඵුට්ඨොව, අඤ්ඤථා පරිච්ඡින්නභාවො න සියා තෙසං භූතානං බ්‍යාපිතභාවාපත්තිතො. අබ්‍යාපිතා හි අසම්ඵුට්ඨතාති.

638. ලහුතාදීනං අඤ්ඤමඤ්ඤාවිජහනෙන දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යනානත්තතා වුත්තාති තංතංවිකාරාධිකරූපෙහි තංතංනානත්තප්පකාසනත්ථං **''එවං සන්තෙපී''**තිආදිමාහ. යථාවුත්තා ච පච්චයා තංතංවිකාරස්ස විසෙසපච්චයභාවතො වුත්තා, අවිසෙසෙන පන සබ්බෙ සබ්බෙසං පච්චයාති.

641. ආදිතො චයො **ආචයො,** පඨමුප්පත්ති. උපරි චයො **උපචයො.** පබන්ධො **සන්තති.** තත්ථ උද්දෙසෙ අවුත්තොපි ආචයො උපචයසද්දෙනෙව විඤ්ඤායතීති **''යො ආයතනානං ආචයො පුනප්පුනං නිබ්බත්තමානානං, සොව රූපස්ස උපචයො''**ති ආහ. පාළියං පන **උප**-සද්දො පඨමත්ථො උපරිඅත්ථො ච හොතීති ''ආදිචයො උපචයො, උපරිචයො සන්තතී''ති අයමත්ථො විඤ්ඤායතීති. අඤ්ඤථා හි ආචයසඞ්ඛාතස්ස පඨමුප්පාදස්ස අවුත්තතා ආපජ්ජෙය්‍ය.

එවන්ති ''යො ආයතනානං ආචයො''තිආදිනිද්දෙසෙන කිං කථිතං හොති? ආයතනෙන ආචයො කථිතො. ආචයූපචයසන්තතියො හි නිබ්බත්තිභාවෙන ආචයො එවාති ආයතනෙහි ආචයාදීනං පකාසිතත්තා තෙහි ආචයො කථිතො. ආයතනානං ආචයාදිවචනෙනෙව ආචයසභාවානි උප්පාදධම්මානි ආයතනානීති ආචයෙන තංපකතිකානි ආයතනානි කථිතානි. ලක්ඛණඤ්හි උප්පාදො, න රූපරූපන්ති. තෙනෙවාධිප්පායෙනාහ **''ආයතනමෙව කථිත''**න්ති. ආචයඤ්හි ලක්ඛණං කථයන්තෙන තංලක්ඛණානි ආයතනානෙව කථිතානි හොන්තීති. **එවම්පි කිං කථිතං හොතීති** ආයතනාචයෙහි ආචයායතනෙහි ආචයමෙව ආයතනමෙව කථෙන්තෙන උද්දෙසෙ නිද්දෙසෙ ච ආචයොති ඉදමෙව අවත්වා උපචයසන්තතියො උද්දිසිත්වා තෙසං විභජනවසෙන ආයතනෙන ආචයකථනාදිනා කිං කථිතං හොතීති අධිප්පායො. **ආචයොති** උපචයමාහ, **උපචයොති** ච සන්තතිං. තදෙවුභයං යථාක්කමං විවරන්තො **''නිබ්බත්ති වඩ්ඪි

කථිතා”ති ආහ. උපචයසන්තතියො හි අත්ථතො එකත්තා ආචයොවාති තදුද්දෙසවිභජනවසෙන ආයතනෙන ආචයකථනාදිනා නිබ්බත්තිවඩ්ඪිආකාරනානත්තං ආචයස්ස කථිතන්ති අත්ථො. ඉමමෙවත්ථං විභාවෙතුං “**අත්ථතො හී**”තිආදිමාහ. යස්මා ච උභයම්පි එතං ජාතිරූපස්සෙවාධිවචනං, තස්මා ජාතිරූපස්ස ලක්ඛණාදිවිසෙසෙසු ආචයාදීසු පවත්තිආදීසු ච ආචයාදිලක්ඛණාදිකො උපචයො, පවත්තිආදිලක්ඛණාදිකා සන්තතීති වෙදිතබ්බාති අත්ථො.

643. **පකතිනිද්දෙසාති** ඵලවිපච්චනපකතියා නිද්දෙසා, ජරාය පාපුණිතබ්බං ඵලමෙව වා පකති. **න ච ඛණ්ඩිච්චාදීනෙව ජරාති** කලලකාලතො පභුති පුරිමරූපානං ජරාපත්තක්ඛණෙ උප්පජ්ජමානානි පච්ඡිමරූපානි පරිපක්කරූපානුරූපානි පරිණතපරිණතානි උප්පජ්ජන්තීති අනුක්කමෙන සුපරිණතරූපපරිපාකකාලෙ උප්පජ්ජමානානි ඛණ්ඩිච්චාදිසභාවානි උප්පජ්ජන්ති. තානි උදකාදිමග්ගෙසු තිණරුක්ඛසංභග්ගතාදයො විය පරිපාකගතමග්ගසඞ්ඛාතෙසු පරිපක්කරූපෙසු උප්පන්නානි ජරාය ගතමග්ගොඉච්චෙව වුත්තානි, න ජරාති. අවිඤ්ඤායමානන්තරජරා **අවීචිජරා.** මරණෙ **උපනයනරසා.**

644. **තං පත්වාති** තං අත්තනො එව ඛයවයසඞ්ඛාතං සභාවං පත්වා රූපං ඛීයති වෙති භිජ්ජති. පොථෙත්වා පාතිතස්ස දුබ්බලතා පරාධීනතා සයනපරායණතා ච හොති, තථා ජරාභිභූතස්සාති පොථකසදිසී ජරා.

645. **කත්තබ්බතොති** කත්තබ්බසභාවතො. විසාණාදීනං තරච්ඡබෙළතෙමිතානං පාසාණානං විය ථද්ධභාවාභාවතො අහිවිච්ඡිකානං විය සවිසත්තාභාවතො ච සුඛුමතා වුත්තා. **ඔජාලක්ඛණොති** එත්ථ අඞ්ගමඞ්ගානුසාරිනො රසස්ස සාරො උපත්ථම්භබලකාරො භූතනිස්සිතො එකො විසෙසො ඔජාති.

උපාදාභාජනීයකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නොඋපාදාභාජනීයකථාවණ්ණනා

646. **න උපාදියතෙවාති** න නිස්සයති එව, කින්තු නිස්සයති ච නිස්සීයති චාති අත්ථො.

647. **පුරිමා පනාති** පඤ්චවිධසඞ්ගහෙ පථවීධාතුආපොධාතුතෙජොධාතුවායොධාතූනං පුරිමුද්දෙසවසෙන වුත්තං. ඵොට්ඨබ්බායතනනිද්දෙසෙ වා වුත්තානං පථවීධාතුආදීනං පුරිමා උද්දෙසෙ වුත්තා ආපොධාතූති අධිප්පායො, වුත්තස්ස වා ඵොට්ඨබ්බායතනස්ස අතීතතාය පච්ඡිමතා, අනාගතතාය ච ආපොධාතුයා පුරිමතා වුත්තාති දට්ඨබ්බා. **ආයූති** ජීවිතින්ද්‍රියං. කම්මජතෙජං **උස්මා. යං කිඤ්චි ධාතුං...පෙ.... එකප්පහාරෙන නුප්පජ්ජතීති** එකස්මිං ඛණෙ අනෙකාසු පථවීසු ආපාථගතාසු තාසු තාසු සහ නුප්පජ්ජති, තථා තෙජවායූසු චාති අත්ථො. අනෙකෙසු ආරම්මණෙසු සන්නිපතිතෙසු ආභුජිතවසෙන ආරම්මණපසාදාධිමත්තතාවසෙන ච පඨමං කත්ථචි උප්පත්ති දස්සිතා, අඤ්ඤත්ථ ච පන උප්පත්ති අත්ථි එව. සායං ආරම්මණතො ආරම්මණන්තරසඞ්කන්ති යෙන උපායෙන හොති, තස්ස විජානනත්ථං පුච්ඡති “**කථං පන චිත්තස්ස ආරම්මණතො සඞ්කන්ති හොතී**”ති.

651. අයපිණ්ඩිආදීසු පථවීධාතු තාදිසාය ආපොධාතුයා අනාබද්ධා සන්තී විසරෙය්‍ය, තස්මා “**තානි ආපොධාතු ආබන්ධිත්වා බද්ධානි කරොතී**”ති වුත්තං. යථා හි යුත්තප්පමාණං උදකං පංසුචුණ්ණානි ආබන්ධිත්වා මත්තිකාපිණ්ඩං කත්වා ඨපෙති, එවං අයොපිණ්ඩිආදීසුපි තදනුරූපපච්චයෙහි තත්ථෙව උප්පන්නා ආපොධාතු තථා ආබන්ධිත්වා ඨපෙතීති දට්ඨබ්බා.

අඵුසිත්වා පතිට්ඨා හොතීති ආපොධාතුයා අඵොට්ඨබ්බභාවතො වුත්තං, තථා “**අඵුසිත්වාව ආබන්ධතී**”ති. න හි යථා ඵොට්ඨබ්බධාතූනං ඵොට්ඨබ්බභාවෙන අඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයතා, එවං ඵොට්ඨබ්බාඵොට්ඨබ්බධාතූනං හොතීති අධිප්පායො වෙදිතබ්බො. අවිනිබ්භොගවුත්තීසු හි භූතෙසු අඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයතා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයභූතෙසු න සක්කා නිවාරෙතුං, නාපි සහජාතෙසු අවිනිබ්භොගතාය එකීභූතෙසු ඵුසනාඵුසනානි විචාරෙතුං යුත්තානීති. **න උණ්හා හුත්වා ඣායතීති** තෙජොසභාවතංයෙව පටික්ඛිපති, න සීතත්තං අනුජානාති, තෙජොසභාවපටික්ඛෙපෙනෙව ච සීතත්තඤ්ච පටික්ඛිත්තං හොති. තෙජො එව හි සීතං හිමපාතසමයාදීසු සීතස්ස පරිපාචකතාදස්සනතො, සීතුණ්හානඤ්ච අඤ්ඤමඤ්ඤපටිපක්ඛභාවතො උණ්හෙන සහ න සීතං භූතන්තරං පවත්තතීති යුජ්ජති. උණ්හකලාපෙ පන සීතස්ස අප්පවත්ති සීතකලාපෙ ච උණ්හස්ස ද්වින්නං අඤ්ඤමඤ්ඤපටිපක්ඛත්තා තෙජොවිසෙසභාවෙ යුජ්ජතීති. **භාවඤ්ඤථත්තන්ති** ඛරානං ගුළාදීනං දවතා මුදුතා රසාදීනඤ්ච දවානං ඛරතා පච්චයවිසෙසෙහි ඔමත්තාධිමත්තපථවීධාතුආදිකානං උප්පත්ති. **ලක්ඛණඤ්ඤථත්තං** කක්ඛළාදිලක්ඛණවිජහනං, තං එතෙසං න හොති, ඔමත්තාධිමත්තතාසඞ්ඛාතං භාවඤ්ඤථත්තංයෙව හොතීති අත්ථො.

652. **අනුපාදින්නාදීනංයෙවාති** එකන්තඅනුපාදින්නඑකන්තනචිත්තසමුට්ඨානාදීනං නිද්දෙසෙසු ගහණෙසු ගහිතාති අත්ථො. **යං වා පනඤ්ඤම්පීති** පන වචනෙන පුරිමානම්පි නකම්මස්සකතත්තාභාවාදිකං දීපෙති. තා හි අනුපාදින්නාදිනකම්මස්සකතත්තාදිවචනානං සමානත්ථත්තා එකෙන අවත්තබ්බත්තෙ ඉතරෙනපි අවත්තබ්බා සියුං, වත්තබ්බත්තෙ වා වත්තබ්බා. තස්මා එකන්තාකම්මජාදීස්වෙව ගහෙතබ්බත්තා තා අනෙකන්තෙසු න ගහිතාති දට්ඨබ්බා.

666. **එකන්ත …පෙ…. පඤ්ඤායති** තෙසං විකාරත්තා, අනිප්ඵන්නත්තා පන තස්ස උප්පාදො න කෙනචි සක්කා වත්තුන්ති අධිප්පායො.

දුකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

966. **පච්ඡිමපදස්සාති** විඤ්ඤාතපදස්ස. සබ්බමෙව හි රූපං විඤ්ඤාතන්ති තස්ස අභින්දිතබ්බත්තා විඤ්ඤාතතො අඤ්ඤං දිට්ඨං සුතං මුතඤ්ච න හොතීති පුච්ඡං අකත්වාව විස්සජ්ජිතං. න හි සක්කා විඤ්ඤාතතො අඤ්ඤං ''කතමං රූපං දිට්ඨ''න්ති පුච්ඡිතුන්ති අධිප්පායො. යථා හි ද්වීසු උද්දිට්ඨෙසු නොපාදතො අඤ්ඤත්තං සන්ධාය ''කතමං තං රූපං උපාදා''ති පුච්ඡිතං, එවං දිට්ඨාදීසු චතූසු උද්දිට්ඨෙසු සුතාදීහි තීහිපි අඤ්ඤත්තං සන්ධාය ''කතමං තං රූපං දිට්ඨ''න්ති පුච්ඡිතබ්බං සියා, තදභාවො න පුච්ඡිතං, එවං සුතාදීසුපීති. දස්සනාදිග්ගහණවිසෙසතො පන දිට්ඨාදීහි අඤ්ඤස්ස විඤ්ඤාතස්ස සබ්භාවතො ච චතුක්කො වුත්තො.

පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා

969. **තෙජොභාවං ගතන්ති** සභාවෙනෙව තෙජොභාවං පත්තන්ති අත්ථො. වුත්තස්සපි අඤ්ඤෙන පකාරෙන සඞ්ගහාරහස්ස සඞ්ගණ්හනං නයකරණං ඉධ දට්ඨබ්බං, තයිදං ''විඤ්ඤාත''න්ති චතුක්කපදෙපි යොජෙතබ්බං. ඵොට්ඨබ්බස්ස භෙදසබ්භාවො අට්ඨකෙ නයො.

පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා

975. **නත්ථි නීවරණාති** වචනෙන මිද්ධස්සපි නීවරණස්ස පහානං වුත්තං, න ච රූපං පහාතබ්බං, න ච රූපකායගෙලඤ්ඤං මුනිනො නත්ථීති සක්කා වත්තුං ''පිට්ඨි මෙ ආගිලායති, තමහං ආයමිස්සාමී''ති (ම. නි. 2.22) වචනතො. **සවිඤ්ඤාණකසද්දොති** විඤ්ඤාණෙන පවත්තිතො වචීඝොසාදිසද්දො. **න හි එතානි ජායන්තීති** පරිපච්චමානස්ස රූපස්ස පරිපච්චනං ජරා , ඛීයමානස්ස ඛයො අනිච්චතාති රූපභාවමත්තානි එතානි, න සයං සභාවවන්තානීති සන්ධාය වුත්තං. තථා ජායමානස්ස ජනනං ජාති, සා ච රූපභාවොව, න සයං සභාවවතීති **''න පන පරමත්ථතො ජාති ජායතී''**ති වුත්තං.

තෙසං පච්චයො එතිස්සාති තප්පච්චයා, තප්පච්චයාය භාවො තප්පච්චයභාවො, තප්පච්චයභාවෙන පවත්තො වොහාරො **තප්පච්චයභාවවොහාරො,** තං ලභති. **අභිනිබ්බත්තිතධම්මක්ඛණස්මින්ති** අභිනිබ්බත්තියමානධම්මක්ඛණස්මින්ති අධිප්පායො. න හි තදා තෙ ධම්මා න ජායන්තීති ජායමානභාවොව ජාතීති යුත්තා තස්සා කම්මාදිසමුට්ඨානතා තංනිබ්බත්තතා ච, න පන තදා තෙ ධම්මා ජීයන්ති ඛීයන්ති ච, තස්මා න තෙසං තෙ ජීරණභිජ්ජනභාවා චිත්තාදිසමුට්ඨානා තංනිබ්බත්තා වාති වචනං අරහන්ති. එවමපි උපාදින්න-සද්දො උපෙතෙන කම්මුනා ආදින්නතං වදති, න නිබ්බත්තින්ති උපාදින්නපාකභෙදානං උපාදින්නතා තෙසං වත්තබ්බාති චෙ? න, ආදින්න-සද්දස්ස නිබ්බත්තිවාචකත්තා. උපෙතෙන නිබ්බත්තඤ්හි උපාදින්නන්ති පච්චයානුභාවක්ඛණඤ්ච නිබ්බත්තිඤ්ච ගහෙත්වාව පවත්තො අයං වොහාරො තදා අභාවා ජරාමරණෙ න පවත්තතීති. පටිච්චසමුප්පන්නානං ධම්මානං ජරාමරණත්තා තෙසං උප්පාදෙ සති ජරාමරණං හොති, අසති න හොති. න හි අජාතං පරිපච්චති භිජ්ජති වා, තස්මා ජාතිපච්චයතං සන්ධාය **''ජරාමරණං පටිච්චසමුප්පන්න''**න්ති වුත්තං.

නිස්සයපටිබද්ධවුත්තිතොති ජායමානපරිපච්චමානභිජ්ජමානානං ජායමානාදිභාවමත්තත්තා ජායමානාදිනිස්සයපටිබද්ධවුත්තිකා ජාතිආදයොති වුත්තං හොති. යදි එවං උපාදායරූපානඤ්ච චක්ඛායතනාදීනං උප්පාදාදිසභාවභූතා ජාතිආදයො තංනිස්සිතා හොන්තීති භූතනිස්සිතානං තෙසං ලක්ඛණානං උපාදායභාවො විය උපාදායරූපනිස්සිතානං උපාදායුපාදායභාවො ආපජ්ජතීති චෙ? න, භූතපටිබද්ධඋපාදායරූපලක්ඛණානඤ්ච භූතපටිබද්ධභාවස්ස අවිනිවත්තනතො. අපිච එකකලාපපරියාපන්නානං රූපානං සහෙව උප්පාදාදිප්පවත්තිතො එකස්ස කලාපස්ස උප්පාදාදයො එකෙකාව හොන්තීති යථා එකෙකස්ස කලාපස්ස ජීවිතින්ද්‍රියං කලාපානුපාලකං ''උපාදායරූප''න්ති වුච්චති, එවං කලාපුප්පාදාදිසභාවා ජාතිආදයො ''උපාදායරූපානි''ච්චෙව වුච්චන්ති. එවං විකාරපරිච්ඡෙදරූපානි ච යොජෙතබ්බානි.

කම්මසමුට්ඨානසම්බන්ධං උතුසමුට්ඨානං කම්මවිසෙසෙන සුවණ්ණදුබ්බණ්ණසුසණ්ඨිතදුස්සණ්ඨිතාදිවිසෙසං හොතීති **''කම්මපච්චය''**න්ති වුත්තං. කම්මවිපාකානුභවනස්ස කාරණභූතං බාහිරඋතුසමුට්ඨානං **කම්මපච්චයඋතුසමුට්ඨානං**. කම්මසහායො පච්චයො, කම්මස්ස වා සහායභූතො පච්චයො කම්මපච්චයො, සොව උතු කම්මපච්චයඋතු, සො සමුට්ඨානං එතස්සාති **කම්මපච්චයඋතුසමුට්ඨානන්ති** වචනත්ථො. සීතෙ උණ්හෙ වා කිස්මිඤ්චි උතුම්හි සමාගතෙ තතො සුද්ධට්ඨකං උප්පජ්ජති, තස්ස සො උතු සමුට්ඨානං. දුතියස්ස සුද්ධට්ඨකස්ස උතුසමුට්ඨානිකපටිබන්ධකස්ස සො එව පුරිමො උතු පච්චයො. තතියං පන සුද්ධට්ඨකං පුරිමඋතුසහායෙන උතුනා නිබ්බත්තත්තා පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව **''උතුපච්චයඋතුසමුට්ඨාන''**න්ති වුත්තං. එවමයං පුරිමො උතු තිස්සො

සන්තතියො සට්ටෙති, තතො පරං අඤ්ඤඋතුසමාගමෙ අඤ්ඤසන්තතිත්තයං, තතො ච අඤ්ඤෙන අඤ්ඤන්ති එවං පවත්ති දට්ඨබ්බා. තදෙතං සීතුණ්හානං අප්පබහුභාවෙ තංසම්ඵස්සස්ස අවිරප්පවත්තියා චිරප්පවත්තියා ච වෙදිතබ්බං, අනුපාදින්නෙන දීපනා න සන්තතිත්තයවසෙන, අථ ඛො මෙඝසමුට්ඨාපකමූලඋතුවසෙන පකාරන්තරෙන දට්ඨබ්බා, තං දස්සෙතුං **"උතුසමුට්ඨානො නාම වලාහකො"**තිආදිමාහ. රූපරූපානං විකාරාදිමත්තභාවතො අපරිනිප්ඵන්නතා වුත්තා. තෙසඤ්හි රූපවිකාරාදිභාවතො රූපතාති අධිප්පායො. රූපවිකාරාදිභාවතො එව පන රූපෙ සති සන්ති, අසති න සන්තීති අසඞ්ඛතභාවනිවාරණත්ථං පරිනිප්ඵන්නතා වුත්තාති.

රූපකණ්ඩවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. නික්ඛෙපකණ්ඩං

තිකනික්ඛෙපකථාවණ්ණනා

985. **සබ්බෙසන්ති** චිත්තුප්පාදවසෙන රූපාසඞ්ඛතවසෙන ච භින්නානං සබ්බෙසං ඵස්සාදිචක්ඛාදිපදභාජනනයෙන විත්ථාරිතො. තත්ථ පන අසඞ්ඛතස්ස භෙදාභාවතො අසඞ්ඛතා ධාතුත්වෙව පදභාජනං දට්ඨබ්බං. යෙවාපනකානං පන සුඛුමුපාදායරූපස්ස ච ඉන්ද්‍රියවිකාරපරිච්ඡෙදලක්ඛණරූපුපත්ථම්භකභාවරහිතස්ස හදයවත්ථුස්ස පදුද්ධාරෙන ඉධ නිද්දෙසානරහත්තා නිද්දෙසො න කතොති දට්ඨබ්බො. න හි තථාගතස්ස ධම්මෙසු ආචරියමුට්ඨි අත්ථීති. **නික්ඛිපිත්වාති** විත්ථාරදෙසනං ඨපෙත්වා, අපනෙත්වාති අත්ථො, විත්ථාරදෙසනං අන්තොගධං කත්වාති වා. ගාථාත්ථො නිදානෙ වුත්තො එව.

මූලවසෙන පච්චයභාවො **හෙතුපච්චයත්ථො**. පභවති එතස්මාති **පභවො,** සො එව **"ජනකො"**ති විසෙසිතො. සමුට්ඨාති එතෙනාති **සමුට්ඨානං,** තස්ස විසෙසනං **නිබ්බත්තකන්**ති. සබ්බානි වා එතානි පරියායවචනානි. **අත්ථවසෙනාති** කස්මා වුත්තං, නනු කුසලමූලානං හෙතුභාවතො ධම්මවසෙනාති යුත්තන්ති? සච්චමෙතං, අලොභාදීනං පන තිණ්ණං සමානස්ස මූලට්ඨස්ස වසෙන දස්සිතතං සන්ධාය ''අත්ථවසෙනා''ති වුත්තං. ඉමිනා **ධම්මොති** භාවො, **අත්ථොති** ධම්මකිච්චං අධිප්පෙතන්ති විඤ්ඤායති. ''අලොභො නිදානං කම්මානං සමුදයායා''තිආදිවචනතො (අ. නි. 3.34) තානි කුසලමූලානි සමුට්ඨානං එතස්සාතිපි **තංසමුට්ඨානං**. තං පන තෙහි සමුට්ඨිතං හොතීති **"අලොභාදීහි සමුට්ඨිත"**න්ති ආහ. තෙ කුසලමූලතංසම්පයුත්තා සමුට්ඨානං එතස්සාතිපි අත්ථො සම්භවති. එත්ථ පන චෙතනං ඨපෙත්වා අඤ්ඤෙ ''තංසම්පයුත්තා''ති සමුට්ඨානභාවෙ වත්තබ්බා. තත්ථ මූලෙහි අත්තනො පච්චයතො කුසලෙ පරියාදියති, ඛන්ධෙහි සභාවතො , කම්මෙහි අඤ්ඤස්ස නිබ්බත්තනකිච්චතො. මූලෙහි ච කුසලානං අනවජ්ජතාය හෙතුං දස්සෙති, ඛන්ධෙහි තංසම්පයොගකතං අනවජ්ජසභාවං, කම්මෙහි සුඛවිපාකතං. මූලෙහි වා නිදානසම්පත්තියා ආදිකල්‍යාණතං, ඛන්ධෙහි සභාවසම්පත්තියා මජ්ඣෙකල්‍යාණතං, කම්මෙහි නිබ්බත්තිසම්පත්තියා පරියොසානකල්‍යාණතං.

986. **තං ...පෙ.... උද්ධං අකුසලං නාම නත්ථීති** කස්මා වුත්තං, නනු විචිකිච්ඡුද්ධච්චසහගතමොහො අත්ථීති? සච්චමෙතං, තෙන පන විනා තංසම්පයුත්තතා නත්ථීති තංසම්පයුත්තෙසු ගහිතෙසු මොහො ගහිතො එවාති කත්වා ''තතො උද්ධං නත්ථී''ති වුත්තං අඤ්ඤත්ථ අභාවා. එකස්මිං ඨිතං එකට්ඨං, සහජභාවෙන එකට්ඨං **සහජෙකට්ඨං**. පහාතබ්බන්ති පහානං, පහානභාවෙන එකට්ඨං **පහානෙකට්ඨං**. යෙන හි යං සහ පහාතබ්බං, තෙන තං එකස්මිං පුග්ගලෙ ඨිතං හොති, එකස්මිං සමුච්ඡින්නෙ අසමුච්ඡින්නෙ ච ඉතරස්ස සමුච්ඡින්නතාය අසමුච්ඡින්නතාය ච වසෙන අඤ්ඤමඤ්ඤාවිරහිතතො.

987. **තීණි ලක්ඛණානීති** අනිච්චදුක්ඛඅනත්තතා. නාමකසිණසත්තපඤ්ඤත්තියො **තිස්සො පඤ්ඤත්තියො.** පරමත්ථෙ අමුඤ්චිත්වා වොහරියමානා විහාරමඤ්චාදිකා උපාදාපඤ්ඤත්ති සත්තපඤ්ඤත්තිග්ගහණෙන ගහිතාති වෙදිතබ්බා, එතානි ච ලක්ඛණාදීනි හෙට්ඨා ද්වීසු කණ්ඩෙසු විඤ්ඤත්තිආදීනි විය න වුත්තානි, න ච සභාවධම්මාති කත්වා න ලබ්භන්තීති වුත්තානි. න හි කොචි සභාවො කුසලත්තිකාසඞ්ගහිතොති වත්තුං යුත්තන්ති.

988. **සුඛභූමීති** කාමාවචරාදයොපි යුජ්ජන්ති. සුඛසහගතා හි කාමාවචරාදිභූමි සුඛභූමි. **කාමාවචරාදිභූමීති** ච කාමාවචරාදිතාය ධම්මා එව වුච්චන්තීති කාමාවචරාදිචිත්තුප්පාදෙසූති අත්ථතො විඤ්ඤායති. එවඤ්ච කත්වා ''සුඛභූමිය''න්ති වත්වා තස්සා එව විභාගදස්සනත්ථං **"කාමාවචරෙ"**තිආදි වුත්තං. **භූමි**-සද්දො ච අභිධම්මෙ කාමාවචරාදීසු නිරුළ්හොති ''චතූසු භූමීසු කුසල''න්තිආදීසු (ධ. ස. 1384) අඤ්ඤභූමිග්ගහණං න හොතීති. **පාළිතො චාති** ''විසිට්ඨානං පාකාති විපාකා''තිආදිවචනත්ථවිභාවනෙන පාළිතො. ''විපක්කභාවමාපන්නානං අරූපධම්මානමෙතං අධිවචන''න්තිආදිනා භාසිතත්ථවිභාවනෙන **අත්ථතො ච**. නාමපරිච්ඡෙදාදීහි තිකදුකානං වවත්ථානදස්සනෙන වා **පාළිතො,** තදත්ථවිඤ්ඤාපනෙන **අත්ථතො**.

991. සාලිඵලන්ති සාලිපාකමාහ.

994. **අම්හාකං මාතුලත්ථෙරොති** පුග්ගලාරම්මණස්සපි උපාදානස්ස උපාදානක්ඛන්ධා එව පච්චයො, න ලොකුත්තරා, කො පන වාදො ඛන්ධාරම්මණස්ස. තෙනාහ **"අග්ගහිතානී"**ති.

998. යථා උපාදානෙහි අග්ගහෙතබ්බා අනුපාදානියා, එවං සංකිලෙසෙහි අග්ගහෙතබ්බා අසංකිලෙසිකාති කත්වා **"අසං...පෙ.... එසෙව නයො"**ති ආහ.

1006. දිට්ඨියා ගහිතො අත්තා න විජ්ජති. යෙසු පන විපල්ලත්ථගාහො, තෙ උපාදානක්ඛන්ධාව විජ්ජන්ති. තස්මා යස්මිං අවිජ්ජමානනිච්චාදිවිපරියාසාකාරගහණං අත්ථි, සොව උපාදානක්ඛන්ධපඤ්චකසඞ්ඛාතො කායො. තත්ථ නිච්චාදිආකාරස්ස අවිජ්ජමානතාදස්සනත්ථං රුප්පනාදිසභාවස්සෙව ච විජ්ජමානතාදස්සනත්ථං විජ්ජමානො කායොති

විසෙසෙත්වා වුත්තො, ලොකුත්තරා පන න කදාචි අවිජ්ජමානාකාරෙන ගය්හන්තීති න ඉදං විසෙසනං අරහන්ති. සක්කායෙ දිට්ඨි, සතී වා කායෙ දිට්ඨී **සක්කායදිට්ඨි.** අත්තනා ගහිතාකාරස්ස අවිජ්ජමානතාය සයමෙව සතී, න තාය ගහිතො අත්තා අත්තනියං වාති අත්ථො. අයං පනත්ථො සම්භවතීති කත්වා වුත්තො, පුරිමො එව පන පධානො. දුතියෙ හි දිට්ඨියා වත්ථු අවිසෙසිතං හොති. කායොති හි ඛන්ධපඤ්චකෙ වුච්චමානෙ ලොකුත්තරාපනයනං නත්ථි. න හි ලොකුත්තරෙසු කාය-සද්දො න වත්තති. කායපස්සද්ධිආදීසු හි ලොකුත්තරෙසු කාය-සද්දොපි ලොකුත්තරක්ඛන්ධවාචකොති. **සීලෙනාති** සුද්ධියා අහෙතුභූතෙන සීලෙන. **ගහිතසමාදානන්ති** උප්පාදිතපරාමාසොච. සො හි සමාදියන්ති එතෙන කුක්කුරසීලවතාදීනීති ''සමාදාන''න්ති වුත්තො. තත්ථ අවීතික්කමනීයතාය **සීලං,** හත්තිවසෙන සතතං චරිතබ්බතාය **වතං** දට්ඨබ්බං.

1007. **ඉධෙව තිට්ඨමානස්සාති** ඉමිස්සායෙව ඉන්දසාලගුහායං තිට්ඨමානස්ස. වාචුග්ගතකරණං **උග්ගහො.** අත්ථපරිපුච්ඡනං **පරිපුච්ඡා.** කුසලෙහි සහ චොදනාපරිහරණවසෙන විනිච්ඡයකරණං **විනිච්ඡයො.** බහූනං නානප්පකාරානං සක්කායදිට්ඨීනං අවිහතත්තා තා ජනෙන්ති, තාහි ජනිතාති වා **පුථුජ්ජනා.** අවිඝාතමෙව වා ජන-සද්දො වදති. **පුථු සත්ථාරානං මුඛුල්ලොකිකාති** එත්ථ පුථූ ජනා එතෙසන්ති **පුථුජ්ජනාති** වචනත්ථො. **පුථු…පෙ…. අවුට්ඨිතාති** එත්ථ ජනෙතබ්බා, ජායන්ති වා එත්ථාති ජනා, ගතියො. පුථූ ජනා එතෙසන්ති **පුථුජ්ජනා.** ඉතො පරෙ ජායන්ති එතෙහීති ජනා, අභිසඞ්ඛාරාදයො. තෙ එතෙසං පුථූ විජ්ජන්තීති **පුථුජ්ජනා.** අභිසඞ්ඛරණාදිඅත්ථො එව වා ජන-සද්දො දට්ඨබ්බො. රාගග්ගිආදයො **සන්තාපා.** තෙ එව සබ්බෙපි වා කිලෙසා **පරිළාහා. පුථු පඤ්චසු කාමගුණෙසූති** එත්ථ ජායතීති ජනො, ''රාගො ගෙධො''ති එවමාදිකො. පුථු ජනො එතෙසන්ති **පුථුජ්ජනා.** පුථූසු වා ජනා ජාතා රත්තාති එවං රාගාදිඅත්ථො එව ජන-සද්දො දට්ඨබ්බො. **පලිබුද්ධාති** සම්බද්ධා උපද්දුතා වා. **අස්සුතවාති** එතෙන අන්ධතා වුත්තාති **''අන්ධපුථුජ්ජනො වුත්තො''**ති ආහ.

අනයෙති අවඩ්ඪියං. සබ්බත්ථ නිරුත්තිලක්ඛණෙන පදසිද්ධි වෙදිතබ්බා. අනෙකෙසු ච කප්පසතසහස්සෙසු කතං ජානන්ති, පාකටඤ්ච කරොන්ති උපකාරං සතිජනනආමිසපටිග්ගහණාදිනා පච්චෙකසම්බුද්ධා, තථෙව දුක්ඛිතස්ස සක්කච්චං කාතබ්බං කරොන්ති. සම්මාසම්බුද්ධො පන අසඞ්ඛ්‍යෙයාඅප්පමෙය්‍යොසුපි කතං උපකාරං මග්ගඵලානං උපනිස්සයඤ්ච ජානාති, පාකටඤ්ච කරොති, සීහො විය ච ජවං සබ්බත්ථ සක්කච්චමෙව ධම්මදෙසනං කරොති. **අරියභාවොති** යෙහි යොගතො අරියා වුච්චන්ති, තෙ මග්ගඵලධම්මා දට්ඨබ්බා. **අරියකරධම්මා** අනිච්චදස්සනාදයො, විපස්සියමානා වා අනිච්චාදයො.

සොතානීති තණ්හාදිට්ඨිකිලෙසදුච්චරිතඅවිජ්ජාසොතානි. **''සොතානං සංවරං බ්‍රූමී''**ති වත්වා **''පඤ්ඤායෙතෙ පිධීයරෙ''**ති වචනෙන සොතානං සංවරො පිදහනං සමුච්ඡෙදඤාණන්ති විඤ්ඤායති. **ඛන්තීති** අධිවාසනා, සා ච තථාපවත්තා ඛන්ධා. පඤ්ඤාති එකෙ, අදොසො එව වා. **කායදුච්චරිතාදීනන්ති** දුස්සීල්‍යසඞ්ඛාතානං කායවචීදුච්චරිතානං මුට්ඨස්සච්චසඞ්ඛාතස්ස පමාදස්ස අභිජ්ඣාදොමනස්සානං පාපකානං අක්ඛන්තිඅඤ්ඤාණකොසජ්ජානඤ්ච. **අනුපෙක්ඛා** සඞ්ඛාරෙහි අවිවට්ටනං, සාලයතාති අත්ථො. ධම්මට්ඨිතියං පටිච්චසමුප්පාදෙ පටිලොමභාවො සස්සතුච්ඡෙදගාහො, තප්පටිච්ඡාදකමොහො වා. **නිබ්බානෙ පටිලොමභාවො** සඞ්ඛාරෙසු රති, නිබ්බානපටිච්ඡාදකො මොහො වා. **සඞ්ඛාරනිමිත්තගගාහොති** යාදිසස්ස කිලෙසස්ස අප්පහීනත්තා විපස්සනා සඞ්ඛාරනිමිත්තං න මුඤ්චති, සො කිලෙසො දට්ඨබ්බො. සඞ්ඛාරනිමිත්තගගහණස්ස අතික්කමනං වා **පහානං.**

චතුන්නං අරියමග්ගානං භාවිතත්තා අච්චන්තං අප්පවත්තිභාවෙන යං පහානන්ති යොජනා වෙදිතබ්බා. කෙන පන පහානන්ති? අරියමග්ගෙහෙවාති විඤ්ඤායමානො අයමත්ථො තෙසං භාවිතත්තා අප්පවත්තිවචනෙන. **සමුදයපක්ඛිකස්සාති** එත්ථ චත්තාරොපි මග්ගා චතුසච්චාභිසමයාති කත්වා තෙහි පහාතබ්බෙන තෙන තෙන සමුදයෙන සහ පහාතබ්බත්තා සමුදයසභාගත්තා ච සච්චවිභඞ්ගෙ ච සබ්බකිලෙසානං සමුදයභාවස්ස වුත්තත්තා ''සමුදයපක්ඛිකා''ති දිට්ඨිආදයො වුච්චන්ති. කායවාචාචිත්තානං විරූපප්පවත්තියා නයනං අපයාපනං, කායදුච්චරිතාදීනං විනාසනයනං වා විනයො, තෙසං වා ජිම්හප්පවත්තිං විච්ඡින්දිත්වා උජුකනයනං **විනයනං. එසෙසෙති** එසො සො එව, අත්ථතො අනඤ්ඤොති අත්ථො. **තජ්ජාතෙති** අත්ථතො තංසභාවොව. සප්පුරිසො අරියසභාවො, අරියො ච සප්පුරිසභාවොති අත්ථො.

අද්වයන්ති ද්වයතාරහිතං, වණ්ණමෙව ''අච්චී''ති ගහෙත්වා අච්චිං වා ''වණ්ණො එවා''ති තෙසං එකත්තං පස්සන්තො විය යථාතක්කිතං අත්තානං ''රූප''න්ති, යථාදිට්ඨං වා රූපං ''අත්තා''ති ගහෙත්වා තෙසං එකත්තං පස්සන්තො දට්ඨබ්බො. එත්ථ ච ''රූපං අත්තා''ති ඉමිස්සා පවත්තියා අභාවෙපි රූපෙ අත්තගගහණං පවත්තමානං අච්චියං වණ්ණග්ගහණං විය. උපමායො ච අනඤ්ඤත්තාදිග්ගහණනිදස්සනවසෙනෙව වුත්තා, න වණ්ණාදීනං විය අත්තනො විජ්ජමානත්තස්ස, අත්තනො විය වා වණ්ණාදීනං අවිජ්ජමානත්තස්ස දස්සනත්ථං.

1008. **සරීරනිප්ඵත්තියාති** සරීරපාරිපූරියා. නිච්ඡෙතුං අසක්කොන්තො විචිනන්තො කිච්ඡතීති **විචිකිච්ඡා. ඉදප්පච්චයානං භාවොති** ජාතිආදිසභාවමෙව ආහ, ජාතිආදීනං වා ජරාමරණාදිඋප්පාදනසමත්ථතං. සා පන ජාතිආදිවිනිමුත්තා නත්ථීති තෙසංයෙවාධිවචනං හොති ''ඉදප්පච්චයතා''ති.

1009. ඉධ අනාගතකිලෙසා ''තදෙකට්ඨා කිලෙසා''ති වුච්චන්තීති තෙ දස්සෙතුං **''ඉමිස්සා ච පාළියා''**තිආදි ආරද්ධං. **සහජෙකට්ඨවසෙනාති** තත්ථ උප්පන්නදිට්ඨියා සහජෙකට්ඨවසෙනාති අත්ථතො විඤ්ඤායති. **තංසම්පයුත්තොති** තෙහි සංයොජනකිලෙසෙහි සම්පයුත්තොතිපි අත්ථො යුජ්ජති. තථා තෙ සංයොජනකිලෙසා සමුට්ඨානං එතස්සාති **තංසමුට්ඨානන්**ති වා. සංයොජනරහිතෙහි ච පන කිලෙසෙහි සම්පයුත්තානං සමුට්ඨිතානඤ්ච සබ්භාවතො කිලෙසෙහෙව යොජනා කතා.

1011. **සංයොජනාදීනං වියාති** සංයොජනතදෙකට්ඨකිලෙසාදීනං යථාවුත්තානං විය. **තෙහීති** දස්සනභාවනාමග්ගෙහි. **අභිසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණං** කුසලාකුසලං, නාමරූපඤ්ච විපාකන්ති කත්වා **''කුසලාදීනම්පි පහානං අනුඤ්ඤාත''**න්ති ආහ.

1013. **හෙතූ චෙවාති** ''පහාතබ්බහෙතුකා''ති එතස්මිං සමාසපදෙ එකදෙසෙන සමාසපදත්ථං වදති. එත්ථ ච පුරිමනයෙන ''ඉමෙ ධම්මා දස්සනෙනපහාතබ්බහෙතුකා''ති ඉමෙයෙව දස්සනෙනපහාතබ්බහෙතුකා, න ඉතො අඤ්ඤෙති අයං නියමො පඤ්ඤායති, න ඉමෙ දස්සනෙනපහාතබ්බහෙතුකායෙවාති. තස්මා ඉමෙසං දස්සනෙනපහාතබ්බහෙතුකභාවො අනියතො විචිකිච්ඡාසහගතමොහස්ස අහෙතුකත්තාති පුරිමනයො විවරණීයත්ථවා හොති. තස්මා පුරිමනයෙන ධම්මතො දස්සනෙනපහාතබ්බහෙතුකෙ නික්ඛිපිත්වා අත්ථතො නික්ඛිපිතුං දුතියනයො වුත්තො.

1029. මහග්ගතා වා ඉද්ධිවිධාදයො. **අප්පමාණාරම්මණා මහග්ගතා** චෙතොපරියපුබ්බෙනිවාසානාගතංසඤාණසම්පයුත්තා.

1035. අනන්තරෙ නියුත්තානි, අනන්තරඵලප්පයොජනානි, අනන්තරඵලකරණසීලානි වා **ආනන්තරිකානි**. තානි පන පටිපක්ඛෙන අනිවාරණීයඵලත්තා අන්තරායරහිතානීති **''අනන්තරායෙන ඵලදායකානී''**ති වුත්තං. අනන්තරායානි වා **ආනන්තරිකානීති** නිරුත්තිවසෙන පදසිද්ධි වෙදිතබ්බා. **එකස්මිම්පීති** පි-සද්දෙන අනෙකස්මිම්පි ආයූහිතෙ වත්තබ්බමෙවනත්ථීති දස්සෙති. න ච තෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤපටිබාහකත්තං අත්ථි අප්පටිපක්ඛත්තා, අප්පටිපක්ඛතා ච සමානඵලත්තා අනුබලප්පදානතො ච. ''නත්ථි හෙතු නත්ථි පච්චයො සත්තානං සංකිලෙසායා''ති (දී. නි. 1.168) එවමාදිකො **අහෙතුකවාදො**. ''කරොතො ඛො කාරයතො ඡින්දතො ඡෙදාපයතො…පෙ…. කරොතො න කරීයති පාප''න්ති (දී. නි. 1.166) එවමාදිකො **අකිරියවාදො**. ''නත්ථි දින්න''න්ති (දී. නි. 1.171; ම. නි. 2.94; 3.91) එවමාදිකො **නත්ථිකවාදො**. එතෙසු පුරිමවාදො බන්ධමොක්ඛානං හෙතුං පටිසෙධෙති, දුතියො කම්මං, තතියො විපාකන්ති අයමෙතෙසං විසෙසො. **තඤ්හීති** අහෙතුකාදිනියතමිච්ඡාදිට්ඨිං, න පන නියතභාවං අප්පත්තං.

1039. **පච්චයට්ඨෙනාති** මග්ගපච්චයසඞ්ඛාතෙන සම්පයොගවිසිට්ඨෙන පච්චයභාවෙනාති වෙදිතබ්බං. එත්ථ ච මග්ගඞ්ගානං ඨපනං මග්ගපච්චයභාවරහිතෙ මග්ගහෙතුකෙ දස්සෙතුං, තෙන මග්ගහෙතුකෙ අසඞ්කරතො වවත්ථපෙති. සචෙ පන කොචි වදෙය්‍ය ''එකෙකං අඞ්ගං ඨපෙත්වා තංතංසම්පයුත්තානං මග්ගහෙතුකභාවෙපි 'මග්ගඞ්ගානි ඨපෙත්වා'ති ඉදං වචනං යුජ්ජතී''ති. එවඤ්හි සති තතියනයෙ විය ඉධාපි ''ඨපෙත්වා''ති න වත්තබ්බං සියා, වුත්තඤ්චෙතං, තස්මා වුත්තනයෙනෙවත්ථො වෙදිතබ්බො. මග්ගඞ්ගාමග්ගඞ්ගානඤ්හි සම්පයුත්තානං විසෙසදස්සනත්ථො අයං නයොති. **සෙසමග්ගඞ්ගානං** පුබ්බෙ ඨපිතානන්ති අධිප්පායො. ඵස්සාදීනඤ්හි පුරිමනයෙපි මග්ගහෙතුකතා සිද්ධාති.

සම්මාදිට්ඨියා දුතියනයෙපි ඨපිතාය තතියනයෙ සහෙතුකභාවො දස්සිතො. කථං දස්සිතො, නනු අරියමග්ගසමඞ්ගිස්ස ''අලොභො අදොසො ඉමෙ ධම්මා මග්ගහෙතූ''ති (ධ. ස. 1039) අවත්වා ''අලොභො අදොසො අමොහො ඉමෙ ධම්මා මග්ගහෙතූ''ති විසුං සම්මාදිට්ඨිආදිකෙ මග්ගහෙතූ දස්සෙත්වා ''තංසම්පයුත්තො…පෙ…. විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො''ති (ධ. ස. 1039) විසුං මග්ගහෙතුකානං දස්සිතත්තා ''මග්ගහෙතූසු අමොහො''ති (ධ. ස. 1039) වුත්තාය සම්මාදිට්ඨියා මග්ගහෙතුකතා න දස්සිතා සියා? නො න දස්සිතා. යථා හි තීණි සංයොජනානි දස්සෙත්වා ''තදෙකට්ඨො ලොභො දොසො මොහො, ඉමෙ ධම්මා දස්සනෙන පහාතබ්බහෙතූ''ති (ධ. ස. 1017) විසුං පහාතබ්බහෙතු නියමෙත්වා ''තදෙකට්ඨා ච කිලෙසා''තිආදිවචනෙන (ධ. ස. 1017) ලොභදොසමොහා ච අඤ්ඤමඤ්ඤසහජෙකට්ඨා අඤ්ඤමඤ්ඤසම්පයුත්තා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධභූතා ච දස්සනෙනපහාතබ්බහෙතුකාති දස්සිතා හොන්ති, එවම්ධාපි ''අලොභාදයො ඉමෙ ධම්මා මග්ගහෙතූ''ති නිගමිතාපි අඤ්ඤමඤ්ඤසම්පයුත්තසඞ්ඛාරක්ඛන්ධභාවතො තංසම්පයුත්තසඞ්ඛාරක්ඛන්ධවචනෙන ''මග්ගහෙතුකා''ති දස්සිතා එවාති සිද්ධං හොති, සම්මාදිට්ඨියාපි අමොහොති වුත්තාය මග්ගහෙතුකභාවදස්සනං. සචෙ පන යො දුතියනයෙ මග්ගො චෙව හෙතු චාති වුත්තො, තතො අඤ්ඤස්සෙව අඤ්ඤෙන අසාධාරණෙන පරියායෙන මග්ගහෙතුභාවං දස්සෙත්වා තංසම්පයොගතො සම්මාදිට්ඨියා මග්ගහෙතුකභාවදස්සනත්ථො තතියනයො සියා. ''අරියමග්ගසමඞ්ගිස්ස අලොභො අදොසො ඉමෙ ධම්මා මග්ගහෙතූ''තිආදි වත්තබ්බං සියා. යස්මා පන ''මග්ගහෙතූ''ති ඉමිනා අඤ්ඤෙන සාධාරණෙන පරියායෙන යෙසං මග්ගහෙතුභාවො සම්භවති, තෙ සබ්බෙ ''මග්ගහෙතූ''ති දස්සෙත්වා තංසම්පයුත්තානං තෙසං අඤ්ඤෙසඤ්ච මග්ගහෙතුකභාවදස්සනත්ථො තතියනයො, තස්මා තත්ථ ''අමොහො''තිපි වුත්තං. න හි සො මග්ගහෙතු න හොතීති. ඉමෙ පන තයොපි නයා අත්ථවිසෙසවසෙන නික්ඛිත්තත්තා අත්ථතො නික්ඛෙපා දට්ඨබ්බා. අථ වා සරූපෙන වචනං ධම්මතො නික්ඛෙපො, අත්ථෙන අත්ථතොති එවම්පි යොජනා සම්භවති.

තත්ථ දුතියතතියනයා සරූපතො හෙතුහෙතුමන්තුදස්සනවසෙන ධම්මතො නික්ඛෙපො. පඨමනයො තථාඅදස්සනතො අත්ථෙන ච මග්ගඞ්ගතංසම්පයුත්තානං හෙතුහෙතුමන්තුභාවාවගමනතො අත්ථතො නික්ඛෙපොති.

1040. යස්මිං සභාවධම්මෙ නින්නපොණපබ්භාරභාවෙන චිත්තං පවත්තති, සො තස්ස ආරම්මණාධිපති වෙදිතබ්බො. චෙතොපරියඤාණෙන ජානිත්වා පච්චවෙක්ඛමානො තෙන පච්චවෙක්ඛමානොති වුත්තො. **එත්ථාපීති** එතස්මිම්පි අට්ඨකථාවචනෙ, **එත්ථ** වා පට්ඨානෙ මග්ගාදීනි ඨපෙත්වා අඤ්ඤෙසං අධිපතිපච්චයභාවස්ස අවචනෙනෙව පටික්ඛෙපපාළියං. **අයමෙවත්ථොති** අත්තනො මග්ගඵලං ඨපෙත්වාති අත්ථො. **වීමංසාධිපතෙය්‍යන්ති** පධානෙන අධිපතිනා සහජාතාධිපති නිදස්සිතො, තයිදං නයදස්සනමත්තමෙව හොතීති අඤ්ඤොපි එවංපකාරො සහජාතො මග්ගාධිපති නිදස්සිතො හොති, තස්මා වීරියාධිපතෙය්‍යන්ති ච යොජෙතබ්බං. ඉදම්පි හි අත්ථතො වුත්තමෙවාති.

1041. අත්තනො සභාවො **අත්තභාවො**. ලද්ධොකාසස්ස කම්මස්ස විපාකො කප්පසහස්සාතික්කමෙ උප්පජ්ජති අනෙකකප්පසහස්සායුකානං සත්තානං, කප්පසහස්සාතික්කමෙපි වා ලද්ධොකාසං යං භවිස්සති, තදපි ලද්ධොකාසමෙවාති අත්තනො විපාකං සන්ධාය වුච්චති. **නත්ථි නාම න හොතීති** අනුප්පන්නො නාම න හොතීති අධිප්පායො. උප්පාදීසු අන්තොගධත්තා ''උප්පාදිනො ධම්මා''ති එතෙන වචනෙන වුච්චතීති කත්වා ආහ **''උප්පාදිනො ධම්මා නාම ජාතො''**ති. **අරූපසඞ්ඛාතො අත්තාති** අරූපභවඞ්ගං ආහ. තත්ථ ආකාසානඤ්චායතනසඤ්ඤාදිමයො අත්තාති හි අත්ථතො වොහාරො පවත්තොති.

යදි පන ආයූ…පෙ…. සබ්බං විපාකං දදෙය්‍ය, අලද්ධොකාසඤ්ච විපාකං දෙතීති කත්වා විපක්කවිපාකඤ්ච දදෙය්‍ය, තතො එකස්සෙව කම්මස්ස සබ්බවිපාකෙන භවිතබ්බන්ති අඤ්ඤස්ස කම්මස්ස ඔකාසො න භවෙය්‍ය නිරත්ථකත්තා , උප්පත්තියායෙව ඔකාසො න භවෙය්‍ය, උප්පන්නස්ස වා ඵලදානෙ. අථ වා අලද්ධොකාසස්ස විපාකදානෙ පච්චයන්තරරහිතස්සපි විපාකදානං ආපන්නන්ති අවිජ්ජාතණ්හාදිපච්චයන්තරාපෙක්ඛස්ස අඤ්ඤස්ස අපචයගාමිකම්මස්ස කම්මක්ඛයකරස්ස ඔකාසො න භවෙය්‍ය. භාවිතෙපි මග්ගෙ අවිජ්ජාදිපච්චයන්තරරහිතස්ස ච කම්මස්ස විපච්චනතො සමත්ථතා න සියාති අත්ථො. සබ්බදා වා විපාකප්පවත්තියා එව භවිතබ්බත්තා විපාකතො අඤ්ඤස්ස පවත්තිඔකාසො න භවෙය්‍ය. **තං පනාති** ආයූහිතං කම්මං. ඉදං පන ධුවවිපාකස්ස විපාකෙන අධුවවිපාකස්සපි ලද්ධොකාසස්ස විපාකං උප්පාදීති දස්සෙතුං ආරද්ධන්ති දට්ඨබ්බං. අට්ඨ සමාපත්තියො ච බලවවිරහෙ අග්ගමග්ගභාවනාවිරහෙ ච අප්පහීනසභාවතො ධුවං විපච්චන්තීති **ධුවවිපාකාති** වුත්තා. ආයූහිතකම්මෙ වුච්චමානෙ අනුප්පන්නං කස්මා වුත්තන්ති? යං ආයූහිතං භවිස්සති, තත්ථාපි ආයූහිත-සද්දප්පවත්තිසබ්භාවා.

1050. **උපාදින්නාති** එත්ථ න උපෙතෙන ආදින්නාති අයමත්ථො, උපසද්දො පන උපසග්ගමත්තමෙව, තස්මා උපාදානාරම්මණා උපාදානෙහි, අඤ්ඤෙ ච අනභිනිවෙසෙන ''අහං මග්ගං භාවයිං, මම මග්ගො උප්පන්නො''තිආදිකෙන ගහණෙන ආදින්නා ඉච්චෙව උපාදින්නා. **උපාදින්න**-සද්දෙන වා අමග්ගඵලධම්මායෙව වුත්තා, ඉතරෙහි මග්ගඵලධම්මා වාති වෙදිතබ්බං.

තිකනික්ඛෙපකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුකනික්ඛෙපකථාවණ්ණනා

1062. **මෙත්තායනවසෙනාති** මෙත්තාඵරණවසෙන. ''මෙත්තයනවසෙනා''ති වත්තබ්බෙ දීඝං කත්වා වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. මෙත්තා, මෙදනං වා මෙත්තායනං, තඤ්ච සිනෙහවසෙන. අනුදයතීති අනුදාති වත්තබ්බෙ **''අනුද්දා''**ති ද-කාරාගමනං කත්වා වුත්තං. **අනුද්දායනාකාරොති** අනුරක්ඛණාකාරො. රක්ඛණඤ්හි දායනා. **අනුද්දායිතස්සාති** අනුද්දාය අයිතස්ස. ''ජාතිපි දුක්ඛා''තිආදිං සුණන්තස්ස සවනෙ, අනිච්චාදිතො සම්මසන්තස්ස සම්මසනෙ, මග්ගෙනෙත්ථ සම්මොහං විද්ධංසෙන්තස්ස පටිවෙධෙ, පටිවිජ්ඣිත්වා පච්චවෙක්ඛන්තස්ස පච්චවෙක්ඛණෙති චතූසු කාලෙසු දුක්ඛෙ ඤාණං වත්තති.

1065. චිත්තස්ස සංරඤ්ජනං **චිත්තස්ස සාරාගො. ගිජ්ඣන්තීති** අභිකඞ්ඛන්ති. **සඤ්ජංන්තීති** බන්ධන්ති. **ලග්ගනට්ඨෙනාති** සංවරණට්ඨෙන, ඔලම්බනට්ඨෙන වා. **තස්ස තස්සෙව භවස්සාති** කාමභවාදිසඞ්ඛාතස්ස විපාකකටත්තාරූපස්ස අභිනිබ්බත්තිඅත්ථං පටිසන්ධියා පච්චයභාවවසෙන පරිකඩ්ඪති. **චිත්තමස්ස** භවන්තරෙ **විධාවති** නිබ්බත්තති. **තණ්හාවිප්ඵන්දිතනිවෙසො** අට්ඨසතතණ්හාවිචරිතාදිභාවෙන තණ්හාපවත්තියෙව.

සරිතානීති රාගවසෙන අල්ලානි. තංසම්පයුත්තපීතිවසෙන සිනිද්ධානි **සිනෙහිතානි. විසතාති** විත්ථතා. රූපාදීසු තෙභූමකධම්මෙසු බ්‍යාපනවසෙන **විසටා**. පුරිමවචනමෙව ත-කාරස්ස ට-කාරං කත්වා වුත්තං. **විසාලාති** විපුලා. **විසක්කතීති** පරිසප්පති, සහති වා. රත්තො හි රාගවත්ථුනා පාදෙන තාලියමානොපි සහතීති. ඔසක්කනං, විප්ඵන්දනං වා විසක්කනන්ති වදන්ති . අනිච්චාදිං නිච්චාදිතො ගණ්හන්තී **විසංවාදිකා** හොති. **විසංහරතීති** තථා තථා කාමෙසු ආනිසංසං පස්සන්තී විවිධෙහාකාරෙහි නෙක්ඛම්මාභිමුඛප්පවත්තිතො චිත්තං සංහරති සඞ්ඛිපති. **විසං** වා දුක්ඛං, තං **හරති** වහතීති අත්ථො. දුක්ඛනිබ්බත්තකස්ස කම්මස්ස හෙතුභාවතො **විසමූලා,** විසං වා දුක්ඛවෙදනාමූලං එතිස්සාති **විසමූලා**. දුක්ඛසමුදයත්තා විසං ඵලං එතිස්සාති **විසඵලා**. තණ්හාය රූපාදිකස්ස දුක්ඛස්සෙව පරිභොගො හොති, න

අමතස්සාති සා **‘‘විසපරිභොගා’’**ති වුත්තා. සබ්බත්ථ නිරුත්තිවසෙන පදසිද්ධි වෙදිතබ්බා. යො පනෙත්ථ පධානො අත්ථො, තං දස්සෙතුං පුන **‘‘විසතා වා පනා’’**තිආදි වුත්තං. **ඉත්ථභාවඤ්ඤථාභාව**න්ති මනුස්සභාවදෙවාදිභාවභූතං.

පණිධානකවසෙනාති චිත්තස්ස රූපාදීසු ඨපනකවසෙන. අඤ්ඤොපි බන්ධු තණ්හාය එව හොති, සො පන අබන්ධුපි හොති. තණ්හා පන නිච්චසන්නිස්සිතාති **‘‘පාටියෙක්කො බන්ධූ’’**ති වුත්තා. **අසනතො**ති බ්‍යාපනතො භුඤ්ජනතො ච. තදුභයං දස්සෙති **‘‘අජ්ඣොත්ථරණතො’’**තිආදිනා. **ආසීසනවසෙනා**ති ඉච්ඡනවසෙන. **අඤ්ඤෙනාකාරෙනා**ති ජප්පනාජප්පිතත්තානං ජප්පාය අනඤ්ඤත්තදස්සනාකාරෙන. **චිත්තං පරියුට්ඨායාති**ති චිත්තං මූසති. **මාරපාසො**ති මාරෙන ගහිතතාය රාගො මාරපාසො.

1066. **සඞ්ඛාරෙසු උප්පන්නො කම්මපථභෙදං න කරොතී**ති එතෙන සත්තෙසු උප්පන්නො අට්ඨානකොපො කරොතීති විඤ්ඤායති. ‘‘අත්ථං මෙ නාචරි , න චරති, න චරිස්සති, පියස්ස මෙ මනාපස්ස අත්ථං නාචරි, න චරති, න චරිස්සති, අප්පියස්ස මෙ අමනාපස්ස අනත්ථං නාචරි, න චරති, න චරිස්සතී’’ති උප්පජ්ජමානොපි හි කොපො අවත්ථුස්මිං උප්පන්නත්තා අට්ඨානකොපො එව භවිතුං යුත්තො. **ආඝාතෙන්තො**ති හනන්තො. **පුනරුත්තිදොසො පටිසෙධිතො**ති දොස-පදස්ස පටිවිරොධ-පදස්ස ච ද්වික්ඛත්තුං ආගතත්තා වුත්තං. පටිසඞ්ඛා වා විසෙසනත්ථං පුබ්බෙ ‘‘පටිවිරොධො’’ති, පදොසාදිවිසෙසනත්ථං ‘‘දොසො’’ති ච වුත්තං, දූසනාදිවිසෙසනත්ථං පච්ඡා ‘‘දොසො’’ති, විරොධවිසෙසනත්ථඤ්ච ‘‘පටිවිරොධො’’ති වුත්තන්ති නත්ථි පුනරුත්තිදොසො.

1091. අනිද්ධාරිතපරිච්ඡෙදෙ ධම්මානං අත්ථිතාමත්තදීපකෙ මාතිකුද්දෙසෙ අපරිච්ඡෙදෙන බහුවචනෙන උද්දෙසො කතොති බහුවචනෙනෙව පුච්ඡති – ‘‘කතමෙ ධම්මා අප්පච්චයා’’ති. සභාවසඞ්ඛාපරිච්ඡෙදාදිවසෙන හි ධම්මෙ අජානන්තස්ස වසෙන උද්දෙසො පුච්ඡා ච කරීයතීති. තස්මා පරිච්ඡෙදං අකත්වා උද්දිට්ඨා පුච්ඡිතා ච. **ඉමෙ**ති අසඞ්ඛතධාතුතො උද්ධං නත්ථීති දීපනත්ථං එකම්පි තං නිද්දිසිත්වා බහුවචනෙනෙව නිගමනං කතං නිද්දෙසතො පුබ්බෙ බොධනෙය්‍යස්ස අජානනකාලං උපාදාය.

1101. කිං පන නත්ථි, කිං තෙන න වුත්තාති යොජනා කාතබ්බා. ඉදමෙව මනොවිඤ්ඤෙය්‍යන්ති නියමාභාවො **වචත්ථානාභාවො**. චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව චක්ඛාදිවිඤ්ඤෙය්‍යන්ති පාළියං වුත්තන්ති මනොවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤෙය්‍යොනපි මනොවිඤ්ඤෙය්‍යොන භවිතබ්බන්ති කත්වා අට්ඨකථාය **‘‘කිං පන මනොවිඤ්ඤාණෙනා’’**තිආදි වුත්තං. **කෙහිචි විඤ්ඤෙය්‍යා කෙහිචි අවිඤ්ඤෙය්‍යා**ති ඉදං කාමාවචරං මනොවිඤ්ඤාණං ආරම්මණාදිවසෙන භින්දිත්වා යොජෙතබ්බං. රූපාවචරාදිආරම්මණෙන හි කාමාවචරමනොවිඤ්ඤාණෙන රූපරාගාදිසම්පයුත්තෙන ච කාමාවචරධම්මා න විඤ්ඤෙය්‍යා, ඉතරෙන ච විඤ්ඤෙය්‍යා. එවං කාමාවචරානමෙව ආරම්මණානං කෙසඤ්චි සද්දාදීනං රූපාරම්මණාදීහි අවිඤ්ඤෙය්‍යතා විඤ්ඤෙය්‍යතා ච යොජෙතබ්බා, තථා ද්වාරභෙදවසෙන. අථ වා සොමනස්සසහගතසන්තීරණං ඉට්ඨාරම්මණමෙවාති ඉතරං තෙන න විඤ්ඤෙය්‍යං. එවං උපෙක්ඛාසහගතෙ කුසලවිපාකෙ අකුසලවිපාකෙ චාති සබ්බත්ථ යථායොගං යොජෙතබ්බං. රූපාවචරාදයො කාමාවචරවිපාකාදීහි අවිඤ්ඤෙය්‍යා, කෙචිදෙව විඤ්ඤෙය්‍යා අරූපාවචරෙහීති යොජෙතබ්බං අනුවත්තමානත්තා. **නිබ්බානෙන අවිඤ්ඤෙය්‍යත්තා**ති ‘‘කෙහිචි අවිඤ්ඤෙය්‍යා’’ති ඉමස්ස පදස්ස අත්ථසම්භවමත්තං සන්ධාය වුත්තං, න නිබ්බානස්ස අනුවත්තමානමනොවිඤ්ඤාණභාවතො.

1102. **පඤ්චකාමගුණිකරාගො**ති උක්කට්ඨවසෙන වුත්තං. භවාසවං ඨපෙත්වා සබ්බො ලොභො කාමාසවොති යුත්තං සියා. සස්සතදිට්ඨිසහගතො රාගො භවදිට්ඨිසම්පයුත්තත්තා ‘‘භවාසවො’’ති අට්ඨකථායං වුත්තො. භවාසවො පන ‘‘දිට්ඨිගතවිප්පයුත්තෙසු එව උප්පජ්ජතී’’ති පාළියං වුත්තො. සොපි රාගො කාමාසවො භවිතුං යුත්තො. දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකදුක්ඛානං කාරණභූතා කාමාසවාදයොපි ද්විධා වුත්තා.

1103. කාමාසවනිද්දෙසෙ ච **කාමෙසූ**ති කාමරාගදිට්ඨිරාගාදිආරම්මණභූතෙසු තෙභූමකෙසු වත්ථුකාමෙසූති අත්ථො සම්භවති. තත්ථ හි උප්පජ්ජමානා සා තණ්හා සබ්බාපි න කාමච්ඡන්දාදිනාමං න ලභතීති. කත්තුකම්‍යතාඡන්දො අකුසලෙපි උප්පජ්ජති, න පන ධම්මච්ඡන්දො.

1105. අඤ්ඤං ජීවන්ති ගහණං යදිපි උපාදානක්ඛන්ධෙස්වෙව පවත්තති, රූපෙ…පෙ…. විඤ්ඤාණෙ වා පන න පතිට්ඨාති. තතො අඤ්ඤං කත්වා ජීවං ගණ්හාතීති **සස්සතදිට්ඨි** හොතීති. බ්‍රහ්මාදිං එකච්චං අත්තානං ‘‘හොතී’’ති නිච්චතො අඤ්ඤඤ්ච ‘‘න හොතී’’ති අනිච්චතො ගණ්හන්තස්ස ‘‘හොති ච න ච හොතී’’ති **එකච්චසස්සතදිට්ඨි**. ‘‘හොතී’’ති ච පුට්ඨෙ ‘‘නෙවා’’ති, ‘‘න හොතී’’ති ච පුට්ඨෙ ‘‘න’’ඉති සබ්බත්ථ පටික්ඛිපන්තස්ස **අමරාවික්ඛෙපදිට්ඨි,** අමරා අනුපච්ඡෙදා, අමරමච්ඡසදිසී වා වික්ඛෙපදිට්ඨීති අත්ථො.

පඤ්චකාමගුණිකො රාගො කාමාසවොති වුත්තොති කත්වා බ්‍රහ්මානං විමානාදීසු රාගස්ස දිට්ඨිරාගස්ස ච කාමාසවභාවං පටික්ඛිපති. යදි පන ලොභො කාමාසවභවාසවවිනිමුත්තො අත්ථි, සො යදා දිට්ඨිගතවිප්පයුත්තෙසු උප්පජ්ජති, තදා තෙන සම්පයුත්තො අවිජ්ජාසවො ආසවවිප්පයුත්තොති දොමනස්සවිචිකිච්ඡුද්ධච්චසම්පයුත්තස්ස විය තස්සපි ආසවවිප්පයුත්තතා වත්තබ්බා සියා ‘‘චතූසු දිට්ඨිගතවිප්පයුත්තෙසු ලොභසහගතෙසු චිත්තුප්පාදෙසු උප්පන්නො මොහො සියා ආසවසම්පයුත්තො සියා ආසවවිප්පයුත්තො’’ති. ‘‘කාමාසවො අට්ඨසු ලොභසහගතෙසු

චිත්තුප්පාදෙසු උප්පජ්ජතී''ති, ''කාමාසවං පටිච්ච දිට්ඨාසවො අවිජ්ජාසවො''ති (පට්ඨා. 3.3.1) ච වචනතො දිට්ඨිසහගතො රාගො කාමාසවො න හොතීති න සක්කා වත්තුං. **කිලෙසපටිපාටියාපි ආහරිතුං වට්ටතීති** ආසවානං වචනං පහාතබ්බදස්සනත්ථන්ති කත්වා තෙ පහානෙ ආහරියමානා පහාතබ්බානම්පි තෙසං කිලෙසානං උද්දෙසක්කමෙන ආහරිතුං වට්ටන්ති පජහනකානං මග්ගානම්පීති අත්ථො.

1121. **පඨමකමානභාජනීයෙති** ''සෙය්‍යොහමස්මී''ති මානස්ස නිද්දෙසෙ. තත්ථ හි ''එකච්චො ජාතියා වා ගොත්තෙන වා කොලපුත්තියෙන වා වණ්ණපොක්ඛරතාය වා ධනෙන වා අජ්ඣෙනෙන වා කම්මායතනෙන වා සිප්පායතනෙන වා විජ්ජාට්ඨානෙන වා සුතෙන වා පටිභානෙන වා අඤ්ඤතරඤ්ඤතරෙන වා වත්ථුනා මානං ජප්පෙති, යො එවරූපො මානො මඤ්ඤනා…පෙ…. කෙතුකම්‍යතා චිත්තස්සා''ති (විභ. 866) සෙය්‍යස්ස සදිසස්ස හීනස්ස ච පවත්තමානො පුග්ගලවිසෙසං අනාමසිත්වා සෙය්‍යමානො විභත්තොති ඉමමත්ථං සන්ධාය **''එකො මානො තිණ්ණං ජනානං උප්පජ්ජතීති කථිතො''**ති ආහ. න කෙවලඤ්චායං පඨමකමානභාජනීයෙ එව එවං කථිතො, දුතියකතතියකමානභාජනීයෙපි කථිතො එවාති නිදස්සනමත්ථං එතං දට්ඨබ්බං. අථ වා පුග්ගලෙ අනිස්සාය වුත්තානං තිණ්ණම්පි මානානං භාජනීයං **''පඨමකමානභාජනීයෙ''**ති ආහ. සෙය්‍යස්ස ''සෙය්‍යොහමස්මීති මානො''තිආදිනඤ්හි පුග්ගලං ආමසිත්වා වුත්තානං නවන්නං මානානං භාජනීයං දුතියකමානභාජනීයං හොති, තස්ස මානරාසිස්ස පුග්ගලං අනාමසිත්වා වුත්තමානරාසිතො දුතියතතියකත්තාති, අථාපි ච යථාවුත්තෙ දුතියකමානභාජනීයෙ ''එකෙකස්ස තයො තයො මානා උප්පජ්ජන්තීති කථිත''න්ති ඉධ වුත්තාය අත්ථවණ්ණනාය සමානදස්සනත්ථං **''පඨමකමානභාජනීයෙ''**ති වුත්තං. සො එව මානො ඉධාගතොති තත්ථ කථිතො එව අත්ථො යුජ්ජතීති අධිප්පායො. **මානකරණවසෙනාති** ''සෙය්‍යො''තිආදිකිච්චකරණවසෙන. **අපරාපරෙ උපාදායාති** ඉදං පුරිමපුරිමා මානා අපරාපරෙ උපනිස්සයභාවෙන තෙ උප්පාදෙන්තා අච්චුග්ගච්ඡන්තීති ඉමමත්ථං සන්ධාය වුත්තං. කෙතුකම්‍යතාචිත්තං අච්චුග්ගතභාවං ගච්ඡතීති කත්වා චිත්තෙනෙව විසෙසිතං.

1126. අබ්භුන්නමනභාවප්පකාසනං **බ්‍යානං. මනෙන පියකරණන්ති** එවංපකාරං පූජනං මානනන්ති වුච්චතීති අත්ථො. **ඉස්සාකරණවසෙනාති** ලාභාදිඅක්ඛමනකිච්චවසෙන.

1127. **අරියසාවකාති** වචනං ''අරියසාවකානංයෙව පටිවෙධො අත්ථි, තෙ ච තං න මච්ඡරායන්තී''ති පටිවෙධධම්මෙ මච්ඡරියාභාවදස්සනත්ථං. **ගන්ථොති** පාළි. **කථාමග්ගොති** අට්ඨකථාපබන්ධො. **ධම්මන්තරන්ති** කුසලාදිධම්මං භින්දිත්වා අකුසලාදිං අත්තනො ලොලතාය තථාගතභාසිතං තිත්ථියභාසිතං වා කරොන්තො ආලොලෙස්සති. **අත්තානං ආවිකත්වාති** අත්තානං අඤ්ඤථා සන්තං අඤ්ඤථා පවෙදයිත්වා. **යො පනාති** තිත්ථියො ගහට්ඨො වා අත්තනො සමයස්ස සදොසභාවං දට්ඨුං අනිච්ඡන්තො අඤ්ඤාණෙන අභිනිවෙසෙන වා.

බ්‍යාපිතුමනිච්ඡොති විවිච්ඡො, තස්ස භාවො **වෙවිච්ඡං. අනාදරොති** මච්ඡරියෙන දානෙ ආදරරහිතො. කටච්ඡුනා ගාහො හත්ථස්ස කටච්ඡුග්ගාහො, කටච්ඡුග්ගාහො විය **කටච්ඡුග්ගාහො**. යථා හි කටච්ඡුග්ගාහො යථාවුත්තෙ හත්තෙ න සංපසාරයති, එවං මච්ඡරියම්පි ආවාසාදීසූති. ගය්හති එතෙනාති වා ගාහො, කටච්ඡු එව ගාහො **කටච්ඡුග්ගාහො**. සො යථා සඞ්කුටිතග්ගො න සංපසාරයති, එවං මච්ඡරියම්පීති. ආවරිත්වා ගහිතං අග්ගහිතං, තස්ස භාවො **අග්ගහිතත්තං,** මච්ඡරියං. ''ආවාසාදි පරෙහි සාධාරණමසාධාරණං වා මය්හෙව හොතූ''ති පවත්තිවසෙන අත්තසම්පත්තිග්ගහණලක්ඛණතා, ''මා අඤ්ඤස්සා''ති පවත්තිවසෙන අත්තසම්පත්තිනිගූහණලක්ඛණතා ච යොජෙතබ්බා. යං පන ''පරසන්තකං ගණ්හිතුකාමො''ති වුත්තං, තං මච්ඡරියස්ස පරසන්තකලොභස්ස උපනිස්සයභාවං දස්සෙතුං වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. යදි හි තං මච්ඡරියප්පවත්තිදස්සනං, පරසම්පත්තිග්ගහණලක්ඛණතා ච වත්තබ්බා සියාති.

1140. අභිජ්ඣාකාමරාගානං විසෙසො ආසවද්වයඑකාසවභාවො සියා, නඅභිජ්ඣාය නොආසවභාවො වාති නොආසවලොභස්ස සබ්භාවො විචාරෙතබ්බො. න හි අත්ථි ''ආසවො ච නොආසවො ච ධම්මා ආසවස්ස ධම්මස්ස ආසවස්ස ච නොආසවස්ස ච ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයො''ති සත්තමො ච නවමො ච පඤ්හො. ගණනාය ච ''හෙතුයා සත්තා''ති වුත්තං, න ''නවා''ති. දිට්ඨිසම්පයුත්තෙ පන ලොභෙ නොආසවෙ විජ්ජමානෙ සත්තමනවමාපි පඤ්හවිස්සජ්ජනං ලභෙය්‍යුං, ගණනා ච ''හෙතුයා නවා''ති වත්තබ්බා සියා. දිට්ඨිවිප්පයුත්තෙ ච ලොභෙ නොආසවෙ විජ්ජමානෙ පුබ්බෙ දස්සිතො දොසොති.

1159. කාමච්ඡන්දනීවරණනිද්දෙසෙ **කාමෙසූති** තෙභූමකෙසු සාසවෙසු සබ්බෙසු වත්ථුකාමෙසු. සබ්බො හි ලොභො කාමච්ඡන්දනීවරණං. තෙනෙව තස්ස ආරුප්පෙ උප්පත්ති වුත්තා ''නීවරණං ධම්මං පටිච්ච නීවරණො ධම්මො උප්පජ්ජති න පුරෙජාතපච්චයා. ආරුප්පෙ කාමච්ඡන්දනීවරණං පටිච්ච උද්ධච්චනීවරණං අවිජ්ජානීවරණං. ආරුප්පෙ කාමච්ඡන්දනීවරණං පටිච්ච ථිනමිද්ධනීවරණං උද්ධච්චනීවරණං අවිජ්ජානීවරණ''න්ති (පට්ඨා. 3.8.1).

1162. **ඉරියාපථිකචිත්තන්ති** ඉරියාපථුපත්ථම්භකං අට්ඨපඤ්ඤාසවිධං චිත්තං. තත්ථ පන බලවථිනමිද්ධසහගතං චිත්තං **''ඉරියාපථං සන්ධාරෙතුං අසක්කොන්ත''**න්ති වුත්තං. **ඔලීයතීති** ඔලම්බති.

1163. **ඔනය්හතීති** ඡාදෙති, අවත්ථරති වා. නානාරම්මණෙසු පවත්තිනිවාරණෙන, විප්ඵාරිකතානිවාරණෙනෙව වා **අන්තොසමොරොධො. එකච්චානන්ති** සිරීසාදිරුක්ඛානං. **රූපකායෙනෙව සියුං,** තෙන සුඛප්පටිසංවෙදනනිබ්බානසච්ඡිකිරියානං රූපතාපත්ති සියාති අධිප්පායො. **තස්මාති** ''කායස්සා''ති වචනස්ස රූපත්තාසාධකත්තා. **න හි නාමකායො සුපතීති** ඉදං ථිනමිද්ධසමුට්ඨිතරූපෙහි රූපකායස්ස ගරුභාවප්පත්තං අඞ්ගපච්චඞ්ගාදීනං සංසීදනං සොප්පන්ති සන්ධාය වුත්තං, න ජාගරණචිත්තරහිතං භවඞ්ගසන්තතින්ති. **තස්ස ඵලත්තාති** ඵලූපචාරෙන ඉන්ද්‍රියං විය මිද්ධං දස්සෙතුං මිද්ධස්ස ඵලත්තා ඉන්ද්‍රියනිද්දෙසෙ විය ලිඞ්ගාදීනි මිද්ධනිද්දෙසෙපි සොප්පාදීනි වුත්තානීති අත්ථො.

රූපකායස්ස අන්තොසමොරොධො නත්ථීති සො නාමකායෙ වුත්තොති විඤ්ඤායති. තෙන සහ වුත්තා ඔනාහපරියොනාහා ච. රූපකායස්ස වා විප්ඵාරිකාවිප්ඵාරිකභාවො නාම අත්තනො සභාවෙන නත්ථි, නාමකායස්ස නාමකායෙ විප්ඵාරිකෙ ලහුකො, අවිප්ඵාරිකෙ ගරුකොති අවිප්ඵාරිකභාවෙන ඔනාහනාදි නාමකායස්සෙව හොතීති ඔනාහනාදයොපි නාමකායෙ විඤ්ඤායන්ති. තෙනාහ **''න හි රූපං නාමකායස්ස ඔනාහො…පෙ…. හොතී''**ති. ආවරණභාවො විය හි ඔනාහනාදිභාවොපි නාමකායස්සෙව හොතීති. ඉතරො අධිප්පායං අජානන්තො මෙඝාදීහි රූපෙහි රූපානං ඔනාහනාදිං පස්සන්තො **''නනු ච''**තිආදිමාහ. **යදි එවන්ති** යදි රූපස්ස ඔනාහනාදිතා සිද්ධා, අරූපස්ස න සියා , සෙතුබන්ධාදීසු රූපස්ස ආවරණං දිට්ඨන්ති ආවරණම්පි අරූපස්ස න භවෙය්‍යාති අත්ථො.

සුරාමෙරයපානං අකුසලන්ති කත්වා යුත්තො තස්ස උපක්කිලෙසභාවො, සුරා…පෙ…. පමාදට්ඨානානුයොගස්ස ච අකුසලත්තා පඤ්ඤාය දුබ්බලීකරණභාවො යුත්තො, තථාපි පරස්ස අධිප්පායං අනුජානිත්වා සුරාමෙරයස්ස උපක්කිලෙසතා පඤ්ඤාය දුබ්බලීකරණතා ච උපක්කිලෙසානං පඤ්ඤාය දුබ්බලීකරණානඤ්ච පච්චයත්තා ඵලවොහාරෙන වුත්තාති දස්සෙන්තො ආහ **''න, පච්චයනිද්දෙසතො''**ති. **එවමෙව ඛොති** යථා ජාතරූපස්ස අයො ලොහං තිපු සීසං සජ්ජන්ති පඤ්චුපක්කිලෙසෙහි උපක්කිලිට්ඨං ජාතරූපං න චෙව මුදු හොති, න ච කම්මනියං, න ච පභස්සරං පභඞ්ගු ච, න ච සම්මා උපෙති කම්මාය, එවමෙව. **පච්චයනිද්දෙසතොති** උපක්කිලෙසපඤ්ඤාදුබ්බලීකරණානං පච්චයභාවනිද්දෙසතො, පච්චයෙ ඵලනිද්දෙසතොති අත්ථො. සයමෙව කිලෙසො උපක්කිලෙසනිද්දෙසෙසු නිද්දිට්ඨොති අධිප්පායො.

නීවරණං හුත්වාව නීවරණසම්පයුත්තෙ දස්සියමානෙ න නීවරණතාදස්සනත්ථො ආරම්භො, අථ ඛො සිද්ධනීවරණභාවස්ස නීවරණසම්පයුත්තතාදස්සනත්ථොති යථාලාභවසෙන ච අසම්පයුත්තස්ස වචනං න යුජ්ජති. යථා හි **තිට්ඨන්තම්පි චරන්තම්පීති** සිප්පිසම්බුකාදීසු යථාලාභසම්භවං තං ද්වයං වුත්තං, න එවං ''ථිනමිද්ධනීවරණං සම්පයුත්තම්පි අසම්පයුත්තම්පී''ති වචනං අත්ථි, යං යථාලාභං සම්භවෙය්‍යාති. **චිත්තජස්සාසම්භවවචනතොති** ''චත්තත්තා''තිආදිවචනස්ස ඣානක්ඛණෙ චිත්තජස්ස ථිනමිද්ධස්ස අසම්භවවචනභාවතොති අත්ථො, ''චත්තත්තා''තිආදිවචනෙන වා අසම්භවස්ස වචනතො පකාසනතොති අත්ථො.

කාමෙසු ඛො පන…පෙ…. සුදිට්ඨොති ඉමිනා කාමාදීනවෙ අඤ්ඤාණස්ස පහානමාහ. **තං තත්ථ පහානන්ති** තං තත්ථ රූපෙ පහානන්ති පහානං අපෙක්ඛිත්වා ''ත''න්ති වුත්තං, තං විනයනන්ති වා අත්ථො. තෙන රූපස්ස අප්පහාතබ්බත්තමෙව දස්සෙති, න පන ''ඡ ධම්මෙ පහාය''තිආදීසු මිද්ධස්ස අප්පහාතබ්බතාදස්සනතො අඤ්ඤො පකාරො වුත්තො. **න යථා…පෙ…. වුත්තන්ති** ඡ ධම්මා පඤ්ච නීවරණානි ච යථා පහාතබ්බානෙව හොන්තානි ''පහාතබ්බානී''ති වුත්තානි, න එවං රූපං පහාතබ්බමෙව හොන්තං ''පහාතබ්බ''න්ති වුත්තන්ති අත්ථො.

අඤ්ඤෙහි ච සුත්තෙහීති වුත්තසුත්තානං දස්සනත්ථං **''තථා හී''**තිආදිමාහ. කුසලප්පවත්තිං ආවරන්තීති **ආවරණා.** නීවාරෙන්තීති **නීවරණා.** චිත්තං අභිභවන්තා ආරොහන්තීති **චෙතසො අජ්ඣාරුහා.** ආවරණාදිකිච්චඤ්ච අරූපස්සෙව යුජ්ජති, තථා අන්ධකරණාදිකිච්චං. තත්ථ චතූසු පදෙසු පුරිමපුරිමස්ස පච්ඡිමපච්ඡිමො අත්ථො. සංසාරදුක්ඛං විඝාතො, තංජනකතාය **විඝාතපක්ඛිකං.** චෙතසො පරියුට්ඨානං අයොනිසොමනසිකාරතො උප්පත්ති අකුසලරාසිභාවො ච අරූපස්සෙව හොතීති අරූපමෙව මිද්ධං.

1166. ගණභොජනාදිඅකප්පියභොජනං කප්පියසඤ්ඤී භුඤ්ජිත්වා පුන ජානිත්වා කොචි විප්පටිසාරී හොති, අනවජ්ජඤ්ච භික්ඛුදස්සනචෙතියවන්දනාදිං වජ්ජසඤ්ඤී අකත්වා කත්වා ච කොචි අස්සද්ධො විප්පටිසාරී හොති. **වත්ථුන්ති** මූලං. **එවරූපන්ති** මූලවසෙන එවංපකාරන්ති අත්ථො. කුක්කුච්චපදං යෙවාපනකෙසු ''කුච්ඡිතං කතං කුකතං, තස්ස භාවො''ති වුත්තත්ථමෙව. **කුක්කුච්චායනාකාරොති** කුක්කුච්චභාවනාකාරො කුක්කුච්චකරණාකාරො කුක්කුච්චගමනාකාරො වා. එතෙන කුක්කුච්චං කිරියභාවෙන දස්සෙති. ''කප්පති න කප්පතී''ති පවත්තචිත්තුප්පාදොව **විනයකුක්කුච්චං.**

1176. චිත්තවික්ඛිපනකිච්චසාමඤ්ඤෙන උද්ධච්චං කුක්කුච්චඤ්ච සහ වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. කාමච්ඡන්දස්ස අනාගාමිමග්ගෙන පහානං උක්කට්ඨනීවරණවසෙන වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. යදි හි ලොභො නොනීවරණො සියා, ''නොනීවරණො ධම්මො නීවරණස්ස ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයො''තිආදි වත්තබ්බං සියා, න චෙතං වුත්තං. ගණනාය ච ''හෙතුයා චත්තාරී''ති වුත්තං, න ''නවා''ති. තස්මා සබ්බො ලොභො කාමච්ඡන්දනීවරණන්ති අරහත්තමග්ගෙනස්ස පහානවචනං යුත්තං.

1219. **කාමො** චාති කිලෙසකාමො ච. **පුරිමදිට්ඨිං උත්තරදිට්ඨි උපාදියතීති** පුරිමදිට්ඨිං ‘‘සස්සතො’’ති ගණ්හන්තී උපාදියති, පුරිමදිට්ඨිආකාරෙනෙව වා උප්පජ්ජමානා උත්තරදිට්ඨි තෙනෙව පුරිමදිට්ඨිං දළ්හං කරොන්තී තං උපාදියතීති වුත්තං. **ගොසීලගොවතාදීනීති** තථාභූතං දිට්ඨිමාහ. **අභිනිවෙසතොති** අභිනිවෙසභාවතො, අභිනිවිසනතො වා. **අත්තවාදමත්තමෙවාති** අත්තස්ස අභාවා ‘‘අත්තා’’ති ඉදං වචනමත්තමෙව. **උපාදියන්ති** දළ්හං ගණ්හන්ති. කථං? **අත්තාති**. අත්තාති හි අභිනිවිසන්තා වචනමෙව දළ්හං කත්වා ගණ්හන්තීති අත්ථො. එවං අත්තවාදමත්තමෙව උපාදියන්තීති වුත්තං. ‘‘අත්තවාදමත්ත’’න්ති වා වාචාවත්ථුමත්තමාහ. වාචාවත්ථුමත්තමෙව හි ‘‘අත්තා’’ති උපාදියන්ති අත්ථස්ස අභාවාති.

1221. **දින්නන්ති** දානමාහ, තං අඵලත්තා රූපං විය දානං නාම න හොතීති පටික්ඛිපති. මහාවිජිතයඤ්ඤසදිසො යඤ්ඤො **මහායාගො**. ආමන්තෙත්වා භවනං දානං **ආහුනං,** පාහුනානං අතිථීනං අභිසඞ්ඛරියා **පාහුනං,** ආවාහාදීසු මඞ්ගලත්ථං දානං **මඞ්ගලකිරියා. පරලොකෙ ඨිතො ඉමං ලොකං ‘‘නත්ථී’’ති ගණ්හාතීති** ඉමං ලොකං අවෙක්ඛිත්වා පරලොකො, පරඤ්ච අවෙක්ඛිත්වා අයං ලොකො හොති ගන්තබ්බතො ආගන්තබ්බතො චාති පරලොකතො ඉධාගමනස්ස අභාවා තත්ථෙව උච්ඡිජ්ජනතො චිත්තෙන පරලොකෙ ඨිතො ඉමං ලොකං ‘‘නත්ථී’’ති ගණ්හාතීති අත්ථො වෙදිතබ්බො. න හි අයං දිට්ඨි පරලොකෙ නිබ්බත්තස්සෙව හොතීති. **ඉධලොකෙ ඨිතොති** එත්ථාපි අයමෙව නයො. අයං වා එත්ථ අත්ථො ‘‘සංසරණප්පදෙසො ඉධලොකො ච පරලොකො ච නාම කොචි නත්ථි සංසරණස්ස අභාවා තත්ථ තත්ථෙව උච්ඡිජ්ජනතො’’ති. පුරිමභවතො පච්ඡිමභවෙ උපපතනං උපපාතො, සො යෙසං සීලං, තෙ **ඔපපාතිකා**. තෙ පන චවනකා උපපජ්ජනකා හොන්තීති කත්වා ආහ **‘‘චවනකඋපපජ්ජනකසත්තා නත්ථීති ගණ්හාතී’’**ති. **අනුලොමප්පටිපදන්ති** නිබ්බානානුකූලං සීලාදිප්පටිපදං.

1236. **නිප්පදෙසතොව ගහිතොති** ඉමිනා යං ආසවගොච්ඡකෙ බ්‍රහ්මානං කප්පරුක්ඛාදීසු රාගස්ස ච දිට්ඨිරාගස්ස ච අසඞ්ගහණෙන නීවරණගොච්ඡකෙ ච කාමච්ඡන්දස්ස අනාගාමිමග්ගෙන පහාතබ්බතාදස්සනෙන සප්පදෙසත්තං වුත්තං, තං නිවාරිතං හොති. **අරහත්තමග්ගෙනාති** වචනෙන චතූහි මග්ගෙහි පහාතබ්බතා වුත්තාති දට්ඨබ්බං. න හි පුරිමෙහි අතනුකතා මොහාදයො අරහත්තමග්ගෙන පහීයන්තීති.

1287. **නිරතිඅත්ථෙනාති** පීතිවිරහෙන, බලවනිකන්තිවිරහෙන වා. න හි දුක්ඛාය වෙදනාය රජ්ජන්තීති. අව-සද්දෙන අවගාහත්ථො අධොඅත්ථො චාති ද්විධා **අව**-සද්දස්ස අත්ථො වුත්තො.

1301. විචිකිච්ඡාසහගතො මොහරණො පහානෙකට්ඨෙන දිට්ඨිසම්පයුත්තෙන රාගරණෙන **සරණො,** උද්ධච්චසහගතො රූපරාගඅරූපරාගසඞ්ඛාතෙන. **අරණවිභඞ්ගසුත්තෙ** (ම. නි. 3.333) පන ‘‘යො කාමපටිසන්ධිසුඛිනො සොමනස්සානුයොගො හීනො ගම්මො පොථුජ්ජනිකො අනරියො අනත්ථසංහිතො, සදුක්ඛො එසො ධම්මො සඋපඝාතො සඋපායාසො සපරිළාහො මිච්ඡාපටිපදා. තස්මා එසො ධම්මො සරණො’’තිආදිවචනතො ඵලභූතදුක්ඛඋපඝාතඋපායාසපරිළාහසභාවභූතො මිච්ඡාපටිපදාභාවොච ‘‘සරණො’’ති විඤ්ඤායතීති තෙහි සබ්බාකුසලානං සරණතා සිද්ධා හොතීති.

සුත්තන්තිකදුකනික්ඛෙපකථාවණ්ණනා

1303. **විවෙචිතත්තාති** විසුං කතත්තා පකාසිතත්තා. **අසෙසෙත්වා ඛෙපෙතීති** වජිරං අත්තනා පතිතට්ඨානං අසෙසෙත්වා ඛෙපෙති පුන අපාකතිකතාආපාදනෙන.

1311. **තප්පතීති** විප්පටිසාරී හොති, අනුසොචති වා.

1313. **අහන්ති** ඉති-සද්දපරෙන අහං-සද්දෙන හෙතුභූතෙන යො අත්ථො විඤ්ඤායති, සො සංඛායීයති, උදීරියතීති අත්ථො. අඤ්ඤථා හි වුච්චමානස්ස වචනෙන පකාසියමානස්ස පදත්ථස්ස **සඞ්ඛාදි**භාවෙ සබ්බෙසං කුසලාදිධම්මානං අධිවචනාදිතා සියාති. **භාවොති** සත්තවෙවචනන්ති භණන්ති, ධාතුයා වා එතං අධිවචනං. **දත්තොති** එත්තාවතා සත්තපඤ්ඤත්තිං දස්සෙත්වා අඤ්ඤම්පි උපාදාපඤ්ඤත්තිං දස්සෙතුං **‘‘මඤ්චො’’**තිආදිමාහ. **අහන්ති** ච පවත්තං අධිවචනං වදන්තෙන සුණන්තෙන ච පුබ්බෙ ගහිතසඤ්ඤෙන අත්ථප්පකාසනභාවෙන විඤ්ඤායති. න හි තස්මිං අවිඤ්ඤාතෙ තදත්ථවිජානනං අත්ථීති විසෙසෙන අධිවචනං ‘‘ඤායතීති **සමඤ්ඤා**’’ති වුත්තං. එතස්සත්ථස්ස අහන්ති ඉදං අධිවචනන්ති එවං වා සඤ්ඤාගහණවසෙන ඤායති සමඤ්ඤායති පාකටා හොතීති **සමඤ්ඤා. පඤ්ඤාපීයතීති** අහන්ති ඉදං එතස්ස අධිවචනන්ති එවං ඨපීයතීති අත්ථො. **වොහරීයතීති** වුච්චති. **උද්ධෙය්‍යන්ති** උද්ධරිතබ්බං. **අපි නාමසහස්සතොති** අනෙකෙහිපි නාමසහස්සෙහීති අත්ථො. සයමෙව උපපතනසීලං නාමං **‘‘ඔපපාතිකනාම’’**න්ති වුච්චති.

කරීයතීති කම්මං, නාමමෙව කම්මං **නාමකම්මං**. තථා **නාමධෙය්‍යං**. කරණඨපනසද්දාපි හි කම්මත්ථා හොන්තීති. අථ කරණත්ථා, කරීයති ච ඨපීයති ච එතෙන අත්ථො එවංනාමොති පඤ්ඤාපීයතීති කරණං ඨපනඤ්ච නාම හොති. අථ භාවත්ථා, ඤාපනමත්තමෙව කරණං ඨපනන්ති ච වුත්තං. **නාමනිරුත්ති නාමබ්‍යඤ්ජනන්ති** නාමමිච්චෙව වුත්තං හොති. න හි පථවීසඞ්ඛාතං අත්ථප්පකාරමත්තං නිවදති බ්‍යඤ්ජයති වා පථවීති නාමං නිවදති බ්‍යඤ්ජයති වා, තස්මා

අනාමස්ස නිරුත්තිබ්‍යඤ්ජනභාවනිවාරණත්ථං ‘‘නාමනිරුත්ති නාමබ්‍යඤ්ජන’’න්ති වුත්තං. එවං **නාමාභිලාපො**ති එත්ථාපි නයො. එත්ථ පන සඞ්ඛා සමඤ්ඤා පඤ්ඤත්ති වොහාරොති චතූහි පදෙහි පඤ්ඤාපිතබ්බතො පඤ්ඤත්ති වුත්තා, ඉතරෙහි පඤ්ඤාපනතො.

තත්ථ ච ‘‘පුරිමා උපාදාපඤ්ඤත්ති උප්පාදවයකිච්චරහිතා ලොකසඞ්කෙතසිද්ධා, පච්ඡිමා නාමපඤ්ඤත්ති, යාය පුරිමා පඤ්ඤත්ති රූපාදයො ච සොතද්වාරවිඤ්ඤාණසන්තානානන්තරමුප්පන්නෙන ගහිතපුබ්බසඞ්කෙතෙන මනොද්වාරවිඤ්ඤාණසන්තානෙන ගහිතාය පඤ්ඤාපීයන්තී’’ති ආචරියා වදන්ති. එතස්මිං පන ඉමිස්සා පාළියා අට්ඨකථාය ච අත්ථෙ සති යං වුත්තං මාතිකායං ‘‘වචනමත්තමෙව අධිකාරං කත්වා පවත්තා අධිවචනා නාම, සහෙතුකං කත්වා වුච්චමානා අභිලාපා නිරුත්ති නාම, පකාරෙන ඤාපනතො පඤ්ඤත්ති නාමා’’ති (ධ. ස. අට්ඨ. 101-108), තෙන විරොධො සියා. න හි උප්පාදවයකිච්චරහිතස්ස වචනමත්තං අධිකාරං කත්වා පවත්ති අත්ථි උප්පාදාදිසහිතස්සෙව පවත්තිසබ්භාවතො, න ච වචනවචනත්ථවිමුත්තස්ස නාමස්ස නිද්ධාරෙත්වා සහෙතුකං කත්වා වුච්චමානතා අත්ථි, නාපි අනිද්ධාරිතසභාවස්ස පදත්ථස්ස තෙන තෙන පකාරෙන ඤාපනං අත්ථීති.

දුවිධා චායං පඤ්ඤත්ති යථාවුත්තප්පකාරාති අට්ඨකථාවචනඤ්ච න දිස්සති, අට්ඨකථායං පන විජ්ජමානපඤ්ඤත්තිආදයො ඡ පඤ්ඤත්තියොව වුත්තා. තත්ථ ‘‘රූපං වෙදනා’’තිආදිකා විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති. ‘‘ඉත්ථී පුරිසො’’තිආදිකා අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති. ‘‘තෙවිජ්ජො ඡළභිඤ්ඤො’’තිආදිකා විජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති. ‘‘ඉත්ථීසද්දො පුරිසසද්දො’’තිආදිකා අවිජ්ජමානෙන විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති. ‘‘චක්ඛුවිඤ්ඤාණං සොතවිඤ්ඤාණ’’න්තිආදිකා විජ්ජමානෙන විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති. ‘‘ඛත්තියකුමාරො බ්‍රාහ්මණකුමාරො’’තිආදිකා අවිජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති. න චෙත්ථ යථාවුත්තප්පකාරා දුවිධා පඤ්ඤත්ති වුත්තාති සක්කා විඤ්ඤාතුං. විජ්ජමානස්ස හි සඞ්ඛා…පෙ.… අභිලාපො විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති. අවිජ්ජමානස්ස ච සඞ්ඛාදිකා අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති. තෙසංයෙව විසෙසනවිසෙසිතබ්බභාවෙන පවත්තා සඞ්ඛාදයො ඉතරාති.

අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තිවචනෙන පඤ්ඤාපිතබ්බා උපාදාපඤ්ඤත්ති, තස්සා පඤ්ඤාපනභූතා නාමපඤ්ඤත්ති ච වුත්තා, ඉතරෙහි නාමපඤ්ඤත්තියෙව යථාවුත්තාති චෙ? න, අසිද්ධත්තා. සති හි උජුකෙ පුරිමෙ පාළිඅනුගතෙ අත්ථෙ අයමත්ථො ඉමාය අට්ඨකථාය වුත්තොති අසිද්ධමෙතං. යදි ච සත්තරථඝටාදිදිසාකාලකසිණඅජටාකාසකසිණුග්ඝාටිමාකාසආකිඤ්චඤ්ඤායතනවිසයනිරොධසමාපත්තිආදිප්පකාරා උපාදාපඤ්ඤත්ති අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, එතෙනෙව වචනෙන තස්සා අවිජ්ජමානතා වුත්තාති න සා අත්ථීති වත්තබ්බා. යථා ච පඤ්ඤාපිතබ්බතො අවිජ්ජමානානං සත්තාදීනං අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තිභාවො, එවං රූපාදීනං විජ්ජමානානං පඤ්ඤපෙතබ්බතො විජ්ජමානපඤ්ඤත්තිභාවො ආපජ්ජති. තතො ‘‘සබ්බෙ ධම්මා පඤ්ඤත්තී’’ති පඤ්ඤත්තිපථෙහි අවිසිට්ඨො පඤ්ඤත්තිධම්මනිද්දෙසො වත්තබ්බො සියා. අථාපි පඤ්ඤාපිතබ්බපඤ්ඤාපනවිසෙසදස්සනත්ථො සඞ්ඛාදිනිද්දෙසො, තථාපි ‘‘එකධම්මො සබ්බධම්මෙසු නිපතති, සබ්බධම්මා එකධම්මස්මිං නිපතන්තී’’තිආදිනා පඤ්ඤාපිතබ්බානං පඤ්ඤත්තිපථභාවස්ස දස්සිතත්තා පඤ්ඤාපිතබ්බානං පඤ්ඤත්තිභාවෙ පඤ්ඤත්තිපථා පඤ්ඤත්තිසද්දෙනෙව වුත්තාති පඤ්ඤත්තිපථපදං න වත්තබ්බං සියා, නාපි සක්කා පඤ්ඤාපිතබ්බපඤ්ඤාපනවිසෙසදස්සනත්ථො සඞ්ඛාදිනිද්දෙසොති වත්තුං සඞ්ඛාදිසද්දානං සමානත්ථත්තා. වුත්තඤ්හි ‘‘මරණෙනපි තං පහීයති, යං පුරිසො මමිදන්ති මඤ්ඤතී’’ති (මහානි. 41) එත්ථ ‘‘පුරිසොති සඞ්ඛා සමඤ්ඤා…පෙ.… අභිලාපො’’ති (මහානි. 41). තථා ‘‘මාගණ්ඩියොති තස්ස බ්‍රාහ්මණස්ස නාමං සඞ්ඛා සමඤ්ඤා’’තිආදි (මහානි. 73). න ච ‘‘අයං ඉත්ථන්නාමො’’ති සඞ්කෙතග්ගහණං ‘‘රූපං තිස්සො’’තිආදිවචනග්ගහණඤ්ච මුඤ්චිත්වා අඤ්ඤස්ස අසිද්ධසභාවස්ස අත්ථපඤ්ඤාපනෙ සමත්ථතා සම්භවති, තෙසඤ්ච අසමත්ථතා. යදි හි තෙසං විනා පඤ්ඤත්තියා අත්ථපඤ්ඤාපනෙ අසමත්ථතා සියා, පඤ්ඤත්තිපඤ්ඤාපනෙ ච අසමත්ථතාති තස්සා අඤ්ඤා පඤ්ඤත්ති වත්තබ්බා සියා, තස්සා තස්සාති අනවත්ථානං, තතො අත්ථවිජානනමෙව න සියා, නාපි සඞ්කෙතග්ගහණං සඞ්කෙතස්ස පඤ්ඤත්තිභාවෙ ‘‘අයං ඉමස්ස භාසිතස්ස අත්ථො’’ති වා, ‘‘ඉමස්සත්ථස්ස ඉදං වචනං ජොතක’’න්ති වා. සඤ්ඤුප්පාදමත්තෙ පන සඞ්කෙතග්ගහණෙ වචනස්ස වචනත්ථවිනිමුත්තස්ස කප්පනෙ පයොජනං නත්ථි. ‘‘බුද්ධස්ස භගවතො වොහාරො ලොකියෙ සොතෙ පටිහඤ්ඤතී’’ (කථා. 347), ‘‘අභිජානාසි නො ත්වං ආනන්ද ඉතො පුබ්බෙ එවරූපං නාමධෙය්‍යං සුතං යදිදං ජනවසභො’’ති (දී. නි. 2.280), ‘‘නාමඤ්ච සාවෙති කොණ්ඩඤ්ඤො අහං භගවා’’තිආදීහි (සං. නි. 1.217) ච පඤ්ඤත්තියා වචනභාවො සිද්ධො. තස්මා පාළියා අට්ඨකථාය ච අවිරුද්ධො අත්ථො විචාරෙත්වා ගහෙතබ්බො.

යදි සත්තාදයො අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති න හොන්ති, කා පන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති නාමාති? පකාසිතො අයමත්ථො ‘‘අවිජ්ජමානානං සත්තාදීනං සඞ්ඛා…පෙ.… අභිලාපො අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තී’’ති. සත්තාදීනඤ්ච අවිජ්ජමානත්තා අත්ථීතා නෙව වත්තබ්බා, යෙ ච වදෙය්‍යුං ‘‘රූපාදීනි විය අවිජ්ජමානත්තා අවිජ්ජමානතා වුත්තා, න නත්ථිභාවතො’’ති, අයඤ්ච වාදො හෙවත්ථිකථාය පටිසිද්ධො, න ච රූපං වෙදනා න හොතීති අවිජ්ජමානං නාම හොති. එවං සත්තාදයොපි යදි අත්ථි, රූපාදයො න හොන්තීති අවිජ්ජමානොති න වත්තබ්බා. යස්මා පන යෙසු රූපාදීසු චක්ඛාදීසු ච තථා තථා පවත්තමානෙසු ‘‘සත්තො ඉත්ථී රථො ඝටො’’තිආදිකා විචිත්තසඤ්ඤා උප්පජ්ජති, සඤ්ඤානුලොමානි ච අධිවචනානි, තෙහි රූපචක්ඛාදීහි අඤ්ඤො සත්තරථාදිසඤ්ඤාවලම්බිතො වචනත්ථො විජ්ජමානො න හොති, තස්මා සත්තරථාදිඅභිලාපා ‘‘අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තී’’ති වුච්චන්ති, න ච තෙ ‘‘මුසා’’ති වුච්චන්ති ලොකසමඤ්ඤාවසෙන පවත්තත්තා. තතො එව තෙ අභිලාපා ‘‘සම්මුතිසච්ච’’න්ති වුච්චන්ති. සො ච වචනත්ථො සයං අවිජ්ජමානොපි විජ්ජමානස්ස වචනස්සෙව වසෙන පඤ්ඤත්තිවොහාරං ලභති, ‘‘සම්මුතිසච්ච’’න්ති ච වුච්චති යථාගහිතසඤ්ඤාවසෙන

පවත්තවචනත්ථභාවතො. ‘‘සම්මුතිඤාණං සච්චාරම්මණමෙව, නාඤ්ඤාරම්මණ’’න්ති (කථා. 434) කථාය ච ‘‘පථවීකසිණාදි වීවරාදි ච සම්මුතිසච්චම්හී’’ති ඉමිනාව අධිප්පායෙන වුත්තන්ති විඤ්ඤායති. යස්මා රූපාදීසු සන්තානෙන පවත්තමානෙසු එකත්තගගහණවසෙන තෙ අමුඤ්චිත්වා පවත්තං සත්තාදිග්ගහණං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි විය රූපාදීසු තෙසු ඛන්ධෙසු චක්ඛාදීසු ච අසන්තං අවිජ්ජමානං සත්තරථාදිං ගණ්හාති, තස්මා තං පරිත්තාරම්මණාදිභාවෙන න වත්තබ්බන්ති වුත්තං. තථා යං ඛන්ධසමූහසන්තානං එකත්තෙන ගහිතං උපාදාය ‘‘කල්‍යාණමිත්තො පාපමිත්තො පුග්ගලො’’ති ගහණං පඤ්ඤත්ති ච පවත්තති, තං තදුපාදානභූතං පුග්ගලසඤ්ඤාය සෙවමානස්ස කුසලාකුසලානං උප්පත්ති හොතීති ‘‘පුග්ගලොපි උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො’’ති (පට්ඨා. 1.1.9) වුත්තං. යස්මා පන පුග්ගලො නාම කොචි භාවො නත්ථි, තස්මා යථා ආපොධාතුආදීනි චිත්තෙන විවෙචෙත්වා පථවීධාතු උපලබ්භති, න එවං රූපාදයො ඛන්ධෙ විවෙචෙත්වා පුග්ගලො උපලබ්භති. පටිසෙධිතා ච පුග්ගලකථාය පුග්ගලදිට්ඨි. වජිරාය ච භික්ඛුනියා වුත්තං –

> ‘‘කං නු සත්තොති පච්චෙසි, මාර දිට්ඨිගතං නු තෙ;
> සුද්ධසඞ්ඛාරපුඤ්ජොයං, නයිධ සත්තුපලබ්භතී’’ති. (සං. නි. 1.171; මහානි. 186; කථා. 233);

සත්තොති පන වචනස්ස පඤ්ඤත්තියා පවත්තිං දස්සෙතුං සා එවමාහ –

> ‘‘යථාපි අඞ්ගසම්භාරා, හොති සද්දො රථො ඉති;
> එවං ඛන්ධෙසු සන්තෙසු, හොති සත්තොති සම්මුතී’’ති. (සං. නි. 1.171; මහානි. 186; කථා. 233);

යදි පුග්ගලො න විජ්ජති, කථං පුග්ගලග්ගහණස්ස සාරම්මණතා සියාති? අවිජ්ජමානස්සපි ආරම්මණස්ස ගහණතො. අවිජ්ජමානම්පි හි පරිකප්පිතං ලොකසඤ්ඤාතං වා විජ්ජමානං වා සභාවභූතං ආරම්මණං ගහෙත්වාව උප්පජ්ජනතො සාරම්මණතා වුත්තා. සාරම්මණාති හි වචනං චිත්තචෙතසිකානං ආරම්මණෙන විනා අප්පවත්තිඤ්ඤෙව දීපෙති, න තෙහි ගහිතස්ස ආරම්මණස්ස විජ්ජමානතං අවිජ්ජමානතං වාති. අයං සඞ්ඛතාසඞ්ඛතවිනිමුත්තස්ස අත්ථිතාපටිසෙධං සබ්බථා අනුවත්තන්තානං විනිච්ඡයො.

1316. **නාමකරණට්ඨෙනාති** අඤ්ඤං අනපෙක්ඛිත්වා සයමෙව අත්තනො නාමකරණසභාවතොති අත්ථො. යඤ්හි පරස්ස නාමං කරොති, තස්ස ච තදපෙක්ඛත්තා අඤ්ඤාපෙක්ඛං නාමකරණන්ති නාමකරණසභාවතා න හොති. තස්මා මහාජනස්ස ඤාතීනං ගුණානඤ්ච සාමඤ්ඤනාමාදිකාරකානං නාමභාවො නාපජ්ජති. යස්ස ච අඤ්ඤෙහි නාමං කරීයති, තස්ස ච නාමකරණසභාවතා නත්ථීති නත්ථියෙව නාමභාවො, වෙදනාදීනං පන සභාවසිද්ධත්තා වෙදනාදිනාමස්ස නාමකරණසභාවතො නාමතා වුත්තා. පථවීආදිනිදස්සනෙන නාමස්ස සභාවසිද්ධතංයෙව නිදස්සෙති, න නාමභාවසාමඤ්ඤං, නිරුළ්හත්තා පන නාමසද්දො අරූපධම්මෙසු එව වුත්තො, න පථවීආදීසූති න තෙසං නාමභාවො. මාතිකාය ච පථවීආදීනං නාමතානාපත්ති වුත්තාව. න හි පථවීආදිනාමං විජහිත්වා කෙසාදිනාමෙහි රූපධම්මානං විය වෙදනාදිනාමං විජහිත්වා අඤ්ඤෙන නාමෙන අරූපධම්මානං වොහරිතබ්බෙන පිණ්ඩාකාරෙන පවත්ති අත්ථීති.

අථ වා රූපධම්මා චක්ඛාදයො රූපාදයො ච තෙසං පකාසකපකාසිතබ්බභාවතො විනා නාමෙන පාකටා හොන්ති, න එවං අරූපධම්මාති අධිවචනසම්ඵස්සො විය නාමායත්තගහණීයභාවෙන ‘‘නාම’’න්ති වුත්තා, පටිඝසම්ඵස්සොපි න චක්ඛාදීනි විය නාමෙන විනා පාකටොති ‘‘නාම’’න්ති වුත්තො. අරූපතාය වා අඤ්ඤනාමසභාගත්තා සඞ්ගහිතොයං, අඤ්ඤඵස්සසභාගත්තා වා. වචනත්ථොපි හි ‘‘රූපයතීති රූපං, නාමයතීති නාම’’න්ති ඉධ පච්ඡිමපුරිමානං සම්භවති. **රූපයතීති** විනාපි නාමෙන අත්තානං පකාසයතීති අත්ථො, **නාමයතීති** නාමෙන විනා අපාකටභාවතො අත්තනො පකාසකං නාමං කරොතීති අත්ථො. **ආරම්මණාධිපතිපච්චයතායාති** සතිපි රූපස්ස ආරම්මණාධිපතිපච්චයභාවෙ න පරමස්සාසභූතං නිබ්බානං විය සාතිසයං තංනාමනසභාවෙන පච්චයොති නිබ්බානමෙව ‘‘නාම’’න්ති වුත්තං.

1318. **වට්ටමූලසමුදාචාරදස්සනත්ථන්ති** සත්තානං වට්ටමූලසමුදාචාරො නාම අවිජ්ජා ච භවතණ්හා ච, තංදස්සනත්ථන්ති අත්ථො. තත්ථ සමුදාචරතීති සමුදාචාරො, වට්ටමූලමෙව සමුදාචාරො වට්ටමූලසමුදාචාරො, වට්ටමූලදස්සනෙන වට්ටමූලානං පවත්ති දස්සිතා හොතීති වට්ටමූලානං සමුදාචාරස්ස දස්සනත්ථන්තිපි අත්ථො.

1320. එකෙකස්මිඤ්ච අත්තාති ච ලොකොති ච ගහණවිසෙසං උපාදාය **‘‘අත්තා ච ලොකො චා’’**ති වුත්තං. එකං වා ඛන්ධං අත්තතො ගහෙත්වා අඤ්ඤං අත්තනො උපභොගභූතො ලොකොති ගණ්හන්තස්ස අත්තනො අත්තානං ‘‘අත්තා’’ති ගහෙත්වා පරස්ස අත්තානං ‘‘ලොකො’’ති ගණ්හන්තස්ස වා වසෙන **‘‘අත්තා ච ලොකො චා’’**ති වුත්තං. **තං භවිස්සතීති** තං ද්විධාපි ගහිතං ඛන්ධපඤ්චකං භවිස්සතීති නිච්චියා පරාමසන්තීති අත්ථො.

1332. සහ සික්ඛිතබ්බො ධම්මො සහධම්මො, තත්ථ භවං **සහධම්මිකං**. කම්මත්ථෙ වත්තමානතො දොවචස්සසද්දතො ආය-සද්දං අනඤ්ඤත්ථං කත්වා ‘‘දොවචස්සාය’’න්ති වුත්තන්ති අධිප්පායෙන **‘‘දුබ්බචස්ස කම්ම’’**න්ති ආහ. දොවචස්සස්ස වා අයනං පවත්ති **දොවචස්සායං**. වචනස්ස පටිවිරුද්ධවචනං **පටාණිකගහණං** . ගුණෙහි ගරූසු ගාරවෙන වසනං **ගරුවාසො**. ජාතිආදීහි ජෙට්ඨකෙසු පතිස්සුණිතබ්බෙසු වසනං **සජෙට්ඨකවාසො**.

ඔත්තප්පිතබ්බා වා **ගරුනො**. හිරියිතබ්බා **පෙට්ඨකා**. යාය චෙතනාය දුබ්බචො හොති, සා දොවචස්සතා භවිතුං අරහතීති **"සඞ්ඛාරක්ඛන්ධොයෙවා"**ති ආහ.

1333. දු-සද්දෙන යුත්තං නාමං **දුන්නාමං**. අනුපසඞ්කමන්තස්සපි අනුසික්ඛනං සෙවනාති අධිප්පායෙන **"භජනාති උපසඞ්කමනා"**ති ආහ. **සබ්බතොභාගෙනාති** කායවාචාචිත්තෙහි ආවි චෙව රහො ච.

1336. **විනයොති** විභඞ්ගඛන්ධකා වුත්තා. වත්ථුවීතික්කමතො පුබ්බෙ පරතො ච ආපත්තිං ආපජ්ජන්තො නාම න හොතීති සහ වත්ථුනා ආපත්තිං පරිච්ඡින්දති. තෙනාහ **"සහ වත්ථුනා…පෙ…. ආපත්තිකුසලතා නාමා"**ති. **සහ කම්මවාචායාති** අබ්භානතිණවත්ථාරකකම්මවාචාය ''අහං, භන්තෙ, ඉත්ථන්නාමං ආපත්තිං ආපජ්ජි''න්තිආදිකාය ච. සහෙව හි කම්මවාචාය ආපත්තිවුට්ඨානඤ්ච පරිච්ඡින්දතීති. ආපත්තියා වා කාරණං **වත්ථු,** වුට්ඨානස්ස කාරණං **කම්මවාචාති** කාරණෙන සහ ඵලස්ස ජානනවසෙන **"සහ වත්ථුනා සහ කම්මවාචායා"**ති වුත්තං.

1338. අයමෙවත්ථො **සහ පරිකම්මෙනාති** එත්ථ වුත්තො. **වුට්ඨානකපඤ්ඤායාති** වුට්ඨානස්ස කාරණභූතාය පරිකම්මපඤ්ඤාය.

1340. ධාතුවිසයා සබ්බාපි පඤ්ඤා **ධාතුකුසලතා,** තදෙකදෙසා මනසිකාරකුසලතාති අධිප්පායෙන පුරිමපදෙපි **උග්ගහමනසිකාරජානනපඤ්ඤා** වුත්තා. පුරිමපදෙ වා වාචුග්ගතාය ධාතුපාළියා මනසිකරණං ''මනසිකාරො''ති වුත්තං. තත්ථ උග්ගණ්හන්තී මනසිකරොන්තී ධාතුපාළියා අත්ථං සුණන්තී ගන්ථතො ච අත්ථතො ච ධාරෙන්තී ''අයං චක්ඛුධාතු නාමා''තිආදිනා සභාවතො අට්ඨාරසෙවාති ගණනතො ච පරිච්ඡෙදං ජානන්තී ච පඤ්ඤා **උග්ගහපඤ්ඤාදිකා** වුත්තා. පච්ඡිමපදෙ පඤ්චවිධාපි සා පඤ්ඤා උග්ගහොති තතො ච පවත්තො අනිච්චාදිමනසිකාරො ''උග්ගහමනසිකාරො''ති වුත්තො, තස්ස ජානනං පවත්තනමෙව, යථා පවත්තං වා උග්ගහං, එවමෙව පවත්තො උග්ගහොති ජානනං **උග්ගහජානනං**. මනසිකාරොපි ''එවං පවත්තෙතබ්බො එවඤ්ච පවත්තො''ති ජානනං **මනසිකාරජානනං**. තදුභයම්පි මනසිකාරකොසල්ලන්ති වුත්තං. උග්ගහොපි හි මනසිකාරසම්පයොගතො මනසිකාරනිරුත්තිං ලද්ධුං යුත්තොති යො ච මනසි කාතබ්බො, යො ච මනසිකරණුපායො, සබ්බො සො මනසිකාරොති වත්තුං වට්ටතීති. තත්ථ ච කොසල්ලං **මනසිකාරකුසලතාති**.

1342. **තීසුපි වා…පෙ….** වට්ටතීති තස්සා ච උග්ගහාදිභාවො වුත්තො. **සම්මසනං** පඤ්ඤා , සා මග්ගසම්පයුත්තා අනිච්චාදිසම්මසනකිච්චං සාධෙති නිච්චසඤ්ඤාදිපජහනතො. **මනසිකාරො** සම්මසනසම්පයුත්තො තථෙව අනිච්චාදිමනසිකාරකිච්චං මග්ගසම්පයුත්තො සාධෙති. තෙනාහ **"සම්මසනමනසිකාරා ලොකියලොකුත්තරමිස්සකා"**ති. **ඉමිනා පන පච්චයෙන ඉදං හොතීති** එවං අවිජ්ජාදීනං සඞ්ඛාරාදිපච්චයුප්පන්නස්ස පච්චයභාවජානනං **පටිච්චසමුප්පාදකුසලතාති** දස්සෙති.

1344. **අම්බබීජාදීනි** අනුපාදින්නකදස්සනත්ථං වුත්තානි. සොතවිඤ්ඤාණාදීනං විසභාගා අනනුරූපා අනුප්පාදකායෙව චක්ඛාදයො **"විසභාගපච්චයා"**ති වුත්තා, තෙහි අනුප්පජ්ජමානානෙව ච සොතවිඤ්ඤාණාදීනි **"විසභාගපච්චයසමුප්පන්නධම්මා"**ති. සොතවිඤ්ඤාණෙන වා විසභාගස්ස චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයොති විසභාගපච්චයො, චක්ඛායතනස්ස විසභාගෙන සොතායතනෙන පච්චයෙන සමුප්පන්නො **විසභාගපච්චයසමුප්පන්නො.**

1346. අජ්ජවනිද්දෙසෙ **අජ්ජවො අජ්ජවතාති** උජුතා උජුකතා ඉච්චෙව වුත්තං හොතීති අජ්ජවමද්දවනිද්දෙසෙසු උජුකතාමුදුතානිද්දෙසෙහි විසෙසං මද්දවනිද්දෙසෙ වුත්තං **"නීචචිත්තතා"**තිපදමාහ. තත්ථ ''නීචචිත්තතා මුදුතා''ති පුන මුදුතාවචනං නීචචිත්තතාය විසෙසනත්ථං. ඔමානොපි හි නීචචිත්තතා හොති, න පන මුදුතාති.

1348. පරෙසං දුක්කටං දුරුත්තඤ්ච පටිවිරොධාකරණෙන **අත්තනො උපරි ආරොපෙත්වා වාසෙන්ති. චිත්තස්ස සකමනතාති** චිත්තස්ස අබ්‍යාපන්නො සකො මනොභාවොති අත්ථො. චිත්තන්ති වා චිත්තප්පබන්ධං එකත්තෙන ගහෙත්වා තස්ස අන්තරා උප්පන්නෙන පීතිසහගතමනෙන සකමනත්තං ආහ. අත්තමනො වා පුග්ගලො, තස්ස භාවො අත්තමනතා. සා න සත්තස්සාති පුග්ගලදිට්ඨිනිවාරණත්තං **"චිත්තස්සා"**ති වුත්තං.

1349. කායවාචාහි කත්තබ්බස්ස අකරණෙන අසාදියිතබ්බස්ස සාදියනෙන ච **මනසාපි ආචරති** එව, ඉන්ද්‍රියසංවරාදිභෙදනවසෙන වා එතං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

1350. සදොසවණෙ රුක්ඛෙ නියාසපිණ්ඩියො, අහිච්ඡත්තකානි වා උට්ඨිතානි **"අණ්ඩකානී"**ති වදන්ති. ෆෙග්ගුරුක්ඛස්ස පන කුථිතස්ස අණ්ඩානි විය උට්ඨිතා චුණ්ණපිණ්ඩියො ගණ්ඨියො වා **"අණ්ඩකානී"**ති වෙදිතබ්බා. පදුමනාළං විය සොතං සංසයමානා විය පවිසන්තී **කක්කසා** දට්ඨබ්බා. කොධෙන නිබ්බත්තා තස්ස පරිවාරභූතා **කොධසාමන්තා**. පුරෙ සංවඩ්ඪනාරී පොරී, සා විය සුකුමාරා මුදුකා වාචා පොරී වියාති **පොරී. තත්ථාති** ''භාසිතා

හොතී''ති වුත්තාය කිරියායාතිපි යොජනා සම්භවති, **තත්ථ** වාචායාති වා. **සඤ්භවාචතාති**ආදිනා තං වාචං පවත්තයමානං චෙතනං දස්සෙති.

1351. ආමිසලාභෙන යං ඡිද්දං හොති, තං ආමිසලාභෙන **"ඡිද්ද"**න්ති වුත්තං. **ද්වෙයෙව භීති** යථාවුත්තානි ආමිසධම්මලාභෙහි පවත්තමානානි ඡිද්දානි ආහ. **ගමනසභාගෙනාති** ගමනමග්ගස්ස අනුච්ඡවිකදිසාභාගෙන. **සඞ්ගහපක්ඛෙ ඨත්වාති** සඞ්ගහං කරොමිච්චෙව කථෙතබ්බං, න ලාභසක්කාරකාමතාදීහීති අත්ථො. අවස්සං කාතබ්බං **කිච්චං,** ඉතරං **කරණීයං**. අබ්භානතො අඤ්ඤං ආපත්තිවුට්ඨානං **"වුට්ඨාන"**න්ති වුත්තං.

1352. **සසම්භාරකථාති** දස්සනස්ස කාරණසහිතාති අත්ථො, සසම්භාරස්ස වා දස්සනස්ස කථා **සසම්භාරකථා. යස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියාසංවරස්ස හෙතූති** වත්වා පුන **"තස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියස්ස සතිකවාටෙන පිදහනත්ථායා"**ති වුත්තං, න අසංවරස්සාති. තදිදං යං චක්ඛුන්ද්‍රියාසංවරස්ස හෙතු අභිජ්ඣාදිඅන්වාස්සවනං දස්සිතං, තං අසංවුතචක්ඛුන්ද්‍රියස්සෙව හෙතුපවත්තං දස්සිතන්ති කත්වා වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං, **යත්වාධිකරණ**න්ති හි යස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියස්ස කාරණාති අත්ථො. කස්ස ච කාරණාති? අසංවුතස්ස. කිඤ්ච අසංවුතං? යස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියාසංවරස්ස හෙතු අන්වාස්සවන්ති තදුපලක්ඛිතං, තස්ස සංවරායාති අයමත්ථයොජනා.

ජවනක්ඛණෙ පන දුස්සීල්‍යං වාතිආදි පුන අවචනත්ථං ඉධෙව සබ්බං වුත්තන්ති ඡසු ද්වාරෙසු යථාසම්භවං යොජෙතබ්බං. න හි පඤ්චද්වාරෙ කායවචීදුච්චරිතසඞ්ඛාතං දුස්සීල්‍යං අත්ථීති. **යථා කින්ති**ආදිනා නගරද්වාරෙ අසංවරෙ සති තංසම්බන්ධානං ඝරාදීනං අසංවුතතා විය ජවනෙ අසංවරෙ සති තංසම්බන්ධානං ද්වාරාදීනං අසංවුතතාති එවං අඤ්ඤෙසං සංවරෙ, අඤ්ඤෙසං සංවුතතාසාමඤ්ඤමෙව නිදස්සෙති, න පුබ්බාපරසාමඤ්ඤං අන්තො බහි සාමඤ්ඤං වා. සති වා ද්වාරභවඞ්ගාදිකෙ පුන උප්පජ්ජමානං ජවනං බාහිරං විය කත්වා නගරද්වාරසමානං වුත්තං, ඉතරඤ්ච අන්තොනගරද්වාරසමානං. ජවනෙ වා අසංවරෙ උප්පන්නෙ තතො පරං ද්වාරභවඞ්ගාදීනං අසංවරහෙතුභාවාපත්තිතො නගරද්වාරසදිසෙන ජවනෙන පවිසිත්වා දුස්සීල්‍යාදිචොරානං ද්වාරභවඞ්ගාදිමුසනං කුසලභණ්ඩවිනාසනං කතීතන්ති දට්ඨබ්බං.

1353. ඉමිනා ආහාරෙන නිත්ථරණත්ථෙන අත්ථිකභාවො **ඉදමත්ථිකතා. ආහාරපරිභොගෙ අසන්තුස්සනාති** ආහාරපරිභොගක්ඛණෙ පවත්තා අසන්තුස්සනා, දවත්ථාදිඅභිලාසොති අත්ථො. එත්ථ ච **අසන්තුට්ඨිතා** ලොභො, **අමත්තඤ්ඤුතා අප්පටිසඞ්ඛා** ච මොහොති ඉමෙ ද්වෙ ධම්මා **"භොජනෙ අමත්තඤ්ඤුතා"**ති වෙදිතබ්බා.

1355. ''සෙය්‍යොහමස්මී''තිආදිනා පවත්තමානොව **මානමදො**. අසද්ධම්මසෙවනාසමත්ථතං නිස්සාය පවත්තො මානො, රාගො එව වා **පුරිසමදො**. සක්කරසප්පිඛීරාදීහි යොජෙත්වා බහලපක්කං භොජනං **පිණ්ඩරසභොජනං,** බහලපක්කං වා මංසරසාදිභොජනං. **මන්දන්ති** අප්පං. **ඨිතියාති** ඨිතත්ථං. තදත්ථඤ්ච භුඤ්ජන්තො යස්මා ''කායං ඨපෙස්සාමී''ති භුඤ්ජති, තස්මා **"ඨපනත්ථායා"**ති වුත්තං. **අභුත්තපච්චයා උප්පජ්ජනකාති** ඉදං ඛුදාය විසෙසනං යස්සා අප්පවත්ති භොජනෙන කාතබ්බා, තස්සා දස්සනත්ථං. **සකලං සාසනන්ති** පාළිධම්මම්පි සබ්බකුසලෙපි සඞ්ගණ්හාති. අභුත්තපච්චයා උප්පජ්ජනකවෙදනා, භුත්තපච්චයා න උප්පජ්ජනකවෙදනාති එතාසං කො විසෙසො? පුරිමා යථාපවත්තා ජිඝච්ඡානිමිත්තා වෙදනා. සා හි අභුඤ්ජන්තස්ස භිය්‍යො පවත්තනවසෙන උප්පජ්ජතීති. පච්ඡිමාපි ඛුදානිමිත්තාව අඞ්ගදාහසූලාදිවෙදනා අප්පවත්තා. සා හි භුත්තපච්චයා පුබ්බෙ අනුප්පන්නාව න උප්පජ්ජිස්සති. විහිංසානිමිත්තතා චෙතාසං විහිංසාය විසෙසො.

යාත්‍රාති යාපනා වුත්තා, පුබ්බෙපි ''යාපනායා''ති වුත්තං, කො එත්ථ විසෙසො? පුබ්බෙ ''යාපනායාති ජීවිතින්ද්‍රියයාපනත්ථායා''ති වුත්තං, ඉධ පන චතුන්නං ඉරියාපථානං අවිච්ඡෙදසඞ්ඛාතා යාපනා යාත්‍රාති අයමෙත්ථ විසෙසො . දායකදෙය්‍යධම්මානං අත්තනො ච පමාණං අජානිත්වා පටිග්ගහණං, සද්ධාදෙය්‍යවිනිපාතනත්ථං වා පටිග්ගහණං **අධම්මිකපටිග්ගහණං,** යෙන වා ආපත්තිං ආපජ්ජෙය්‍ය. අපච්චවෙක්ඛිතපරිභොගො **අධම්මෙන පරිභොගො**. අනවජ්ජෙ අනින්දිතබ්බෙ පච්චයෙ සාවජ්ජං සනින්දං පරිභොගෙන අත්තානං කරොති. **අනවජ්ජතා ච භවිස්සතීති** අත්තනො පකතිඅග්ගිබලාදිං ජානිත්වා ''එවං මෙ අගරහිතබ්බතා ච භවිස්සතී''ති පමාණයුත්තං ආහාරෙතීති අත්ථො.

සුඛො ඉරියාපථවිහාරො **ඵාසුවිහාරො. එත්තකඤ්හි භුඤ්ජිත්වා...පෙ.... පවත්තන්තීති** ඉරියාපථානං සුඛප්පවත්තියා කාරණභූතං භුඤ්ජනං පිවනඤ්ච ඉරියාපථෙහි කාරණභාවෙන ගහිතත්තා තෙහි සාධිතං විය වුත්තං. ''අභුත්වා උදකං පිවෙ''ති ලිඛන්ති, ''භුත්වානා''ති පන පාඨො. පුනපි හි අප්පස්සෙව අනුජානනවසෙන –

> ''කප්පියං තං චෙ ඡාදෙති, චීවරං ඉදමත්ථිකං;
> අලං ඵාසුවිහාරාය.
>
> ''පල්ලඞ්කෙන නිසින්නස්ස, ජණ්ණුකෙ නාභිවස්සති;
> අලං ඵාසුවිහාරායා''ති. (ථෙරගා. 984-985) –

ආහ.

භොජනානිසංසොති යථාවුත්තෙහි අට්ඨහඞ්ගෙහි සමන්නාගතස්ස භොජනස්ස අගරහිතබ්බතා සුඛවිහාරො ච ආනිසංසොති අත්ථො. යුත්තස්ස නිද්දොසස්ස භොජනස්ස පරිමාණස්ස ච වසෙන ජානනං **යුත්තපමාණජානනං** නාම.

1356. විනාසං පත්තියා නට්ඨා, පටිපක්ඛෙහි අභිභූතත්තා මුට්ඨා ච සති යස්ස, සො නට්ඨමුට්ඨස්සති, තස්ස භාවො **නට්ඨමුට්ඨස්සතිතා.**

1368. **විසුද්ධිප්පත්තන්**ති මග්ගඵලසීලං වුච්චති. **ලොකුත්තරධම්මාවා**ති ලොකුත්තරසතිආදිධම්මාව. සීලසම්පදා පන රූපාරූපාවචරා නත්ථීති සම්භවතො යොජෙතබ්බා.

1373. භොගූපකරණෙහි **සභොගො. චතුන්නං සච්චානං අනුලොමන්**ති චතුසච්චප්පටිවෙධස්ස අනුලොමන්ති අත්ථො. ‘‘සච්චාන’’න්ති හි පටිවිජ්ඣිතබ්බෙහි පටිවෙධො වුත්තො, චතුසච්චප්පටිවෙධස්ස වා උපනිස්සයභූතං පටිවිජ්ඣිතබ්බානං චතුන්නං සච්චානං අනුලොමන්ති වුත්තං.

1378. ‘‘මම සරං ධුරං කත්වා භික්ඛං පවිසථා’’ති දියමානං **ධුරභත්තන්**ති වදන්ති. නිච්චභත්තාදි වා අඤ්ඤෙපි ආණාපෙත්වා සයං ධුරං හුත්වා දින්නං **ධුරභත්තං.**

1379. **පටිවාසෙති නාමා**ති නිවත්තෙති නාම ඔසක්කෙති නාම.

1380. **පුබ්බෙ නිවුත්ථක්ඛන්ධා**ති පුරිමජාතීසු සන්තතිපරියාපන්නෙ ඛන්ධෙ ආහ. **ඛන්ධපටිබද්ධන්**ති වත්ථාභරණයානගාමජනපදාදි. **ඛයසමයෙ**ති මග්ගක්ඛණං ආහ.

1381. **අධිමුච්චනට්ඨෙනා**ති අනිග්ගහිතපක්ඛන්දනසඞ්ඛාතෙන යථාසුඛං පවත්තනට්ඨෙන.

1382. ඛීණානං අන්තො අවසානං නිට්ඨිතභාවො ඛීණන්තො, ඛීණානං වා ආදිකාලො, තස්මිං **ඛීණන්තෙ**. එස නයො **නිරුද්ධන්තෙ**තිආදීසු.

දුකනික්ඛෙපකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නික්ඛෙපකණ්ඩවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. අට්ඨකථාකණ්ඩං

තිකඅත්ථුද්ධාරවණ්ණනා

1384. **නයමග්ගන්ති** සුත්තන්තභාජනීයාදිනයගමනං අනුලොමාදිනයගමනඤ්ච. තම්පි හි එත්ථ අත්ථෙසු නිච්ඡිතෙසු සුඛං සමානෙන්ති. **පඤ්හුද්ධාරන්ති** එකූනපඤ්ඤාසාය එකූනපඤ්ඤාසාය නවසු නවසු ච පඤ්හෙසු ලබ්භමානස්ස උද්ධරණං, තෙසුයෙව ලබ්භමානානං ගණනානං ඨපනං **ගණනාචාරො. අත්ථුද්ධාරන්ති** ‘‘ඉමෙ නාම චිත්තුප්පාදාදයො අත්ථා කුසලාදිකා’’ති උද්ධරණං. **කණ්ණිකං කණ්ණිකන්ති** චිත්තුප්පාදකණ්ඩරූපකණ්ඩෙසු විභත්තෙ පසටෙ ධම්මෙ ‘‘චතූසු භූමීසු කුසලං ද්වාදසාකුසලචිත්තුප්පාදා’’තිආදිනා රාසිරාසිවසෙන සහ ගන්ථෙත්වාති අත්ථො. සටගොච්ඡකා කණ්ණිකවෙවචනානෙව. එත්ථ පන **චතූසු භූමීසු කුසලන්ති** එකවචනනිද්දෙසො චතුභූමකානං කුසලඵස්සාදීනං කුසලභාවෙ එකත්තූපගමනතො. චිත්තුප්පාදකණ්ඩරූපකණ්ඩෙසු චතුභූමිචිත්තුප්පාදාදිවසෙන විඤ්ඤාතධම්මස්ස වසෙනායං අත්ථුද්ධාරදෙසනා ආරද්ධාති තත්ථ යං චතූසු භූමීසු කුසලං විභත්තං යාව විඤ්ඤාතං, ඉමෙ ධම්මා කුසලාති අත්ථො.

යදිපි කුසලත්තිකවිත්ථාරො පුබ්බෙ විඤ්ඤාතො, තථාපි තත්ථ ධම්මා සමයවසෙන ඵස්සාදිසභාවවසෙන ච විභත්තා භින්නා විඤ්ඤාතා, න පන එකස්මිං ලක්ඛණෙ සමානෙත්වා, තස්මා තත්ථ වුත්තං සමයාදිභෙදං වජ්ජෙත්වා සබ්බභෙදභින්නානං එකස්මිං කුසලාදිලක්ඛණෙ සමානෙත්වා බොධනත්ථං ඉධ කුසලත්තිකනිද්දෙසො පුන විභත්තො. එත්ථ ච එකවචනෙන කුසලනිද්දෙසං කත්වා බහුවචනෙන නිගමනස්ස කාරණං වුත්තමෙව. යදි ධම්මානං කුසලත්තෙ එකත්තූපගමනං, කස්මා එකවචනෙන පුච්ඡාපි න කතා? උද්දෙසෙ කුසල-සද්දස්ස ධම්මවිසෙසනභාවතො තබ්බිසෙසනානං ධම්මානං පුච්ඡිතත්තා තෙසඤ්ච අනිද්ධාරිතසඞ්ඛාවිසෙසත්තා, නිද්දෙසෙ පන චතූහි භූමීහි විත්ථාරතො විඤ්ඤාතාහි කුසලෙ විසෙසෙත්වා දස්සෙතීති යුත්තං ‘‘චතූසු භූමීසු කුසල’’න්ති එකත්තං නෙත්වා වචනං. කුසලපදඤ්හි එත්ථ පධානං, තඤ්ච විසෙසිතබ්බානපෙක්ඛං කුසලාකාරමෙව අත්තනො සභාවෙ ඨිතං ගහෙත්වා පවත්තමානං එකත්තමෙව උපාදාය පවත්තති, න භෙදන්ති.

1385. **ද්වාදස අකුසලචිත්තුප්පාදාති** එත්ථාපි පඨමාකුසලචිත්තුප්පාදො සමයඵස්සාදිවසෙන භෙදං අනාමසිත්වා සොමනස්සසහගතදිට්ඨිගතසම්පයුත්තචිත්තුප්පාදභාවෙ එකත්තං නෙත්වා වුත්තො, එවං යාව ද්වාදසමොති **‘‘ද්වාදස අකුසලචිත්තුප්පාදා’’**ති වුත්තං. එවං **චතූසු භූමීසු විපාකොති**ආදීසුපි යථායොගං යොජෙතබ්බං. **චිත්තුප්පාදාති** එත්ථ උප්පජ්ජති එත්ථාති උප්පාදො, කිං උප්පජ්ජති? චිත්තං, චිත්තස්ස උප්පාදො චිත්තුප්පාදොති එවං අවයවෙන සමුදායොපලක්ඛණවසෙන අත්ථො සම්භවති. එවඤ්හි සති චිත්තචෙතසිකරාසි චිත්තුප්පාදොති සිද්ධො හොති. අට්ඨකථායං පන ‘‘චිත්තමෙව උප්පාදො චිත්තුප්පාදො’’ති අඤ්ඤස්සුප්පජ්ජනකස්ස නිවත්තනත්ථං චිත්තග්ගහණං කතං, චිත්තස්ස අනුප්පජ්ජනකභාවනිවත්තනත්ථං උප්පාදග්ගහණං, චිත්තුප්පාදකණ්ඩෙ වා ‘‘චිත්තං උප්පන්නං හොතී’’ති චිත්තස්ස උප්පජ්ජනකභාවො පාකටොති කත්වා ‘‘චිත්තමෙව උප්පාදො’’ති වුත්තං, චිත්තස්ස අනුප්පජ්ජනකස්ස නිවත්තෙතබ්බස්ස සබ්භාවා උප්පාදග්ගහණං කතන්ති වෙදිතබ්බං. අයඤ්චත්ථො ‘‘ද්වෙපඤ්චවිඤ්ඤාණානී’’තිආදීසු විය චිත්තප්පධානො නිද්දෙසොති කත්වා වුත්තොති දට්ඨබ්බො.

1420. **ඡසු ද්වාරෙසූති** එත්ථ පඤ්චද්වාරෙ වත්තබ්බමෙව නත්ථි, මනොද්වාරෙපි පරිත්තාරම්මණමෙව ජවනං තදාරම්මණසඞ්ඛාතං භවඞ්ගං අනුබන්ධති. තඤ්හි පරිත්තස්ස කම්මස්ස විපාකො, විපාකො ච ඉට්ඨානිට්ඨාරම්මණානුභවනං, කම්මානුරූපො ච විපාකො හොතීති පරිත්තකම්මවිපාකො පරිත්තාරම්මණස්සෙව අනුභවනං හොති. තස්මා සබ්බං තදාරම්මණං ‘‘පරිත්තාරම්මණ’’න්ති වුත්තං. යදි එවං මහග්ගතවිපාකොපි මහග්ගතානුභවනමෙව ආපජ්ජතීති චෙ? න, සමාධිප්පධානස්ස කම්මස්ස අප්පනාප්පත්තස්ස සඤ්ඤාවසාරම්මණස්ස තාදිසෙනෙව විපාකෙන භවිතබ්බත්තා. තස්මා සමාධි සුඛානුභවනභූතො, සොපි කම්මානුරූපතොයෙව කම්මාරම්මණො හොතීති දට්ඨබ්බො. කම්මානුරූපතො එව ච තදාරම්මණං පරිත්තාරම්මණම්පි මහග්ගතජවනං නානුබන්ධති. තතො එව පටිසන්ධිආදිභූතො කාමාවචරවිපාකො කම්මනිමිත්තම්පි පරිත්තමෙව ආරම්මණං කරොති, න මහග්ගතං අප්පමාණං වා. යස්මා පන වුත්තං ‘‘මහග්ගතාරම්මණො ධම්මො පරිත්තාරම්මණස්ස ධම්මස්ස කම්මපච්චයෙන පච්චයො, අප්පමාණාරම්මණො ධම්මො පරිත්තාරම්මණස්ස ධම්මස්ස කම්මපච්චයෙන පච්චයො’’ති, න ච මහග්ගතප්පමාණවිපාකො පරිත්තාරම්මණො අත්ථි, ඉධ ච සබ්බකාමාවචරවිපාකානං පරිත්තාරම්මණතාව වුත්තා, තස්මා කම්මානුරූපතො මහග්ගතප්පමාණාරම්මණම්පි පරිත්තකම්මං යදි පටිසන්ධිං දෙති, කම්මගතිනිමිත්තාරම්මණමෙව දෙති. පවත්තිවිපාකම්පි රූපාදිපරිත්තාරම්මණමෙවාති වෙදිතබ්බං. ඛීණාසවානං වාසනාවසෙන සතිවිප්පයුත්තහසනං පවත්තමානං පරිත්තෙස්වෙව පවත්තති, න ඉතරෙසු කිලෙසවිරහෙ තාදිසහසනපච්චයභාවාභාවතො. තස්මා තස්ස පරිත්තාරම්මණතා වුත්තා. ඛීණාසවානං අසක්කච්චදානාදීනි ආදරාකරණවසෙනෙව වෙදිතබ්බානි, න කොසජ්ජාදිඅකුසලවසෙන. පටිප්පස්සද්ධසබ්බුස්සුක්කා හි තෙ උත්තමපුරිසාති. තෙසං ආදරාකරණඤ්ච නිරුස්සුක්කතා එවාති වෙදිතබ්බා.

1421. **අතිපගුණානන්ති** වචනං නිරාදරස්ස ඤාණවිප්පයුත්තපච්චවෙක්ඛණස්ස විසයදස්සනං, න තස්සෙවාති විසයනියමනං. ඤාණසම්පයුත්තස්සපි හි අතිපගුණානං විසයතා සුට්ඨුතරං හොති එව. යථා පගුණං ගන්ථං සජ්ඣායන්තො ද්වෙ තයො වාචනාමග්ගෙ ගතෙපි න සල්ලක්ඛෙති ඤාණවිප්පයුත්තසතිමන්තෙන සජ්ඣායිතත්තා,

එවං පගුණජ්ඣානෙසුපි පවත්ති හොතීති ආහ **"අතිපගුණාන"**න්තිආදි. **කසිණනිමිත්තාදිපඤ්ඤත්තී**ති පුබ්බෙ දස්සිතං සබ්බං උපාදාපඤ්ඤත්තිමාහ. තං පන රූපාදයො විය අවිජ්ජමානො විජ්ජමානො ච අත්ථොති ආචරියා වදන්ති. සම්මුතිසච්චෙ පන වුච්චමානානං කසිණනිමිත්තාදි වාචාවත්ථුමත්තතො වචනවොහාරෙනෙව පඤ්ඤත්තීති වුච්චති. තස්ස හි පඤ්ඤාපනං අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තීති තස්ස අවිජ්ජමානත්තං අට්ඨකථායං වුත්තන්ති. අවිජ්ජමානම්පි පන තං විජ්ජමානමිව ගහෙත්වා පවත්තමානාය සඤ්ඤාය පරිත්තාදීසු ''අයං නාම ධම්මො ආරම්මණ''න්ති න සක්කා වත්තුං තෙ එව ධම්මෙ උපාදාය පවත්තමානායපි ධම්මෙස්වෙව අට්ඨානතො. තස්මා සා සසම්පයුත්තා පරිත්තාදිආරම්මණාති න වත්තබ්බාති වුත්තා. **නවත්තබ්බාරම්මණා**ති ඉදං පන වචනං යථාගහිතාකාරස්ස සඤ්ඤාවිසයස්ස නවත්තබ්බතං සන්ධාය නවත්තබ්බං ආරම්මණං එතෙසන්ති නවත්තබ්බාරම්මණා, චිත්තුප්පාදාති අඤ්ඤපදත්ථසමාසං කත්වා අට්ඨකථායං වුත්තං.

චතුපඤ්ඤාසචිත්තුප්පාදානං රූපස්ස ච වසෙන **පඤ්චපණ්ණාසාය. කෙවල**න්ති විනා පරාමසනෙන. **අනිට්ඨඞ්ගතවසෙනා**ති අනිච්ඡයගමනවසෙන, අනිච්ඡයං වා ද්වෙළ්හං ගතො චිත්තුප්පාදො අනිට්ඨඞ්ගතො, තෙනාකාරෙන පවත්ති **"අනිට්ඨඞ්ගතවසෙන පවත්ති"**ති වුත්තා. නානාරම්මණෙසු චිත්තස්ස වික්ඛිපනං **වික්ඛෙපො.** අනවට්ඨානං **අවූපසමො.** ගොත්‍රභුවොදානෙ ගොත්‍රභූති ගහෙත්වා **"ගොත්‍රභුකාලෙ"**ති ආහ.

සබ්බත්ථපාදකචතුත්ථන්ති ඉධ **සබ්බත්ථ**-සද්දො සාමිඅත්ථො දට්ඨබ්බො, සබ්බෙසු වා විපස්සනාදීසු පාදකං කාරණං සබ්බත්ථපාදකන්ති එලස්ස විසයභාවෙන නිද්දෙසො. **ආකාසකසිණචතුත්ථ**න්ති පරිච්ඡෙදාකාසකසිණචතුත්ථමාහ. තඤ්හි රූපාවචරං, න ඉතරන්ති. **කුසලතොපි ද්වාදසවිධං කිරියතොපී**ති චතුවීසතිවිධතා වුත්තා හොති. **වට්ටස්සපි පාදකං හොතියෙවා**ති කුසලං කිරියඤ්ච එකතො කත්වා සබ්බත්ථපාදකං වුත්තන්ති කිරියජ්ඣානස්ස අවට්ටපාදකත්තා සාසඞ්කං වදති. **මහග්ගතචිත්තෙ සමොදහතී**ති ඉදං ''සො එවං සමාහිතෙ චිත්තෙ''තිආදිනා නයෙන වුත්තං පාකටං පාදකජ්ඣානචිත්තං පරිකම්මෙහි ගහෙත්වා චිත්තෙ රූපකායං අධිට්ඨානචිත්තෙන සමොදහතීති කත්වා වුත්තං. **පාදකජ්ඣානචිත්තං රූපකායෙ සමොදහතී**ති ඉදම්පි යථාවුත්තං පාදකජ්ඣානචිත්තං ආරම්මණං කත්වා චිත්තසන්තානං රූපකායෙ සමොදහිතං තදනුගතිකං කත්වා අධිට්ඨාතීති කත්වා වුත්තං, ඉදං පන අධිට්ඨානද්වයං අදිස්සමානකායතං දිස්සමානකායතඤ්ච ආපාදෙති. ගන්තුකාමතාපරිකම්මවසෙන තංසම්පයුත්තාය සඤ්ඤාය සුඛසඤ්ඤාලහුසඤ්ඤාභාවතො ගමනම්පි නිප්ඵාදෙතීති දට්ඨබ්බං.

සොතාපන්නස්ස චිත්තන්ති සොතාපන්නස්ස පාටිපුග්ගලිකං මග්ගඵලචිත්තන්ති වෙදිතබ්බං. මාරාදීනඤ්හි භගවතො චිත්තජානනං වුත්තන්ති චෙතොපරියඤාණලාභී කස්මා සාසවචිත්තං න ජානිස්සතීති. **ඡින්නවටුමකා** ඡින්නසංසාරවට්ටා බුද්ධා. **මග්ගඵලනිබ්බානපච්චවෙක්ඛණතොපී**ති එත්ථ මග්ගඵලපච්චවෙක්ඛණානි තාව පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණෙන මග්ගඵලෙසු ඤාතෙසු පවත්තන්ති, නිබ්බානපච්චවෙක්ඛණඤ්ච නිබ්බානාරම්මණෙසු අප්පමාණධම්මෙසු ඤාතෙසූති මග්ගාදිපච්චවෙක්ඛණානි පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස අප්පමාණාරම්මණතං සාධෙන්තීති වෙදිතබ්බානි. ''අප්පමාණා ඛන්ධා පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො''ඉච්චෙව (පට්ඨා. 2.12.58) හි වුත්තං, න නිබ්බානන්ති. තස්මා පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණෙන එව මග්ගඵලපච්චවෙක්ඛණකිච්චෙ වුච්චමානෙපි නිබ්බානපච්චවෙක්ඛණතා න සක්කා වත්තුං, අට්ඨකථායං පන තස්සපි නිබ්බානාරම්මණතා අනුඤ්ඤාතාති දිස්සති. **කාමාවචරෙනිබ්බත්තිස්සතී**ති නිබ්බත්තක්ඛන්ධජානනමාහ. **නිබ්බානධාතුයා පරිනිබ්බායිස්සතී**ති නිබ්බානාරම්මණෙහි මග්ගඵලෙහි කිලෙසපරිනිබ්බානභූතෙහි පරිනිබ්බායිස්සතීති අත්ථො සම්භවති.

1429. **අසහජාතත්තා**ති අසම්පයුත්තත්තාති අත්ථො. න හි අරූපධම්මානං අරූපධම්මෙහි සහජාතතා සම්පයොගතො අඤ්ඤා අත්ථීති. **"අඤ්ඤධම්මාරම්මණකාලෙ"**ති වුත්තං, මග්ගාරම්මණකාලෙපි පන ගරුං අකරණෙ මග්ගාධිපතිභාවෙන නවත්තබ්බතා යොජෙතබ්බා.

1433. **නියොගා**ති නියොගතොති ඉමමත්ථං සන්ධාය **"නියමෙනා"**ති ආහ, නියොගවන්තො වා **නියොගා,** නියතාති අත්ථො. චිත්තුප්පාදකණ්ඩෙ හි බොධිතෙසු චිත්තුප්පාදෙසු එකන්තෙන අනාගතාරම්මණො කොචි නත්ථීති.

1434. **කම්මං වා කම්මනිමිත්තං වා ආරබ්භ පවත්තියං අතීතාරම්මණාවා**ති වුත්තං, කම්මනිමිත්තං පන ආරබ්භ පවත්තියං පච්චුප්පන්නාරම්මණභාවඤ්ච පටිසන්ධියා **පටිච්චසමුප්පාදවිභඞ්ගවණ්ණනායං** වක්ඛති. තස්මා ඉදං මනොද්වාරචුතියං අතීතකම්මනිමිත්තං මනොද්වාරෙ ආපාථගතං සන්ධාය වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. සතදාරම්මණාය චුතියා පඤ්චචිත්තක්ඛණාවසිට්ඨායුකෙ ගතිනිමිත්තෙ පටිසන්ධියා පවත්තාය චත්තාරි භවඞ්ගානි පච්චුප්පන්නාරම්මණානි, ඉතරත්ථ ච ඡ සන්ධායාහ **"තතො පරං භවඞ්ගකාලෙ වා"**ති. යදා හි ගතිනිමිත්තාරම්මණෙ ජවනෙ පවත්තෙ අනුප්පන්නෙ එව තදාරම්මණෙ චුති හොති රූපාවචරාරූපාවචරසත්තස්ස විය කාමධාතුං උපපජ්ජන්තස්ස, තදා පටිසන්ධිතො පරානි ඡ භවඞ්ගානි පච්චුප්පන්නාරම්මණානි හොන්තීති. දිට්ඨිසම්පයුත්තෙහි අස්සාදනාදීනි සපරාමාසානෙව දට්ඨබ්බානි. **පණ්ණත්තිනිබ්බානාරම්මණානඤ්ච ජවනානං පුරෙචාරිකකාලෙ**ති යෙසං පුරෙචාරිකකාලෙ එකන්තෙන ආවජ්ජනාය අතීතාදිආරම්මණභාවෙන නවත්තබ්බතා, තෙසං වසෙන නයං දස්සෙති. නිබ්බානාරම්මණානම්පි ජවනානං පුරෙචාරිකකාලෙ සා තථා න වත්තබ්බා, න පන එකන්තෙන මග්ගඵලවීථීසු තස්සා අනිබ්බානාරම්මණත්තා.

ඉමෙ ගන්ධාති නනු පච්චුප්පන්නා ගන්ධා ගහිතා, කථං එත්ථ අනාගතාරම්මණතා හොතීති? ''අට්ඨාරසවස්සාධිකානි ද්වෙ වස්සසතානි මා සුස්සිංසූ''ති පවත්තිතො, අනාගතෙ මා සුස්සිං සූති හි අනාගතං ගන්ධං ගහෙත්වා පවත්තතීති අධිප්පායො. චිත්තවසෙන කායං පරිණාමෙන්තො අභිමුඛීභූතං තදා විජ්ජමානමෙව කායං ආරම්මණං කරොතීති පච්චුප්පන්නාරම්මණං අධිට්ඨානචිත්තං හොති. තථා අත්තනො කායස්ස දීඝරස්සාණුථූලනීලාදිභාවාපාදනවසෙන අඤ්ඤස්ස ච පාටිහාරියස්ස කරණෙ යොජෙතබ්බං . **එත්ථන්තරෙ එකද්වෙසන්තතිවාරා වෙදිතබ්බාති** එත්ථන්තරෙ පවත්තා රූපසන්තතිඅරූපසන්තතිවාරා එකද්වෙසන්තතිවාරා නාමාති වෙදිතබ්බාති අත්ථො. අතිපරිත්තසභාවඋතුආදිසමුට්ඨානා වා ''එකද්වෙසන්තතිවාරා''ති වුත්තා. **උභයමෙතං පච්චුප්පන්නන්ති** අද්ධාපච්චුප්පන්නං හොන්තං එතං උභයං හොතීති අත්ථො. **සංභීරතීති** තණ්හාදිට්ඨාභිනන්දනාහි ආකඩ්ඪීයති.

කෙචීති අභයගිරිවාසිනොති වදන්ති, තෙ පන චිත්තස්ස ඨිතික්ඛණං න ඉච්ඡන්තීති ''ඨිතික්ඛණෙ වා පටිවිජ්ඣතී''ති න වත්තබ්බං සියා. තථා යෙ ''ඉද්ධිමස්ස ච පරස්ස ච එකක්ඛණෙ වත්තමානං චිත්තං උප්පජ්ජතී''ති වදන්ති, තෙසං ''ඨිතික්ඛණෙ වා භඞ්ගක්ඛණෙ වා පටිවිජ්ඣතී''ති වචනං න සමෙති. න හි තස්මිං ඛණද්වයෙ උප්පජ්ජමානං පරචිත්තෙන සහ එකක්ඛණෙ උප්පජ්ජති නාමාති. ඨිතිභඞ්ගක්ඛණෙසු ච උප්පජ්ජමානං එකදෙසං පච්චුප්පන්නාරම්මණං, එකදෙසං අතීතාරම්මණං ආපජ්ජති. යඤ්ච වුත්තං ''පරස්ස චිත්තං ජානිස්සාමීති රාසිවසෙන මහාජනස්ස චිත්තෙ ආවජ්ජිතෙ''ති, එත්ථ ච මහාජනො අත්තනා පරෙ අනෙකෙ පුග්ගලාති පරෙසං චිත්තං ජානිස්සාමීති ආවජ්ජනප්පවත්ති වත්තබ්බා සියා. අථාපි **පරස්සාති** මහාජනස්සාති අත්ථො සම්භවෙය්‍ය, තථාපි තස්ස පුග්ගලස්සෙව වා චිත්තරාසිං ආවජ්ජිත්වා එකස්ස පටිවිජ්ඣනං අයුත්තං. න හි රාසිආවජ්ජනං එකදෙසාවජ්ජනං හොතීති. තස්මා තෙහි ''මහාජනස්ස චිත්තෙ ආවජ්ජිතෙ''තිආදි න වත්තබ්බං.

යං පන තෙ වදන්ති ''යස්මා ඉද්ධිමස්ස ච පරස්ස ච එකක්ඛණෙ චිත්තං උප්පජ්ජතී''ති, තත්ථායං අධිප්පායො සියා – චෙතොපරියඤාණලාභී පරස්ස චිත්තං ඤාතුකාමො පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය අතීතාදිවිභාගං අකත්වා චිත්තසාමඤ්ඤෙන ''ඉමස්ස චිත්තං ජානාමී''ති පරිකම්මං කත්වා පුන පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය සාමඤ්ඤෙනෙව චිත්තං ආවජ්ජිත්වා තිණ්ණං චතුන්නං වා පරිකම්මානං අනන්තරා චෙතොපරියඤාණෙන පරචිත්තං පටිවිජ්ඣති විභාවෙති රූපං විය දිබ්බචක්ඛුනා. තතො පරං පන කාමාවචරචිත්තෙහි සරාගාදිවවත්ථානං හොති නීලාදිවවත්ථානං විය. තත්ථ දිබ්බචක්ඛුනා දිට්ඨහදයවත්ථුරූපස්ස සත්තස්ස අභිමුඛීභූතස්ස චිත්තසාමඤ්ඤෙන චිත්තං ආවජ්ජයමානං ආවජ්ජනං අභිමුඛීභූතං විජ්ජමානං චිත්තං ආරම්මණං කත්වා චිත්තං ආවජ්ජෙති. පරිකම්මානි ච තං තං විජ්ජමානං චිත්තං චිත්තසාමඤ්ඤෙනෙව ආරම්මණං කත්වා චිත්තජානනපරිකම්මානි හුත්වා පවත්තන්ති. චෙතොපරියඤාණං පන විජ්ජමානං චිත්තං පටිවිජ්ඣන්තං විභාවෙන්තං තෙන සහ එකක්ඛණෙ එව උප්පජ්ජති. තත්ථ යස්මා සන්තානස්ස සන්තානග්ගහණතො එකත්තවසෙන ආවජ්ජනාදීනි චිත්තන්ත්වෙව පවත්තානි, තඤ්ච චිත්තමෙව, යං චෙතොපරියඤාණෙන විභාවිතං, තස්මා සමානාකාරප්පවත්තිතො න අනිට්ඨෙ මග්ගඵලවීථිතො අඤ්ඤස්මිං ඨානෙ නානාරම්මණතා ආවජ්ජනජවනානං හොති. පච්චුප්පන්නාරම්මණඤ්ච පරිකම්මං පච්චුප්පන්නාරම්මණස්ස චෙතොපරියඤාණස්ස ආසෙවනපච්චයොති සිද්ධං හොති. අතීතත්තිකො ච එවං අභින්නො හොති. අඤ්ඤථා සන්තතිපච්චුප්පන්නෙ අද්ධාපච්චුප්පන්නෙ ච පච්චුප්පන්නන්ති ඉධ වුච්චමානෙ අතීතානාගතානඤ්ච පච්චුප්පන්නතා ආපජ්ජෙය්‍ය, තථා ච සති ''පච්චුප්පන්නො ධම්මො පච්චුප්පන්නස්ස ධම්මස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''තිආදි වත්තබ්බං සියා, න ච තං වුත්තං. ''අතීතො ධම්මො පච්චුප්පන්නස්ස ධම්මස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො, පුරිමා පුරිමා අතීතා ඛන්ධා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං පච්චුප්පන්නානං ඛන්ධානං අනන්තර…පෙ…. අනුලොමං ගොත්‍රභුස්සා''තිආදිවචනතො (පට්ඨා. 2.18.5) පන අද්ධාසන්තතිපච්චුප්පන්නෙස්වෙව අනන්තරාතීතා චත්තාරො ඛන්ධා අතීතාති විඤ්ඤායන්ති, න ච අභිධම්මමාතිකාය ආගතස්ස පච්චුප්පන්නපදස්ස අද්ධාසන්තතිපච්චුප්පන්නපදත්ථතා කත්ථචි පාළියං වුත්තා. තස්මා තෙහි ඉද්ධිමස්ස ච පරස්ස ච එකක්ඛණෙ චිත්තුප්පත්තියා චෙතොපරියඤාණස්ස පච්චුප්පන්නාරම්මණතා වුත්තා. යදා පන ''යං ඉමස්ස චිත්තං පවත්තං, තං ජානාමි. යං භවිස්සති, තං ජානිස්සාමී''ති වා ආභොගං කත්වා පාදකජ්ඣානසමාපජ්ජනාදීනි කරොති, තදා ආවජ්ජනපරිකම්මානි චෙතොපරියඤාණඤ්ච අතීතානාගතාරම්මණානෙව හොන්ති ආවජ්ජනෙනෙව විභාගස්ස කතත්තා.

යෙ පන ''ඉද්ධිමා පරස්ස චිත්තං ජානිතුකාමො ආවජ්ජෙති, ආවජ්ජනං ඛණපච්චුප්පන්නං ආරම්මණං කත්වා තෙනෙව සහ නිරුජ්ඣති, තතො චත්තාරි පඤ්ච වා ජවනානි. යෙසං පච්ඡිමං ඉද්ධිචිත්තං, සෙසානි කාමාවචරානි, තෙසං සබ්බෙසම්පි තදෙව නිරුද්ධං චිත්තමාරම්මණං හොති, න ච තානි නානාරම්මණානි හොන්ති, අද්ධාවසෙන පච්චුප්පන්නාරම්මණත්තා''ති ඉදං වචනං නිස්සාය ''ආවජ්ජනජවනානං පච්චුප්පන්නාතීතාරම්මණභාවෙපි නානාරම්මණත්තාභාවො විය එකද්විතිචතුපඤ්චචිත්තක්ඛණානාගතෙසුපි චිත්තෙසු ආවජ්ජිතෙසු ආවජ්ජනජවනානං යථාසම්භවං අනාගතපච්චුප්පන්නාතීතාරම්මණභාවෙපි නානාරම්මණතා න සියා, තෙන චතුපඤ්චචිත්තක්ඛණානාගතෙ ආවජ්ජිතෙ අනාගතාරම්මණපරිකම්මානන්තරං ඛණපච්චුප්පන්නාරම්මණං චෙතොපරියඤාණං සිද්ධ''න්ති වදන්ති, තෙසං වාදො ''අනාගතාරම්මණො ධම්මො පච්චුප්පන්නාරම්මණස්ස ධම්මස්ස ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො, පච්චුප්පන්නාරම්මණො ධම්මො අතීතාරම්මණස්ස ධම්මස්ස ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො''ති ඉමෙසං පඤ්හානං අනුද්ධටත්තා ගණනාය ච ''ආසෙවනෙ තීණී''ති වුත්තත්තා න සිජ්ඣති. න හි කුසලකිරියමහග්ගතං අනාසෙවනං අත්ථීති.

එතස්ස ච වාදස්ස නිස්සයභාවො ආවජ්ජනජවනානං ඛණපච්චුප්පන්නනිරුද්ධාරම්මණතාවචනස්ස න සිජ්ඣති, යං පවත්තං යං පවත්තිස්සතීති වා විසෙසං අකත්වා ගහණෙ ආවජ්ජනස්ස අනාගතග්ගහණභාවං, තදභාවා ජවනානම්පි වත්තමානග්ගහණාභාවඤ්ච සන්ධායෙව තස්ස වුත්තත්තා. තදා හි භවඞ්ගචලනානන්තරං අභිමුඛීභූතමෙව චිත්තං ආරබ්භ ආවජ්ජනා පවත්තතීති. ජානනචිත්තස්සපි වත්තමානාරම්මණභාවෙ ආවජ්ජනජානනචිත්තානං සහට්ඨානදොසාපත්තියා රාසිඑකදෙසාවජ්ජනපටිවෙධෙ සම්පත්තසම්පත්තාවජ්ජනජානනෙ ච අනිට්ඨෙ ඨානෙ ආවජ්ජනජවනානං නානාරම්මණභාවදොසාපත්තියා ච යං වුත්තං ''ඛණපච්චුප්පන්නං චිත්තං චෙතොපරියඤාණස්ස ආරම්මණං හොතී''ති, තං අයුත්තන්ති පටික්ඛිපිත්වා යථාවුත්තදොසානාපත්තිකාලවසෙනෙව අද්ධාසන්තතිපච්චුප්පන්නාරම්මණත්තා නානාරම්මණතාභාවං දිස්වා ආවජ්ජනජවනානං වත්තමානතං නිරුද්ධාරම්මණභාවො වුත්තොති, තම්පි වචනං පුරිමවාදිනො නානුජානෙය්‍යුං. තස්මිඤ්හි සති ආවජ්ජනා කුසලානන්තිආදීසු විය අඤ්ඤපදසඞ්ගහිතස්ස අනන්තරපච්චයවිධානතො ''පච්චුප්පන්නාරම්මණා ආවජ්ජනා අතීතාරම්මණානං ඛන්ධානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''ති වත්තබ්බං සියා, න ච වුත්තන්ති.

කස්මා පනෙවං චෙතොපරියඤාණස්ස පච්චුප්පන්නාරම්මණතා විචාරිතා, නනු ''අතීතො ධම්මො පච්චුප්පන්නස්ස ධම්මස්ස, අනාගතො ධම්මො පච්චුප්පන්නස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො''ති එතෙසං විභඞ්ගෙසු ''අතීතා ඛන්ධා ඉද්ධිවිධඤාණස්සචෙතොපරියඤාණස්ස පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස යථාකම්මූපගඤාණස්ස ආවජ්ජනාය ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 2.18.2), ''අනාගතා ඛන්ධා ඉද්ධිවිධඤාණස්ස චෙතොපරියඤාණස්ස අනාගතංසඤාණස්ස ආවජ්ජනාය ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 2.17.3-4), උප්පන්නත්තිකෙ ච ''අනුප්පන්නාඛන්ධා, උප්පාදිනො ඛන්ධා ඉද්ධිවිධඤාණස්ස චෙතොපරියඤාණස්ස අනාගතංසඤාණස්ස ආවජ්ජනාය ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො''ති චෙතොපරියඤාණග්ගහණං කත්වා ''පච්චුප්පන්නො ධම්මො පච්චුප්පන්නස්සා''ති එතස්ස විභඞ්ගෙ ''පච්චුප්පන්නා ඛන්ධා ඉද්ධිවිධඤාණස්ස ආවජ්ජනාය ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 2.18.3), උප්පන්නත්තිකෙ ච ''උප්පන්නා ඛන්ධා ඉද්ධිවිධඤාණස්ස ආවජ්ජනාය ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 2.17.2) එත්තකස්සෙව වුත්තත්තා ''පච්චුප්පන්නචිත්තෙ චෙතොපරියඤාණං නප්පවත්තතී''ති විඤ්ඤායති. යදි හි පවත්තෙය්‍ය, පුරිමෙසු විය ඉතරෙසු ච චෙතොපරියඤාණග්ගහණං කත්තබ්බං සියාති? සච්චං කත්තබ්බං, නයදස්සනවසෙන පනෙතං සංඛිත්තන්ති අඤ්ඤාය පාළියා විඤ්ඤායති. ''අතීතාරම්මණො ධම්මො පච්චුප්පන්නාරම්මණස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො (පට්ඨා. 2.19.20), අනාගතාරම්මණො ධම්මො පච්චුප්පන්නාරම්මණස්ස. පච්චුප්පන්නාරම්මණො ධම්මො පච්චුප්පන්නාරම්මණස්සා''ති (පට්ඨා. 2.19.22) එතෙසඤ්හි විභඞ්ගෙසු ''චෙතොපරියඤාණෙන අතීතාරම්මණපච්චුප්පන්නචිත්තසමඞ්ගිස්ස චිත්තං ජානාති. අතීතාරම්මණා පච්චුප්පන්නා ඛන්ධා චෙතොපරියඤාණස්ස ආවජ්ජනාය ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 2.19.22), ''චෙතොපරියඤාණෙන අනාගතාරම්මණපච්චුප්පන්නචිත්තසමඞ්ගිස්ස චිත්තං…පෙ…. චෙතොපරියඤාණෙන පච්චුප්පන්නාරම්මණපච්චුප්පන්නචිත්තසමඞ්ගිස්ස චිත්තං ජානාති. පච්චුප්පන්නාරම්මණා පච්චුප්පන්නා ඛන්ධා චෙතොපරියඤාණස්ස ආවජ්ජනාය ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 2.19.21) චෙතොපරියඤාණස්ස පච්චුප්පන්නාරම්මණෙ පවත්ති වුත්තාති. තෙනෙවායං විචාරණා කතාති වෙදිතබ්බා.

තෙසන්ති තෙසු ද්වීසු ඤාණෙසූති නිද්ධාරණෙ සාමිවචනං. **කුසලා ඛන්ධාති** ඉද්ධිවිධපුබ්බෙනිවාසානාගතංසඤාණාපෙක්ඛො බහුවචනනිද්දෙසො, න චෙතොපරියඤාණයථාකම්මූපගඤාණාපෙක්ඛොති. තෙසං චතුක්ඛන්ධාරම්මණභාවස්ස අසාධකොති චෙ? න, අඤ්ඤත්ථ ''අවිතක්කවිචාරමත්තා ඛන්ධා ච විචාරො ච චෙතොපරියඤාණස්ස පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස අනාගතංසඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 2.6.72) ''සවිතක්කසවිචාරා ඛන්ධා ච විතක්කො ච චෙතොපරියඤාණස්ස පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස අනාගතංසඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 2.6.69) ච වුත්තත්තා චෙතොපරියඤාණාපෙක්ඛොපි බහුවචනනිද්දෙසොති ඉමස්සත්ථස්ස සිද්ධිතො. එවමපි යථාකම්මූපගඤාණස්ස ''අවිතක්කවිචාරමත්තා ඛන්ධා ච විචාරො චා''තිආදීසු අවුත්තත්තා චතුක්ඛන්ධාරම්මණතා න සිජ්ඣතීති? න, තත්ථ අවචනස්ස අඤ්ඤකාරණත්තා. යථාකම්මූපගඤාණෙන හි කම්මසංසට්ඨා චත්තාරො ඛන්ධා කම්මප්පමුඛෙන ගය්හන්ති. තඤ්හි යථා චෙතොපරියඤාණං පුරිමපරිකම්මවසෙන සවිතක්කාදිවිභාගං සරාගාදිවිභාගඤ්ච චිත්තං විභාවෙති, න එවං සවිභාගං විභාවෙති, කම්මවසෙනෙව පන සමුදායං විභාවෙතීති ''අවිතක්කවිචාරමත්තා ඛන්ධා ච විචාරො චා''තිආදිකෙ විභාගකරණෙ තං න වුත්තං, න චතුක්ඛන්ධානාරම්මණතොති. ඉදං පන අවචනස්ස කාරණන්ති. කෙචි තත්ථාපි ''පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස යථාකම්මූපගඤාණස්ස අනාගතංසඤාණස්සා''ති පඨන්ති එව. න හි තං කුසලාකුසලවිභාගං විය සවිතක්කාදිවිභාගං කම්මං විභාවෙතුං අසමත්ථං. දුච්චරිතසුචරිතභාවවිභාවනම්පි හි ලොභාදිඅලොභාදිසම්පයොගවිසෙසවිභාවනං හොතීති.

1435. **නියකජ්ඣත්තපරියායස්ස අභාවෙනාති** සභාවධම්මත්තා කෙනචි පරියායෙන නියකජ්ඣත්තං අහොන්තං සබ්බථා බහිද්ධාභාවෙනෙව ''එකන්තබහිද්ධා''ති වුත්තං, න අසභාවධම්මත්තා බහිද්ධාපි අහොන්තං කසිණාදි විය **නියකජ්ඣත්තමත්තස්ස අසම්භවතො**. අසභාවධම්මත්තා එව හි කසිණාදිඅජ්ඣත්තධම්මභූතො ච කොචි භාවො න හොතීති අජ්ඣත්තත්තිකෙ න වුත්තන්ති අධිප්පායො. තං සබ්බං ආකිඤ්චඤ්ඤායතනාදි අතීතාරම්මණත්තිකෙ ''නවත්තබ්බාරම්මණා''න්ති වුත්තන්ති සම්බන්ධො. එත්ථ ච **වුත්තන්ති** අනුඤ්ඤාතත්තා වචනතොති එතෙහි කාරණෙහි පකාසිතන්ති අත්ථො.

ඉදානි තන්ති “එතඤ්හි ආකිඤ්චඤ්ඤායතන”න්ති වුත්තං ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං **තං**-සද්දෙන ආකඩ්ඪිත්වා වදති. යො පනායමෙත්ථ අත්ථො වුත්තො “ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං එකම්පි ඉධ වුච්චමානං අතීතාරම්මණත්තිකෙ තෙන සහෙකාරම්මණතම්පි සන්ධාය කාමාවචරකුසලාදීනං නවත්තබ්බාරම්මණතාය වුත්තත්තා ඉධාපි තෙසං නවත්තබ්බාරම්මණභාවං දීපෙතීති කත්වා තස්මිං වුත්තෙ තානිපි වුත්තානෙව හොන්ති, තස්මා විසුං න වුත්තානී”ති, තමඤ්ඤෙ නානුජානන්ති. න හි ඊදිසං ලෙසවචනං අට්ඨකථාකණ්ඩෙ අත්ථි. යදි සියා, පරිත්තාරම්මණත්තිකෙ යෙසං සමානාරම්මණානං පරිත්තාදිආරම්මණතා නවත්තබ්බතා ච වුත්තා. පුන අතීතාරම්මණත්තිකෙ තෙසු එකමෙව වත්වා අඤ්ඤං න වත්තබ්බං සියා. තථා වෙදනාත්තිකෙ සමානවෙදනානං යෙසං සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තතා වුත්තා, තෙසු එකමෙව පීතිත්තිකෙ සුඛසහගතනිද්දෙසෙ වත්වා අඤ්ඤං න වත්තබ්බං සියා. එවං උපෙක්ඛාසහගතනිද්දෙසාදීසු යොජෙතබ්බං. ලෙසෙන පන විනා අට්ඨකථාකණ්ඩෙ අත්ථුද්ධාරස්ස කතත්තා ආකිඤ්චඤ්ඤායතනස්ස විය කාමාවචරකුසලාදීනම්පි අජ්ඣත්තාරම්මණත්තිකෙ නවත්තබ්බතාය සති තානිපි නවත්තබ්බානීති වත්තබ්බානි, න පන වුත්තානි. තස්මා අභාවනාසාමඤ්ඤෙපි යාය අභාවනානිට්ඨප්පවත්තියා ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං පවත්තමානං නවත්තබ්බං ජාතං, තස්සා පවත්තියා අභාවෙන තානි නවත්තබ්බානීති න වුත්තානි. ගහණවිසෙසනිම්මිතානෙව හි කසිණාදීනි සභාවතො අවිජ්ජමානානීති තදාරම්මණානං බහිද්ධාගහණවසෙන බහිද්ධාරම්මණතා වුත්තා. ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං පන න බහිද්ධාගහණභාවෙන පවත්තති, නාපි අජ්ඣත්තග්ගහණභාවෙන පවත්තතීති නවත්තබ්බන්ති වුත්තං. යෙන පන ගහණාකාරෙන ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං පවත්තති, න තෙන සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණම්පි පවත්තති. යදි පවත්තෙය්‍ය, තම්පි ආකිඤ්චඤ්ඤායතනමෙව භවෙය්‍ය. යථා හි කිලෙසානං ගොචරං පවත්තිවිසෙසඤ්ච සබ්බං ජානන්තං සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං න යථා තෙ ගණ්හන්ති, තථා ගණ්හාති තස්සපි කිලෙසභාවාපත්තිතො, එවං ආකිඤ්චඤ්ඤායතනස්ස ච පවත්තනාකාරං යථාසභාවතො ජානන්තං තං ආකිඤ්චඤ්ඤායතනමිව න ගණ්හාති , කිමඞ්ගං පන අඤ්ඤන්ති. තෙන කාමාවචරකුසලානං නවත්තබ්බතා න වුත්තාති. අයං “ආකිඤ්චඤ්ඤායතනස්ස විසයභූතො අපගමො නාම එකො අත්ථො අත්ථී”ති අනිච්ඡන්තානං ආචරියානං විනිච්ඡයො.

විපාකං පන න කස්සචි ආරම්මණං හොතීති විපාකං ආකාසානඤ්චායතනං විපාකාදීසු විඤ්ඤාණඤ්චායතනෙසු න කස්සචි ආරම්මණං හොතීති අත්ථො, තථා ආකිඤ්චඤ්ඤායතනඤ්ච නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනස්ස. යථා හි විපාකත්තිකෙ විපාකධම්මධම්මනෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මමූලකෙසු පඤ්හෙසු “ආකාසානඤ්චායතනකුසලං විඤ්ඤාණඤ්චායතනකුසලස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනකුසලං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකුසලස්ස, තථා විපාකස්ස කිරියස්ස. ආකාසානඤ්චායතනකිරියං විඤ්ඤාණඤ්චායතනකිරියස්ස. ආකිඤ්චඤ්ඤායතනකිරියං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකිරියස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො”ති (පට්ඨා. 1.1.406, 410) වුත්තං, න තථා විපාකධම්මමූලකෙසු “ආකාසානඤ්චායතනආකිඤ්චඤ්ඤායතනවිපාකා විඤ්ඤාණඤ්චායතනනෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනවිපාකකුසලකිරියානං ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො”ති වුත්තා. **විපාකතො වුට්ඨහිත්වා චිත්තස්ස අභිනීහාරාසම්භවතොති** විපාකං ආරම්මණං කත්වා අභිනීහාරාසම්භවතොති අත්ථො. විපාකස්ස හි ආරම්මණං කත්වා නත්ථි අභිනීහාරොති.

අත්තනො ඛන්ධාදීනීති අරූපක්ඛන්ධෙ “ඛන්ධා”ති ගහෙත්වා **ආදි**-සද්දෙන රූපං ගණ්හාති. අජ්ඣත්තං වා ගය්හමානං අහන්ති පඤ්ඤත්තිං **ආදි**-සද්දෙන ගණ්හාති. එස නයො පරෙසං ඛන්ධාදිග්ගහණෙ ච. පුන පඤ්ඤත්තිග්ගහණෙන කසිණවිහාරාදිඅනින්ද්‍රියබද්ධුපාදායපඤ්ඤත්තිමාහ. **ආදි**-සද්දෙන වා අහං පරං පණ්ණත්තිග්ගහණෙ සබ්බං උපාදායපඤ්ඤත්තිං. කම්මාදීසු කම්මං අජ්ඣත්තං, කම්මනිමිත්තං උභයං, ගතිනිමිත්තං බහිද්ධාති දට්ඨබ්බං. අත්තනො සරීරෙ එව කිමි හුත්වා නිබ්බත්තමානස්ස ගතිනිමිත්තම්පි අජ්ඣත්තං සියා. **මල්ලිකාය** කුම්මාසං දදමානාය රඤ්ඤො අග්ගමහෙසිට්ඨානලාභං, **සන්තතිමහාමත්තස්ස** හත්ථික්ඛන්ධගතස්ස අරහත්තප්පත්තිං, **සුමනමාලාකාරස්ස** ච පුප්ඵමුට්ඨීනා පූජෙන්තස්ස පච්චෙකබොධිසච්ඡිකිරියං නිස්සාය භගවා සිතං පාත්වාකාසි.

ඉමස්මිං තිකෙ ඔකාසං ලභන්තීති පරිත්තාරම්මණාතීතාරම්මණත්තිකෙසු අලද්ධොකාසානි නවත්තබ්බානීති වුත්තානි, ඉධ පන නවත්තබ්බානි න හොන්ති, අජ්ඣත්තාදීසු එකාරම්මණතං ලභන්තීති අත්ථො. එතානි හි පඤ්ච සබ්බත්ථපාදකාකාසාලොකකසිණචතුත්ථානං කසිණාරම්මණත්තා, බ්‍රහ්මවිහාරචතුත්ථස්ස පඤ්ඤත්තිආරම්මණත්තා, ආනාපානචතුත්ථස්ස නිමිත්තාරම්මණත්තා **බහිද්ධාරම්මණානීති**. **සකායචිත්තානන්ති** සකකායචිත්තානං, තෙන පයොජනං නත්ථි, තස්මා න තං අජ්ඣත්තාරම්මණන්ති අත්ථො. **අනින්ද්‍රියබද්ධස්ස වා රූපස්සාති** එත්ථ “තිස්සන්නං වා පඤ්ඤත්තීන”න්ති ඉදම්පි **වා**-සද්දෙන ආහරිතබ්බං, නයදස්සනං වා එතං දට්ඨබ්බං. ඊදිසෙ හි කාලෙ බහිද්ධාරම්මණන්ති.

තිකඅත්ථුද්ධාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුකඅත්ථුද්ධාරවණ්ණනා

1473. **මානො ...පෙ.... එකධාවාති** ඉදං අවුත්තප්පකාරදස්සනවසෙන වුත්තං, අඤ්ඤථා මානො කාමරාගාවිජ්ජාසඤ්ඤොජනෙහි එකතො උප්පජ්ජතීති ද්විධාති වත්තබ්බො සියා. එස නයො භවරාගාදීසු. **තථා විචිකිච්ඡාති** එත්ථ **තථාති** එතස්ස එකධාවාති අත්ථො.

1511. **සසඞ්ඛාරිකෙසූති** ඉදං කාමච්ඡන්දනීවරණස්ස තීහි නීවරණෙහි සද්ධිං උප්පජ්ජනට්ඨානදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං, න නියමතො තත්ථ තස්ස තෙහි උප්පත්තිදස්සනත්ථං ථිනමිද්ධස්ස අනියතත්තා. **හෙට්ඨිමපරිච්ඡෙදෙනාති** උද්ධච්චස්ස සබ්බාකුසලෙ උප්පජ්ජනතො උද්ධච්චසහගතෙ ද්වෙ, අඤ්ඤෙසු ථිනමිද්ධකුක්කුච්චවිරහෙ තීණි හෙට්ඨිමන්තතො උප්පජ්ජන්තීති කත්වා ''ද්වෙ තීණී''ති වුත්තන්ති අත්ථො. යත්තකානං පන එකතො උප්පත්තියං නීවරණා චෙව නීවරණසම්පයුත්තා චාති අයමත්ථො සම්භවති, හෙට්ඨිමන්තෙන තෙසං දස්සනත්ථං **''ද්වෙ''**ති වුත්තං. තතො උද්ධම්පි පවත්තියං අයමත්ථො සම්භවති එවාති දස්සනත්ථං **''තීණී''**ති වුත්තං. **ද්වෙ තීණීති** ච ද්වෙ වා තීණි වාති අනියමනිද්දෙසොති චත්තාරි වා පඤ්ච වාතිපි විඤ්ඤායති. යත්ථ සහුප්පත්ති, තත්ථ නීවරණා චෙව නීවරණසම්පයුත්තා ච හොන්තීති එතස්ස වා ලක්ඛණස්ස දස්සනමෙතන්ති. යත්ථ චත්තාරි පඤ්ච ච උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ වායමත්ථො සාධිතො හොති. එවඤ්ච කත්වා කිලෙසගොච්ඡකෙ ච ''ද්වෙ තයො''ති වුත්තං. ලක්ඛණදස්සනවසෙන හි කිලෙසා චෙව කිලෙසසම්පයුත්තා ච වුත්තා, න සබ්බෙසං සම්භවන්තානං සරූපෙන දස්සනවසෙනාති.

යදි උද්ධච්චං සබ්බාකුසලෙ උප්පජ්ජති, කස්මා වුත්තං ''උද්ධච්චනීවරණං උද්ධච්චසහගතෙ චිත්තුප්පාදෙ උප්පජ්ජතී''ති? සුත්තන්තෙ වුත්තෙසු පඤ්චසු නීවරණෙසු අඤ්ඤනීවරණරහිතස්ස උද්ධච්චස්ස විසයවිසෙසදස්සනත්ථං. ඡට්ඨං පන නීවරණං අභිධම්මෙ ඉතරෙහි සහගතන්ති තස්ස අඤ්ඤනීවරණරහිතස්ස න කොචි විසයවිසෙසො අත්ථි, අත්තනා සහගතෙහි විනා උප්පජ්ජනට්ඨානාභාවා තදුපලක්ඛිතස්ස චිත්තුප්පාදස්ස අභාවා ච නත්ථෙව විසයවිසෙසො, තස්මා ''තං සබ්බාකුසලෙ උප්පජ්ජතී''ති වුත්තං. උද්ධච්චසහගතො පන වුත්තචිත්තුප්පාදො සෙසධම්මානං උද්ධච්චානුවත්තනභාවෙන තදුපලක්ඛිතො උද්ධච්චස්ස විසයවිසෙසො, තස්මා සබ්බාකුසලෙ උප්පජ්ජමානං උද්ධච්චං සාමඤ්ඤෙන ''උද්ධච්චනීවරණ''න්ති ගහෙත්වාපි තං අත්තනො විසයවිසෙසෙන පකාසෙතුං ''උද්ධච්චසහගතෙ චිත්තුප්පාදෙ උප්පජ්ජතී''ති ආහ. එවඤ්ච පකාසනං විසයවිසෙසෙසු ලොභදොමනස්සසහගතසසඞ්ඛාරිකවිචිකිච්ඡුද්ධච්චසහගතෙසු පඤ්ච නීවරණානි වවත්ථපෙත්වා තෙසං බ්‍යාපකභාවෙන ඡට්ඨං පකාසෙතුං කතන්ති වෙදිතබ්බං.

කෙචි පන ''උද්ධච්චසහගතෙති සාමඤ්ඤෙන සබ්බං උද්ධච්චං 'උද්ධච්ච'න්ති ගහෙත්වා තෙන සහගතෙ චිත්තුප්පාදෙ''ති වදන්ති, අයං පනත්ථො න බහුමතො ද්වාදසමචිත්තුප්පාදස්ස විය සබ්බාකුසලචිත්තුප්පාදානං උද්ධච්චෙන අනුපලක්ඛිතත්තා, සති ච උපලක්ඛිතත්තෙ ''අට්ඨසු ලොභසහගතෙසු''තිආදීසු විය අඤ්ඤෙසං චිත්තුප්පාදානං නිවත්තනත්ථං ''ද්වාදසසු උද්ධච්චසහගතෙසූ''ති වත්තබ්බත්තා. උද්ධච්චානුපලක්ඛිතත්තා පන සබ්බාකුසලානං අවිජ්ජානීවරණං විය ඉදම්පි ''සබ්බාකුසලෙසු උප්පජ්ජතී''ති වත්තබ්බං සියා, න පන වුත්තං, තස්මා වුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. යස්මා ච අවිජ්ජානීවරණං විය උද්ධච්චනීවරණඤ්ච සබ්බාකුසලෙසු උප්පජ්ජති, තස්මා නික්ඛෙපකණ්ඩෙ ''කාමච්ඡන්දනීවරණං උද්ධච්චනීවරණෙන නීවරණඤ්චෙව නීවරණසම්පයුත්තඤ්චා''තිආදි වුත්තං. තෙන එකස්මිංයෙව චිත්තුප්පාදෙ උද්ධච්චනීවරණං උප්පජ්ජතීති අග්ගහෙත්වා අධිප්පායො මග්ගිතබ්බොති.

කිලෙසගොච්ඡකෙ ලොභාදීනි දස කිලෙසවත්ථූනි ඉමිනා අනුක්කමෙන ඉධෙව අභිධම්මෙ ආගතානි. තස්මා ඉධෙව වුත්තස්ස උද්ධච්චකිලෙසස්ස අත්තනා සහ වුත්තෙහි කිලෙසෙහි රහිතස්ස විසයවිසෙසො නත්ථීති විසයවිසෙසෙන පකාසනං අකත්වා ''උද්ධච්චඤ්ච අහිරිකඤ්ච අනොත්තප්පඤ්ච සබ්බාකුසලෙසු උප්පජ්ජතී''ති වුත්තං. කිලෙසා චෙව සංකිලිට්ඨපදනිද්දෙසෙ යස්මා සංකිලිට්ඨපදං කිලෙසසම්පයුත්තපදෙන අසමානත්ථං කෙවලං මලෙන උපතාපිතතං විබාධිතතඤ්ච දීපෙති , තස්මා කිලෙසා චෙව කිලෙසසම්පයුත්තපදනිද්දෙසෙන සමානං නිද්දෙසං අකත්වා ''තෙව කිලෙසා කිලෙසා චෙව සංකිලිට්ඨා චා''ති වුත්තං.

1577. **ද්වෙ තයො කිලෙසාති** එත්ථ **''ද්වෙ තයොති** හෙතුගොච්ඡකාදීසු වුත්තාධිකාරවසෙන රුළ්හියා වුත්ත''න්ති කෙචි වදන්ති. යදි අත්ථං අනපෙක්ඛිත්වා රුළ්හියා වුච්චෙය්‍ය, ගන්ථගොච්ඡකෙ ච ''යත්ථ ද්වෙ තයො ගන්ථා එකතො උප්පජ්ජන්තී''ති වත්තබ්බං සියා. යඤ්ච වදන්ති ''යත්ථ ද්වෙ තයො අඤ්ඤෙහි එකතො උප්පජ්ජන්තීති ඉමස්සත්ථස්ස සම්භවතො එකතො-සද්දො කිලෙසගොච්ඡකෙ සාත්ථකො, න හෙතුගොච්ඡකාදීසු තෙන විනාපි අධිප්පායවිජානනතො''ති, තම්පි න, හෙතුගොච්ඡකාදීසුපි නානාඋප්පත්තියං හෙතු චෙව හෙතුසම්පයුත්තාදිග්ගහණනිවාරණත්ථත්තා එකතො-සද්දස්ස, තස්මා රුළ්හීඅත්ථවත්ථකථාරොපනඤ්ච වජ්ජෙත්වා යථාවුත්තෙනෙව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බොති. **ලොභො ඡධාති**ආදිනා ලොභපටිඝමොහානං අඤ්ඤෙහි එකතො උප්පත්තිදස්සනෙනෙව තෙසම්පි ලොභාදීහි එකතො උප්පත්ති දස්සිතාති වෙදිතබ්බා. සෙසං උත්තානත්ථමෙවාති.

අට්ඨකථාකණ්ඩවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චත්තාරි ච සහස්සානි, පුන තීණි සතානි ච;
අට්ඨසාලිනියා එතෙ, පදා ලීනත්ථජොතකා.

ධම්මමිත්තොති නාමෙන, සක්කච්චං අභියාචිතො;
ආනන්දොඉති නාමෙන, කතා ගන්ථා සුබුද්ධිනාති.

ඉති අට්ඨසාලිනියා ලීනත්ථපදවණ්ණනා

ධම්මසඞ්ගණී-මූලටීකා සමත්තා.